

M M G A R O N

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ
YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY FACULTY OF ARCHITECTURE E-JOURNAL

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM
PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION

CİLT (VOLUME) 9 - SAYI (NUMBER) 4 - YIL (YEAR) 2014

Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrichs dizinlerinde yer almaktadır.

Indexed in Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBIM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrichs.

MİGARON

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ

PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION
THE E-JOURNAL OF YTU FACULTY OF ARCHITECTURE

GENEL YAYIN YÖNETMENİ (MANAGING DIRECTOR)

Nuran Kara Pilehvarian

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi (Dekan)

EDİTÖR (EDITOR)

Faruk Tuncer

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER (CO-EDITORS)

M. Tolga Akbulut (*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi*) • **Yiğit Evren** (*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi*)

YAYIN KURULU (ASSOCIATE EDITORS)

Çiğdem Buyrukçu (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Aynur Çiftçi** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Sevgül Limoncu** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) •
Elif Örnek Özden (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Alev Erkmen Özhekim** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) •
Ebru Seçkin (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Aylin Şentürk** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU (EDITORIAL BOARD)

Peter Ache (*Helsinki Teknoloji Üniversitesi, Finlandiya*) • **Ümit Işıkdag** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Zafer Akdemir (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Deniz İncedayı** (*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*)
Gül Akdeniz (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Yehuda Kalay** (*The Technion, İsrail / California Üniv., Berkeley, ABD*)
Oya Akın (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Nuran Kara Pilehvarian** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Ferah Akıncı (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Funda Kerestecioğlu** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Berrin Alper (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ali Kılıç** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Mahmud Zin Alabadin (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Güzin Konuk** (*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*)
İlhan Altan (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Almula Köksal Işıkkaya** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Dennis A. Andrejko (*Rochester Teknoloji Enstitüsü, ABD*) • **John Lovering** (*Cardiff Üniversitesi, İngiltere*)
Görün Arun (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Michael Lucas** (*California Politeknik Üniversitesi, ABD*)
Erkan Avlar (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ali Madanipour** (*Newcastle Üniversitesi, İngiltere*)
Ayfer Aytuğ (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Izabela Mironowicz** (*Wrocław Teknoloji Üniversitesi, Polonya*)
Steve Badanes (*Washington Üniversitesi, ABD*) • **Michael Nomikos** (*Selanik Üniversitesi, Yunanistan*)
Ayşe Balanlı (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Selim Ökem** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Ömür Barkul (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ayşe Nur Ökten** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Harun Batırbaygil (*Okan Üniversitesi*) • **Çiğdem Polatoğlu** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Can Binan (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Ashraf Salama** (*Katar Üniversitesi, Katar*)
Cengiz Can (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Willem Salet** (*Amsterdam Üniversitesi, Hollanda*)
Brian Carter (*Buffalo Üniversitesi, ABD*) • **Yasemen Say Özer** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Xavier Casanovas (*Catalunya Üniversitesi, İspanya*) • **Berna Sel** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Hüseyin Cengiz (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Güven Şener** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Olca Çetiner (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Robert G. Shibley** (*Buffalo Üniversitesi, ABD*)
Candan Çınar Çıtak (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Bülent Tarım** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Birgül Çolakoğlu (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Seda Tönük** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Dina D'ayala (*Bath Üniversitesi, İngiltere*) • **Nüket Tuncer** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Simin Davoudi (*Newcastle Üniversitesi, İngiltere*) • **Sırma Turgut** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
İclal Dinçer (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Asuman Türkün** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Leyla Dokuzer Öztürk (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Gülşay Keleş Usta** (*İstanbul Kültür Üniversitesi*)
Zeynep Enlil (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Rengin Ünver** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Meral Erdoğan (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Hülya Yakar** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Deniz Erinsel Önder (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Zekiye Yenen** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Anna Geppert (*Paris Üniversitesi, Sorbonne, Fransa*) • **Neşe Yüğrük Akdağ** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Canan Girgin (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Zerhan Yüksel Can** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)
Murat Günaydın (*Yıldız Teknik Üniversitesi*) • **Gülşay Zorer Gedik** (*Yıldız Teknik Üniversitesi*)

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi adına

Sahibi (Owner) Nuran Kara Pilehvarian
Genel Yayın Yönetmeni (Managing Director) Nuran Kara Pilehvarian
Editör (Editor) Faruk Tuncer
Editör yardımcıları (Co-Editors) Yiğit Evren
M. Tolga Akbulut

Yazışma adresi (Correspondence address) Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Merkez Yerleşim, Beşiktaş, 34349 İstanbul, Turkey

Tel +90 (0)212 383 25 85
Faks (Fax) +90 (0)212 383 26 50
e-posta (e-mail) megaron@yildiz.edu.tr
Web www.megaronjournal.com

Yayına hazırlama (Publisher): KARE Yayıncılık | karepublishing
Tel: +90 (0)216 550 6 111 - Faks (Fax): +90 (0)216 550 6 112 - e-posta (e-mail): kareyayincilik@gmail.com

Yayınlanma tarihi (Publication date): Aralık (December) 2014

Yayın türü (Type of publication): Süreli yayın (Periodical)

Sayfa tasarımı (Design): Ali Cangül

İngilizce editörü (Linguistic editor): Catherine Champion

Megaron amblem tasarımı (Emblem): M. Tolga Akbulut

Dört ayda bir yayınlanır. (Published three times a year).

Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrichs dizinlerinde yer almaktadır.

Indexed in Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBIM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrichs.

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Türkçe ve İngilizce tam metinlere İnternet ulaşımı ücretsizdir. (www.megaronjournal.com)
Free full-text articles in Turkish and English are available at www.megaronjournal.com.

İçindekiler / Contents

Yazarlara Bilgi iv

MAKALELER (ARTICLES)

Türkiye’de Ekonomi Politikaları ve Ülke Mekânında Değişim (1980-2012) <i>Change in Economic Policies and Nation Space in Turkey (1980-2012)</i> Sakarya A	243
Yapı Üretiminde Sistem Yaklaşımı ile Yapı Ürünü Performanslarının Çevre-Ekoloji ve Yasal Zorunluklar Bağlamında Test Edilmesine Yönelik Bir Model Önerisi <i>A Model for Testing the Performance of Building Products in Conjunction with Environmental-Ecological and Legal Obligations using the Systems Approach in Building Production</i> Çağnan Ç, Özer H	255
The Historic Urban Core of Antakya under the Influence of the French Mandate, and Turkish Republican Urban Conservation and Development Activities <i>Fransız Mandası ile Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Kentsel Koruma ve İmâr Faaliyetlerinin Antakya Tarihi Kent Dokusuna Etkileri</i> Rifaioğlu MN	271
Kentsel Bütünleşiklik: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefkoşa Kenti Örneği <i>Urban Integrity: The City of Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus</i> Zafersoy H, Batırbaygil H	289
Deneyimin Somutlaşması Yaklaşımı Bağlamında Sayısal Çağda Mimari Tasarım Sürecinde Beden ve Uzam <i>Bodily and Spatial Dimensions of the Architectural Design Process in the Digital Age within Embodiment of Experience</i> Alaçam S, Çağdaş G	312
Çekirdek Köylerin Eko Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model <i>A Sustainability Model for Bringing Core Villages into Eco-tourism</i> Tuğun Ö, Karaman A	321
Mimarlıkta Bir Karşı Duruş Tavrı Olarak ‘Anarchitecture’ <i>‘Anarchitecture’ As An Oppositional Position in Architecture</i> Uluengin Ö, Görgülü T	338
Megaron 2014 Yılı 9. Cilt Konu ve Yazar Dizini (Index of Vol. 9)	349
<i>Information for the Authors</i>	352

Yazarlara Bilgi

Megaron Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nin yayın organıdır. Megaron, planlama, mimarlık, tasarım ve yapıım alanındaki orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlar. Dergide araştırma yazılarına öncelik verilmekte, bu nedenle derleme türündeki yazılarda seçim ölçütleri daha dar tutulmaktadır. Bir e-dergi olan Megaron yılda üç kez yayınlanmaktadır. 2008 yılından itibaren EBSCO Host Art & Architecture Complete tarafından taranmakta olan Megaron Dergisi, 07.04.2008 tarihinde TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmıştır.

Dergide Türkçe ve İngilizce yazılmış makaleler yayınlanabilir. Makaleler için tercih edilen yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 7000, görüş ve araştırma özetleri için 2000-2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır; daha sonra incelenmesi için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur; gerektiğinde, yazarlardan bazı soruları yanıtlanması ve eksikleri tamamlanması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir; yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayınlanmadığı, başka bir yerde yayınlanmasının düşünülmediği ve Megaron Dergisi'nde yayınlanmasının tüm yazarlar tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayınlanmasının kabulünden başlayarak, yazıya ait her hakkı Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne devretmektedir(ler). Yazar(lar), izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayınlamayacaklarını kabul eder(ler). Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise, toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmeli ve tez yürütücüsü ikinci yazar olarak eklenmelidir.

Yazıların hazırlanması: Yazılar (A4) kağıda, 12 punto büyüklükte "Times New Roman" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır. Sayfalara göre sıralama, başvuru mektubu (1. sayfa); başlık sayfası (2. sayfa); Türkçe özet (3. sayfa); yazının İngilizce başlığı ve özeti (4. sayfa) şeklinde yapılmalıdır. Sonraki sayfalarda ise yazının bölümleri ile varsa teşekkür ve kaynaklar yer almalıdır.

Başvuru mektubunda yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmeli ve yazar isimlerinin yanında imzaları bulunmalıdır. Başlık sayfasında yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir. Özetler 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Tablo, şekil, grafik ve resimler: Tüm tablo, şekil ve grafikler metnin sonunda, her biri ayrı bir kâğıda basılmış olarak ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde, ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifade-

si kullanılarak) belirtilmelidir. Yazarlara ait olmayan, başka kaynaklarca daha önce yayınlanmış tüm resim, şekil ve tablolar için yayın hakkına sahip kişilerden izin alınmalı ve izin belgesi yazıyla birlikte gönderilmelidir.

Kaynak gösterimi: Makale içinde geçen kaynaklar, "kısaltılmış kaynak bilgisi" olarak, diğer açıklama notları ile birlikte metin içindeki kullanım sırasına göre numaralandırılarak ve sayfa sonuna dipnot halinde verilmelidir. Kısaltılmış kaynak bilgisinde, aşağıdaki örnekte olduğu gibi, sadece yazarın soyadı, yılı ve alıntı yapılan sayfası belirtilmelidir.

1 Kuban, 1987, s. 43.

2 Ünsal, 1972, s. 135.

3 Alkım, 1958, s. 201.

4 Yazar her ne kadar bu konuda...

5 Kuban, 2002, s. 97.

Kullanılan tüm kaynakların bir listesi ise alfabetik sıra ile ana metnin sonunda aşağıdaki örneğe uygun olarak verilmelidir. Eğer kullanılan kaynaklarda aynı yazarın o yıla ait birden fazla eseri varsa 2008a, 2008b, 2008c düzeninde gösterilmelidir.

Sürelili yayın için; (makale, ansiklopedi maddesi)

Andreasyan, H.D. (1973) "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", Tarih Dergisi, Sayı 27, s. 57-84.

Kitap içinde bölüm için;

Tekeli, İ. (1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Ed.: F. Bayramoğlu Yıldırım (editör) Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, s. 15-27.

Kitap için;

Demircanlı, Y. (1989) İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Basılmış bildiri için;

Kılınçaslan, T., Kılınçaslan, İ. (1992) "Raylı Taşıt Sistemleri ve İstanbul Ulaşımında Gelişmeler", İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16-18 Aralık 1992, İstanbul, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, s. 38-48.

Basılmamış tez için;

Agat, N. (1973) "Boğaziçi'nin Turistik Etüdü", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

İnternet kaynakları ise kaynakça listesinin en sonunda ve ayrı bir başlık altında aşağıdaki gibi verilmelidir:

<http://www.ia.doc.gov/media/migration11901.pdf> [Erişim tarihi 14 Nisan 2008]

Makale gönderme: Yazılar (şekil, resimler ve tablolar ile birlikte) üç takım çıktı halinde ve CD'ye kopyalanmış olarak Megaron Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Merkez Yerleşim, Beşiktaş, 34349 İstanbul adresine gönderilmelidir. CD üzerine okunaklı bir şekilde yazı başlığı, birinci yazarın adı ve gönderildiği tarih yazılmalıdır. Bu şartlara uymayan yazılar değerlendirmeye alınmaz. Editörün, kabul edilmeyen yazıların bütününe ya da bir bölümünün (tablo, resim, vs.) iade etme zorunluluğu yoktur.

İletişim: Tel: +90 (0)212 2366537 Faks: +90 (0)212 2610549

E-posta: megaron@yildiz.edu.tr

Türkiye’de Ekonomi Politikaları ve Ülke Mekânında Değişim (1980-2012)

Change in Economic Policies and Nation Space in Turkey (1980-2012)

Adem SAKARYA

ÖZET

Mekân sürekli değişen, statik olmayan bir yapıya sahiptir. Bu değişim mekânı etkileyen etmenlerin değişiminden kaynaklanmaktadır. Ülke mekânı üzerinde bir inceleme yapıldığında ise ekonomi politikalarının, mekânın değişiminde önemli bir etken olduğu görülmektedir. Bu değişim yerleşmeler özelinde, yerleşmelerin organizasyonunda, yerleşme merkezlerinin konumlanmasında, merkezlerin etki alanı sınırlarının değişiminde gibi farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada ekonomi politikalarına bağlı olarak Türkiye ülke mekânı değişimi, merkez ve etki alanı kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Makalede 1960- 1980, 1980- 2002 ve 2002-2012 dönemleri, Türkiye’de farklı ekonomi politikalarının geçerli olduğu dönemler olarak ele alınmıştır. Dönemlerin başlangıç ve bitiş koşulları, genel yapıları incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu karşılaştırmalar farklı ekonomik ve nüfus göstergeler ile desteklenmiştir. Bu karşılaştırmalar neticesinde dönemlerin ekonomi politikalar ve ekonomik göstergeler kapsamında farklılaştıkları noktalar ortaya konulmuştur. Bu farklılaşmaların ülke mekânına yansımaları 1980, 2000 ve 2012 yılı kapsamında, nüfus ve kara yolu ulaşım verileri kullanılarak il bazında merkez ve etki alanlarını gösteren haritalar ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak 1960- 1980 dönemini yansıtan 1980 yılı haritasında merkez ve etki alanlarının ülke mekânında daha dengeli dağıldığı, ancak 1980-2002 dönemini yansıtan 2000 yılı ve 2002- 2012 dönemini yansıtan 2012 yılı haritalarında ise bu dengeli yapının giderek kaybolduğu görülmüştür.

ABSTRACT

Space has a continuously changing and dynamic structure, originating out of the factors that affect it. An examination of nation space reveals that economic policies are an important factor affecting that space. The change is visible in various structures, such as in the inner structure of settlement, in the organization of settlements, in the location of center, and at borders of sphere of influence. With this framework, and based on economic policies, this study looked at changing nation space through the concepts of center and sphere of influence. The time frames 1960-1980, 1980-2002 and 2002-2012 were evaluated, as they were periods of markedly different economic policies in Turkey. The general structure, and conditions at the start and end of each were compared, supported with different economic and demographic indicators. The result is a picture of the factors that differentiate these time frames from each other. Then follows an analysis of the reflection of these differentiations on nation space. This was done using maps with population and road transportation data in the context of the years 1980, 2000 and 2012. As a conclusion, it was found that the map of 1980, which reflects the 1960-1980 period, revealed a relatively balanced distribution of center and sphere of influences on the nation space, while in the maps of 2000 and 2012, reflecting the 1980-2002 and 2002-2012 period respectively, this balanced distribution had gradually disappeared.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
Department of Urban and Regional Planning, Yıldız Technical University, Istanbul, Turkey.

Başvuru tarihi: 22 Ocak 2014 (Article arrival date: January 22, 2014) - Kabul tarihi: 01 Ekim 2014 (Accepted for publication: October 01, 2014)

İletişim (Correspondence): Adem SAKARYA. **e-posta (e-mail):** ademsakarya@yahoo.com.tr

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Ülke nüfusu siyasal, demografik ve ekonomik süreçler sonucunda değişmekte ve mekân üzerindeki dağılımı farklılaşmaktadır.¹ Farklı dönemlerde farklı yerleşmelerin nüfusu artmakta-azaltmakta, bu durum yerleşmelerin etki alanlarını da etkilemektedir. Bu değişim süreci nüfusun mekânda durağan bir yapıda olmadığını göstermektedir.

Literatür incelendiğinde mekânsal yapının değişimi ile ekonomi politikalarının arasında ilişki olduğu görülmektedir.² Ülke düzeyinde oluşturulan plan (özellikle kalkınma planları) ve politikalar, uygulayıcılar tarafından ekonomik alana indirgenmekte ve böylelikle mekânı etkilemekte, değiştirmektedir.³ Mekândaki bu değişim literatürde genel olarak nüfusun değişimi üzerinden incelenmiştir.⁴

Ancak nüfus değişiminin yanında yerleşmelerin merkezlerinde sahip oldukları hizmetler ile birlikte etki alanları da değişmektedir. Yerleşme nüfusu ile etki alanı arasındaki ilişki ilk olarak Walter Christaller'ın Merkezi Yerler Teorisi'nde yer almıştır. Teoride, Christaller yerleşme merkezindeki mal ve hizmet sunumunu, nüfus ve uzaklık ile ilişkilendirerek yerleşmelerin etki alanlarını tespit etmiştir. Bu teorinin katı sınırlara sahip olduğunu belirten Auguste Lösch ise her mal ve hizmetin farklı etki alanına sahip olduğunu savunarak yeni bir bakış açısı getirmiştir.⁵ Etki alanına bir başka yaklaşım da William J. Reilly tarafından geliştirilmiştir. Çekim kanunu (garavitasyon modeli) olarak adlandırılan bu kuramda nüfus ve uzaklık verileri ile yerleşmelerin etki alanları tespit edilmeye çalışılmaktadır.⁶ Bu yöntem Christaller ve Lösch'ün yaklaşımlarındaki gibi hizmet ve mal sunumu ile ilgili bir içeriğe sahip olmamasına rağmen, teorik de olsa nüfus ve uzaklık ile yerleşmelerin etki alanlarının değişimini incelenmesine olanak vermesi bakımından kullanılabilir bir yöntemdir.

Türkiye'de etki alanına yönelik bir çalışma 1982 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından "*Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi*" adı ile yapılmıştır. Çalışmada yerleşme merkezlerinin etki alanlarının tespiti amacıyla nüfus verisinin dışında ulaşım, ticaret, donatı, pazar vb. veriler de kullanılarak analizler yapılmış ancak sonuç ürün değişimini izlemekten ziyade yapıldığı zaman kesitindeki durumu resmetmiştir. Yerleşmelerin kademelenmesi gibi bir çalışmanın bireysel olarak gerçekleştirilemeyeceği,

kurumsal anlamda da bu çerçevede bir çalışma yapılmadığı için aynı değerlendirme kapsamında yerleşme merkezlerinin etki alanını değişimi irdelemek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle değişimi incelemeye yönelik bir boşluk bulunduğu açıktır.

Bu kapsamda, çalışmada Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları perspektifinden yerleşme merkezlerinin etki alanlarının değişimini incelenmeye çalışılarak literatüre bu konuda katkı yapmak amaçlanmıştır. Etki alanı ile ilgili kavramlar incelendiğinde yukarıda da bahsedildiği üzere DPT tarafından 1982 yılında yapılan çalışma hem teorik arka planı⁸ hem de saha araştırmaları ile önemli bir kaynak görevi görmektedir. Çalışmada etki alanına yönelik ticaret, donatı, ulaşım ilişkileri gibi konularda yerleşmelerin merkez etki alanının belirlenmesine yönelik sorgulamalar yapılmıştır.⁹ Bu çalışmada ise farklı dönemlere ait (1980-2000-2012) yerleşmeler arası ilişkilere yönelik verilerin tamamının olmaması nedeni ile ulaşım ilişkisi, iller arası karayolu mesafesi şeklinde alınarak, illerin kentsel nüfus verisiyle birlikte değerlendirilmiş ve illerin etki alanları tespit edilmiştir.

Bu çerçevede, çalışma Türkiye'de önemli değişimlerin yaşandığı 1980 yılı sonrasında yerleşme etki alanlarının değişimini nüfus ve ulaşım verilerinin kullanılması ile 1980, 2000¹⁰ ve 2012 yılları kapsamında oluşturulan haritalar ile incelemektedir.

1980 yılı, planlı kalkınmanın var olduğu 1960-1980 dönemini, 2002 yılı, 1980-2002 arası liberal dönemi, 2012 yılı ise 2002-2012 ise neo liberal dönemi yansıtmaktadır. Dönemlerin bu şekilde ayrılmasında temel faktör ekonomi politikalarının değişmesi ile birlikte askeri darbeler ve siyasi değişimlerdir.

Çalışma genel anlamda üç bölümden oluşmaktadır, ilk bölümde 1960-1980, 1980-2002 ve 2002-2012 dönemleri ekonomi politikaları incelenerek, dönemlerin başlangıç ve bitiş koşulları ve genel yapısı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise bilgisi verilen dönemlerin bazı ekonomik göstergeler kapsamında karşılaştırmaları yapılmış, farklılaştıkları noktalar ortaya konulmuştur. Son bölümde ise bu dönemlerde ulaşım ve nüfus verileri ile oluşturulan haritalar aracılığı ile yerleşme merkezleri ve etki alanlarındaki değişim incelenerek yorumlanmıştır.

Yöntem

Genel anlamda üç bölümde oluşan bu çalışmada, dönemlerin incelenmesine yönelik literatür araştırması yapılmış, dönemlerin genel özellikleri ortaya

¹ Tekeli, 2005.

2008.

² Dinçer, 1994. Dinler, 2008. Tekeli, 2005. ⁵ Dicken ve Llyod, 1990

³ Dinler, 2008.

⁶ Dinler, 2008.

⁴ Dinçer, 1994. Tekeli, 2005. Sinanoğlu, ⁷ DPT, 1982.

⁸ Christaller, 1933.

deni ile 2002 yılına yönelik analiz

⁹ DPT, 1982.

2000 yılı verilerine göre oluşturulmuştur.

¹⁰ Verilerin 2000 yılına ait olması ne-

konulmuştur. Dönemlerin karşılaştırılması amacıyla ekonomik göstergelere ait ikincil veriler ve dönemler içerisinde oluşturulan kalkınma planları çerçevesinde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Dönemler kapsamında yerleşme etki alanlarının tespitine yönelik yöntemde ise iki temel veri kullanılmıştır; illerin merkez (toplam kent) nüfusu ve iller (il merkezleri) arası karayolu mesafesi. Çalışmada etki alanlarının nüfus ve ulaşım kriterleri ile belirlenmesinde referans alınan kaynak William J. Reilly tarafından ortaya konulan Gravity Model’dir. Gravity Model perakende ticaret etki kanunu olarak nitelendirilmektedir. Bu model ile merkezde yer alan firmanın etki alanı ölçülmeye çalışılmaktadır. İki farklı yerleşme merkezinde yer alan firmaların birbirlerine göre etki alanlarını ölçen bu modelde, etki alanı formülü firmaların yer aldığı yerleşme nüfuslarının çarpımının aralarındaki mesafenin karesine oranıdır.¹¹

Reilly modelinde basit olarak iki farklı etki alanından bahsedilmektedir, ancak bu çalışmada bir merkezin etki alanı ölçülmektedir. Bu nedenle etki alanı ölçülen yerleşme merkezinin nüfusu (kentsel nüfus) temel alınmıştır.

Veriler şu şekilde formüle edilmiştir:

$$E(a-b) = Na / U^2(a-b)$$

- $E(a-b)$: a ilinin b ili üzerindeki etkisi
- $N a$: a ilinin toplam kent nüfusu (kişi)
- $U^2(a-b)$: a-b illeri arasındaki uzaklığın karesi (km²)

Çalışma kapsamında yapılan kabuller:

- illerin etki alanı, il kentsel nüfus ile doğru orantılıdır. Christaller’in¹² çalışmasında belirttiği üzere bir yerleşme merkezinde yer alan fonksiyonların/hizmetlerin etki alanı, bu merkezin nüfusunun artması ile genişler
- Kentsel nüfusu ülkenin kentsel nüfusunun %1 ve üzerinde olan iller, merkez il olarak kabul edilmiştir. Böyle bir kabulün olmaması halinde tüm illerin, nüfusu en yüksek olan ilin etkisi altında olduğu görülecektir. %1 değer ile oluşan merkez sayısı mevcut durumda geçerli olan Düzey 2 sayısına en yakın değerdedir. Bu kabulün %1’den daha düşük yapılması durumunda merkez sayısının çok daha fazla olduğu ve dönemler arası değişimin anlaşılır olmadığı görülmüştür.
- İller arası ulaşım sadece karayolu aracılığı ile yapılmaktadır.

Formülün uygulanması ile merkez illerin diğer il-

ler üzerindeki etkisi (E) hesaplanmıştır. Bu kapsamda merkez il dışındaki tüm illerin üzerinde, merkez illere (kentsel nüfusu ülkenin kentsel nüfusunun %1 ve üzerinde olan iller) ait bir E değeri bulunmuştur. Sonuçta bulunan E değerlerinden en yüksek olanı hangi merkez ile aitse, il o merkez ilin etkisi altındadır görüşü kabul edilmiştir.

Türkiye’de Ekonomi Politikalarının Değişimi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de farklı ekonomik dönemler yaşanmıştır. Dönemler ekonomiye yönelik farklı politikaların geliştirilmesi, krizler, krizlerin aşılmasına yönelik politikalar, siyasi yapı ve siyasi yapının değişimi, askeri müdahaleler gibi farklı etkenlere bağlı olarak değişmiştir. Bu kapsamda iktisat biliminde dönemler genel anlamda daha dar zaman aralıkları ile ele alınmıştır. Ancak bu dar dönemlerin üzerinde, iktisadi paradigmalara bağlı olarak temel kırılma noktaları bulunmaktadır. 1960, 1980 ve 2002 yılları bu kırılmaların yaşandığı dönemlere denk gelmektedir.

1960- 1980 Dönemi

1960 yılı Türkiye’de ilk askeri darbenin yaşandığı, on yıllık Demokrat Parti iktidarlığının sona erdiği ve ekonomi politikalarında önemli değişimlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu nedenle 1960-1980 dönemini anlamak için Demokrat Parti iktidarının son dönemine bakmak gereklidir.

Demokrat Parti döneminin ilk yarısında uygulanan ekonomi politikaları, ekonomide bir iyileşme sağlamıştır ancak bu durum dönemin ikinci yarısına taşınmamıştır. Dönemin ikinci yarısında dış ticaret açığının artması sonucu istikrar tedbirleri alınarak ithalatta kısıtlamaya gidilmiş, krediler kısıtlanmıştır. Ancak bu kısa vadeli önlemler yerli üreticilerin sermaye sıkıntısı çekmesine neden olarak işsizliği getirmiştir.¹³ Sürecin bu şekilde devam etmesi ve ülkedeki, siyasi, toplumsal gerilimler 1960 yılı darbesini getirmiştir.

1960 yılı ile başlayan dönem, bir önceki dönemde ortaya çıkan sorunları “planlı kalkınma” modeli ile gidermeye çalışmıştır. Ekonominin bütünsel olarak planlanması anlayışını temel alan bu dönem diğer dönemlerden farklılaşmaktadır. Planlı döneme geçiş Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın yapıldığı 1963 yılında başlamış, 1960-62 dönemi ise planlı kalkınmaya hazırlığın yapıldığı “plan” kavramına geçiş dönemi olarak nitelendirilmiştir.¹⁴

Bir önceki dönemin dışında planlı ekonomiye geçişte uluslararası konjonktür de etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle batıda liberal ekonominin

¹¹ Dinler, 2008.

¹² Christaller, 1933.

¹³ Takım, 2012.

¹⁴ Boratav, 2013.

tıkandığı noktada çözüm olarak gelişen Keynesyen politikaların etkin olması Türkiye’de de görülmüştür.

Bu kapsamda dönemin genel özelliği ithalat yerine yerli ürün üretmeye dayalı bir yapıya sahip olmasıdır. İthal ikameci bir anlayışın hâkim olduğu bu dönem içe dönük, dışa bağımlı bir sistem üzerine kuruludur.¹⁵ İthal ikameci yaklaşım ile bu dönemde özel sektör ucuz kredi, yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları ile desteklenmiştir. Belirli programlar dâhilinde bir önceki dönemde ithal tüketim malları, desteklenen yerel sanayiler tarafından üretilmeye çalışılarak aşırı ithalattan kaynaklanan döviz sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır.¹⁶

Bu dönemde kamu yatırımları beş yıllık plan ve programlara uygun olmak, özel yatırımlar ise bu programlar ile uyumlu olmak zorundadırlar. Bu kapsamda dönem kamu sektörüne emredici, özel sektöre ise yol gösterici şeklinde yorumlanabilir.¹⁷ Kamu yatırımlarının özel sektörü destekleyecek şekilde ara mallara (demir, çelik, çimento, kâğıt, petrol, madencilik vb.) yönelik olması, yine bu dönemde ulaşım, liman, enerji ve iletişim alanlarında yatırımların yapılması, yerli sanayinin gelişmesinin önünü açmaktadır. Ancak yine de özellikle enerji ve teknoloji konusunda dışa bağımlı bir yapı söz konusudur.¹⁸ Yerel kaynakların yeterli olmadığı durumlarda bir önceki dönemde olduğu gibi uluslararası kurlardan borç alınmıştır.

1960-1970 yılları arasında uygulanan ithal ikameci yapı 1960’ların sonuna gelindiğinde yoğun bir borç ortamının oluşmasına neden olmuştur. Nitekim ithal ikame şeklinde hedeflenen yapı salt montaj yapma şeklinde kalarak dışa bağımlılığı arttırmıştır.¹⁹

1970 döneminde ise ithal ikamesi yapılmaya çalışılan ürün tipinde değişimler yaşanmıştır. Artık dayanıklı tüketim mallarının yanında teknolojinin daha yoğun kullanıldığı, otomobil vb. ürünler de üretilmeye başlanmıştır. Gerekseim duyulan bu teknolojinin ithal edilmesi ise yine dışa bağımlılığı arttıran bir etken olmuştur.²⁰

Dışa bağımlı olan sistem 1970’li yıllara girilirken uluslararası krizlerden de etkilenmektedir. Tüm ülkelerin nakit sıkıntısı çektiği bu dönemde, borç verecek ülke veya kurum bulmak güçleşmiştir. Üstelik 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi bu darboğazı içinden çıkılmaz duruma getirmiştir.²¹

Ekonomik bunalım içerisinde işçi ücretlerinin de düşürülmesi toplumda bir gerilime neden olmuştur.

Ayrıca yine bu dönemde terör ve anarşi olaylarının yaşanması dönemin 12 Eylül 1980 darbesi ile sonuçlanmasına neden olmuştur.

Darbe öncesinde ekonomiye yönelik önemli paradigma değişiminin yaşanmasına neden olan 24 Ocak Kararları 1980-2002 döneminin başlangıç noktası olmuştur.

1980-2002 Dönemi

Uluslararası yapıda küreselleşme olgusunun gelişmesi ilk olarak gelişmiş ülkeleri, daha sonra da gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeleri etkilemiştir. Bu dönem Türkiye’nin küresel ağa eklemeli olduğu bir nokta olarak değerlendirilebilir. Dışa açık bir ekonomik yapının olduğu bu dönem iktisat biliminde genel olarak liberal dönem kavramı ile nitelendirilmektedir.

Dönemin başlangıcı olan 1980-1983 yılları askeri yönetimin var olduğu “askeri liberal” dönemdir. 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararlarının asıl uygulamaya başlandığı dönem bu kararların kurucularından olan Turgut Özal’ın başbakan olduğu 1983 yılına denk gelmektedir.²²

Devlet müdahalesinin en aza indirilip, serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu bu dönemin başlangıcı olan 24 Ocak Kararları kapsamındaki reformlardan bazıları şu şekildedir;²³

- İthal ikameci modelin terk edilerek dışa dönük, ihracata dayalı bir ekonomik büyüme modelinin kurulması
- Finansal liberalizasyonun sağlanması
- Yabancı sermaye hareketlerinin liberalizasyonu
- Ekonomide kamu etkinliğinin azaltılması ve özelleştirme çabaları

Bahsedilen reformların hayata geçirilmesi için ortaya konan bazı politikalar ise;²⁴

- Yabancı sermaye teşviki
- Dış ticaretin kamu kesiminin müdahalelerinin azaltılarak serbestleştirilmesi
- Arz ve talep oluşumunun piyasaya bırakılması
- İthalatta kotaların kaldırılması
- İhracatın teşvikine devam edilmesi

Bu politikalar ile 1984-1989 yılları arasında ülke ekonomisinde ihracata bağlı büyüme gerçekleşmiştir. Ancak 1990 yılında İran- Irak Savaşı’nın sona ermesi ile yeni dengelerin kurulması ve Körfez Krizi, dışa açık bir ekonomiye sahip olan Türkiye’yi olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun dışında dış borcun on yıllık süreçte dört

¹⁵ Akyıldız ve Eroğlu, 2004.

¹⁶ Suğur, 1998.

¹⁷ Boratav, 2013.

¹⁸ Suğur, 1998.

¹⁹ Eroğlu, 2003.

²⁰ Suğur, 1998.

²¹ Suğur, 1998; Eroğlu, 2003.

²² Boratav, 2013. ²³ Bayrak ve Kanca, 2013. ²⁴ Bayrak ve Kanca, 2013.

kat artması ve dünyada ekonomik anlamda bir daralmanın da yaşanması ile borç bulunamaması ihracatı ve üretimi olumsuz etkileyerek, ülke içinde 1994 yılında krize neden olmuştur.²⁵

Krize çözüm olarak 1994 yılında alınan 5 Nisan Kararları kamu gelirlerini arttırmaya ve kamu giderlerinde tasarruf yapmaya yönelik politikalar içermektedir. 1995 yılında Avrupa Birliği ile “Gümrük Birliği Antlaşmasının” imzalanması ekonomide kısa süreli de olsa hızlı büyümenin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Ancak 1996-1998 dönemlerinde Doğu Asya ve Rusya’da yaşanan mali krizler bu ekonomik büyümeyi durdurmuştur.²⁶

Ekonomi politikalarında arayışta olan Türkiye 1999 yılında İMF ile ortak görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda 2001’de, amacı ekonominin istikrar ve rekabet gücüne kavuşarak sürdürülebilir büyümenin kazanılması için yapısal düzenlemelerin yapılması olan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)” kabul edilmiştir.²⁷ Ayrıca bu dönemde Türkiye Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlardan tarihinin en büyük yardımını almıştır.²⁸

Ekonominin dalgalı bir yapı gösterdiği bu dönemde siyasi yapıda da paralel bir durum söz konusudur. 1997 yılında 28 Şubat Postmodern Darbe ile dağılan Refah-yol Hükümeti ve ardından 1998 yılında Refah Partisi’nin kapatılması ekonomideki hareketliliğin siyasette de yaşandığını göstermektedir. Bu dönemin akabinde Refah Partisi kökenli siyasetçilerin oluşturduğu Ak Parti’nin 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olması 2000’li yılların Türkiye’sinde siyasi, politik ve ekonomik değişimin yaşanmasının önünü açmıştır.

2002-2012 Dönemi

2002 yılı seçimleri ile tek başına iktidara gelen Ak Parti bir önceki dönemin batı kaynaklı ekonomi politikalarını benimsemiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nı kabul edip uygulamaya devam etmiş ve IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ile yakın görüşmeler doğrultusunda neo liberal iktisat politikalarını devam ettirmiştir.²⁹

2002 yılı ile birlikte Ak Parti ekonomi uygulamaları bankacılık sisteminde yeni düzenlemelerin yapılması, sıkı maliye politikalarının uygulanması ve özelleştirilmelerin hızlandırılması şeklinde olmuştur.³⁰ Bu uygulamalara konu olan alanlar ile birlikte altyapı ve eğitim alanlarına da yönelik üçer, altışar ve bir yıllık süreçler kapsamında yatırım kararları alınmıştır.³¹

Dönemi bir önceki dönemden ayıran temel bir özellik, uygulama kararlarından da bahsedilen özelleştirme-dir. 1985-2002 arası özelleştirmelerden elde edilen tutar 8 milyar dolar iken, 2002-2007 arasında bu tutar 33 milyar dolar olmuştur.³² Bu göstergeler dönemin bir önceki döneme oranla özel sektör aracılığı ile daha geniş sermaye elde ettiğini göstermektedir.

Avrupa Birliği’ne tam üye olma süreci içerisinde ekonomi alanındaki uyum politikaları, bu dönemde ülke ekonomi politikalarını etkilemiştir. Bu yapı ülkenin küresel sistem ile bütünleşme sürecinde hızlı yol almasına olanak sağlamıştır. Boratav³³ tarafından ortaya konulan verilere göre yabancı sermayenin toplam milli gelire oranı 1995-1997 yılları arasında ortalama %3.4, 2000 yılında %8.1 ve 2002-2007 yılları arasında ortalama %9.8’dir. Sayılardan da anlaşılacağı üzere temelde IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde yabancı sermaye yatırım oranının artarak devam etmesi, ülkenin neo liberal bir süreçte yol aldığını göstermektedir.

2002-2007 yılları arası istikrarlı büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. GSMH 2002 yılına göre 2007 yılında yaklaşık 2,5 kat artmıştır. İhracat 36 milyar dolardan 107 milyar dolara, ithalat ise 50 milyar dolardan 170 milyar dolara çıkmıştır.³⁴ Küresel sistem ile bütünleşen Türkiye ekonomisi bu dönemde ihracat ve ithalat değerlerini arttırmış, ancak özellikle enerji konusundaki altyapı eksikliği ihracatın ithalatı karşılama oranının azalmasına neden olmuştur.

2008 yılında ortaya çıkan küresel krizden, küresel sistemin bir parçası olan Türkiye de kaçınılmaz olarak etkilenmiş ve ülkenin ekonomik büyüme eğilimi yavaşlamıştır.

2002-2007 yılları arasında, GSYH büyüme oranı bazında, ortalama %6.5 büyüyen ekonomi, küresel kriz dolayısıyla 2008 yılında %0.7 ve 2009 yılında %-4 oranında gerçekleşerek dönemin en düşük seviyelerini görmüştür. 2010 yılında %9.2 ve 2011 yılında %8.5 oranında büyüyen ekonomi bu eğilimi sonraki dönemlerde de sürdürerek kriz öncesi yükselişini devam ettirmiştir.³⁵

Dönemlerin Karşılaştırılması

Temelde ekonomik paradigmaların değişimi ile farklılaşan dönemleri ekonomik göstergeler ve kalkınma planları ile karşılaştırmak, farklılıkları daha somut bir şekilde anlamamıza olanak sağlayacaktır. Dönemlerin karşılaştırılmasında GSYH, ihracat- ithalat, yatırım gibi ekonomik göstergeler kullanılmış, kalkınma planları ise

²⁵ Eroğlu, 2003: Akyıldız ve Eroğlu, 2004.

²⁸ Karagöl, 2013.

²⁹ Boratav, 2013.

²⁶ Bayrak ve Kanca, 2013.

³⁰ Karagöl, 2013.

²⁷ Eroğlu, 2003.

³¹ Eroğlu, 2003.

³² Bayrak ve Kanca, 2013.

³⁴ Bayrak ve Kanca, 2013.

³³ Boratav, 2013.

³⁵ Karagöl, 2013.

hedeflenen sektörel yatırımların üzerinden karşılaştırılmıştır.

Temel ekonomik göstergelerden birisi olan, kişi başına düşen GSYH değeri ile dönemler karşılaştırıldığında, son dönemin diğer dönemlerden oldukça farklılaştığı görülmektedir (Şekil 1).

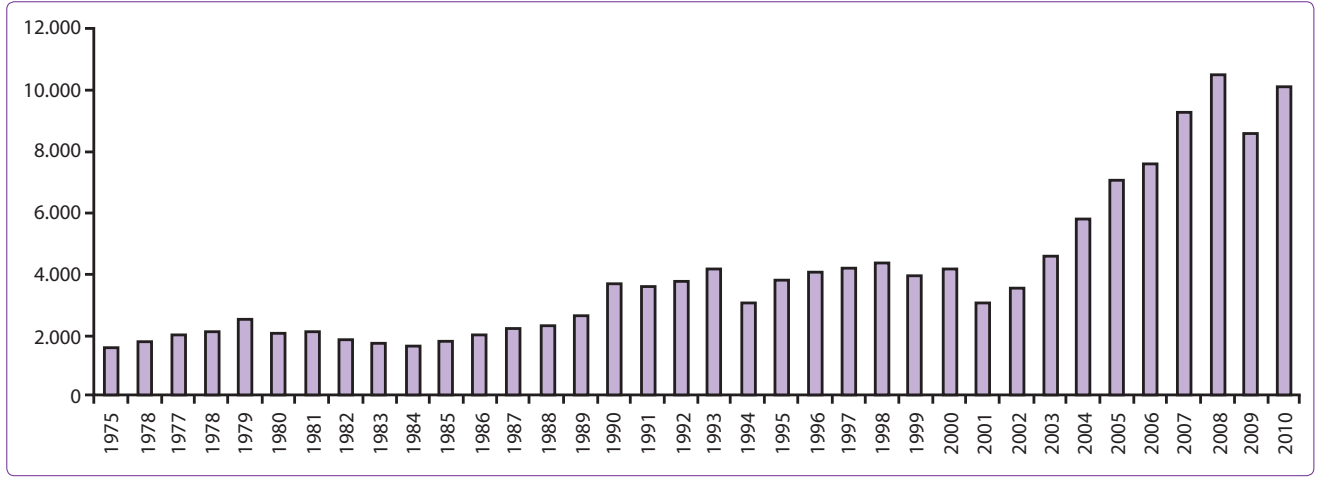
1975-1990 yılları arasında, 1983 yılında liberal ekonomiye geçilmesine rağmen, kişi başına düşen GSYH oranında durağan bir yapı söz konusudur. 1990 yılında artmaya başlayan oran, 1994 krizi ile düşmüş ve ardından uluslararası anlaşmaların yapılmaya başlandığı (Gümrük Birliği Antlaşması) 1995 yılı ile artarak devam etmiştir. 2001 yılındaki ekonomik krizin GSYH değeri üzerinde önemli olumsuz bir etkisi olduğu görülmekte-

dir. Bu tarihten sonra çalışmada üçüncü dönem olarak nitelendirilen Ak Parti döneminde ise 2008 yılındaki küresel krizin etkisinin yansıdığı 2009 yılı dışında sürekli bir artış söz konusu olmuştur.

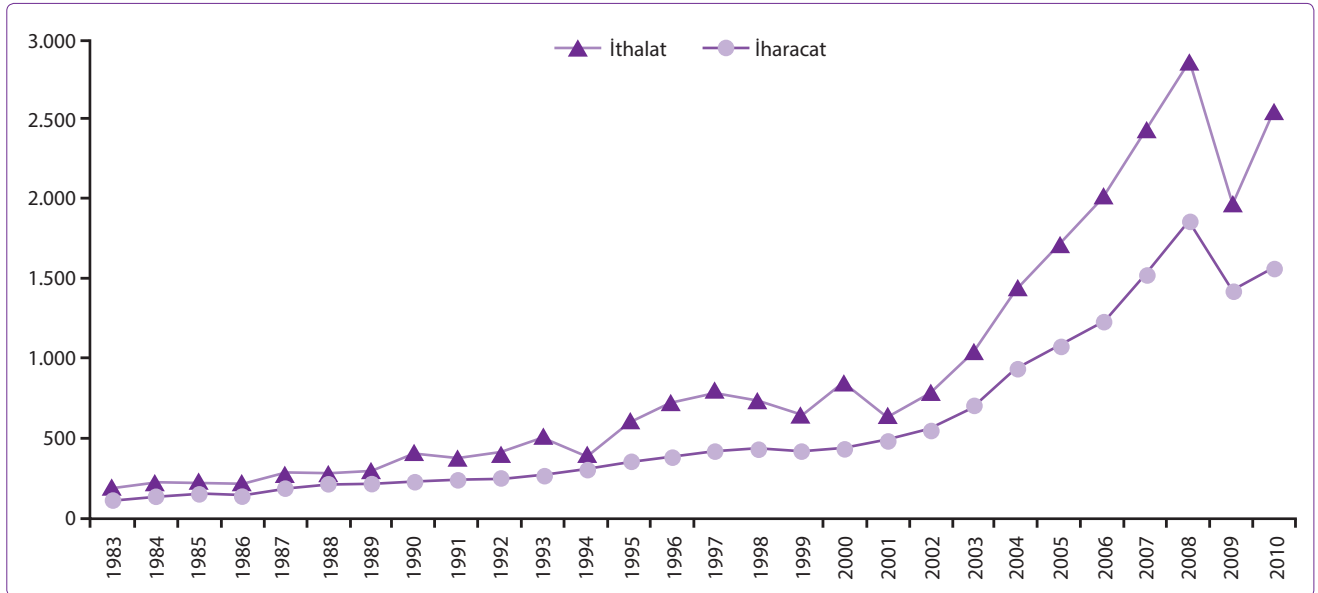
Ekonomi faaliyetlerinin bir sonucu olan GSYH oranlarındaki değişim, doğal olarak bu ekonomik faaliyetlerde yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda ithalat- ihracat oranları da dönemler kapsamında değişmektedir (Şekil 2).

Tüm veri serisi boyunca ithalat değerinin ihracattan yüksek olduğu ve aradaki makasın 2003 yılı itibari ile

³⁶ Ekonomik göstergeler ile ilgili grafikler, "Kalkınma Bakanlığı Sosyal ve Ekonomik Göstergeler" verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1. Yıllara göre kişi başına düşen GSYH (\$) ³⁶

Şekil 2. İthalat-ihracat değerleri (milyon \$).

açıldığı görülmektedir. İthalat- ihracat grafik eğilimlerinin yıllar itibarıyla GSMH grafiği ile benzer olması dikkat çekmektedir. Bu eğilim, kriz dönemleri ihmal edildiğinde, 1990 sonrası bir sıçrama ve 2002 yılı sonrası sürekli artış ve 2008 sonrası durağanlaşma şeklindedir. İthalat- ihracat oranların yükseldiği bu dönemlerde uluslararası kuruluşlar ile yapılan anlaşmaların önemli etkileri olduğu görülmektedir. Özellikle AB ile ilişkilerin geliştiği 2002–2010 döneminde hem ihracatta hem de ithalatta artışın yüksek olduğu, buna karşılık ihracatın ithalatı karşılama oranının düştüğü görülmektedir.

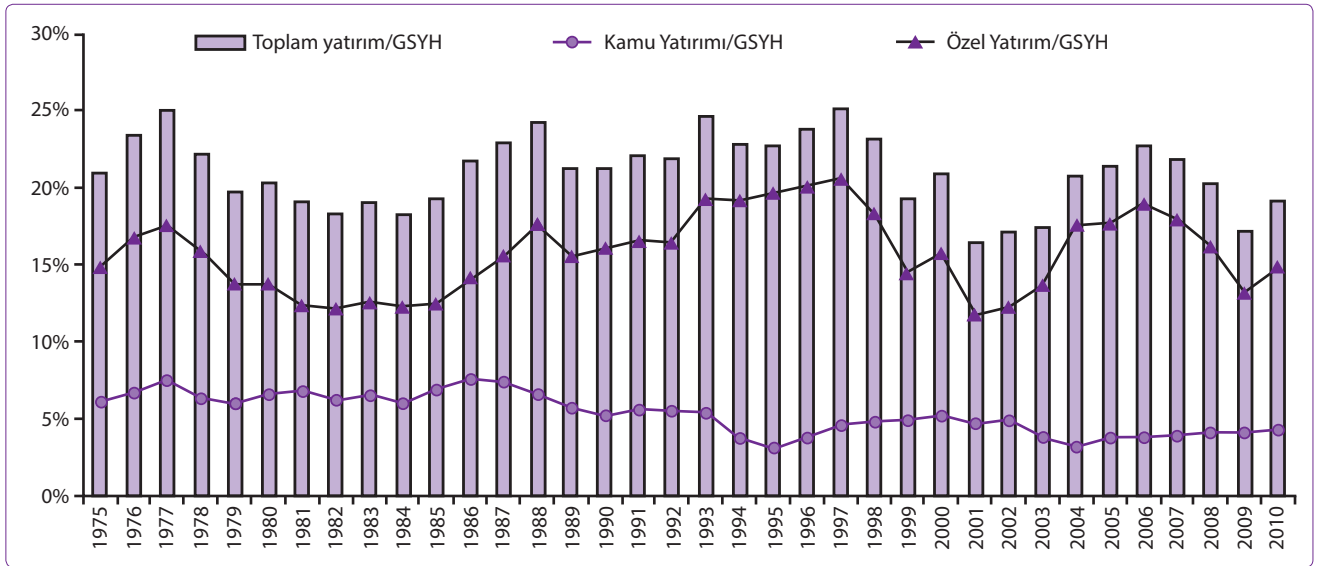
Dönemlerin farklılaşması ithalat, ihracat değerlerine olduğu gibi yatırım oranlarına da yansımaktadır (Şekil 3).

Yatırımların GSMH içindeki oranları irdelendiğinde, yatırımların GSMH içindeki oranının dalgalı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Bu dalgalanmanın kırılma noktalarının ise uluslararası kuruluşlar ile yapılan anlaşmalar ve kriz dönemleri olduğu görülmektedir.

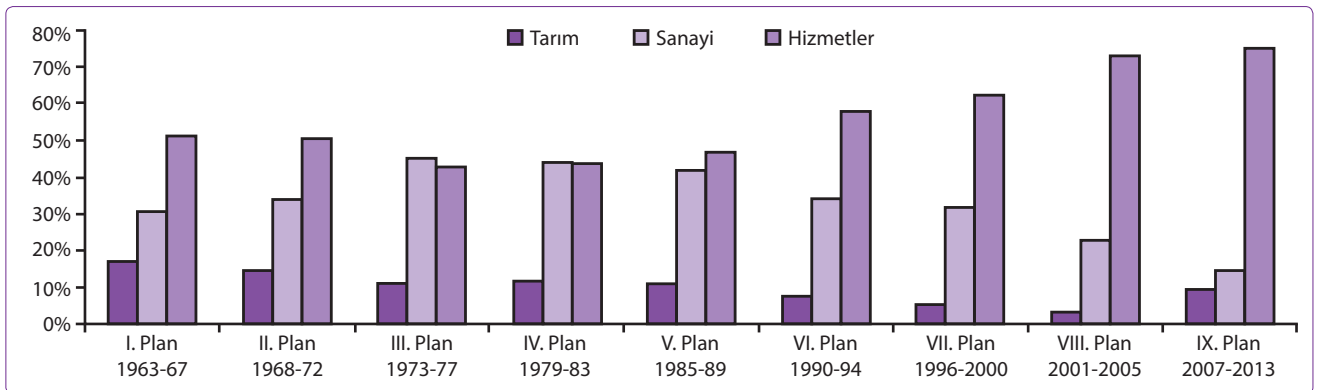
1984 yılına kadar kamu ve özel yatırımlar arasında nispeten daha dengeli bir durumun olduğu görülmektedir. Ancak bu tarihten sonra liberal ekonomi politikaları ile birlikte toplam yatırımı belirleyici asıl göstergenin özel yatırımlar olduğu açıktır. Özel yatırım oranlarının değişmesine bağlı olarak toplam yatırım değişmektedir. Özel yatırım ile kamu yatırımı arasındaki farkın özellikle 1992-1998 ile 2003-2008 arasında yüksek olduğu ve kriz dönemlerinde bu farkın azaldığı görülmektedir.

Ekonomik göstergelerin yanında kalkınma planında yer alan sektörel yatırım hedefleri de dönemlerin farklılaştığını ortaya koymaktadır. Kalkınma planlarının tamamında özel ve kamu yatırımlarının ayırımının olmaması nedeni ile toplam yatırım oranlarının değişimi gösterilmiştir (Şekil 4).

³⁷ I- II- III- IV- V- VI- VII- VIII ve IX. Kalkınma Planı verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 3. Toplam-kamu-özel yatırımların GSYH içerisindeki oranları.

Şekil 4. Kalkınma planları sektörler için hedeflenen toplam yatırım oranları (%)³⁷

Şekil incelendiğinde tarım sektörüne yönelik toplam yatırımın giderek azaldığı, hizmetler sektörüne yönelik yatırımların özellikle 1990 sonrasında arttığı görülmektedir. Sanayi sektöründe ise ilk 3 plan dönemlerinde hedeflerin arttığı, 4. ve 5. planlarda ise durağan olduğu ve 2000 yılı sonrası planlarda hedeflerin düşüşü dikkat çekicidir. 1990-94 dönemi Şekil 3'de incelendiğinde özel yatırımların artmaya, kamu yatırımlarının ise azalmaya başladığı döneme denk gelmektedir. Bu noktada hedeflenen özel- kamu yatırım oranlarını incelemek faydalı olacaktır. III- IV- V ve VI. planlarda yatırım hedeflerinde kamu ve özel ayrımı yapılmıştır. Tarım ve imalat sanayi, kamu ve özel yatırım oranlarının yüksek oranda farklılaştığı sektör ve alt sektörler olmuştur (Tablo 1).

Şekil 4'de görüldüğü üzere VI. Plan'da sanayi sektörüne yönelik toplam yatırım oranı önemli bir oranda azalmaktadır. Bu veri, Tablo 1'de yer alan özel yatırım oranları ile incelendiğinde VI. Plan'da imalat sanayine yönelik özel yatırım hedefinin, önceki planlara oranla çok yüksek bir değerde oluşu dikkat çekmektedir. Ayrıca toplam yatırım oranı içerisinde özel yatırım oranı da

Tablo 1. Kalkınma planlarında yatırım hedeflerinde özel yatırım oranları (%)³⁸

	III. Plan	IV. Plan	V. Plan	VI. Plan
Tarım	47.3	51	51	44
İmalat Sanayi	51	53	57	85
Toplam	43.7	43	43	56

artmaktadır. Bu durum Şekil 4'de görülen uygulamadaki özel yatırım oranlarının artmasının ve kamu yatırım oranlarının azalmasının arka planını açıklamaktadır.

Dönemlerin yapısı, ekonomik göstergeler ve kalkınma planları incelendiğinde 1960-1980 döneminin devletçi ekonomi anlayışına daha yakın, diğer iki dönem ise liberal anlayışa daha yakın olduğu görülmektedir. Bu çerçevede 1960-1980 dönemindeki devletçi anlayışın ekonomi politikalarını ülke mekânına daha dengeli yansıttığı, diğer dönemlerde ise daha çok özel sektörün davranışları ile ülke mekânında belirli, özel sektörün kârını arttıracak bölgelere yoğunlaşması beklenmektedir.³⁹

Bu kapsamda bir sonraki bölümde, yukarıda bahsedilen ekonomik politikaları ve ekonomik gösterge değerlerindeki değişimin ülke mekânına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Merkez ve Etki Alanları

Dönemlere yönelik yapılan inceleme ve karşılaştırmalar, dönemlerin farklı özelliklere sahip olduklarını göstermiştir. Peki, bu farklılıklar ülke mekânına nasıl yansımıştır? Bu sorunun cevabını bulmaya yönelik, çalışmanın yöntem kısmında da belirtildiği üzere, illerin kentsel nüfusu ve iller arası uzaklık verileri kullanılarak merkez ve etki alanlarını gösteren haritalar oluşturulmuştur. 1960-1980 dönem için 1980 yılı, 1980-2002 dönemi için 2000 yılı ve 2002-2012 dönemi için de 2012 yılı kapsamında haritalar oluşturulmuştur. (Şekil 5-7).

Haritalardaki merkez sayılarına bakıldığında 1980 yılında 26, 2000 yılında 25 ve 2012 yılında ise toplam 23

Şekil 5. 1980 yılı merkez ve etki alanları.⁴⁰

³⁸ III- IV- V ve VI. Kalkınma Planı verilerinden oluşturulmuştur.

³⁹ Sakarya, 2013.

⁴⁰ Haritada isimleri küçük harfler ile yazılmış iller, 1980 yılında henüz il statüsü kazanmamışlardır.

Şekil 6. 2000 yılı merkez ve etki alanları.

Şekil 7. 2012 yılı merkez ve etki alanları.

merkez bulunmaktadır. Bu değerler nüfusun odaklandığı merkez sayılarının gittikçe azaldığını göstermektedir.

1980 yılı, üç harita içerisinde en yüksek merkez sayısına sahiptir. Merkezlerin dağılımı açısından ülke kapsamında daha dengeli bir yapıya sahip olmasına rağmen 9 merkez (Balıkesir, Manisa, Denizli, Mersin, Tokat, Sivas, Kahramanmaraş, Hatay, Şanlıurfa) etki alanı sadece kendi il sınırlarını kapsamaktadır. Ülkenin doğusunda Erzurum ve Diyarbakır illerinin geniş etki alanları ile önemli iki merkez olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Şanlıurfa ve Giresun hattının batısında ise Ankara'nın geniş bir etki alanına sahip olduğu görülmektedir. Ankara komşusu olmayan illeri de etki alanı içerisine almıştır. Burada dikkat çeken bir yapı Trabzon'un Ankara merkezi etkisinde olduğudur. Trabzon, Erzurum mer-

kezine daha yakın olmasına rağmen Ankara, nüfusunun daha büyük olması sonucunda Trabzon üzerinde en yüksek etkiye (E değerine) sahip merkezdir. Bu yapı İzmir'in Uşak'ı etki bölgesine alması ile paraleldir. Bu ve buna benzer yapılar diğer iki harita da görülmektedir.

Ülkenin güneyinde ise Antalya ile Şanlıurfa arasındaki bölgede merkezlerin yoğunlaştığı görülmektedir, bu alanda toplam 7 merkez (toplam merkez sayısının yaklaşık dörtte biri) bulunmaktadır. Bu dönemde İstanbul'un etki alanı sadece batısındaki iller ile sınırlıdır.

2000 yılına gelindiğinde ülke genelinde 1980 yılından daha farklı bir yapı ortaya çıkmaktadır. 2000 ve 2012 yıllarına ait haritalarda, 1980 yılında var olmayan ve bu çalışmada "üst merkez" olarak ifadelendirilen bir kavrama ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kavram, etki alanı sadece kendi il sınırları olan merkezleri de etki ala-

nıyla kapsayan merkezleri tarif etmektedir. Örneğin 1980 yılında İstanbul etki alanı içerisinde herhangi bir merkez bulunmazken, 2000 yılında ise İstanbul'un etki alanı doğuya doğru genişleyerek, sadece kendi il sınırları kapsamında etki alanı oluşturan Sakarya ve Kocaeli merkezlerini de etki alanı içerisine alarak üst merkez olmuştur. 2000 yılında İstanbul ve İzmir, 2012 yılında ise İstanbul, İzmir ve Gaziantep merkezleri bu niteliktedir.

Etki alanlarındaki değişimi ilk olarak 1980-2000 ve daha sonra 2000-2012 yılları için oluşturulan haritalar üzerinden karşılaştırarak incelemek faydalı olacaktır.

2000 yılında 1980 yılına göre etki alanını genişleten merkezler; İstanbul, İzmir, Antalya, Şanlıurfa ve Kayseri'dir. Bu değişimler yeni merkezlerin ortaya çıkışı ya da bazı illerin merkez özelliğini kaybetmesi ile ilgilidir.

1980 yılında merkez olup 2000 yılında merkez niteliğini kaybeden iller; Denizli, Zonguldak, Tokat ve Sivas'tır. 2000 yılında yeni merkez olan iller ise; Trabzon, Van ve Sakarya'dır.

Trabzon'un yeni merkez olması Erzurum, Ankara ve Samsun illerinin etki alanlarını, Van'ın merkez olması ise Erzurum ve Diyarbakır'ın etki alanının küçülmesine neden olmuştur. Merkez niteliğini kaybeden illerden Tokat, Ankara etki alanında, Sivas, Kayseri ili etki alanında ve Denizli de İzmir etki alanında kalmaktadır.

Sakarya yeni bir merkez olarak Kocaeli etki alanı dışında kalmıştır. İstanbul'un etki alanı ise Kocaeli ve Sakarya merkezlerini de içine alarak üst merkez yapısına kavuşmuş ve Bartın'a kadar genişleyerek bu bölgedeki Ankara'nın etki alanının küçülmesine neden olmuştur. Muğla ve Denizli illerini etki alanına alması ile birlikte İzmir, Manisa ve Aydın merkezlerini de içererek Ege Bölgesinde bir üst merkez yapısına sahip olmuştur.

Güneyde önemli bir merkez olan Adana ilinin etki alanı, Ankara ve Kayseri etki alanlarının genişlemesi nedeni ile küçülmüştür.

2012 yılına gelindiğinde ise 2000 yılına göre temel değişimin ülkenin doğusunda olduğu görülmektedir. 2000 yılına göre bu dönemde etki alanını genişleten merkezler İstanbul, Diyarbakır, Gaziantep ve Samsun'dur. Bu dönemde merkez özelliği kazanan iller Denizli ve Tekirdağ iken merkez özelliğini kaybeden iller ise doğuda yer alan Erzurum, Van, Malatya ve Trabzon'dur. Bu yapı ile birlikte doğuda Diyarbakır tek bir merkez olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Malatya'nın merkez niteliğini kaybetmesi, Gaziantep'in etkisini arttırmış ve üst merkez yapısına dönüşmesine sebep olmuştur.

2012'de dikkat çeken bir diğer değişim ise Trabzon ve Erzurum'un merkez niteliklerini kaybetmeleri nedeni ile İstanbul'un etki alanını bu bölgeye sıçramasıdır. Etki alanı Bartın'a kadar sürekli olan İstanbul bu noktada Ankara merkezinin ve daha sonra Samsun merkezinin engelini aşarak Erzurum ve Trabzon bölgesine etki alanını genişletmiştir.

Analizde kullanılan nüfus ve uzaklık verileri incelendiğinde merkez ve etki alanlarının değişiminde temel etkenin nüfus olduğu görülmektedir. Nitekim iller arası mesafelerdeki değişimlerin (yeni yol yapımı vb.) nüfus değişimine nazaran daha küçük oranlarda olduğu görülmektedir.

Bu nedenle merkez etki alanlarının dönemler itibarı ile içerdiği nüfus miktarlarının (ülke nüfusuna oranı) karşılaştırılması değişimi anlamak açısından önemli olacaktır (Tablo 2).

Tablo incelendiğinde nüfus oranı azalan merkezlerin, Ankara, Eskişehir, Kahramanmaraş, Konya, Kayseri, Malatya, Samsun, Mersin, Sivas olduğu görülmektedir. Bu azalmanın özellikle 2002-2012 yılları arası ülkenin doğu ve iç bölgelerinde yer alan merkezlerde olduğu görülmektedir.

İstanbul, İzmir ve Gaziantep'in üst merkez olarak kabul edilmesi ile nüfus oranının arttığı görülmektedir. Bunun dışında 2012 yılında doğuda tek merkez olarak kalan Diyarbakır ve 2002-2012 arasında nüfus oranında azalma olmasına rağmen Antalya ile Balıkesir'in 1980 yılına göre nüfus oranı artmıştır. Güneyde yer alan Hatay'ın da nüfus oranı artmıştır. Nüfus oranı yüksek bir oranda artan diğer bir merkez ise Marmara Bölgesi'nde yer alan Bursa'dır.

Bu çerçevede veriler değerlendirildiğinde nüfus oranlarının özellikle 2002-2012 dönemi arasında doğu ve iç kesimlerde yer alan merkezler kapsamında azaldığı, buna karşılık batıdaki merkezlerde ise arttığı görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında Türkiye'de farklı ekonomi politikaların yaşandığı 1960-1980, 1980-2002 ve 2002-2012 dönemleri karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalar sonucunda çalışmanın asıl odaklandığı nokta olan nüfus ve ulaşım verilerine bağlı olarak hazırlanan il bazında merkez ve etki alanlarını gösteren haritalar değerlendirilmiş ve değişimler açıklanmıştır.

Dönemlerin ekonomi politikaları değerlendirildiğinde 1960-1980 dönemi, bir önceki Demokrat Parti döneminde ortaya çıkan ekonomik problemlere karşın

⁴¹ Alt merkez olarak belirlenen illerin nüfusu, etki alanlarında buldukları üst merkez bölgesinin nüfusuna eklenmiştir.

Tablo 2. Yıllara göre merkez etki alanlarının ülke nüfusuna oranı (%)⁴¹

İller	1980 yılı	2000 yılı	2012 yılı
Adana	4.47	3.40	3.46
Ankara	15.73	13.03	11.78
Antalya	2.20	3.67	3.65
Aydın	2.44	İzmir alt mer.	İzmir alt mer.
Balıkesir	1.91	1.59	1.53
Bursa	2.90	3.67	4.10
Denizli	1.35	-	İzmir alt mer.
Diyarbakır	7.16	6.39	9.85
Erzurum	7.10	3.73	-
Eskişehir	2.33	2.01	1.80
Gaziantep	2.63	2.06	6.67
Hatay	1.92	1.85	1.96
İstanbul	13.73	22.40	30.06
İzmir	4.97	11.02	11.24
Kahramanmaraş	1.65	1.48	1.41
Kayseri	2.32	3.65	3.34
Kocaeli	2.50	İstanbul alt mer.	İstanbul alt mer.
Konya	3.49	3.59	3.02
Malatya	2.34	2.10	-
Manisa	2.11	İzmir alt mer.	İzmir alt mer.
Mersin	1.89	2.44	2.23
Sakarya	-	İstanbul alt mer.	İstanbul alt mer.
Samsun	6.31	3.96	3.88
Sivas	1.68	-	-
Şanlıurfa	1.35	3.05	Gaziantep alt mer.
Tekirdağ	-	-	İstanbul alt mer.
Tokat	1.40	-	-
Trabzon	-	3.03	-
Van	-	1.89	-
Zonguldak	2.13	-	-

kısa vadeli çözüm önerilerinin yetersiz kalması üzerine planlı bir ekonomi politika yapısının denendiği ve uygulandığı bir dönem olmuştur. 1980-2002 dönemi ise 1980’de hazırlanan ve 1983 yılında uygulanmaya başlanan 24 Ocak liberal ekonomi kararlarının etkin olduğu, küresel sisteme uyum sağlamaya çalışılan bir dönem olmuştur. Dönemin başında özellikle özel yatırım oranlarının yükselmesi ilk etapta olumlu bir ekonomik büyüme sağlarken, küresel anlamda oluşan krizler, savaşlar, değişen dengeler dönemin ekonomik açıdan dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuştur. Sürecin sonunda ise AB, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ile yapılan anlaşmalar bir sonraki dönem olan 2002-2012 yıllarının genel yapısını etkilemiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ile yapılan anlaşmalar bir sonraki dönem olan 2002-2012 yıllarının genel yapısını etkilemiştir.

Ak Parti’nin iktidara gelmesi ile başlayan 2002-2012 dönemi özellikle AB uyum yasaları kapsamında gelişen bir süreç olmuştur. Bu dönem kişi başına düşen GSYH miktarlarının, ihracat ithalat değerlerinin ve özellikle 2002-2006 döneminde GSYH içerisindeki yatırım oranlarının arttığı buna karşılık ihracatın ithalatı karşılama oranının azaldığı bir dönem olmuştur. İktisat yazınında bu dönem neo liberal politikaların yürütüldüğü bir dönem olarak adlandırılmaktadır.

Yapısal açıdan farklılaşan ve bu farklılaşmanın ekonomik göstergelere, kalkınma planlarına da yansıdığı bu dönemlerin ülke mekânına yansımaları da farklılaşmıştır.

Nüfus ve ulaşım verileri ile hazırlanan il bazında merkez ve etki alanları incelendiğinde merkez sayılarının giderek, özellikle doğu bölgesinde, azaldığı görülmektedir. Merkez etki alanları konusunda ise özel-

likle son dönemde batıdaki merkezlerin daha geniş etki alanlarına sahip olduğu görülmektedir. Bu yapı İstanbul'un 2012 yılı haritasında, doğu ve kuzeydeki merkez sayısının azalmasına bağlı olarak, etki alanının bu alana kadar genişletmesi ile daha açık bir şekilde görülmektedir.

Bu kapsamda bir son söz söylemek gerekirse, 1960-1980 döneminde merkez ve etki alanlarının ülke mekânında daha dengeli olduğu, açık ekonomi politikalarının benimsendiği 1980-2002 ve 2002-2012 dönemlerinde ise ülke mekânındaki merkez ve etki alanlarının giderek daha dengesiz bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

Teşekkür

Çalışmanın oluşumunda değerli katkılarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. İclal Dinçer'e teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

1. Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö. (2004). "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, C.9, S.1, s. 43-62.
2. Bayrak, M. ve Kanca, O., M. (2013). "Türkiye'de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 35.
3. Boratav, K. (2013). "Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009", İmge Kitabevi, Ankara.
4. Christaller, W. (1993) Die zentralen Orte in Süddeutschland, İngilizce Çeviri: "Central Places in Southern Germany", Baskin, C. W. (1966), Pentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, ABD.
5. Devlet Planlama Teşkilatı (1963). "Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963- 1967)".
6. Devlet Planlama Teşkilatı (1968). "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968- 1972)".
7. Devlet Planlama Teşkilatı (1973). "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)".
8. Devlet Planlama Teşkilatı (1979). "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)", Yayın No, DPT: 1664.
9. Devlet Planlama Teşkilatı (1985). "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989)", Yayın No, DPT: 1974.
10. Devlet Planlama Teşkilatı (1990). "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994)", Yayın No, DPT: 2174.
11. Devlet Planlama Teşkilatı (1996). "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000)".
12. Devlet Planlama Teşkilatı (2000). "Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005)".
13. Dicken, P. ve Lloyd, P. E. (1990). Location in space, Harper Collins Publishers, New York.
14. Dinçer, İ. (1994) "Türkiye'de Ekonomik Mekân Farklılaşmaları ve Planlama", Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Tek-

15. Dinler, Z. (2008) "Bölgesel İktisat", Bursa, Ekin Bası Yayın Dağıtım.
16. DPT (1982) "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademe-lenmesi", Cilt I – II, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı, Ankara.
17. Eroğlu, N. (2003) "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)", 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, İstanbul.
18. Karagöl, E. T. (2013). "Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi", Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
19. Karayolları Genel Müdürlüğü (1981) "Türkiye Karayolları Haritası", KGM Arşivi.
20. Karayolları Genel Müdürlüğü (2000) "Türkiye Karayolları Haritası", KGM Arşivi.
21. Karayolları Genel Müdürlüğü (2012) "Türkiye Karayolları Haritası", KGM Arşivi.
22. Resmi Gazete, TBMM (2006). "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013)", 1 Temmuz 2006, S. 26215.
23. Sakarya, A. (2013) "Değişen Ekonomi, Değişen Teori" Kentsel Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu: Neo-liberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri ve Yansımaları, 28- 30 Kasım 2013, Mersin, s. 525- 537.
24. Sinanoğlu, Z. (2008) "Türkiye'de Yerleşim Birimlerinin Dağılımı ve Merkezi Yerlerin Nüfuslarındaki Değişim: Dengeli Bir Yerleşim Dağılımı İçin Öneriler", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
25. Suğur, N. (1998) "Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler", Dünya ve Türkiye'nin Yakın Tarihi, Anadolu Üniversitesi.
26. Takım, A. (2012) "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikalar ve Sonuçları", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, C. 67, No. 2, s. 157-187.
27. Tekeli, İ. (2005) "Türkiye'de Nüfusun Mekânsal Dağılımında Yaşanan Gelişmeler: (1935- 2000)", ODTÜ MFD, 2005/ 1, s. 85-102.

İnternet Kaynakları

1. Türkiye İstatistik Enstitüsü (1980) Genel Nüfus Sayımı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufus80app/idari.zul> [Erişim Tarihi 15 Aralık 2013]
2. Türkiye İstatistik Enstitüsü (2000) Genel Nüfus Sayımı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul> [Erişim Tarihi 15 Aralık 2013]
3. Türkiye İstatistik Enstitüsü (2012) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> [Erişim Tarihi 15 Aralık 2013]
4. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> [Erişim Tarihi 3 Ocak 2014]

Anahtar sözcükler: Ekonomi politikaları; etki alanı; merkez; nüfus; ulaşım.

Key words: Economic policies; sphere of influence; center; population; transportation.

Yapı Üretiminde Sistem Yaklaşımı ile Yapı Ürünü Performanslarının Çevre-Ekoloji ve Yasal Zorunluklar Bağlamında Test Edilmesine Yönelik Bir Model Önerisi

A Model for Testing the Performance of Building Products in Conjunction with Environmental-Ecological and Legal Obligations using the Systems Approach in Building Production

Çiğdem ÇAĞNAN, Harun ÖZER

ÖZET

Yapım sürecinde strüktürel ve konstrüktif eleman olarak yer alan yapı ürünleri, insanlığın yaşamsal gereksinmelerinden birisi olan barınma olgusunun fiziksel temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma yapı ürününün elde edilmesinden kullanılmasına kadar geçen süreçte, yapılan işlemlerle bu işlemler sonucu doğaya ve çevreye verilen olumsuz etkileri en aza indirmek için bir denetim aracına gereksinim duyulması varsayımından yola çıkarak yapılmıştır. Yapı ürünlerinin doğadan organik veya inorganik olarak elde edilmesinde doğaya verilen zarar, işlenmesinde harcanan enerji ve atık ürünün yarattığı çevre kirliliği, çözülmesi gereken en önemli çevre-ekoloji ve yasal sorun olarak süregelmektedir. Çalışmada sorunu çözmek için; yapı üretimine sistem yaklaşımı ile yapı ürünü analiz edilerek, çevre-ekoloji ve yasal zorunluluk gereklilikleriyle denetlenmesini veya test edilmesini sağlayacak bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Önerilen modelde yapı ürününün sistematik nitelikleri ve standartları için var olan ER (Evaluation Report) sistemi incelemede örnek alınarak ürünün, çevre-ekoloji ve yasal zorunluluklar bütünlüğü ile denetimleri (test edilmeleri) modelleştirilerek, açıklanmaktadır. Yapı ürünü bu modele göre analiz edilip, raporlama yöntemiyle değerlendirilmektedir.

ABSTRACT

In the construction process, building materials are the structural and constructive elements which make it possible for humans to realise one of their most vital survival needs; shelter. This study reviews the process of how construction products are obtained and used, looks at how these processes impact on nature and environment, and reviews the need for a control mechanism in order to minimise those impacts. In obtaining construction products from nature, either organically or inorganically, the damage caused to the environment, energy used in the production process and pollution by waste products are major ongoing environmental-ecological and legal problems that need to be resolved. In order to do so, the systems approach is used to analyse building production and develop a model on how to inspect and test construction products in line with environmental-ecological and legal obligations. The proposed model takes as an example the existing ER (Evaluation Report) system on the systematic properties of the construction product and the standards it complies with, and explains how the products could be tested to comply with the environmental-ecological and legal obligations. Construction product is analysed in accordance with the proposed model, evaluated and the results reported.

Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Lefkoşa, KKTC.
Near East University Faculty of Architecture, Department of Architecture, Lefkosa, TRNC.

Başvuru tarihi: 24 Haziran 2014 (Article arrival date: June 24, 2014) - Kabul tarihi: 11 Kasım 2014 (Accepted for publication: November 11, 2014)

İletişim (Correspondence): Çiğdem ÇAĞNAN. **e-posta (e-mail):** cigdem.cagnan@neu.edu.tr

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

İnsan nüfusunun yedi milyarı¹ bulunduğu dünyada barınma, iş, üretim, sosyokültürel ve turizm amaçlı bina gereksinimlerini karşılayan yapı üretiminde en büyük girdi yapı ürünleri olmaktadır.

Yapı üretiminde yapı ürünlerinin elde edilmesi, ürün performansları ve kullanımı, teknik, fiziksel, işlevsel, sosyokültürel, ekonomik ve görsel olarak üzerinde durulması gereken bilimsel bir konudur. Bu nitelikler, üretici firmalar ve denetim organları tarafından standartize edilip üretilerek, kullanıcılara sunulmaktadır. Mimarlık alanındaki yapı ürünlerinin kullanımı, yapı elemanları arasındaki strüktürel ve konstrüktif ilişkinin kurulması ve buna ait sorunların çözümünden daha çok, ürünün elde edilmesindeki çevre-ekoloji ve yasal zorunlulukların günümüz dünyasında gündeme geldiği izlenmektedir.

Bu yaklaşımda amaç; yapı üretimini sistem analizi aracılığı ile inceleyerek, modelde amaca yönelim ile yapı ürününün yerini belirleyerek, doğal çevre ve ekoloji ile ilgisini kurmaktır. Burada, yasal zorunluluklar ile çevre-ekolojiyi koruma kurallarıyla da üretimi denetim altında tutmak varsayımıyla modeli oluşturarak sonuç bilgilerini değerlendirme raporu ile belgelemektir.

Doğadan organik veya inorganik olarak elde edilen materyallerin alınmasında doğa ve çevreye görsel olarak verilen olumsuz etki Şekil 1 ve Şekil 2'deki örneklerde görülebilmektedir. Şekil 1 Türkiye, Finike'de kızılçam ve sedir ağaçlarının olduğu Alacadağ bölgesinde açılan taş ve mermer ocaklarının faaliyetleriyle ortaya çıkan çevre tahribatını, Şekil 2. Güney Kıbrıs, Pareklişa'daki bir taş ocağının doğanın yapısını nasıl bozduğunu açıkça göstermektedir.

Modelde amaç çevre ve ekolojiye en az zarar veren ve gereksinimden fazla yapı ürünü üretilmesini yasalarla kısıtlayan bir modelin işlerliğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın kapsamı; yapı üretiminde kullanılan yapı ürünlerinin kaynaklarından elde edilmesinden kullanımına kadar geçen süreçte incelenip test edilerek, denetlenebilirliğini sağlayan bir model oluşturmaktır.

Çalışma analizlerinde görüldüğü gibi, yapı ürünü, yapı üretim sisteminin öğelerinden biri olan fiziksel kaynakların içinde yer almaktadır. Ürünün elde edilmesi ile kullanım performanslarını ve standartlarını belirleme çalışmaları her ülkede kendi kuralları içinde yapılmaktadır. Bu çalışmada yapı ürününün nitelik ve standartları olduğu gibi kabul edilerek ayrıca belirtilmemiştir. Bitmiş yapı ürünü kullanımı performansla-

rının SfB² (Samarbetskommittén for Byggnadsfrågor/ Joint Working Committee for Building Problems) - CIB³ (Conseil International du Bâtiment)'e bağlı sistematik standartlar oluşturan ER sistemleri (Evaluation Report system)⁴ ile incelenmesi, çalışmanın kapsam ve sınırlarını oluşturmaktadır.

Yapı Ürünü ve Çevre

Yapı ürünü bir nesne olarak ele alındığında fonksiyonu, teknolojik ve konstrüktif özellikleri ile biçimlendirilmiş bir varlık olarak görülmektedir. Bazen de sıvı olarak şekillenmektedir. Bu ürün bir parça veya bileşen, modül ve ünite olarak yapı üretimine girdiği gibi, katkı veya koruyucu olarak da işleme girmektedir. Ürün kullanımında çevre ile olan ilişkisi ve davranışları, üreticinin denetiminde çözümlenerek, piyasaya kullanıma hazır halde sunulmaktadır. Çalışmada, yapı ürününün bu özel durumundan daha çok hammadde edinimi süreci ve ürününün üretim sürecinde ekolojik çevreye verdiği olumsuz etkilerini azaltabilme varsayımı ile yapı ürünü-çevre ilişkisine yer verilmektedir.

Yapı yapma eylemi, ilkel göçebe toplumların doğal barınaklarının yerine, toprağı işlemeye başlayarak yerleşik düzene geçen insanların basit işlevli, ilkel konut ve tapınaklar yapmasıyla başlamıştır. Bu tip yapılar, doğada bulunan yapı ürünü parçalarının olduğu gibi kullanılmasıyla üretilmiştir. Toplumsal örgütlenme geliştikçe yapı çeşitleri de uygarlık düzeyine paralel olarak artmıştır. Bu tarz yapı üretimini gerçekleştirmek için doğal yapı gereçlerinin olduğu şekliyle kullanımı yetersiz kaldığı zaman, yeni yapı ürünlerinin üretilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Toprak, taş, ahşap, cevher gibi hammaddeler ekonomik amaçlı olarak işlenerek, bitmiş yapı ürünlerine dönüştürülmüştür.

İnsanlığın büyük eserlerinden biri olan yerleşik düzen ve onun sonucu olan kentleşmenin doğa üzerindeki etkileri veya karşılıklı etkilenişlerinin önemi, yaşadığımız şu günlerde kavranabilmiştir. Yine kentleşme olgusunun en önemli unsuru "Yapı Üretimi"dir. Endüstriyel üretimin hemen hemen % 65'i yapı üretirken tüketilmektedir. Bu tüketim işleminin sonucunda, insanlığın gereksinim duyduğu yapılar üretilmektedir. Bu noktada durarak "işlem" analiz edildiğinde; yapıda kullanılan üretilmiş yapı ürününün üretimi için doğada yapılan tahribatın da dengesiz olduğu görülmektedir. Geleneksel yapı üretiminde, bu etki doğal malzemenin dönüştürülerek kullanılması nedeni ile yok veya en az düzeydedir. Geleneksel yapı üretimindeki malzemenin işlenerek yeniden yapıda kullanılması veya alıştırmalar-

¹ <http://www.worldometers.info/tr/>.

² Çoker, 1979, s. 41.

³ Çoker, 1979, s. 53.

⁴ Çoker, 1979, s. 56.

Şekil 1. Türkiye sedir ve kızılçam ormanlarında açılan bir taş ocağı. (<http://www.akdenizgazete.com/turkiye/tas-ocaklari-sedir-agaclarini-yok-ediyor-h10279.htmlco>) Erişim Tarihi:26.04.2013.

Şekil 2. Güney Kıbrıs'ta bir taş ocağı. (<http://www.cyprusgeology.org>) Erişim Tarihi:26.04.2013.

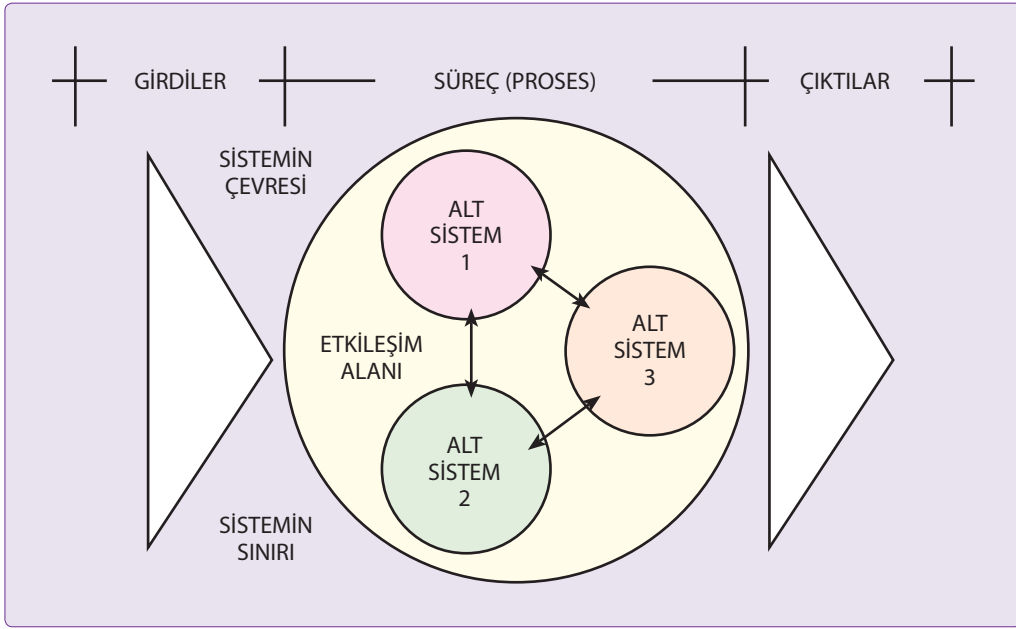
la yenileme kolaylıkları çevreye zarar vermeyen, malzemeye bağlı detay sınırlamalarıyla yapı üretimindeki gereksiz tüketimi de önlemektedir. Günümüzde çoğu örneklerde görüleceği üzere yapı ürününün bilinçsizce kullanımı ve elde edilmesinde doğaya zararlı atıklar bırakarak, tahrip etmektedir.

Örneğin, demir cevherinin doğadan elde edilmesi işlemlerinde genellikle geniş alanlarda açık ocak işletmesi yöntemi kullanılmakta, bu durum ise yer altı su

kaynaklarına ve o bölgenin jeolojik tabakaları bozulduğundan yerel ekosisteme zarar vermektedir. Bir ton demir cevheri elde etmek için doğaya 5-6 ton⁵ atık madde bırakılmaktadır. Günümüzde büyük modern fırınlarda her 24 saatte 1000 ton⁶ demir üretilebilmektedir. Cevherden bir ton demir elde ederken, 4 000 000 m³ temiz hava, yaklaşık olarak bir kasabanın günlük su ihtiyacı

⁵ Berge, 2001, s75.

⁶ Berge, 2001, s76.

Şekil 3. Sistemin temel yapısı.

kadar su ve 440-600 ton kömür kullanılmaktadır.⁷ Yine bir ton çelik elde etmek için 8 ton kömür, 4 ton demir cevheri ve 1 ton kireç taşı kullanılmaktadır.⁸ Bu üretim süreçleri göz önüne alındığında, çevreye yapılan kirlenme etkisi; sülfürdioksit, toz, karbondioksit, kadmiyum, florin bileşikler, arsenik, zehirli gazlar gibi doğada kalıcı-zararlı etki yapan, sera gazı ve zehirli atıklardan dolayı doğayı bozan, canlı çevreye zarar veren dönüşümü olmayan kalıcı bir tahrip etkisi yapmaktadır.

“Worldwatch Enstitüsü verilerine göre,⁹ yapılaşma faaliyetleri her yıl küresel olarak kullanılan taş, çakıl ve kumun % 40’ını tüketmektedir.”¹⁰ Bunların doğadaki kaynaklarından çıkarılışları işlemlerinde kullanılan yöntemlere bağlı olarak, flora ve faunanın yok olması, yeryüzü şekillerinde değişiklikler, erozyon, toz emisyonları, gürültü, görüntü kirliliği, su tüketimi ve yer altı sularının kirlenmesi gibi olumsuz çevresel etkiler oluşmaktadır.

Yine metal yapı ürünleri hammaddelerinin edinimi, üretimi ve taşınmalarıyla ilgili olarak tükettikleri enerji açısından en yüksek çevresel olumsuzluk etkisine sahiptirler.¹¹ Örneğin, bir kg betonun üretimi için yaklaşık 1 MJ enerji tüketilirken, bir kg çeliğin üretimi için yaklaşık 25 MJ enerji tüketildiği belirtilmektedir.¹² Yine bir ton çimentonun üretiminde 110 Kws/ton enerji, 100kg/ton fuel-oil, 185 kg/ton kömür tüketilmektedir.¹³

Kereste elde etmek için yağmur ormanlarının bölgesel olarak yok edilmesi örneğinde olduğu gibi yapı ürününün elde edilmesinde doğa, çevre ve ekolojiye ne denli bozduğu açıkça görülmektedir.

Yapılan bu çalışmada, yapı ürününün bitmiş haliyle çevre arasındaki ilişkileri araştırma dışı bırakılarak, doğadan hammadde olarak elde edilmesinde çevreye olan ilişkileri analiz edilmektedir. Analizde çevreye verdiği olumsuz etkiler belirlenerek, yapı ürünü-çevre ilişkisini dengede tutmak için çalışma kapsamında öge olarak ele alınmaktadır. Yapı ürününün hammadde ediniminde sürdürülebilirlik ve fizibil olma nitelikleri ile doğanın rehabilite olma olanakları yönünden çevre-yapı ürünü ilişkisini dengede tutmak amaçlanmaktadır.

Sistem Yaklaşımı

Birçok bilim dalındaki çeşitli arayışlar sonucu ortaya çıkan sistem kavramı, değişik bilim dallarında farklı boyutlar taşıyarak farklı biçimde yorumlanmıştır:“Genel Sistemler Teorisi”ni ortaya koyan biyoloji bilgini L. V. Bertalanffy sistemi,¹⁴ birbirini etkileyen elemanlardan oluşan kompleks olarak tanımlamaktadır.

Sistem çevresinden sınırlanmış ve organizeli bir şekilde birbirine bağlı unsurların, çevreden aldıkları girdilerin çıktılara dönüştürülmesi ortak amacı ile birbirlerini etkileyerek hareket eden bir elemanlar kümesidir.¹⁵ Bir üretim sisteminin işleyişi, Şekil 3’deki gibi gösterilmektedir.

Şekil 3’de belirtildiği gibi, tüm sistemler aralarında

⁷ Berge, 2001, s.76.

⁸ Waugh ve Bushell, 2006, s.50.

⁹ Ngowi, (2001), s.292.

¹⁰ Esin ve Coşgun, (2004), s.356.

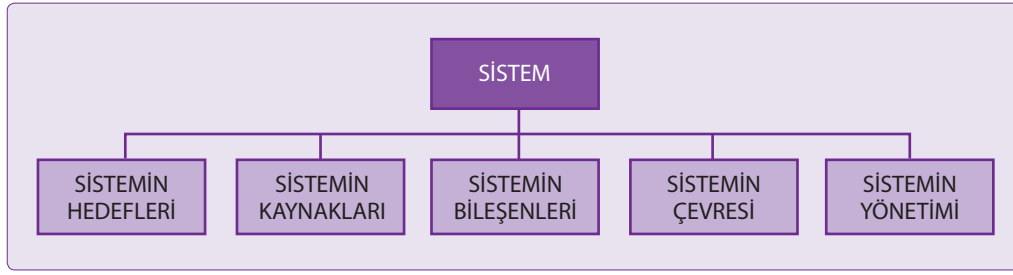
¹¹ Esin ve Coşgun, (2004), s.356.

¹² Esin ve Coşgun, (2004), s.356.

¹³ Esin ve Coşgun, (2004), s.356.

¹⁴ Bertalanffy, 1968, s.55.

¹⁵ Fenton, 1993, ss.5-7.

Şekil 4. Sistemin kuruluşu ve öğeleri.

belirli ilişkiler bulunan alt sistemlerden oluşarak, bir amaca yönelirler. Örnek şekilde görüldüğü gibi bir üretim sisteminde 'Amaç', çıktı/lar elde etmektir. Sistemin kuruluşunu oluşturan sistem öğeleri Şekil 4'te olduğu gibi görülmektedir.

Sistemler yaklaşımına felsefi yönünden bakıldığı zaman, temelinde "Holizm" (Bütüncülük) ve "Fonksiyonalizm" felsefeleri ile güçlü bir bağıntısının olduğu görülmektedir.¹⁶ Holizm, birtakım farklı parçalardan oluşan bütünü, o parçalarda bulunmayan çok farklı davranışlar gösterdiğine ve evrende özerk varlıkların bulunduğu inancına dayanan teoridir. Başka bir anlatımla, tüm evrenin bir bütün sistem olduğunu, bu büyük bütünü içinde yapıları, düzenleri ve fonksiyonları tamamen o büyük bütüne benzer daha küçük bütünlere bulunduğu varsayımına dayanır.¹⁷

Sistemler yaklaşımının bağıntılı olduğu ikinci felsefi görüş olan "Fonksiyonalizm" de bir sistemin ortaya koyduğu sonuçta, onu oluşturan her parçanın rolü bulunduğunu ve sistemin kendisinin de sınırlanmış bir evren içinde belirli görevi olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla, sistemler yaklaşımı çevresinde bir bütünü "Sistem" olarak tanımlamanın, önce bakışları o bütünü oluşturan parçalar arasındaki ilişki düzenine, karşılıklı etkilemelere (enerji, madde, enformasyon, eylem vb. akışlarından oluşan), bunların yarattıkları bütüncül davranışlara ayrıca o bütünü ve her bir parçasının fonksiyonları üzerinde yoğunlaştırmak anlamına gelmektedir.¹⁸ Bu nedenle yapı ürününün sistemden ayırarak incelenmesi bilimsel olarak yanlış sonuçlar verebileceği için yapı üretiminin sistemler aracılığı ile bir bütünlük içinde analizini vermek gerekmektedir.

Sistem felsefesi, bir olaya bir bütün gözüyle bakılmasını gerektirmektedir. Sistem analizi de problem çözmede veya karar almada kullanılan metot olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla sistemler yaklaşımı bir düşünce yolu, analiz için metot ve bir yönetim şeklidir.¹⁹

Sistem Yaklaşımı Açısından Yapı Üretimi

İçinde bulunduğumuz çağda, insan ihtiyaçlarının artmasına paralel olarak sorunların gittikçe karmaşıklaşması, sorun ölçeklerinin büyümesi ve yapma çevreyi oluşturan parçaların çok çeşitli ve karmaşık bir hal alması, sorunların çözümünde sistem yaklaşımının bilimsel felsefesinin yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Yapı üretiminde yapım sorunlarına bireysel değil, bölgesel, ülkesel ve hatta global ölçeklerde eğilmek gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yapımla ilgili kararlar, araştırmalar ve uygulamalarda, yeni bir anlayış olan bütünü davranışlarından parçaların davranışlarına inmeyi zorunlu kılmıştır. Çeşitli bilim dallarının yanında yapım alanında da kullanılmaya başlanan bu felsefe, yapı üretimi ve çevresini çeşitli sistemlerden oluşmuş bir bütün şeklinde soyutlayarak, içerdiği sistemleri, fonksiyonları, sistemler arası etkileşimi kavramak ve fonksiyonları analiz edebilmek için bir araç olmuştur. Yapı üretiminde yapım sorunlarının çözümüne sistemler yaklaşımı ile yaklaşılmaya başlanmış ve yapımda üç yönde anlaşılabilir ele alınmıştır.²⁰

1- Yapımda Bir Tasarım Stratejisi Olarak Sistemler

Yaklaşımı: Bu yaklaşım, sınırlı kaynaklarla daha fazla ve daha az zamanda, daha iyi kalitede yapı yapmaya ilişkin büyük ölçekteki sorunların çözümünün yanında, yapma çevrelerle ilgili kararların alınması yönünde anlaşılmalıdır. Bu anlayıştaki eylemler, "Yapım Sistemleri Tasarımı", "Yapımda Sistem Yöntemleri", "Performans Tasarımı" olarak adlandırılmaktadır.²¹

2- Yapımda Bir İnceleme Stratejisi Olarak Sistemler

Yaklaşımı: Yapma çevrenin, yapıların ve yapım sürecinin farklı ölçeklerdeki değişik davranışları ile bu davranışların nedenlerini anlamak amacıyla uygulanan bir inceleme stratejisidir.²² İncelemelemin sonucunda yapımın bir sistem kimliğinde işleyişi tartışılarak, yapımda sistemler kavramı ortaya konulmaktadır.

3- Yapımda Bir Üretim Stratejisi Olarak Sistemler

¹⁶ Johnson vd., 1973, s.18.

¹⁸ Bertalanffy, 1968, s.55,s.56.

¹⁷ Johnson vd., 1973, s18,s.19.

¹⁹ Johnson vd., 1973, s.19.

²⁰ Berköz, 1975, s.38.

²¹ Berköz, 1975, s.39.

²² Berköz, 1975, s.32.

Yaklaşımı: Yapının veya yapım sürecini bütün bir sistem olarak fonksiyon yapacak şekilde ele alan ve alt sistemlerin bu anlayış çerçevesinde üretilmesi gerektiği anlayışıdır.²³

Yukarıda Berköz'ün yapı üretiminin her aşamasını içine alan bu üç analiz sistemi, test modelinin düzenlenmesindeki bilimsel kabulleri oluşturmuştur.

Yapı Üretim Sistemi

Üretim sistemi, belirli bir gereksinmeden doğan mal ve hizmet yaratmak amacıyla yapılan eylemlerle, bu eylemlerde yararlanılan kaynakların tümünü kapsayan bir kavramdır. Dolayısıyla, çok geniş bir organizasyonu içermektedir. Üretimde kullanılan tüm kaynaklara "girdi", kaynakların istenilen mal veya hizmete dönüştürülmesi işlemlerine "süreç", elde edilen mal veya hizmete de "ürün" adı verilir.

Yapı üretim sistemi kavramı, belirli bir amaca hizmet edecek yapay çevrenin oluşturulması için gerekli olan kaynakları, bu kaynakların kullanılış biçimini, yapılan işlemleri ve elde edilen ürünü (yapı) içermektedir. Yapı üretim sisteminin amacı, kaynaklardan en iyi şekilde yararlanarak, günümüzde giderek büyüyen sayısal ihtiyacın karşılanması ve kıt olan kaynakların rasyonel kullanımınıdır.

Sistemler yaklaşımı çerçevesinde, yapı üretim sisteminin öğeleri aşağıdaki gibi analiz edilebilir.

Yapı Üretim Sisteminin Amacı

Tüm sistemler, önceden belirlenmiş bir veya birden çok amaca yönelik olarak faaliyet gösterirler. Yapı üretim sisteminin amacı, inşa edilecek her tür yapının üretilmesidir. Bu amaç için sınırlı kaynakların rasyonel şekilde kullanımı önemlidir.

Yapı Üretim Sisteminin Kaynakları

Kaynaklar, sistemin işlemesi için gerekli olan enerji ve ürün sağlayan faktörler olduğuna göre, yapı üretimi için gerekli kaynaklar, yapının oluşturulması işlemlerinde kullanılan ve genellikle dönüştürülerek tüketilen tüm nesne, olgu ve üretim bilgileri olmaktadır. Yapı üretim sisteminin kaynakları;

- **Fiziksel Kaynaklar:** Malzemeler, yapı ürünleri, araçlar, araçların işletilmesi için gerekli enerji ve yapının üzerinde yer alacağı arsa veya arazidir.
- **Enformasyon:** Üretim sürecinde yararlanılacak her türlü bilgiyi içeren yapı ürün katalogları ve yapı üretim standartlarıdır.
- **İşgücü:** İnsan gücü ve makine gücü ile yapılan işler.

- **Finansman:** Üretim tüm aşamalarının gerçekleştirilmesi için gerekli olan ve herhangi bir kaynaktan sağlanan tüm finans tipleridir.

Yapı Üretim Sisteminin Bileşenleri

Yapı üretim sisteminin bileşenleri (sürecin alt-sistemleri), sistem içinde yapılan çeşitli faaliyetler ve bu faaliyetlerle ilgili nesnelere dir. Yapı üretimi, yapı bileşenleri, yapı veya yapılar elde etmek amacıyla ilk atılımın yapılmasıyla başlamaktadır. Yapı üretim sisteminin bileşenleri; Kullanıcı eylemleri-girişim, ön planlama-programlama, tasarlama, gerçekleştirme ve kullanım aşamaları olmaktadır.²⁴

Yapı Üretim Sisteminin Çevresi

Sistemin çevresi, sistemin bağlı bulunduğu üst sistem ve bu sistemin kendi dışındaki alt sistemlerinden meydana gelir. Sistem bileşenleri karar vericilerin kontrolü altında bulunmaktadır. Buna karşılık çevre, kararı ve bileşenleri etkileyen ve onun tarafından etkilenen fakat kontrol altına alınamayan bir niteliktedir. Karar vericilerin kriterleri belirlemede, gerek amaçları etkileyen değer yargıları ve gerekse sınırlamalar, çevrenin belirlediği faktörlerdir. Yapı üretim sisteminin faktörleri;²⁵

- **Kaynaklar Sistemi:** Araç, gereç, enerji, arsa gibi tüm doğal ve yapay ürün kaynaklarını sağlayan sistemdir.
- **Kurumlar Sistemi:** Yapım sürecinin ve ürünün istenilen niteliklerde olup olmadığını yasal mevzuata göre kontrol eden yetkili organlardır.
- **Finansman Sistemi:** Yapı endüstrisi için gerekli sermayeyi sağlayan bireysel ve kamusal ekonomik sistemdir.
- **Yönetim Sistemi:** Yapı endüstrisinde yer alan tüm organizasyonlardır.
- **Siyasi Sistem:** Girdilerin üretimini, kullanımını, sektörler arası dağılımını, tüm üretim sisteminin kararlarını, kullanıcı isteklerini yöneten, değerlendiren ve kontrol eden sistemdir.
- **Değerler Sistemi:** Çevrenin oluşturduğu sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değerlerin yapı üretimine ve çevreye katma değer olarak yansımalarıdır.

Yapı Üretim Sisteminin Yönetimi

Yapı üretim sisteminin yönetimini, sistem bileşenlerinin kendi aralarındaki ve çevre sistemleri ile olan ilişkileri oluşturmaktadır. Burada sözü edilen ilişkiler bilgi, malzeme, para ve enerjinin temin edilmesi ve yönlendirilmesinin sağlanması şeklindedir.²⁶ Bu ilişkileri sağla-

²³ Berköz, 1975, s.40.

²⁴ Aral,1979, s.141.

²⁵ Özer, H., 1988, s.8.

²⁶ Özer, H., 1988, s.8.

yan proje yönetmeni veya grubudur.

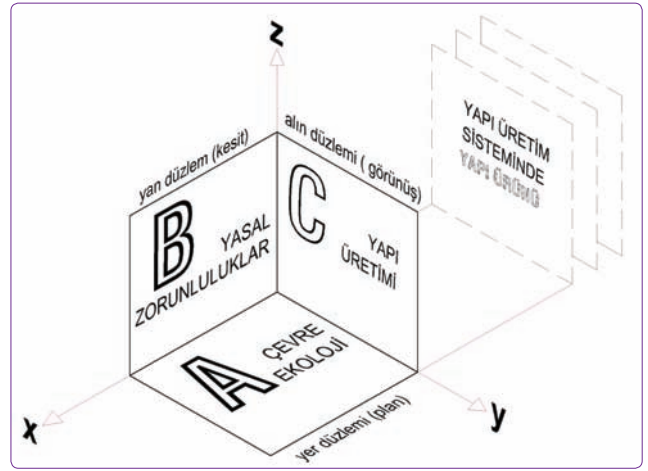
Yapı Üretiminde Sistem Yaklaşımı ile Yapı Ürünü Performanslarının Çevre-Ekoloji ve Yasal Zorunluluklar Bağlamında Test Edilmesine Yönelik Bir Model Önerisi

Çevre ve ekolojik olgularla, “yapı üretimi”i çok yönlü etkileşim içindedirler. Konuya yaklaşımda oluşturulacak “model”in amacı; “ekolojik değerleri koruyarak” “yapı üretimi” için gereken yapı ürünlerinin elde edilmesinde izlenecek yolu kontrol ve test etmektir. Bu iki öge (yapı üretimi ve çevre) ile amaca yönelirken, sistemin kurulmasında üçüncü öge veya boyutun ise insan ilişkilerinin dayanağı olan “hukuk” olduğu görülmektedir. Kurulan bir düzende, ögeler arası ilişkilerin sistematik olarak işleyebilmesinin insan faktörüne dayalı olduğu bilinmektedir. İnsanlık tarihi, bir anlamda benliğinin tatmini yanında gelişen fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemleri, hukuksal düzenleme ve kurallarına bağlamaktadır. Oluşturulmak istenen test modelinde, yapı üretilirken yapı ürünlerinin kendisi değil, elde edilmesinde doğayı koruyan yaptırımların hukuklaştırılmasına yer verilmektedir.

Yapılan bu çalışmada yapı ürününün, çevre-ekoloji ile olan ilişkisine dayalı kurgulamada bir model yaklaşımı düşünülmektedir. Böyle bir modelin yasalar, standartlar ve normlar gibi “hukuksal” nitelikler olmaksızın kurulamayacağı gerçeği ortadadır. Çalışmada, yapı üretim sisteminde ürünün elde edilmesi ve kullanımında çevre-ekoloji sorunlarını ortaya koymak ve elde edilen standardize yapı malzemesini çevre-ekoloji yararına denetleyen ve test eden kriterlerle bir model oluşturmak amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, modelin doğrusal bir düzenleme yerine, üç boyutlu bir ilişki kurgusu içerisinde oluşturulması planlanmıştır. Yatay düzlemde, “çevre ve ekolojik değerler” (A) sisteminin ve buna bağlı olarak, ikinci ve yan düzlemde “yasal zorunlulukların” (B) olması düşünülmektedir. İnsan ihtiyaçlarını karşılayacak yapılar için gerekli olan “yapı ürünleri”nin çevre, hukuk ve üretim kuralları bütünlüğü içerisinde elde edilmesi esastır. Bu bağlamda, üçüncü düzlem olan alın düzleminde yapı üretiminin fiziksel kaynaklarından olan yapı ürününün (C) yer alması kurgulanmaktadır. Düzlemde yer alan her yapı ürünü ER yapıları esas alınarak düzenlenip, yasal zorunluluklar ve çevre-ekoloji kriterleri ile test edilip ara kesitte oluşan değerler rapor haline getirilecektir (Şekil 5).

“Model”de düzlemler olarak anlatılan sosyal ve teknik farklı bilgi alanlarının ara kesitlerinde oluşan ilişkilerin, döngüsel olarak etkilerini matematiksel formüllerle açıklamak oldukça güçtür. Bu açıdan, ana etmenlere bağlı belirlenen ilişki sistemi kapsamında

Şekil 5. Yapı-çevre-yasal zorunlulukların oluşturduğu model taslağı.

konulara yer verilerek bilgiler sınıflandırılıp, kriterlerler oluşturacak şekilde düzenlenerek, sonuç test raporlama yolu ile açıklanmaktadır.

Bu açıdan, yapı üretim sisteminin bileşenlerinden olan kullanıcı gereksinmelerinin sınıflandırılması ve yapı üretimiyle ilişkileri kapsamında, SfB (Samarbetskommittén for Byggnadsfrågor/ Joint Working Committee for Building Problems) ve CIB temel özelliklerini belirleyen sistemlerden yararlanarak, ER (Evaluation Report) sistemine dönüştürülerek incelenmesi sistematığı seçilmiştir. Bu genel bilgi girdilerinden yararlanılarak şekillendirilen test modeli ögeleri aşağıda verilmektedir.

(A) Düzlemi: Yapı Üretiminde Çevresel Etkiler ve Ekolojik Çevre Kriterleri

Günümüzde ekoloji kavramı, hızlı tüketim ve yüksek teknolojinin üretimde getirdiği doğal ve yapay enerji kaynaklarının canlı ve cansız çevre arasında oluşturduğu, doğayı bozan veya doğayla barışık, çevre ile etkileşimli ilişkiler zincirinin bütünü olarak tanımlanabilir.

Yapı üretimi fiziksel çevrede, doğal ve yapay ortamların insanlık adına, yaşamsal süreçlerle çevrenin geliştirilmesi ve değiştirilmesi sonucunda üretim-tüketim faaliyetleri ile canlı ve cansız çevreyi etkilemesi ekolojik çevredeki etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çevresel etkileşimde, üretim-tüketim çıktısı olan atıklarda dönüşümlü-dönüşümsüz, kirletici veya doğayı bozmayan, kaynaklarda ise yenilenebilen-yenilenemeyen bir olgu olarak ortada durmaktadır.

Çevreyi yapay mekanlaşma yoluyla doğrudan etkileyen yapı üretiminde, ekolojik çevre ile ilgili çevresel ölçüm değer ve kriterleri, çevresel etki değerlendirme ÇED raporları ile fizibilite raporu halinde uzmanlarca yapılmaktadır.

Yapı üretiminin çevreye etkisi ulusal nitelikte ÇED raporları ile uygulamada kontrol edilmektedir. ÇED'in amacı, ekonomik ve sosyal gelişmeye engel olmadan çevre değerlerini korumak, planlanan faaliyetin bütün olumsuz çevresel etkilerin önceden tespit edilip, gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamaktır.²⁷ ÇED ön raporu veya çevresel fizibilite çalışmalarında canlı-cansız çevredeki etkiler; yapı üretimindeki inşaat sırasındaki yapı ürünlerinin etkileri ve çevre temizliği, flora-fauna etkilenmesi, bina kullanımında yapı biyolojisi ve atıklar (atık su-çöp) olarak ele alınmaktadır.²⁸

Yukarıda bir binanın veya yerleşimin doğa ile olan ilgisi için hukuklaştırılan ÇED raporları ilkeleri örnek alınarak, yapı ürünlerinin elde edilmesinde değerlendirme için seçilen KRİTERLER aşağıda verilmektedir;

- Ülke hammadde kaynakları (kapasiteleri)
- Kaynağın (işletmenin) fizibilitesi
- Ulusal kaynak gereksinim miktarı
- Üretiminde enerji etkinliği
- Yaşam döngüsünde enerji etkinliği
- Ekolojik dengeyi bozan
- Ekolojik dengeyi bozmayan
- Üretim şekli (doğa dostu yöntemler)
- Hammadde ocağının rehabilite edilebilirliği
- Üretim maliyeti
- Taşıma maliyeti
- Depolama (maliyet ve çevreye etkisi)
- Geri dönüştürülebilirlik
- Tekrar kullanılabilirlik
- Yenilenebilir kaynak
- Yerel malzeme
- Geleneksel malzeme
- Hammadde edinimi sürecinde atık oluşumu (zararlı-zararsız, dönüşümlü-dönüşümsüz)
- Üretim sürecinde atık oluşumu (zararlı-zararsız, dönüşümlü-dönüşümsüz)
- Yapıya uygulama sürecinde atık oluşumu (zararlı-zararsız, dönüşümlü-dönüşümsüz)
- Kullanım sürecinde atık oluşumu (zararlı-zararsız, dönüşümlü-dönüşümsüz)
- Geri dönüşüm sürecinde atık oluşumu (zararlı-zararsız, dönüşümlü-dönüşümsüz)
- Yok edilme sürecinde atık oluşumu (zararlı-zararsız, dönüşümlü-dönüşümsüz)
- Yapı biyolojisine uygunluğu, v.b.

Yapı üretim sistemi analizleri ve içinde yer alan yapı ürünlerinin elde edilmesi çalışmaları sonucu belirlenen kriterler daha da çoğaltılıp, detaylandırılabilir. Prototip olan model için yukarıdaki kriterler yeterli görülmektedir.

(B) Düzlemi: Ulusal ve Uluslar Arası Çevre Koruma Yasaları, Ulusal Standartlar ve Yasal Zorunluluklar

Çevre sorunlarının çözümü, ancak hukukun hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde koyacağı düzenleme, denetleme, önleme ve cezalandırma mekanizmalarının hayata geçirilmesi ile gerçekleştirilebilir.

Çevre sorunlarının global özelliği, ulusal çevre hukuku ve uluslar arası çevre hukukunun paralel olarak gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Evrensel düzeydeki konferans ve bildirgelerde yer alan, hukuki bağlayıcılıkları olmayan esaslar ve ilkeler, devletlerin ulusal mevzuatlarının oluşturulmasına zemin hazırlamışlardır.²⁹

Çevre hukuku, çevreyi korumak ve geliştirmek amacıyla yönelmiş bir hukuk dalıdır, dolayısıyla bu hukuk dalının en önemli özelliği evrensellik, amaçsallık, bilim ve teknolojiye güçlü bağlılık olmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM), Rio Deklerasyonu,³⁰ Maastricht,³¹ Avrupa Birliği (AB)³² ve Kyoto uluslar arası çevre koruma antlaşmaları gereği, çevre ile ilgili ilkelerle AB Çevre Hukuku'nun dayandığı ilkelerin genel kapsamı;

- Yüksek çevre koruma standartları
- İhtiyatlı Olma ilkesi
- Önleyicilik ilkesi
- Kaynağında Önleme ilkesi
- Kirleten Öder ilkesi
- Bütünleşme ilkesi
- Himaye Etme ilkesi olmaktadır.³³

Uluslar arası çevre yasa öngörü ve özellikleri uluslarca da kabul edilerek, ulusların kendi anayasa, çevre yasası, çevre etki değerlendirme yasaları gibi yasalarında aynen yansıtılmıştır. Bu yasalara bağlı çevresel etki değer ve kriterleri kullanılarak, doğal ve yapay çevredeki tahribat kontrol edilebilmektedir.

Çevre ve yapı üretimi ile ilgili olan yasal yaptırım kapsamı itibarıyla;

- doğal hayatı koruma
- yaşam kalitesini yükseltme
- çevre koruma

²⁷ Bal, 2008, s.204.

²⁸ KTMMOB, ÇED raporu örnekleri.

²⁹ Turgut, (1998), s.56.

³⁰ Akdur. 2005,s.39.

³¹ Akdur. 2005,s.68, 69.

³² Akdur. 2005,s.66, 67.

³³ Ertan ve Akkoyunlu, 2006, s. 93-113.

- çevre etki değerlendirmesi (ÇED)
- çevresel kontrol
- politik ve yerel önlemler, olarak özetlenebilir.

Çevre yasaları,³⁴ belirtilen düzenleme ve yaptırımlarıyla beraber;

- kaynağında önleme
- kirletenin ödemesi
- kaynakların rasyonel kullanımı ve sınırları
- çevre-doğa yaşam hakları
- kaynakların sürdürülebilir-yenilenebilir-dönüştürülebilir kullanımı
- çevre etki değerlendirilmesi ile kullanılan malzemelerin ve atıkların imhası, konularını kapsamaktadır.

Önerilen test modelinde yapı malzemesi performanslarının yasal zorunluluklarla denetimi için belirlenen uluslar arası ve ulusal temel kriterler aşağıda verilmektedir. Bu kriterler ülkelerin sosyal, politik ve coğrafik durumlarına göre değişebilmektedir. Model için kullanılacak kriterler aşağıda verilmektedir.

Uluslar arası kriterler

- BM-çevre yasaları
- Rio Deklarasyonu
- Gündem 21
- Kyoto Sözleşmesi
- Paris Zirvesi
- Tek Avrupa Senesi
- Maastricht Antlaşması
- 6. Çevre eylem planı

Ulusal kriterler

- Anayasa çevre maddeleri
- Çevre yasası
- ÇED yasası
- Malzeme standartları
- Orman yasası
- Toprak koruma yasası
- Maden ve taş ocağı yasası
- Sahilleri koruma yasası, v.b.³⁵

(C) Düzlemi: Yapı Üretim Sisteminde Bitmiş Yapı Ürünü Performansları'na Dayalı Kriter Oluşturma

Günümüzdeki hızlı yapılaşma faaliyetleri ile insan

sağlığı ve ekolojik denge olumsuz olarak etkilenmektedir. Ekolojik çevredeki mevcut sorunların yanı sıra niteliksiz yapılaşma ve çarpık kentleşme ile birlikte yanlış yapı ürünü seçiminden dolayı, iç mekanlarda da istenilen konfor şartları sağlanamamaktadır. Bu nedenle, bina ve çevre birbirini tamamlayan ögeler olarak düşünülerek ele alınmalıdır. Yapı üretiminde kullanılan ürünlerin insan sağlığına olumsuz etki etmemesi, faydalı servis ömrünün uzun olması, istenilen ekonomik ve ekolojik performansa ulaşılması için yapı üretiminin temel girdisi olan yapı ürünlerinin doğa ile barışık olanlarının seçimi önemlidir.

Yapı biyolojisiyle ilgili olan biyoharmoloji, canlıların yaşam sürecinde her türlü doğal ve yapay olarak oluşmuş fiziki çevre ile kullanıcı arasındaki uyumu araştıran-inceleyen, rasyonel çözüm önerileri üreten ve bu bilgileri uygulamada yapıya aktaran yeni bir bilim dalıdır. Genel olarak biyoharmoloji, yapının doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşimde olduğu tüm canlıların veya yapının sağlığını ve bu doğrultudaki çalışmalarla, günlük yaşama hitap eden sağlıklı yapılaşmadaki çözüm alternatiflerini incelemekte ve değerlendirmektedir.³⁶

Yapı biyoharmolojisi özelliklerine göre çevre-ekosistem ilişkileri, CIB temel özelliklerine bağlı malzeme özellik ve amaç bilgilerine göre düzenlenerek açıklanmaktadır.

Yapı üretiminde kullanılan yapı ürünleri özellikleri CIB (1993)'e³⁷ bağlı performans kontrol listelerine göre düzenlenmektedir. Bu listeler; mekanların kullanım kapasiteleri (enerji ve kullanım maliyetleri), strüktürel ve mekanik dayanım, yangın emniyeti, gaz-sıvı-katı etkileri, biyolojik, ısı (termal), görsel, akustik, elektrik-manyetik-elektromanyetik-ışınım (radyasyon), darbe dayanıklılığı, kullanım süresi, sağlamlık ve güvenilirliği gibi özellikleri³⁸ kapsamaktadır (bkz. Tablo 1).

Kullanıcı gereksinmelerine bağlı yapı ve ürün ilişkileri, gereç-öge ve yapıya kadar giden bir oluşum özelliği gösterir.³⁹ Bu ilişkiye göre yapı üretiminde ürünün işlevini yerine getirmesi, gereksinmelerin kullanıma bağlı olarak mekansal işleve dönüştürülmesi kapsamında buna bağlı olan ürünün performansı ile ilgilidir.

CIB performans kontrol listelerinde belirlenen dış ve iç çevre etkilerinin yapı ürünü düzeyinde daha ayrıntılı açılımı ER sistemi ile gösterilebilmektedir. Böylece "ER sistemi" yaklaşımıyla, yapıda ürün olan malzemenin yapı-ürün özellik ve performans ilişkilerinin ölçülerek belirtilmesiyle, yapı üretiminde sürdürülebilir kulla-

³⁴ KKTC Çevre Yasası, www.mahkemeler.net/birlestirilmis/18-2012.doc (Erişim Tarihi:23.06.2014).

³⁵ KKTC Çevre Yasası, www.mahkemeler.net/birlestirilmis/18-2012.doc (Erişim Tarihi:23.06.2014).

³⁶ Ekinci ve Ozan, 2006, s.4.

³⁸ Huovilia ve Porkka, (2004),s.8,9.

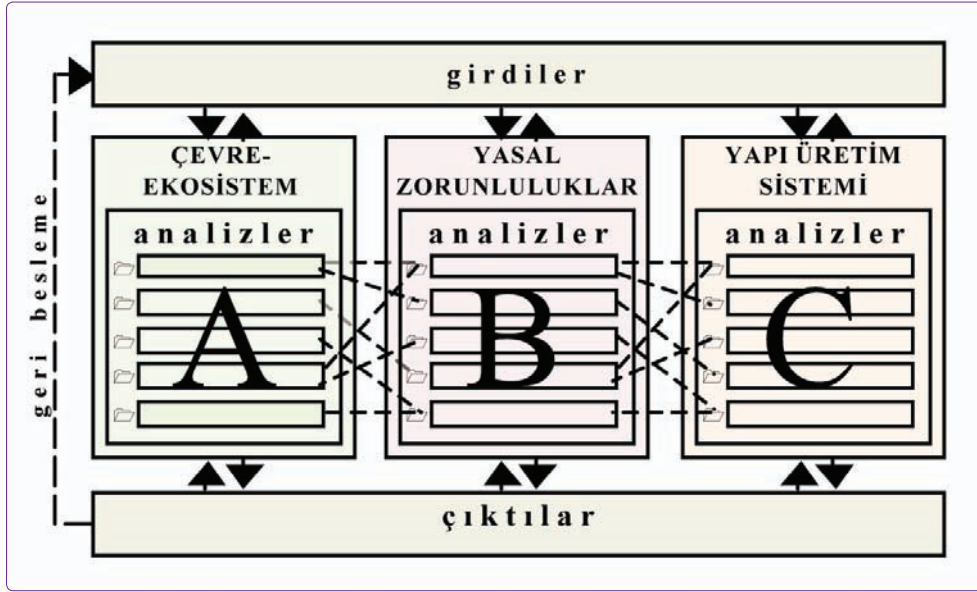
³⁷ Huovilia ve Porkka, (2004),s.7.

³⁹ Balanlı, 1997, s.8.

Tablo 1. Doğal ve yapay malzemeler yapı ürün (CIB) temel özellikler listesi

YAPI ÜRÜNÜ	CIB TEMEL ÖZELLİKLERİ	DEĞERLENDİRME
GÖRSEL ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Biçim 2. Büyüklük 3. Renk 4. Parlaklık 5. Yüzey dokusu 6. Kirlenme 	
FİZİKSEL ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Birim ağırlık 2. Nem ve su ile ilgili özellikler 3. Isı ile ilgili özellikler 4. Ses ile ilgili özellikler 5. Işık ile ilgili özellikler 6. Elektromanyetik özellikler 7. Radyasyon özelliği 	
KİMYASAL ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Su ve nem etkisi 2. Gazların etkisi 3. Korozyon etkisi 4. Kimyasal maddelerin etkisi 5. Isı ve yangın etkisi 6. Radyasyon etkisi 7. Organizmaların etkisi 	
MEKANİK ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çekme ve basınç etkisi 2. Kesme direnci 3. Burulma direnci 4. Emniyet gerilmesi 	
TEKNOLOJİK ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Şekil değiştirme 2. Kırılma 3. Çarpma direnci 4. Sertlik 5. Aşınma 6. Yorulma 7. Sünme 8. Akma 	
İNSAN SAĞLIĞI İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Radon etkisi 2. Liflerin etkisi 3. Mikroorganizmaların etkisi 4. Kimyasal maddelerin etkisi 5. Ruhsal etki 6. Güvenlik etkisi 7. Ağırlık etkisi 	
EKONOMİK ÖZELLİKLER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rezerv durumu 2. Üretim maliyeti 3. Taşıma maliyeti 4. Depolama maliyeti 5. Uygulama maliyeti 6. Bakım maliyeti 7. Onarım ve değiştirme maliyeti 	

Huovila, P & Porkka, J., (2004), Decision Support Tools for Performance Based Building.s.7,8,12,13,15,32,39.& Froeschle, L. M., (1999) "Environmental Assessment and Specification of Green Building Materials", The Construction Specifiers. s.53-57.den düzenlenmiştir.

Şekil 6. Ekosistemde yapı üretimi ve yasal zorunlulukların oluşturduğu ilişki analizleri.

nımlar için uygun yapı ürünü üretimi ve seçimi kolaylaşmaktadır.

ER sistemi (Evaluation Report System), Sfb'nin üyesi olan İsveç Yapı Merkezi'nde (Svensk Byggjanst) Ingvar Karlen'in 1953⁴⁰ yılında geliştirdiği ve İskandinav ülkelerinde kullanılan, CIB ana özellikler listesine göre yapı performans analizi denetim listeleri sistemidir. Yapı üretiminde tasarımcılar, üreticiler ve gerçekleştiriciler arasında uygun bir iletişim ortamı sağlamak amacı ile kurulmuştur. Sistem, yapı ürünlerine ilişkin bilgi akışı ile yapı üretim süreci arasında uyum sağlamak üzere, yapı ürünlerine ilişkin enformasyon problemlerinin çözümünde yardımcı olmaktadır.⁴¹

ER yaklaşımı, ürün niteliklerini açıklayan bir sistem olup, Sfb'ye göre sınıflandırılmış CIB temel özelliklerinin ürün kontrol listelerine göre düzenlenmiş ER yapraklarından oluşmaktadır. ER yaprakları ile yapı ürünleri analiz edilip analiz sonuçları bütünleştirilerek, yapı üretim sürecinde ürün performans özellikleri düzenlenebilmektedir.

Modeli oluşturan açıklamalarda belirtilen yapı ürünlerinin ER yapraklarını oluşturabilmek için öncelikle ürünün özelliklerinin incelenmesi gereklidir. Tüm yapıyı oluşturan öğeler ER yaprağı biçiminde düzenlenerek, model taslağındaki (Şekil 5) yapı üretiminde

bitmiş yapı ürünü performansı olarak alınıp değerlendirilecektir. Bu yapıda yer alan malzeme standartları ve performansları, uluslararası nitelikte ve yerel olarak revize edilerek modele yerleştirilecektir. Tablo 1'de görülen malzeme performans listesinde (ER yaprağı), çevre-ekoloji ve yasal zorunluluklara yer verilmemiştir. Model, bu performans niteliğindeki malzemenin, çevre-ekoloji ve onu koruyan yasalarla test edilerek, uygunluğunu ortaya koymak için bir prototiptir.

Yapı Ürünü Kullanımında Çevre-Ekoloji ile Yasal Zorunluluklara Bağlı Analizlerle Test Modeli Oluşturma ve Kriterleri Belirleme

Yapı üretim olayı, yasal zorunluluklar ve çevre-ekolojiyle bir bütünü oluşturur. Şekil 5'de üç boyutlu olarak önerilen model taslağı esasında, girdi-çıkı ilişkileri ile birlikte Şekil 6'da A - B - C öğeleriyle birlikte, her öğenin kendi içinde analizleri yapıp birbirleriyle olan ilişkileri düzenlenerek kolay anlaşılabilirliği için epür düzlemleri olarak gösterilmektedir. Şekilde, A öğesi çevre-ekolojik değerleri, B öğesi yasal zorunlulukları ve C öğesi yapı üretim sisteminin tüm öğelerini içermektedir.

Sistem bütünlüğündeki ilişki zincirinde her başlığın altındaki kriterlere göre yapılan analizlerdeki bilgi değerlendirmeleri ve etkileşimleri öğe başlıklarıyla "Yapı Üretiminde Sistem Yaklaşımı ile Yapı Ürünü Performanslarının Çevre-Ekoloji ve Yasal Zorunluklar Bağlamında Test Edilmesi Modeli"ndeki analizler sonrasında yapılan "Yapı Ürünü Performans" değerleri, ER yaprağı

⁴⁰ Çoker,1979, s.57.

[cibworld.nl/site/about_cib/index.html](http://www.cibworld.nl/site/about_cib/index.html)

⁴¹ Çoker,1979, s.56., <http://www.html>

(Erişim Tarihi:20.06.2014).

olarak belirtilmektedir (Şekil 7).

Modelin esasları, model taslağına göre düzenlenecek analiz aşamalarıyla çevre-ekosistem (A), çevre yasaları (B) ve yapı üretim sisteminde ürün performansı (C) düzlemleri olarak bir bütüsellik içinde modelin sürecini oluşturmakta, çevre ve ekolojik sistemle olan etkileşimin sistematik incelenmesini sağlamaktadır.

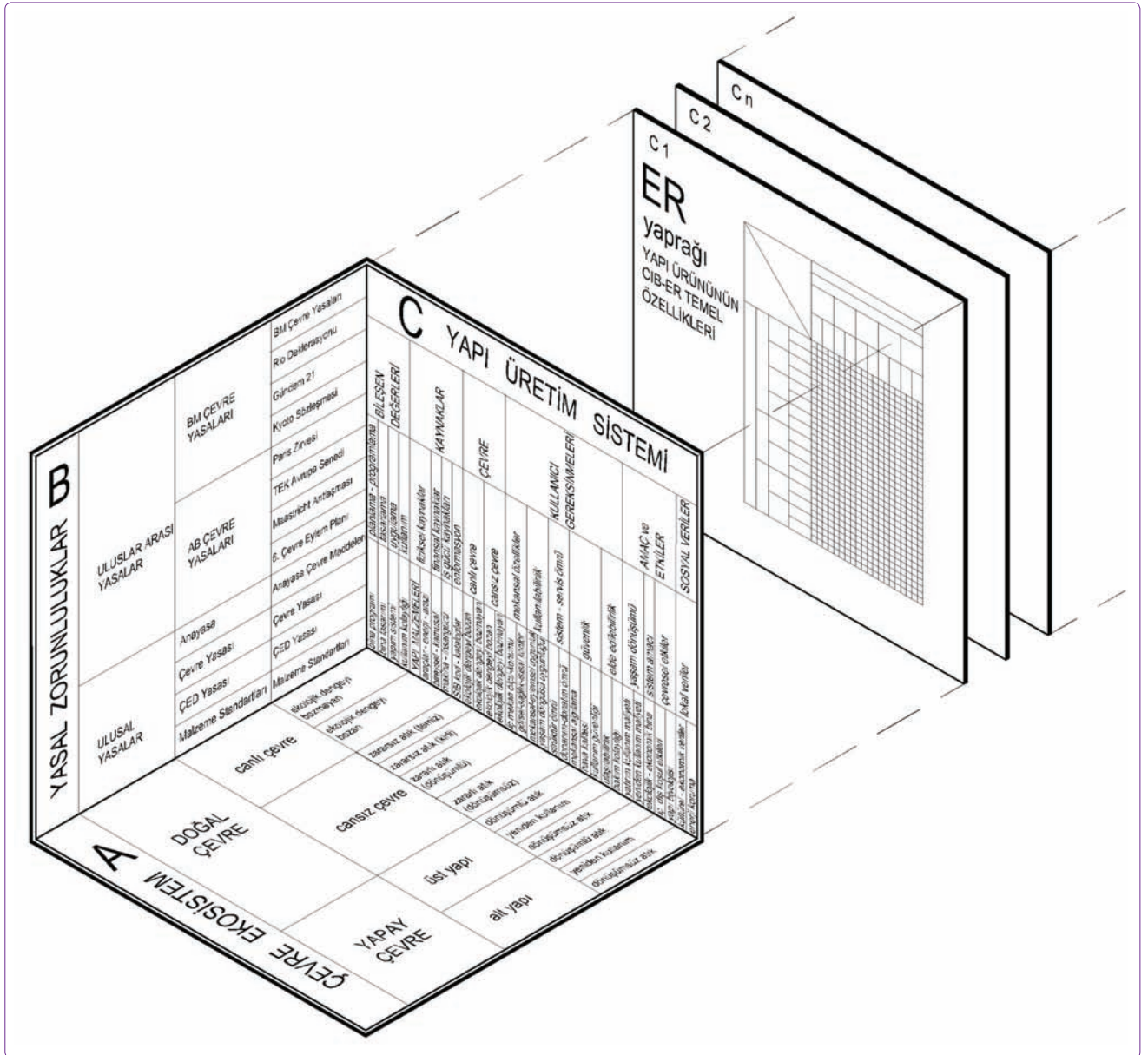
Model (A-B-C) arakesitinde oluşturulmaya çalışılan ER yapraklarındaki yapı ürünü performanslarının, çevre-ekoloji ve yasalar açısından uygunluğunu test edebilmek için yapı üretim sisteminin diğer öğeleri çıkartılmıştır. Modelinin üç boyutlu açılımında belirtilen ilişki başlıkları;

(A) Çevre-Ekosistem Kriterleri

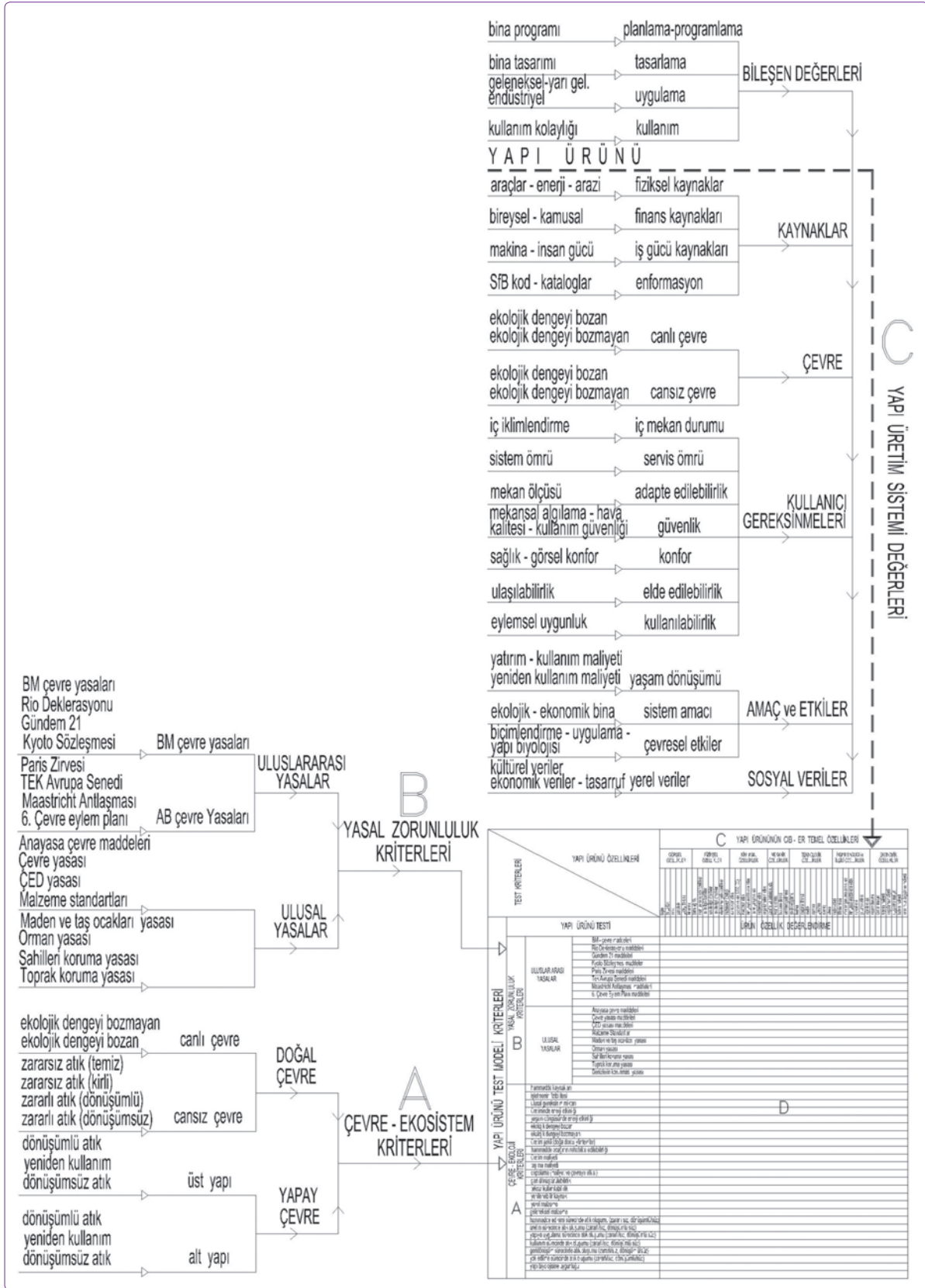
(B) Yasal Yapıtırım Kriterleri

(C) Yapı Üretim Sistemi'nde yer alan sistem öğeleri içerisinde yalnızca yapı ürünü alınarak, ER sisteminde düzenlenen yapıya göre modelde test edilecek yapı ürününü göstermektedir.

Şekil 8'de Yapı üretim sistemi kriterleri ile çevre-ekoloji ve yasal zorunluluk kriterleri analiz etme sistematığı açılımı verilmektedir. Analiz ve test aşamalarındaki tüm bu kriterler değerlendirilerek, bilgi bankasında toplanmaktadır. Şekildeki 'yapı üretimi' sisteminin (C) fiziksel kaynakları ögesi içinden, 'yapı ürünü'ögesi alı-

Şekil 7. Yapı üretimine sistemler yaklaşımı ile yapı ürününün performanslarının çevre-ekoloji ve yasal zorunluluklar bağlamında test edilmesi için bir model.

Şekil 8. Ürün performansına göre çevre-ekoloji ve yasal zorunluluklar analiz şeması (Huovilia, P & Porkka, J., (2004) Decision Support Tools for Performance Based Building.s.7,8,12,13,15,32,39, <http://cic.vtt.fi/projects/pebbu/index2.html>, (Erişim Tarihi:20.06.2014)'den düzenlenmiştir).

narak, performans kriterlerine göre ER yapıyağı oluşturularak, o ürün test edilebilmektedir.

Yukarıda verilen analiz modeline göre, yapı üretim sistemi içeriğindeki kaynaklar ögesi içinden yapı ürünü ögesi alınarak, çevre-ekoloji ve yasal zorunluluk kriterlerine göre değerlendirilebilmesi için bir test değerlendirme raporu olarak düzenlenmiştir (Tablo 2).

Değerlendirme

Yapı üretiminde sistem yaklaşımı ile yapı ürününün performanslarının çevre-ekoloji ve yasal zorunluluklar bağlamında test edilmesine yönelik modelin sonuç raporu halindeki düzenlenişi Tablo 2’de verilmektedir.

Yapı üretim sistemi ile çevre-ekoloji ve yasal zorunlulukların analizi modelde verilen bu kriterlerle analiz

Tablo 2. Yapı üretiminde çevre-ekoloji ve yasal zorunluluk kriterlerine göre düzenlenmiş yapı ürünü test raporu

TEST KRİTERLERİ		YAPI ÜRÜNÜ ÖZELLİKLERİ	C YAPI ÜRÜNÜNÜN CİB - ER TEMEL ÖZELLİKLERİ							
			GÖRSEL ÖZELLİKLER	FİZİKSEL ÖZELLİKLER	KİMYASAL ÖZELLİKLER	MEKANİK ÖZELLİKLER	TEKNOLOJİK ÖZELLİKLER	İNİSAN SAĞLIĞI İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER	EKONOMİK ÖZELLİKLER	
YAPI ÜRÜNÜ TESTİ	YASAL ZORUNLULUK KRİTERLERİ	ULUSLAR ARASI YASALAR	BM - çevre maddeleri							
			Rio Deklarasyonu maddeleri							
Gündem 21 maddeleri										
Kyoto Sözleşmesi maddeleri										
Paris Zirvesi maddeleri										
Tek Avrupa Senedi maddeleri										
Maastricht Antlaşması maddeleri										
6. Çevre Eylem Planı maddeleri										
	ULUSAL YASALAR	Anayasa çevre maddeleri								
Çevre yasası maddeleri										
ÇED yasası maddeleri										
Malzeme Standartları										
Maden ve taş ocakları yasası										
Orman yasası										
Sahilleri koruma yasası										
Toprak koruma yasası										
Denizlerin korunması yasası										
	ÇEVRE - EKOLOJİ KRİTERLERİ	hammadde kaynakları								
işletmenin fizibilitesi										
ulusal gereksinim miktarı										
üretiminde enerji etkinliği										
yaşam döngüsünde enerji etkinliği										
eko:ojik dengeyi bozan										
eko:ojik dengeyi bozmayan										
üretim şekli (doğa dostu yöntemler)										
hammadde ocağının rehabilite edilebilirliği										
üretim maliyeti										
taşımaya maliyeti										
depolama (maliyet ve çevreye etkisi)										
geri dönüşümü/ebilirlilik										
tekrar kullanılabilirlik										
yenilenebilir kaynak										
yerel malzeme										
geleceksel malzeme										
hammadde edinimi sürecinde atık oluşumu (zararlı/sız, dönüşümlü/süz)										
üretim sürecinde atık oluşumu (zararlı/sız, dönüşümlü/süz)										
yapıya uygulama sürecinde atık oluşumu (zararlı/sız, dönüşümlü/süz)										
kullanım sürecinde atık oluşumu (zararlı/sız, dönüşümlü/süz)										
geri dönüşüm sürecinde atık oluşumu (zararlı/sız, dönüşümlü/süz)										
yok edilmeye sürecinde atık oluşumu (zararlı/sız, dönüşümlü/süz)										
yapı biyolojisine uygunluğu										

edilerek, sonuçta test değerlendirme raporu ile sözel veya sayısal değer yargıları ile birlikte değerlendirilmektedir. ER yaprağı niteliğinde düzenlenen CIB yapı ürünü özellikleri test edilerek, değerlendirme sonuçları ürün özellik değerlendirme alanına işlenmektedir. Şekil 7'de gösterilen modelde olduğu gibi; çevre-ekoloji kriterleri (A) ile yasal zorunluluklar (B) alanında yer alan kriterlerle, yapı üretim sistemi (C)'ndeki kaynakların içeriğindeki ürünün, ER yaprağında belirtilen özelliklere göre Tablo 2'de belirlenen şekilde test edilmesiyle değerlendirilmektedir. Burada değerlendirme sonuçları sözel veya sayısal değerlerle belirtilerek, yapı ürününün çevre-ekoloji ve yasal zorunluluklara uyumu olumlu, olumsuz veya nötr kapsamlarıyla belirtilmektedir.

Yapı ürünü test raporu, çevre-ekoloji ve yasal zorunluluk kriterlerine göre düzenlenen test değerlendirme sonuçları, Tablo 2'deki (D) bilgi alanında gösterilmektedir.

Buradaki çoklu değer ilişkilerini içeren yaklaşımla oluşturulan modelle test yaklaşımı, diğer yapı ürünlerinin de çevre etki değerlendirmesi ve çevre koruma yasalarına uygunluğunun gözlemlenmesinde de uygulanabilmektedir.

Sonuç

Günümüz yapı üretim sisteminde yapı ürünü, kendi içinde gelişerek bileşen ve modüller halinde endüstriyel ürün olarak kullanıcılara sunulmaktadır. Bununla beraber yapı kimyasalları ve kompozit yapı ürünleri, yapım sürecinin oluşumunu hızlandırmaktadır. Yapımın endüstrileşmesi sonucunda, yapı ürünleri doğal olarak kullanımları yerine, kompozit ürünlere dönüştürülerek yapı parçaları, yapı bileşeni, modülü ve ünite olarak sisteme girmektedir. Ürünün üretilmesindeki teknolojik gelişme ve çeşitlilik ürün seçimini de zorlaştırmaktadır.

Kompozit veya tekil olarak kullanılan yapı ürünlerinin kendisi veya hammaddesi de doğadan elde edilmektedir. Yapı üretim sistemindeki etkisi ise, fiziksel kaynakların doğadan elde edilmesindeki zararlar olarak çevre ve ekolojideki bozulmalardır. Çevre-ekolojiyi koruma düşüncesi toplumlara harekete geçirerek, ulusal ve uluslar arası kongrelerdeki koruma yasaları ile gündeme gelmektedir. Modeldeki analizlerde belirtildiği gibi doğa, çevre ve ekolojiyi bozan hammadde edinimi işlemlerinin doğayı koruma bağlamında denetim altına alınması öngörüsü ile bu çalışma yapılmıştır.

Çalışma için yöntem olarak sistem yaklaşımı aracılığı ile yapı üretim sistemi ele alınarak, amaç, kaynaklar, bileşenler, çevre sistemleri ve yönetimi gibi öğeler incelenerek analiz edilmiştir. Yapı ürünü bu sistemin fiziksel kaynakları içinden alınarak inceleme alanına

aktarılmaktadır. Analizde bitmiş bir yapı ürününün elde edilmesindeki süreçte doğa-çevre-ekoloji ile çok ilgili olduğu ve onu bozduğu görülmektedir. Bu saptamadan hareket edilerek yapı ürününün elde edildiği kaynaktan başlayarak denetlenebilirliği ve test edilebilirliği konusu üzerinde durulmaktadır. Bu denetimin mümkün olabileceği kanısı ile çevre-ekolojiyi koruma alanında, yasal zorunlulukların da yer aldığı bir modelde oluşturulabilmesi öngörülmektedir.

Böyle bir modelin kurgulanması oldukça zor olmasına karşın, modelde ilişkilerinin kurulması ile yaklaşım oluşturulmuştur. Bilimsel olarak bu yaklaşımda tartışmaya açık olan model geliştirilerek, ulusal ve uluslar arası alandaki çalışmalarda denetim veya test edilebilirliği açısından bilim alanına sunulmaya çalışılmaktadır.

Kaynaklar

1. Aral, N., (1979), Yapı Üretiminde Proje Yönetimi İçin Üretkenlik Kavramına Dayalı Bir Değerlendirme Modeli, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 141.
2. Bal, D.A., (2008), Çevre Bilimi, M.Aydoğdu ve K. Gezer (Edt), Çevre İle İlgili Yeni Yaklaşımlar, Anı Yayıncılık, Ankara. s.203.
3. Balanlı, A., (1997), Yapıda Ürün Seçimi, YÜMFED Yayınları, no 4, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
4. Berge, B., (Çev., F. Hanley), (2003), The Ecology of Building Materials, Architectural Press, Great Britain75,76.
5. Berköz, S., (1975), Yapım'da Sistemler Yaklaşımı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 32,38,39,40.
6. Bertalanffy, L. V., (1968), General Systems Theory, Braziller, New York, 55, 56.
7. Çoker, B.G., (1979), Bina Yapımında Bileşen Yaklaşımı ile Tasarlama Veri Koordinasyonunu Sağlayacak Bir Yöntem, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Tek Ofset Sanayii ve Ticaret A.Ş, İstanbul.s. 41, 53-57.
8. Ertan, B ve Akkoyunlu, K.A., (2006), AB Çevre Hukuku ve KKTC", Journal of Cyprus Studies (Kıbrıs Araştırmaları Dergisi), C12, Sayı 31,s. 93-113.
9. Fenton, N. ve Hill, G., (1993), Systems Construction and Analysis: Mathematical and Logical Framework, Mc. Graw-Hill, London, 5-7.
10. Johnson, R. A., Kast, F. E. ve Rosenzweig, J. E., (1973), The Theory and Management of Systems, 3rd Ed, Mc Graw-Hill, USA, 11, 18, 19.
11. Ngowi, A.B. (2001), "Creating Competitive Advantage by Using Environment-Friendly Building Processes", Building and Environment 36 Issue 3, p.291-298.
12. Özer, H., (1988). Yapının Tasarım Sürecinde Organizasyonun Önemi ve Planlama Teknikleri, Yıldız Üniversitesi, İstanbul, s.7,8.
13. Turgut, N., (2001), Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, s.56.
14. Waugh, D. ve Bushel, T., (2006), New Key Geography Connections, Nelson Thornes Ltd, United Kingdom, s.50.

İnternet Kaynakları

1. Akdur, R., (2005), Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları, Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi 23, Ankara. <http://www.recepakdur.com/upload/AB%20%C3%87EVRE%20%20K%C4%B0TAP.pdf> (Erişim Tarihi:18.06.2014).
2. Ekinci, C.E. ve Ozan, S.S., (2006), 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, 13-16 Eylül, Fatih Üniversitesi, http://dis.fatih.edu.tr/store/docs/ekinci_yapcevinsnYdrhpMe, s.4 (Erişim Tarihi. 18.06.2014).
3. Esin, T. ve Coşgun, N., (2004), “Betonarme Yapım Sistemlerinin Ekolojik Açından Değerlendirilmesi”, II. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, s.353-364, 6-8 Ekim, İstanbul. <http://www.yapkat.com/images/Malzeme/Dosya/69140261411663414837121963.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2014).
4. Froeschle, L. M., (1999) “Environmental Assesment and Specification of Green Building Materials”, The Construction Specifiers. ss.53-57., <http://www.ciwmb.ca.gov/greenbuilding/materials/> (Erişim Tarihi: 20.06.2014).
5. Huovilia, P & Porkka, J., (2004), Decision Support Tools for Performance Based Building. s.7, 8, 9, 21, 22, 32, 39, 41.
6. <http://cic.vtt.fi/projects/pebbu/index2.html>, (Erişim Tarihi: 20.06.2014)
7. http://www.cibworld.nl/site/about_cib/index.html (Erişim Tarihi. 20.06.2014).
8. <http://www.worldometers.info/tr/> (Erişim Tarihi:18.06.2014)
9. <http://www.cyprusgeology.org> (Erişim Tarihi: 26.04.2013)
10. <http://www.akdenizgazete.com/turkiye/tas-ocaklarisendir-agaclarini-yok-ediyor-h10279.html> (Erişim Tarihi: 26.04.2013)
11. Huovilia, P & Porkka, J.,(2005), Conclusions and Recommendations on Decision Support Tools for Performance Based Building. s., 12, 13, 15.
12. <http://cic.vtt.fi/projects/pebbu/index2.html>, (Erişim Tarihi: 20.06.2014)
13. KTMMOB,ÇED Raporu örnekleri
14. KKTC Çevre Yasası.
15. www.mahkemeler.net/birlestirilmis/18-2012.doc (Erişim Tarihi:23.06.2014).

Anahtar sözcükler: ER (Evaluation Report); sistem yaklaşımı; yapı ürünü.

Key words: ER (Evaluation Report); systems approach; building product.

The Historic Urban Core of Antakya under the Influence of the French Mandate, and Turkish Republican Urban Conservation and Development Activities

*Fransız Mandası ile Türkiye Cumhuriyeti Dönemi
Kentsel Koruma ve İmâr Faaliyetlerinin
Antakya Tarihi Kent Dokusuna Etkileri*

Mert Nezih RİFAİOĞLU

ABSTRACT

Antakya, known as Antioch during the ancient period, is significant among Turkey's historical urban contexts. It is located in the south-east of Turkey, near the Syrian border and is the capital of Hatay province. Called the 'Queen of the East' at one time, it is an important city historically since it was an early center of Christianity and one of the capital cities of the Roman Empire. As a result of its importance, the city has been formed/re-formed over time by different empires, and many structures from various periods are still persist in the current urban form. The aim of this paper is to examine the French Mandate and Turkish Republican Period urban conservation and development strategies in Antakya in order to better understand their influences and effects on its historical urban core. The paper thus begins with an introduction and brief outline of the historical development of the core of Antakya. The second part focuses on the French Mandate and Turkish Republican Period urban conservation and development plan strategies. The final part discusses the effects of different urban development strategies on the historic core of the city.

ÖZET

Antakya tarihi kent dokusu Helenistik dönemden günümüze birçok medeniyet tarafından iskân edilmiş çok katmanlı bir yerleşimdir. Roma Dönemi'nde Doğu'nun Kraliçesi olarak isimlendirilen Antakya, farklı medeniyetlerin uyguladığı imâr faaliyetleri ile biçimlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Antakya tarihi kent dokusuna yönelik Fransız Mandası ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde hazırlanan, uygulanan kentsel koruma ve imâr faaliyetlerinin kentsel dokuya olan etkilerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın ilk etabını Antakya'nın genel durumu ve kısa tarihçesi oluşturmaktadır. İkinci bölüm, Fransız Mandası dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti döneminde Antakya tarihi kent dokusuna yönelik hazırlanan, uygulanan kentsel koruma ve imâr faaliyetlerine odaklanmaktadır. Çalışmanın son bölümü, kentsel koruma ve imâr faaliyetlerinin Antakya tarihi kent dokusuna etkileri tartışılmaktadır.

Mustafa Kemal University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Antakya, Turkey.
Mustafa Kemal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Antakya.

Article arrival date: February 09, 2014 (Başvuru tarihi: 09 Şubat 2014) - Accepted for publication: May 03, 2014 (Kabul tarihi: 03 Mayıs 2014)

Correspondence (İletişim): Mert Nezih RİFAİOĞLU. **e-mail (e-posta):** mertnezih@gmail.com

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Antakya (Antioch), the capital of Hatay province, is located in the South-Eastern part of Turkey, 25 km east of the Mediterranean Sea and 20 km northwest of the Syrian border at an altitude of 80 m. The city is surrounded by Mount Amanos (Nur Mountains) to the north, Mount Kel (Cebel-i Akra) to the south, Mount Habib Neccar (Silpius Mountain) to the east and the Amik plain to the north-east; with the Eastern Mediterranean Sea lying to the south-west of the city. The city is located beside the Asi (Orontes) River which flows into Antakya, with 2 km of its route lying within the city boundary at a width of 30-35 m. Additionally, the city is located close to such archaeological sites as Tell Tayinat and Tell Açına (Alalah) to the north-east and Seleucia Pieria (Samandağ) to the south-west.

The settled area of the city is divided into two sub-city areas by the Asi River. The western part of the city dates back to after the mid-19th century, and is linked to the eastern part over the river by seven vehicular and pedestrian bridges. The western part has main road access to İskenderun (Alexandretta) and Samandağ (Seleucia Pieria). The eastern part contains both the historic urban core of the city, known as 'Old Antakya,' and new areas that developed especially after the first quarter of the 20th century. It has road access to Aleppo, Reyhanlı and Harbiye (Daphne) (Fig. 1).

Brief Historical Development of Antakya (Antioch)

The city of Antioch¹ was founded in 300 B.C. by one of Alexander's most able generals, namely Seleucus Nicator 1, in Syria by the River Orontes² on the west declivity of Mount Silpius³ near the Lake of Antioch. The River Orontes 'ceased to be navigable for large ships'⁴ in the early middle Ages. The Lake of Antioch

Figure 1. Satellite view of Antakya, 2009 (Source: Antakya Municipality).

was an incredible source of alluvial soil and fish, while Mount Silpius was an important geographical feature that rose to nearly 440 metres above sea level. Both afforded great geographical, economic and strategic importance to the city.

The city was designed as a Hippodamian plan, with straight streets intersecting at right angles, applied by the architect *Xenarius*. The streets that lie roughly parallel to the Orontes River were laid out 112 metres apart, and the streets intersecting at right angles to those streets were 56 metres apart (Fig. 2). This 1:2 ratio in the street layout was typical for Seleucid cities in Syria and Mesopotamia.⁵

In contrast to the precise information on the street layout of the city, there is, unfortunately, no clear in-

¹ The origin of the name of the city differs according to different sources. Some sources claim that the name 'Antioch' comes from Seleucus Nicator's father's name, while others suggest that it was named after his son. Additionally, the name of the city changes in different sources too, being referred to as 'Antioch the Great'; 'Antioch on the Orontes'; 'Antioch of Syria'; and 'Antioch by Daphne'. Commonly, the name Antioch is used for the period between 300 B.C. and 528 A.D. by scholars (Bouchier, E. S., 1921); and so, the name Antioch is used until the end of the Crusader Period, after which, according to the historical developments, Antakie or Antakya are used.

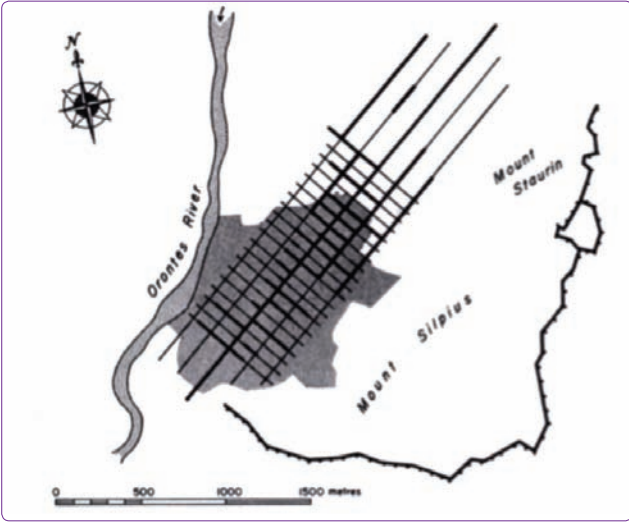
² Axios, River of Macedonia, Dra-

con and Typhon, Al Urunth or Al Maklub (the overturned), Nahr-el-Asi are alternative names of the River Orontes in history. In the Crusaders Period it was identified with the Pharphar, or Chrysorrhoeas, of Damascus rivers (Bouchier, E. S., 1921). Commonly, Antioch was identified with the River of Oronte until the Mamluk Period. Accordingly, Orontes is used up until the Mamluk Period, and thereafter Asi River is used.

³ Silpius is the antique period name of Mount Habib Neccar. As with the name of the city and the River Orontes, Silpius is used up until the Mamluk Period, after which Mount Habib Neccar is used.

⁴ E.S. Bouchier, A Short History of Antioch, 300 B.C. – A.D. 1268 (Blackwell, Oxford, 1921), p.3.

⁵ A. Demir, Through the Ages Antakya (Akbank Publications, İstanbul, 1996). P. Pinon, 'Survivances Et Transformations Dans La Topographie D'Antioche Apres L'Antiquite'. Topoi, Suppl. 5 (2004), pp. 191-219.

Figure 2. The Hippodamian plan applied by the Seleucid Empire (Source: Downey, G., 1963).

formation on the development activities in the Seleucus 1 Nicator period (312-280 BC). According to previous literature, the city walls enclosed an irregular rectangle consisting of two quarters to the north-west and south-east, and a 160 mx147 m agora⁶ was built near the Orontes River to the north-west of the city. In addition, according to the needs of the Hellenistic cities, there would have been a temple to Zeus, a public bath, a palace, public buildings around the agora, a theatre, and aqueducts from nearby water sources.

After the city became a capital, development activities increased under the rule of Seleucus II Callinicus, Antiochus III, Seleucus IV Philopator and Antiochus IV Epiphanes. In that period, the settlement extended over the island in the Orontes River to the west of the city, where a library, public buildings, a bouleuterion, a new agora and several temples were built, and a new urban quarter, named *Epiphania*, was formed to the south-east.⁷

During the Roman Period (64-395AD), Antioch became the capital of the Empire's Syrian province. The earliest development activities included the building of a palace, a tetrapylon and a circus on the Orontes River Island in 67 BC. The island was connected to the city by bridges, one of which was later given a roof. Following that, a temple, the Caisarion, an amphitheatre, an aqueduct and public baths were built.⁸ The grid plan was improved and the colonnaded Herod

and Tiberius Street, two Roman miles long (1 Roman mile = 1,478 metres) was built, covered with marble and lined with bronze sculptures and mosaics.⁹ New districts were developed to the east and west of the colonnaded street.

At the beginning of Byzantine Period (395-638), when the city was ruled by Theodosius II (408-450), the city walls were extended by one Roman mile to the south to enclose the expanding suburbs of Antioch; a new gate was constructed in the new city wall facing in the direction of Daphne, known as the Golden Gate. Outside the gate, a Christian cemetery was established. During the Byzantine Period, several aqueducts, one reservoir, a *stoa*, several basilicas and the Church of St. Ignatius, dedicated to the bishop of Antioch, were built.¹⁰

During the Arab Period (638-968), Antioch was faced a transformation in political, religious and economical aspects and had a minor importance despite its importance of the previous empires.¹¹

Antioch was regained by Byzantine Empire on 28 October 968. Immediately, the restoration facilities were began in order to revive the past glory of religiously most important Empire's metropolitan city of the Middle East. From the beginning, the city gates and the fortification walls were restored and renewed with four hundred arrow towers.¹²

During the Seljuk Period (1085-1098), churches converted into mosques and one bath was constructed. In this period, Antioch had faced with an extensive earthquake in 1091 which destroyed the city walls, and the houses of the city.

During the Crusader Period (1098-1268), the city of Antioch had been centre of the silk production and fine fabrics which was woven in Antioch especially in Seleucia Pieria and Daphne regions. These fabrics and the products of the silk were exported to the Europe from the Alexandretta port.

During the Memluks period (1268-1516), Antakie had started to lose its religious, economic, and political importance as much as in Christian era. European traders were shifted to particularly Aleppo and the centre of Orthodox churches of Syria was moved to Damascus. Several mosques, madrasas, tombs, *imarets*, *zaviyes*, and monuments were constructed and some of

⁶ A. Demir, *Through the Ages Antakya* (Akbank Publications, İstanbul, 1996), p. 27.

Arab Conquest (Princeton University Press, 1961).

⁸ A. Demir, *Through the Ages Antakya* (Akbank Publications, İstanbul, 1996).

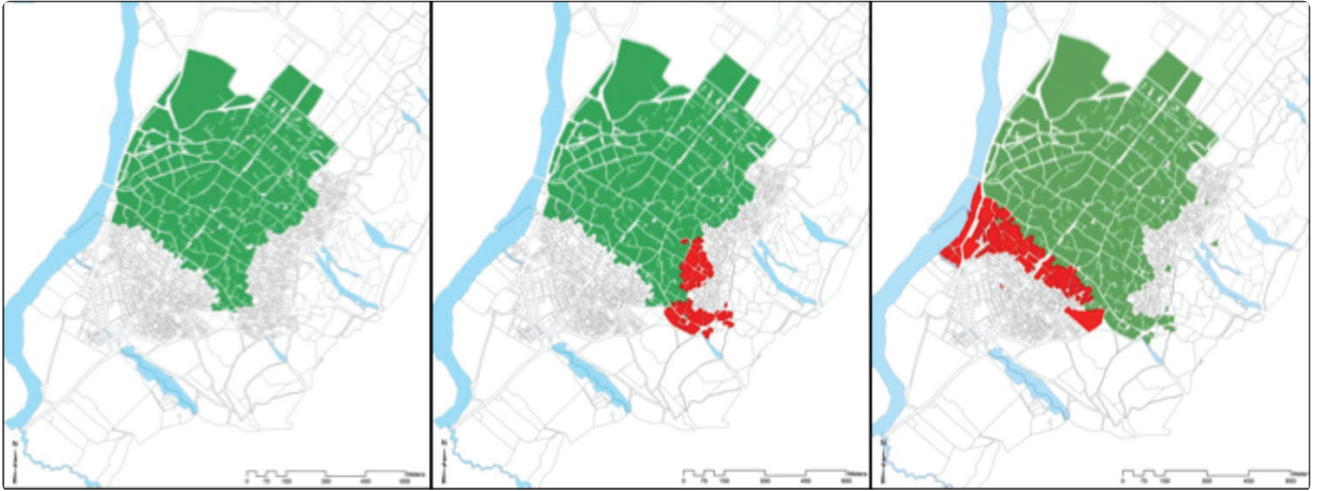
⁷ G. Downey, *A History of Antioch in Syria: From Seleucus to the*

⁹ G. Downey, *Ancient Antioch* (Princeton University, 1963).

¹¹ A.F. Türkmen, *Mufassal Hatay (İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1937).*

¹⁰ E.S. Bouchier, *A Short History of Antioch, 300 B.C. – A.D. 1268* (Blackwell, Oxford, 1921)

¹² G. Downey, *Ancient Antioch* (Princeton University, 1963).

Figure 3. The development phases of urban form between 16th - 18th century. (Thematic maps created according to the relations with literature and the urban form by Rifaioğlu, M.N., 2014).

the watermills (Naura) on the Asi River were dated in this period.

Antakya was ruled by the Ottoman Empire for four centuries (1516-1918) under the sanjak of Aleppo. At the beginning of this new era, Antakya was an important city, being located on the army routes from the Ottoman capital of Istanbul to the Middle East. After the Ottoman army was conquered in Egypt, the military importance of the city decreased,¹³ but it retained its significance as a rest stop for travellers on their way to *haj* in the Middle East. This transformation affected the city's urban form, where several *waqfs* were established and donated mosques, imarets, khans and baths were built throughout the city.

It is apparent that, the construction activities were focused in the trade zone and in its neighbouring districts, which made up the core of the city. At that time, more than 20 mosques and mesjids were built within the settled area, as well as two more khans; a bath, namely *New Bath* (1671); and several *Nauras*, or water mills. The city was largely developed by the newly established *waqfs*, however development was concentrated within the settled area, and so the expansion of the city towards the western edge of Mount Habib Neccar was limited to two districts during the 17th century (Fig. 3).

During the 18th century the city began to expand towards the south. New mosques were established along Kurtuluş Street (Herod or Collonaded Street in Roman Times), including Sarimiye Mosque in 1718 and Şeyh Muhammed Mosque in 1724, and new districts

were established around them.¹⁴ According to the *tahrir* records, there were 900 owned properties and 1,255 rented properties in the city, and the numbers of districts increased, despite the seventeenth century (Fig. 3).¹⁵

Between 19th and the beginning of 20th century, parallel to the revolutions that had occurred following the *Tanzimat* reforms in the Ottoman Empire, the city's local administrative units started to draw influence from the West, and Western influences were thus injected into the urban core. The office of the deputy governor (*kaymakam*) and the government palace were built on the Sultan's land. The Palace Road (*Saray Caddesi*) was opened, leading from the palace to the Great Mosque; and new buildings, social facilities, restaurants, shops were built along the road, turning the area into a social hub of the city (Fig. 4).

French Mandate Period (1918-1938): Re-Inventing the Western Roots of Antakya

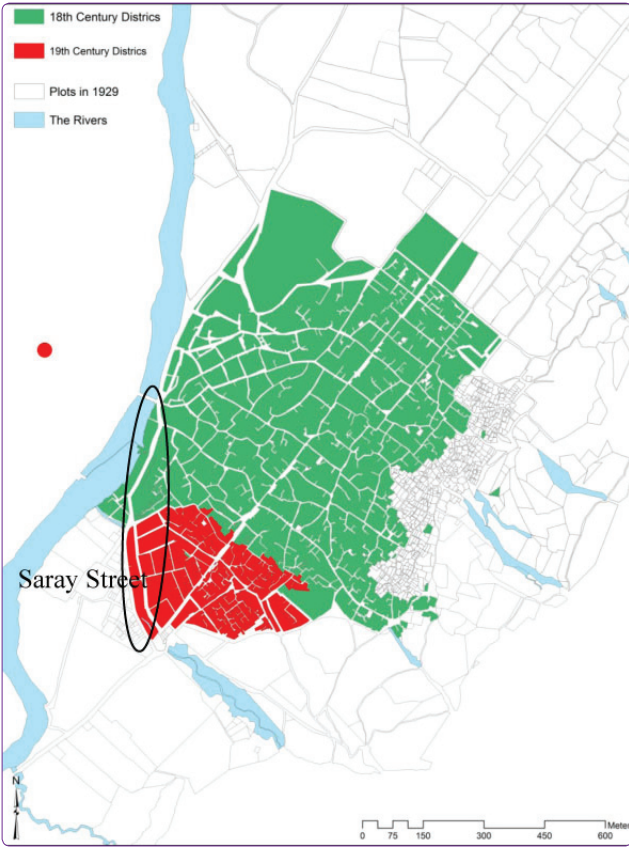
Following World War I Antakya came under the French mandate of Syria (1918-1938). Although it was a short period, Antakya faced significant changes on both architectural and urban scales.

In March 1920, Halefzade Süreyya Bey became the mayor of Antakya municipality, instigating several important development activities in Antakya. Prior to any development, the French Government conducted an extensive and precise cadastral survey between 1926–

¹³ A.F. Türkmen, *Mufasssal Hatay* (İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1937).

¹⁴ M. Tekin, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları (Ankara, 2000)

¹⁵ R. Özdemir, 'Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı 1709-1860'. *Bellekten*, 221 (1994).

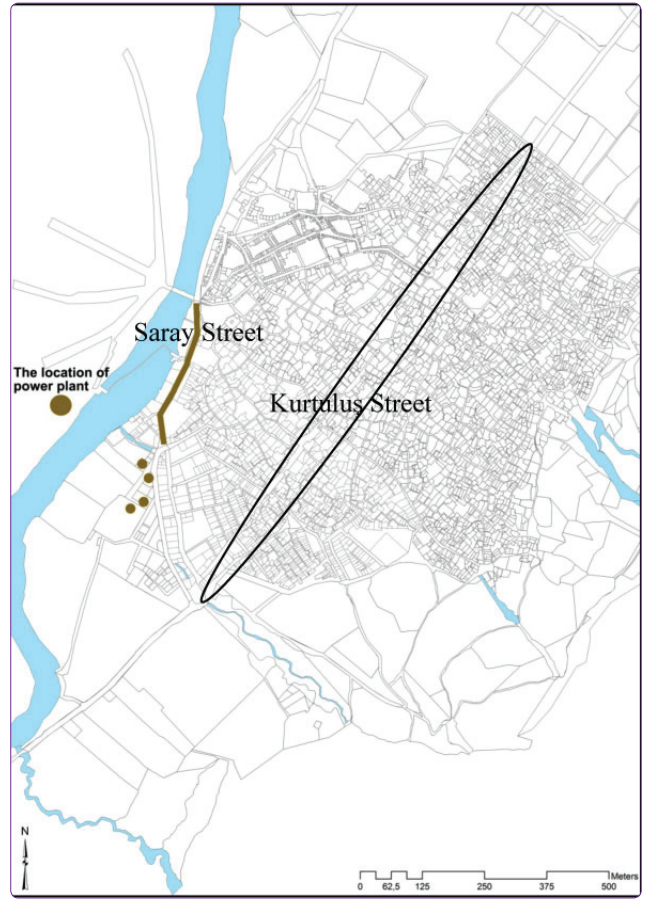
Figure 4. The development of the city from 19th century until the end of the Ottoman period. (Thematic map created according to the relations with literature and the urban form by Rifaioğlu, M.N., 2014).

1929, drawing up 1:500-scale cadastral plans under the direction of *Cadastre et d'amélioration foncière des Etats de Syrie, du Liban et des Alaouites*. Accordingly, the title deeds in the city were prepared and updated.

The first important act of Halefzade Süreyya Bey was to sign an agreement between the Antakya Municipality and *La Société Antioche Electrique* in 1929 that would lead to the provision of electricity to Antakya.¹⁶ The company built a power plant in the Armutlu district, which was completed in April 1931, and during the construction of the plant electrical installations were made to both public buildings and dwellings. The power plant was activated on 3rd November, with the first recipients of electrical power being Saray Street, followed by public buildings such as the Tourism Hotel; the Governmental Palace; Grande Syria; and the Lebanon Bank, after which private properties were supplied¹⁷ (Fig. 5).

¹⁶ M. Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey* (Antakya, 1993), p. 48.

¹⁷ M. Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey* (Antakya, 1993)

Figure 5. The location of power plant and the first recipients of electrical power which are Saray Street and some public buildings, 1931 (Prepared by Rifaioğlu, M.N., 2014).

Halefzade Süreyya Bey continued making improvements to the infrastructure of the city. In order to solve the water problem of the city, a system was constructed to bring water from the Daphne source, approximately 10 kilometres from the city. It was completed in August 1931, after which the use of wells in private dwellings was prohibited due to their detrimental impacts on health.¹⁸

Infrastructural improvements continued with the enlarging and/or re-arranging of the Roman Colonnaded Street, namely *Herod*; Rue Jadid in French Mandate period; and today's Kurtuluş Street. This was an important development activity, since the road was a prestigious urban element dating from the Hellenistic period (Fig. 5).

Works to this end started in 1927 with expropriations and demolitions, and the street was finally opened in 1935 to vehicular and pedestrian traffic.¹⁹

¹⁸ M. Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey* (Antakya, 1993)

¹⁹ M. Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey* (Antakya, 1993), p. 48.

Figure 6. Antakya High School, seen on the left side of the straight axis highlighted by an arrow (Source: Kasım Rifaioğlu personal archive).

Figure 7. The square, around which can be seen the Municipality building and the Cine Empire on the right (Source: Kasım Rifaioğlu personal archive).

Figure 8. The Municipality building on the right, and the Agricultural Bank on the left (Source: Kasım Rifaioğlu personal archive).

Following the opening of the new street, the new European architectural style was projected onto the facades of the buildings lining the two sides of street, which soon became the location of choice of the bureaucratic elite and rich families of Antakya.

Figure 9. The city development towards İskenderun the private homes of the Adalı family on the right behind the Cine Empire (Source: Kasım Rifaioğlu personal archive).

Besides the infrastructural improvements to the city, a number of important monumental buildings were constructed by the Ministry of Antakya, one of which was a slaughterhouse with modern equipment. Construction started in February 1928 and it was completed in September 1928. Additionally, a hospital was built on the western declivity of Mount Habib Neccar in 1931-1932 with the financial support of the *Congrégation des Soeurs de St. Joseph de l'Appatition*.

The urban pattern of the historical urban core of Antakya was not well suited to the modern European principles of urbanism. In contrast, the western bank of Asi River was mostly un-occupied, and the vacant lands served as a suitable area for French mandate expression and Western urbanism principles. Large streets, intersecting at oblique or right angles, squares, and Western style monumental buildings were started to be built on the western side of Asi River.²⁰ Firstly, the Antakya High School was built by the Georges Mousalem enterprise, designed by M. Kowalski, who was hired by the sanjak²¹ (Fig. 6).

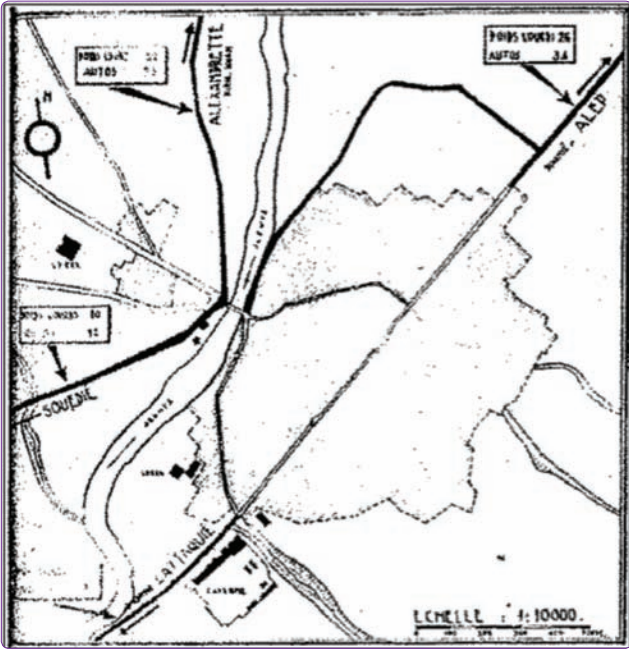
After which a public square was designed at the intersection of the İskenderun (Alexandretta) and Samandağ (Seleusia Prieria) roads, linked directly to the Roman Bridge over Asi River. The square was surrounded by such public buildings as municipality, Cine Empire, a bank, a museum and a post office, as well as the private homes of the Adalı family and the Governor respectively (Figs. 7-9).

²⁰ İ. Aslanoğlu, 'Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları'. Papers Submitted to International Symposium Ottoman Heritage in the Middle East, vol. 1, Publication of Atatürk

Culture Center, Ankara, (2000).

²¹ Ü.F. Açıkgöz, A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During the Mandate, (unpublished Master Thesis, METU-Faculty of Architecture, Ankara, 2008).

Figure 10. The existing street network of Antakya in 1932 (Source: Pinto, V., 1938)

Figure 11. The proposed street network (Source: Pinto, V., 1938).

The first urban development plan of Antakya: The Danger Plan

Réne Danger, who was the principal city planner of the French Mandate, prepared 1:10.000 urban development plans for Antakya in 1932.²² The plan suggested two main developments:

- The development of the road network, and the connection of the western and eastern parts of Asi River via a circular highway
- Functional zonings for the old and new urban pattern of Antakya

For the development of the urban road network, Danger proposed three squares in the nucleus of the city, two of them in the old city in front of the Great Mosque and the Habib Neccar Mosque on Kurtuluş Street; and the other in the new city where the new public buildings had been constructed (Fig. 10). Additionally, the plan widened Saray Street to 15 m. through some expropriations, and connected it to the Daphne road (Fig. 11).

The proposed square in the middle of the historical urban core in front of Habib Neccar Mosque was to be connected to a new street, proposed to run perpendicular to the proposed square in front of Great Mosque (Fig. 9). The rationale behind this decision was that it

would re-define the Roman Period *Tetrapylon*. The plan proposed a circular highway to connect the Aleppo, İskenderun, Samadağ and Daphne roads, including the construction of two more bridges over the Asi River.

The plan also defined functional zones throughout the historical urban core of Antakya, and the new area to be developed on the west bank of Asi River. The plan proposed the creation of a trade zone, industrial zone, residential zone and collective habitation zone in the historical urban core.

The plan was approved by Antakya Municipality, and most of the proposed developments to the west of the Asi River were carried out; however, the plan was only partially implemented in the historical core of the city (Fig. 12).

Urban Development Strategies in French Mandate Period: Tourism, Archaeology and Orientalism

During the first half of the 20th century, the Middle East attracted many Western scholars and tourists hoping to gain an understanding of the Oriental culture. European visitors first came to countries in North Africa, especially Egypt and Tunisia, and to the Eastern Mediterranean, and a culture of mass tourism started after the founding of *Société Orientale de Tourisme* in 1930.²³

²² V. Pinto, *L'Evolution de Antioche, son passé, son état actuel, son avenir* (un-published Master thesis, Institut d'Urbanisme de Paris, Paris, 1938).

²³ Ü.F. Açıkgoz, *A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During the Mandate*, (un-published Master Thesis, METU-Faculty of Architecture, Ankara, 2008).

Figure 12. Antakya in the French Mandate Period (Source: Kondoleon, C., 2001, p.2).

The French Mandate gave priority to increasing tourism activities in Syria, particularly in the north of the country, as a geographically and historically important region dating back to the times of the Roman Empire. In 1871, one of France's largest cruise companies, *La Compagnie des messageries maritimes*, was established and started to organize tours to the Malta, Alexandria, Port Saïd, Beirut, Alexandretta and Syria (Fig. 13).

Initially, it was French visitors that started exploring the Eastern Mediterranean and Oriental culture, and to accommodate them, Hotel Silpius and Hotel du Tourisme opened. Hotel du Tourisme was converted from a neo-classic mansion, managed by *Société des Grands Hotels du Levant*, which was the responsible body of the French Mandate throughout Syria.²⁴

It is well known that Antakya and its environs were an important tourism destination in Syria, based on its rich historical, archaeological and religious backgrounds as one of the holiest place of Christianity, its importance as the eastern capital city of the Roman Empire and the Crusader Kingdom, and its Ottoman urban form. For this reason, the *Comité du Tourisme*, established in 1930, gave priority to the development and promotion of tourism in Antakya and its surrounding area. To this end, the Comité charged Paul

Figure 13. Poster advertising tours of Mediterranean harbours (Source: La Compagnie des messageries maritimes).

Jacquot²⁵ with compiling a tourist guide for Antakya, which was published in 1931 in three volumes under the title *Antioche, Centre de Tourisme*. The book contained extensive information about Antakya and the region stretching from Alexandretta to the Reyhanlı. The history of each town was described in detail, with information on the archaeological edifices and monuments in Antakya. The guide also highlighted French development activities, including those related to public services, investment for commerce, development of infra-structures and super-structures of the city, etc. Accordingly, Antakya became a key destination for French tourists, who came in their droves to the region and intermingles with the city's inhabitants during the French Mandate (Fig. 14). The guide had particular focus on the historical identity of Antakya and its roots in the Roman Empire, while the *Comité du Tourisme* gave priority to archaeological investigations in order to promote Antakya's touristic potentials.

²⁴ P. Jacquot, *Antioche: Centre de Tourisme, Comité de Tourisme d'Antioche* (Antakya, 1931).

²⁵ P. Jacquot, *Antioche: Centre de Tourisme, Comité de Tourisme d'Antioche* (Antakya, 1931).

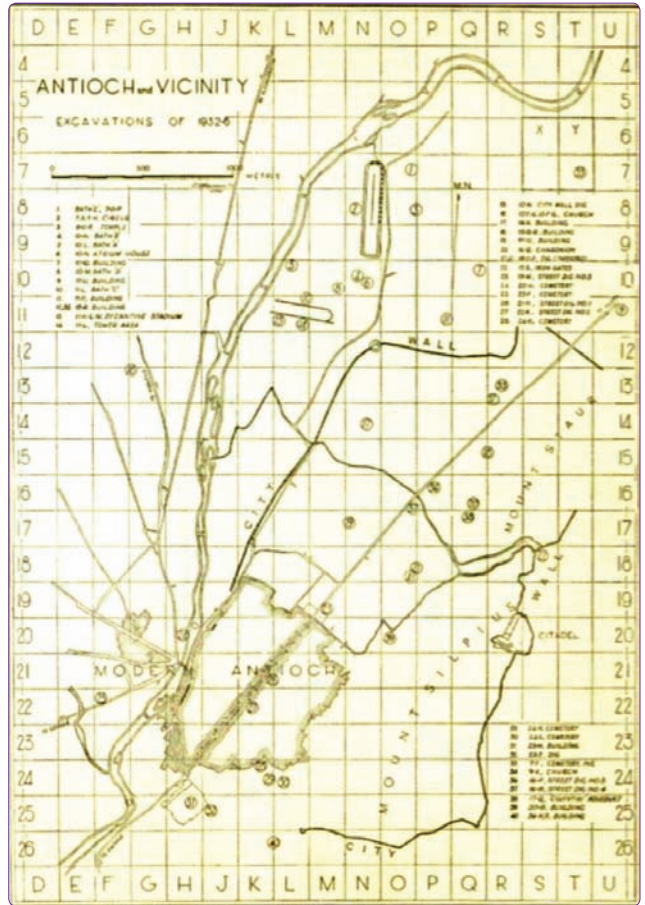

Figure 14. Tourists in the streets of Antakya (Source: Library of Congress).

Accordingly, *Services d'antiquités* was established, which conducted several excavations throughout Syria and Antakya in collaboration with Institut Français de Damas. In Antakya and its surroundings, several archaeological surveys and excavations were carried out by Princeton University, Louvre Museum and the Chicago Oriental Institute.

The findings made during archaeological excavations in Antakya made it the most important city in regards to Roman and Hellenistic Period artefacts. Consequently, the French Mandate gave utmost priority to excavations and their findings with the intention of re-defining the historical importance of Antakya. In the 1932–1936 periods, 40 excavations were carried out throughout Antakya (Fig. 15).

In parallel to the excavations, the conservation and display of archaeological findings was another important task for the French Mandate. The archaeological findings were initially exhibited at Antioch High School and in the Antakya Municipality building,²⁶ however owing to the large quantity of archaeological finds; *Service d'Antiquités* began considering the construction of a purpose-built museum. Architect Michel Ecohard was appointed to design the museum, and a site was selected on the corner of Public Square to the west of Asi River. The major design concept of the museum

Figure 15. The location of excavations carried out between 1932-1936 in Antakya during the Princeton University Antiochia works (Source: Hatay Kültür Envanteri, 2011, p. 25).

was based on housing the large-scale archaeological finds, including the many huge Roman mosaics. The design project was finished in 1933 and construction of the museum began in 1934, and the museum was opened to the public in 1939. An annex entrance was added to the front façade of the building in 1975.²⁷

Service d'urbanisme conducted several surveys under the French Mandate to investigate the current urban forms and aspects of the Oriental city form. Urban geographer Jacques Weulersse²⁸ conducted a survey of Antakya in an attempt to define its Oriental character, the results of which were published in 1934.

The survey took the form of a morphological analysis of the relationships between the ethnic structure

²⁶ P. Jacquot, *Antioche: Centre de Tourisme*, Comité de Tourisme d'Antioche (Antakya, 1931).

²⁷ İ. Aslanoğlu, 'Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları'. Papers Submitted to International Symposium Ottoman Heritage in the Middle

East, vol. 1, Publication of Atatürk Culture Center, Ankara, (2000).

²⁸ J. Weulersse, 'Antioche Essai de géographie urbaine', *Bulletin d'Etudes Orientales*, Tome IV, (1934).

and the districts; the religious monuments and their surroundings; and the formation of the trade zone and its urban structures. He highlighted the differences between the Roman Antioch and the Islamic urban form with giving references to the urban elements of the grid plan from Roman Antioch.²⁹

According to Weulersse, the current city was formed under Islamic urban form principles, and it an important example of a city that was converted from a Roman form to an Islamic urban form. Weulersse stressed that, ‘The Islamic rules and regulations were an affective parameter throughout the physical urban fabric, and thus it was strengthened with the land ownership rights of the Ottoman period’.³⁰

Weulersse’s analysis indicated that there were strict separations throughout the urban form along ethnic, religious and economic lines, characterizing the separate districts and zones. He claimed that this separation was typical of Oriental cities, and defined them as *closed urban units*.³¹

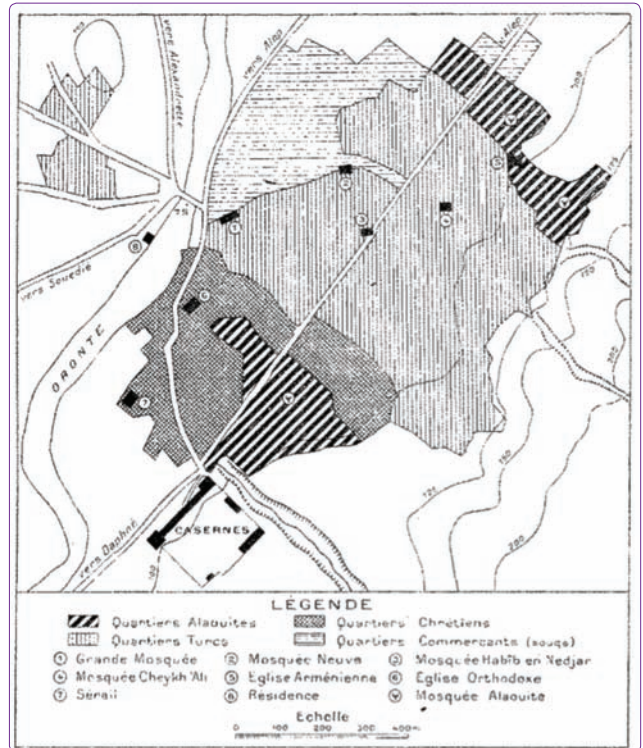
Weulersse noted that the Christian community was located around the Saray Street, the Sunni Muslims (Turks, using Weulersse’s definition) were located in the *souq* area and the Habib Neccar Mountain, and the Alewites were located on the fringes of the urban core, since they were in the lower income group and carried out labouring work (Fig. 16).

Lastly, Weulersse analyzed the trade zone of the urban form, and the *souqs*, khans and soap factories (savonnaries). He claimed that the trade zone of Antakya had been influenced directly by the norms of the Islamic urban form, and was formed by religious monuments and trade buildings.

Following the French Mandate Period, Antakya came under the independent Hatay State (1938-1939) which only lasted for one year, and so the city saw no significant physical development, rather only political change. During the period of the Hatay State, the *Cine Empire* was used as the Hatay Parliament building, and Tayfur Sökmen was elected as the president of the Hatay State. Thereafter, Antakya was unified with the Turkish Republic as the last city to join the new Republic of Turkey.

Turkish Republic Period (since 1939)

During the early years of the Turkish Republic, Antakya’s development faced a contrary with the devel-

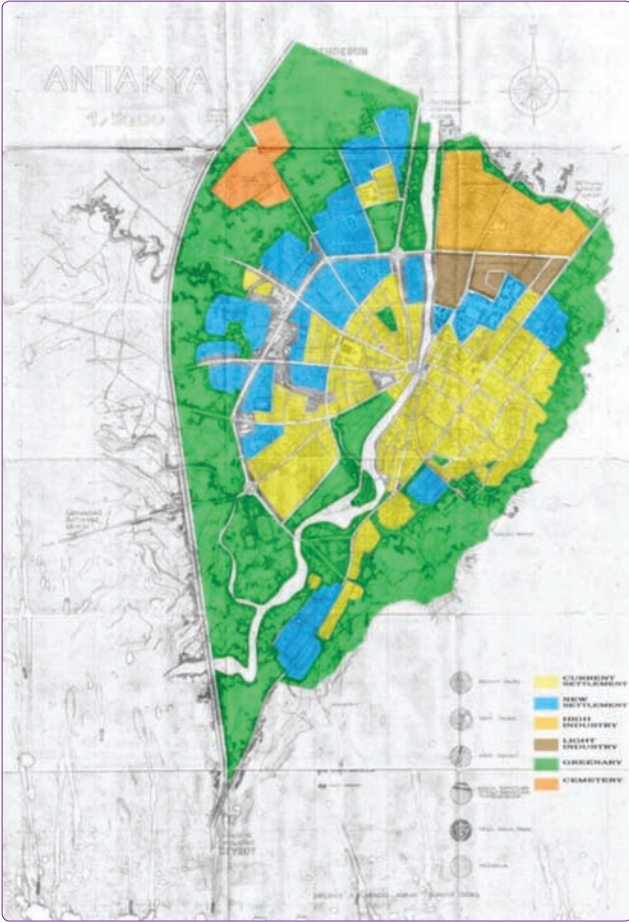
Figure 16. Ethnic and religious quarters of Antakya (Weulersse, 1934, p. 39).

opment activities of new urban areas and the conservation of the historic urban core. The first urban development plan for Antakya was prepared by Asım Kömürcüoğlu on the instruction of the Cities Bank (İller Bankası) of Turkey in 17th May, 1948. However the plan was not implemented and another urban development plan was prepared in 1:5000; 1:1000; and 1:500 scales by Assoc. Prof. Gündüz Özdeş, and approved on 1st January, 1957.

The 1:5000 scale plan showed the current settlement area expanded in a south-west direction from the historical core and centrally spread to the west part of Asi River. The plan appointed new settlement areas in the northern part of the historical trade zone, and in the south part where the military barracks, Christian and Muslim cemeteries had existed since the Ottoman Period. Heavy and light industrial areas were located in the northern part of the historical core, on a site formerly used for orchards and agriculture (Fig. 17).

The plan also proposed an extensive change to the street system of the urban core, with several roads, including Kurtuluş Street, marked for widening to 20 metres and new streets to be established in the core through expropriations within the current urban fabric. The plan also proposed a new road system in the new development area to the west of Asi River, con-

²⁹ J. Weulersse, (1934). Ibid. d’Etudes Orientales, Tome IV, (1934).p.40.
³⁰ J. Weulersse, ‘Antioche Essai de géographie urbaine’, Bulletin ³¹ J. Weulersse, (1934). Ibid, p.37.

Figure 17. 1/5000 scale Land Use decisions on the urban development plan of Antakya (Reproduced by Rifaioğlu, M.N.2011, after Özdeş, G.).

necting it to the historical core of Antakya.³²

The main objective of the proposed street layout was to create large building blocks throughout the urban core, and to provide easy vehicular access by eliminating the winding and narrow street layout.

In line with the plan, some decisions were implemented in the historical urban core. Firstly, expropriations were made in the historical trade zone to make room for an inter-city coach terminal, a wholesale fruit and vegetable market, a contemporary open bazaar and office buildings.

Secondly, a road was opened perpendicular to Kurtuluş Street leading towards Asi River, for which many traditional houses were expropriated and demolished. Additionally, expropriations were made around the Great Mosque to clear the way for a new development block and a Republic Square (Fig. 18).

Figure 18. The Kemalpaşa Road and a new development block were built after expropriations. The grey plots showed the location of the former historical urban fabric (Prepared by Rifaioğlu, M.N., 2011).

For the historical urban core itself, the plan did not define any conservation requirements, as the intention was rather to change the traditional urban fabric, and therefore affecting the traditional character which needed to conserve. The plan was followed until 1978, and many expropriations were made within the historical urban core that destroyed the unique physical characteristics of the urban form. The destruction of the 10-metre, 4-arched Roman Bridge³³ to make way for a reinforced concrete bridge in 1970 was the most striking example of this.

Following these destructions of the historical urban core of Antakya, the High Council of Immovable Old Assets and Monuments (GEEAYK) announced that, ‘as a world famous city it is important to conserve all of its values as far as possible for the next generations. Thus, a new development plan should be prepared defining the historical buildings, urban site, archaeological and natural sites according to the 1710 Old Assets Law, from which conservation decisions should be taken’.³⁴

Accordingly, in 1975 a site survey was carried out by appointed experts, and the historical buildings in need of conservation, as well as the urban site and the archaeological and natural site boundaries were defined in 1:1000 and 1:5000 scales. According to the survey, 70 buildings were required to be listed as monumental buildings, comprising 24 mosques, six *mesjids*, two *khans*, four baths, three tombs, 17 fountains, one covered bazaar (bedesten), two soap factories, two churches, one synagogue and eight other buildings. Additionally, 132 traditional houses were listed.³⁵

³³ C. O’Connor, Roman Bridges (Cambridge University Press, Cambridge, 1993).

³⁴ GEEAYK, 12 July 1975, 8521 deci-

sion number.

³⁵ GEEAYK, Antakya Kültür Eंवanteri, (1975).

³² G. Özdeş, Antakya Urban Development Plan, (1957).

The regulations to be complied with within the urban site were defined as:

- the façade of the existing street layout should be conserved
- the height and ratio of the built-up area to plot area should be conserved, and the heights and ratios of new buildings should not exceed those of any historical buildings
- the original street layout, street sections and stone coverings should be conserved and repaired as required
- it will not be allowed to cover the streets with asphalt or concrete
- new building constructions within the urban site will only be allowed if they are compatible with the surrounding architectural characteristics
- old and deteriorated historical buildings should be repaired, conserving their architectural characteristics and using original materials as much as possible.

Additionally, the High Council of Immovable Old Assets and Monuments (GEEAYK) set out regulations related to the archaeological site, as defined below:

- the urban development plan now in the process of being prepared must not include any industrial development within the archaeological site
- existing industrial buildings should be relocated in time, and the establishment of new industrial buildings within the archaeological site boundary is prohibited
- public buildings are not allowed to be constructed within the archaeological site
- the construction of new residential buildings is only allowed on plots of more than 2,000 m² plots if they do not exceeded two storeys in height
- during new residential building constructions, staff from the Archaeology Museum should be on hand during the foundation works of the building in case any archaeological remains are uncovered
- a division of plots is not allowed within the archaeological site.

In addition to those regulations, the *High Council of Immovable Old Assets and Monuments* pushed for the preparation of an urban conservation and development plan for the historical urban core of Antakya. The presence of many valuable historical buildings and

monuments in the core necessitated a deeper survey in order to facilitate the forming of appropriate conservation decisions.

In parallel to the conservation measurements taken in the historical urban core, an urban development plan and an Antakya historical site special development plan (*Antakya Tarihi Sit Mevzii İmar Planı*) was prepared by Yavuz Taşçı in 1978 in 1:1000 scale.

In line with the decisions taken by the *High Council of Immovable Old Assets and Monuments* the plan also defined the boundaries of both the urban and archaeological sites. However, the plan defined a *deteriorated urban site* where the heavy and light industrial areas existed on the northern part of historical urban core, and so the restrictions defined by the *High Council of Immovable Old Assets and Monuments* for the industrial area were invalidated.

Consequently, not only did expropriations and plot divisions continue in the industrial area, but also the construction of new industrial buildings rather than two-story residential buildings.

Additionally, the plan contained 1:500-scale urban development application proposals for the historical urban core, proposing new physical interventions and functional proposals for the historical monuments.

In parallel to these activities, the urban conservation and development plan was prepared by Assist. Prof. Dr. Nurcan Uydaş from the Gazi University Faculty of Engineering and Architecture, under assignment to Antakya Municipality, in 1987. While the conservation plan studies were continuing, the listed building records were updated and registered by the *High Council of Immovable Old Assets and Monuments* in 1982. With this registration, the buildings listed were 24 mosques, seven *mescids*, four *khans*, four baths, seven tombs, 20 fountains, one covered bazaar (bedesten), four soap factories, two churches, one synagogue, and 25 other buildings, as well as 269 traditional residential buildings.

The plan and its supplementary documents were approved in January 1987, defining a 1st and 3rd degree archaeological site, a natural site and an urban site.

The plan contained the following regulations (Fig.19):

- a division of plots of less than 300 m² is not allowed in the 3rd degree archaeological site
- the maximum construction height for non-regis-

Figure 19. Antakya urban conservation and development plan, 1987 (Source: Antakya Municipality).

tered buildings on Kurtuluş Street is 13.50 metres and four storeys, and new buildings should be set 3 metres back from registered buildings

- some streets within the urban site are to be widened to 10 metres and straightened
- the population of the urban site should be constantly conserved
- secondary streets are to be conserved in their original cadastral situation
- street characteristics related to their form, pavement and slopes should be conserved
- registration covers not only the buildings on the plots, but also the gardens and courtyard, and elements such as pools, wells, fountains and other features
- original architectural elements and the form of the facades and buildings should be conserved
- new buildings within the urban site are restricted to a total building area coefficient (TAKS) of maximum 0.5, a total floor area coefficient of maximum 1.00 (KAKS) and maximum two storeys in height

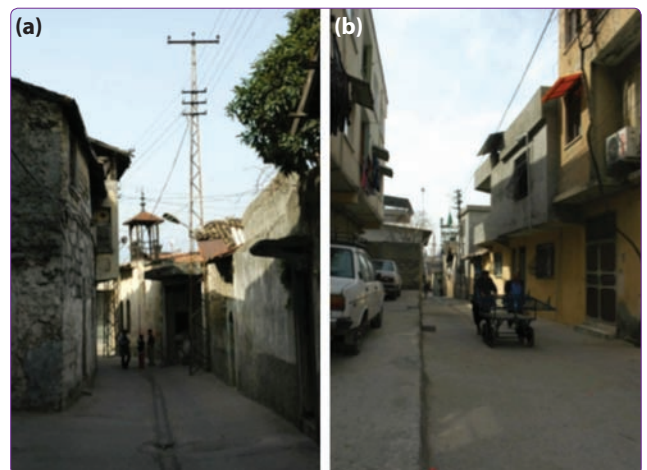
- the construction of any building more than 120 m² in plan area on any plot is prohibited.

The plan remained valid for twenty-two years. During that time, as a result of some inappropriate planning decisions and a lack of management and control over the urban conservation, much deterioration occurred within historical urban core that can be grouped under the following aspects: street layout; new architectural elements and buildings; changes to the original owners; population and functional interventions causing deterioration in the traditional materials; and construction techniques.

The street layout was affected as a result of the decision taken on the plan to widen and straighten the original streets. According to this plan decision, Gökben Street (where Uçtum Mesjid is sited), Aydın Street, Oğuzlar Street and Kutlu Street were widened to 8 metres (Fig. 20a, b). Going against the plan, however, Gökben Street and Güngör Street were widened to 10 metres.

In parallel to the changes to the street layout, the original paving was covered with screed in 1987, in direct contravention of the regulation related to the conservation of the street characteristics in terms of their form, pavement and slopes.

New constructions were made not only on Kurtuluş Street, but also throughout the historical urban core and in the 3rd degree archaeological site. According to the regulations within the urban conservation and development plan, the four-storey high new buildings were constructed on Kurtuluş Street. They can be constructed next to registered buildings and damaging the

Figure 20. (a) Gökben Street with Uçtum Mesjid located on the corner (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2007) (b) Aydın Street (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2007).

Figure 21. (a) A new building, constructed next to a registered building on Kurtuluş Street (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2007). **(b)** A new building constructed within the historical urban core (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2007).

original character of the street. Besides, many other new buildings were constructed within the historical urban core, thus altering its traditional residential character, which was also affected by their new architectural elements and reinforced concrete structures (Fig. 21a, b).

Although the 1987 plan stressed the importance of conserving the population of urban site, no precautions were taken regarding the legal status of the population, such as owners or tenants. In parallel to the contemporary needs and the newly emerging development areas in Antakya, the major users of the historical urban core were tenants rather than owners, and had a low level of education and a lower income

level. As a consequence, the traditional residential houses were usually kept in a very poor condition, as the residents could not be held liable for the proper repair and maintenance of the houses; and inevitably, the houses were subjected to inappropriate and unconscious repairs by the tenants, resulting in a loss of original architectural elements and poor structural conditions. Besides this, many of the properties were left unoccupied, and thus they quickly became dilapidated and in need of urgent repair (Fig. 22a, b).

The tenant manufacturers, including shoemakers, timber workshops, etc. also used the houses very dilapidated conditions. Their use of equipment and chemicals damaged the buildings through overloading

Figure 22. (a) A traditional house in Özdemir Street: An example of a personal attempt to repair an original window (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2005) **(b)** A deteriorated and vacant traditional house in Sokullu Street (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2005).

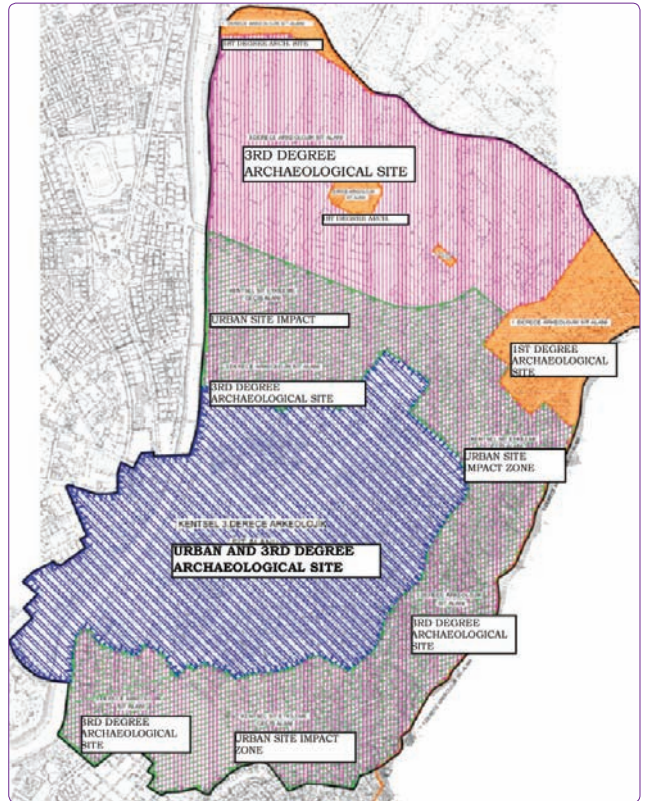
to the detriment of the structure, defects and disruption to the original materials, disappearance of the original features of the building, and dense usage of the building in its spatial organization. They tended to prefer the traditional houses due to the low rents, despite the difficulties in access to the houses through the narrow streets.

In addition to inappropriate repairs and interventions that occurred within the historical urban core, a number of restoration projects were implemented after 2004 in line with the development of a conservation drive in Turkey.³⁶ Nevertheless, the inappropriate functional interventions and/or insufficiency of the restoration projects caused deterioration not only at the scale of cultural property, but also on an urban scale as well.

Under these circumstances, a revision to the urban conservation and development plan was prepared and approved in 2009 that revised the conservation sites and their borders. It defined two archaeological sites, respectively 1st degree and 3rd degree archaeological sites. The 1st degree archaeological site covers four different areas within the planned area (Fig. 23). One of them, located to the north of the historical urban core near the Hacı Kuriş River, is currently area in use as a car-parking area. Another 1st degree archaeological site is located on the 3rd degree archaeological site where a tumulus existed. The west declivity of Habib Neccar Mountain is also registered as a 1st degree archaeological area. The north-east of the historical urban core is defined as a 1st degree archaeological site, at the site of St. Peter Grotto Church. There is currently in place a construction ban in all 1st degree archaeological sites.

A 3rd degree archaeological site is located in the north part of the historical urban core, where an industrial and commercial area existed after the 1957 urban development plan. The another 3rd degree archaeological site surrounds the urban site area, and it is also consisted the urban site impact zones.

The urban site has been revised and re-named as an urban-archaeological site, and now extends to the west bank of Asi River where a public park and a square were created in the French Mandate Period existed. The urban and 3rd degree archaeological site is created the historic urban core where total registered

Figure 23. The revised site boundaries in the revised urban conservation and development plan, 2009 (Source: Antakya Municipality).

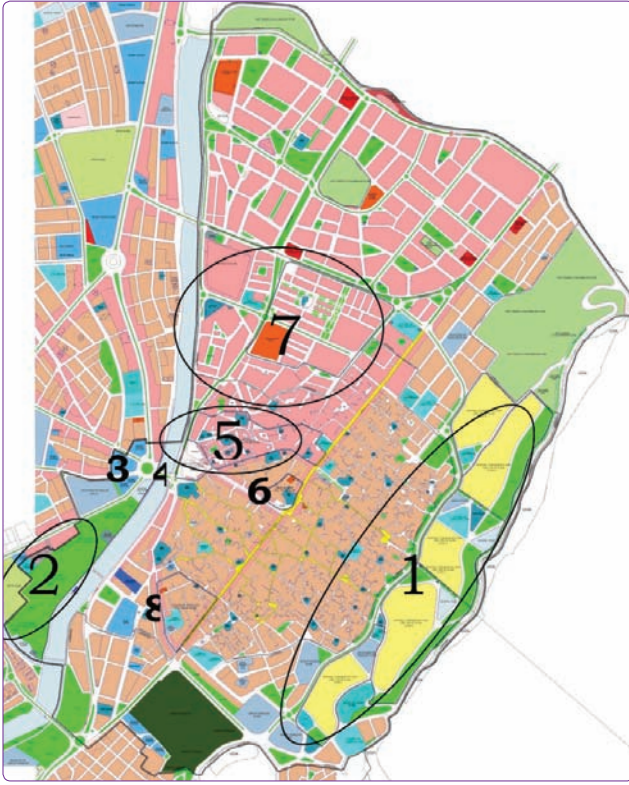
buildings existed within the site border. The entire 3rd degree archaeological site is also registered as an urban site impact zone.

The plan stresses that the volume of vehicular traffic and the lack of car-parks are a significant problem within the historical urban core, and so new roads and car-parks are suggested in the plan. A new 22 metre and 32 metre road has been proposed on the west side of the historical urban core, running parallel to Kurtuluş Street.

Five multi-storey car parks are planned for the historical urban core, two of which are located on Kurtuluş Street, and the others on the new 22-metre road. The plan proposes the construction of a 5.5 km mono-rail through the historical urban core, as well as a cable car, which is to run from next to the Şeyh Ali Mosque and rise to Mount Habib Neccar, where there are many archaeological edifices.

The plan proposes eight special project areas, which are: 1) Urban Transformation Area; 2) Culture Park; 3) Municipality Square; 4) Republic Square; 5) Long Bazaar; 6) Habib Neccar Mosque and Square; 7) Light Industrial Zone; and 8) Zenginler District (Fig. 24).

³⁶ Şahin Güçhan, N., E. Kurul, 2009. "A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the Mid 19th Century until 2004", METU Journal of the Faculty of Architecture, Volume 26:2, METU, Ankara, pp:19-44.

Figure 24. Special Project Areas (Source: Antakya Municipality).

1- Urban Transformation Area

The urban transformation area is located on the west side of the historical urban core, and covers an area of 220,146 m². The plan proposes the construction of prestigious houses, for which expropriations will be made, with the current inhabitants of the area decanted to the new development areas.

2- Culture Park

This special project area is located on the west side of Asi River, currently the site of the largest public park in Antakya. The plan proposes the development of social and cultural facilities within the park, and the reconstruction of the Roman Bridge and Nauras along the Asi River.

3- Municipality Square

Municipality Square was formed in the French Mandate Period, and today it contains 10 registered public buildings. The plan proposed the registered buildings be turned into social and cultural facilities, and accordingly the Cine Empire and the Parliamentary building of the Hatay Government were converted into a multi-purpose hall for the city of Antakya.

4- Republic Square

The Republic Square was formed after the 1957 ur-

ban development plan. Today, there are religious, commercial and gastronomic facilities around the square, which the plan stresses should remain.

5- Long Bazaar-Uzunçarşı

The Long Bazaar is the traditional commercial zone of Antakya, containing *arasta* (specialized *souqs*), khans, bedesten (covered bazaar), mosques, baths, traditional soap factories, and traditional buildings and fountains (Fig 25). The plan proposes interventions to the facades and roofs of the traditional commercial units.

6- Habibi Neccar Mosque and Square

There is no clear definition in the scope of the special project for the Habib Neccar Mosque and Square, the only aspect being mentioned is that it is an important place, and thus requires a very special conservation project that takes in also its surroundings.

7- Light Industrial Zone

This zone is located to the north of the historical urban core, and is registered as a 3rd degree archaeological site. It contains light industrial workshops, a wholesale market hall and an old coach station (Fig. 26). The plan proposes to inject social and cultural activities and touristic functions into the zone to create a link between traditional urban fabric and this area.

8- Zenginler District

The Zenginler district contains mainly traditional houses and French Mandate Period buildings. The plan proposes the development of this district into an area for touristic purposes, for which a functional transformation is encouraged. To date, two traditional

Figure 25. (a) The entrance of Kurşunlu Khan placed on the Long Bazaar (b) The Long Bazaar of Antakya, (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2010).

Figure 26. (a) The light industrial workshops (Photograph: Rifaioğlu, M.N., 2010).

buildings have been converted into hotels, and many traditional houses have been converted into cafes and shops.

Concluding Remarks

This historical analysis of urban development and conservation issue of Antakya has provided evidence that Antakya has undergone much transformation since the Hellenistic Period, and that the historical urban fabric faced different development strategies and implementations from the Ottoman period onwards.

During the period of the French Mandate, the city was much affected by the development strategies. The first development plan for Antakya was prepared by René Danger, after which the development strategies targeted development related to tourism, archaeology and orientalism. Many construction programmes were launched in line with the goal of the development strategies. In particular, the Danger plan proposed a new urban street network and the connection of the two sides of Asi River through the construction of new roads and bridges. A new wide street layout was proposed for the historical urban core of Antakya, passing from the western declivity of Mount Habib Neccar and looping from the northern part of the historical urban core. The city, being famous for its archaeological history, saw many excavations by American and French archaeologists, and an Archaeological Museum was constructed, in particular to house the Roman Mosaics that had been uncovered. This period lasted until 1939, after which the city became the last city to be united with the Turkish Republic.

During the Turkish Republican period, different development and conservation plans were prepared in 1948, 1957, 1978, 1987 and 2009. An overall evaluation of these plans reveals that the planning decisions did much to change the character of the historical urban core, with proposals for new streets; the expropriation of original plots to make way for straighter and wider streets within the organic street layout; new and incompatible intervention principles for the original character of the historical urban core; inappropriate development strategies on the original historical urban morphology; proposals for new and inharmonious functional injections through the urban context; and so forth.

Additionally, the urban conservation and development plans were insufficiently prepared, and treated historical Antakya only as an organic, and somehow chaotic physical entity that was in need of regular urban organisations and contemporary interventions. Accordingly, new functional interventions have been proposed and implemented, both in the historical urban core and in the traditional residential and commercial zones.

While the development plans both in French Mandate Period and in Turkish Republican period attempted to apply a new infrastructure to the traditional fabric, physically and socially, the historical urban core suffered many destructions and deformations over time.

New vehicular and pedestrian accesses have been proposed and new squares planned, for which many

expropriations and unifications occurred within the urban core so as to achieve the physical interventions of the development plans.

Additionally, these planning decisions and interventions resulted in changes to the original cadastral pattern of the historical urban core. Strikingly, the number of plots registered in the city increased from 7,000 in 1929 to 10,000 in 2009 as a result of divisions of plots, and appropriations of agricultural areas and Christian and Muslim cemeteries. Therefore, as a result of the development plans, the original land-use pattern has changed, creating new residential and industrial areas.

According to the revised urban conservation and development plan (UCDP) prepared in 2009, the ratio of residential area into historic urban fabric is to be decreased from the 1987 UCDP levels; whereas the ratios of commercial facilities, tourism facilities and municipality services, such as multi-story car-parking areas, are to be increased. Additionally, an urban transformation area has been defined in the revised UCDP that will affect 5.11% of the total historical urban fabric, which is a considerable proportion of the traditional residential zone, itself accounting for only 19.03% of the total.

Consequently, the decisions taken in spite of the long and diverse history of Antakya would appear to have turned the city into a stranger. Historical Antakya was not formed according to computational parameters, or with profitable development strategies in mind, but rather according to special codes and rules under different periods.

As a result of this the historical urban core of Antakya is now suffering an *amnesia* that penetrates to its very roots in all aspects: topographical, physical, socio-cultural, geographical, and the experiences of the original inhabitants.

References

1. A. Demir, *Through the Ages Antakya* (Akbank Publications, İstanbul, 1996).
2. A.F. Türkmen, *Mufassal Hatay* (İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1937).

3. C. O'Connor, *Roman Bridges* (Cambridge University Press, Cambridge, 1993).
4. C. Kondoleon, *Antioch: The Lost Ancient City* (Princeton University Press, 2001).
5. E.S. Bouchier, *A Short History of Antioch, 300 B.C. – A.D. 1268* (Blackwell, Oxford, 1921).
6. G. Downey, *A History of Antioch in Syria: From Seleucus to the Arab Conquest* (Princeton University Press, 1961).
7. G. Downey, *Ancient Antioch* (Princeton University, 1963).
8. GEEAYK, *Antakya Kültür Envanteri*, (1975).
9. G. Özdeş, *Antakya Urban Development Plan*, (1957).
10. Hatay Valiliği, *Hatay Kültür Envanteri*, (2011).
11. İ. Aslanoğlu, 'Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkkhan Kazaları'. *Papers Submitted to International Symposium Ottoman Heritage in the Middle East*, vol. 1, Publication of Atatürk Culture Center, Ankara, (2000).
12. J. Weulersse, 'Antioche Essai de géographie urbaine', *Bulletin d'Etudes Orientales*, Tome IV, (1934).
13. M. Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey* (Antakya, 1993)
14. M. Tekin, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları (Ankara, 2000)
15. N. Şahin Güçhan,, E. Kurul, 2009. "A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the Mid 19th Century until 2004", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, Volume 26:2, METU, Ankara, pp:19-44.
16. P. Jacquot, *Antioche: Centre de Tourisme*, Comite de Tourisme d'Antioche (Antakya, 1931).
17. P. Pinon, 'Survivances Et Transformations Dans La Topographie D'Antioche Apres L'Antiquite'. *Topoi*, Suppl. 5 (2004), pp. 191-219.
18. R. Özdemir, 'Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı 1709-1860'. *Belleten*, 221 (1994).
19. Ü.F. Açıkgöz, *A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During the Mandate*, (un-published Master Thesis, METU-Faculty of Architecture, Ankara, 2008).
20. V. Pinto, *L'Evolution de Antioche, son passé, son état actuel, son avenir* (un-published Master thesis, Institut d'Urbanisme de Paris, Paris, 1938).

Key words: Antakya historic urban core; French mandate; Turkish Republic; urban conservation; urban development.

Anahtar sözcükler: Antakya tarihi kent dokusu; Fransız mandası; Türkiye Cumhuriyeti; kentsel koruma; imâr.

Kentsel Bütünleşiklik: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefkoşa Kenti Örneği

Urban Integrity: The City of Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus

Hasan ZAFERSOY, Harun BATIRBAYGİL

ÖZET

Kıbrıs adası, tarih boyunca ve özellikle son bin yılda değişik kültür ve egemenliklere tanıklık etmiştir. XIX. yy'da Osmanlı toprağı olan Ada'nın 1877 de başlayan İngiliz sömürgesine dönüşme sürecinde kentlerde de bir değişim ve gelişim dönemi başlamıştır. Buna göre, adanın tam olarak İngiliz hakimiyeti altına girdiğı 1925 yılından itibaren Lefkoşa'nın, sur dışı alanda yayılması hız kazanmıştır ve kentsel bütünleşikliğin artırılması maksadıyla yönetim tarafından yol ağının geliştirilmesi ve meydanlar gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş ve 1960 yılında ise Ada bağımsızlığını kazanmıştır. Fakat sonrasında giderek artan siyasal ve sosyal olaylar nedeniyle, 1974 yılında Ada ile beraber Lefkoşa da fiziki olarak ikiye bölünmüştür. Bu yeni durumda adanın kuzey kesimi ile başkenti Lefkoşa'nın kentsel bütünleşiklik bağlamında birlikteliklerin ve sosyal yaşamın çeşitli etkilere maruz kaldığı yeni bir dönem daha başlamış, batı dünyası tarafından uygulanan ambargo sonucunda da baskı altında bir ekonomi oluşmuştur. İkiye bölündükten sonra Lefkoşa'ların anılması da bazı pratik zorluklar getirmektedir. Ayrıntılı olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefkoşa Kenti veya kısaca KKTC Lefkoşa, veya mekupta anar gibi Lefkoşa KKTC yazmanın doğru görünmesine karşın uzun ve karmaşıktır. Bir başkası, Kuzey – Güney ayırımı yaparak Kuzey Lefkoşa olarak ifade etmek olabilir. Ancak makalede aksi bir durumla karşılaşmadıkça KKTC Lefkoşa kentini "Lefkoşa" olarak anmak sadelik getirecek ve anlatım kolaylığı sağlayacaktır. Ulaşım ağlarındaki bütünleşiklik ile özellikle yaya ulaşım yapısı arasında bir ilişki olduğunun çeşitli çalışmalarda vurgulanmış olması çok önemli ve ilgi çekicidir. Aynı etkinin, son zamanlarda taşıt ulaşım ağları üzerinden inceleyen ve bu bakışla yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Lefkoşa'nın ulaşım ağları mekan dizimi yöntemi ile analiz edilmiş ve kentin bu bağlamda yapısı irdelenmiş, kentsel bütünleşikliğin geliştirilebilirliği modellerle aracılığıyla incelenmiştir.

ABSTRACT

For more than one thousand years, the island of Cyprus has borne witness to the history of different cultures and their sovereignties. In the 19th century, starting in 1877, the process of turning the Ottoman island into a British dominion opened up a new phase in the development of both the island and its cities. Nicosia began to spread outside the city walls after 1925, when the island came fully under the dominion of the British. In this period, some new roads and a square were constructed to improve urban integrity. In 1959, The Republic of Cyprus was established and the island gained independence in 1960. However, due to escalating political and social unrest, the country itself and its capital Nicosia were divided into two parts in 1974. The new situation opened up another phase in the development of the northern part and its capital, affecting social life in terms of integrity and coherence. It also brought with it negative pressures on the economy as a result of the embargo applied by the western world. In this new situation, there even existed practical difficulties in terms of how the city should be referenced, with some long and complicated alternatives suggested: Turkish Republic of Northern Cyprus City of Nicosia, North Nicosia etc. In this essay, the term Nicosia is used for ease of expression. It is interesting to see that various studies have laid emphasis on the possibility of integrating cities via improvement of pedestrian accessibility. The same effect has been studied and sought out recently by several researchers on vehicle transportation. In this study, the Nicosia transportation network is analysed using the space syntax method, with a view to determining ways in which the integrity of the city's structure could be developed under different scenarios.

Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Lefkoşa, KKTC.
Department of Architecture, Near East University, Nicosia, TRNC.

Başvuru tarihi: 22 Temmuz 2014 (Article arrival date: July 22, 2014) - Kabul tarihi: 31 Ekim 2014 (Accepted for publication: October 31, 2014)

İletişim (Correspondence): Hasan ZAFERSOY. **e-posta (e-mail):** hasanzafersoy@gunesplani.com

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Kentler, tarih boyunca toplumların uygarlık düzeyini gösteren yapılardan biri olmuştur. Tüm dünyada gelişen ve değişen ekonomi, yeni siyasal ve sınıfsal dönüşümle beraber kentin yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur.¹ Teknoloji ve sanayi alanındaki gelişmeler, siyasal bakışların farklılaşması, kent mekanının ve düşünce yapılarının da değişmesine neden olmuştur. Günümüzde de kentler sürekli yapılanma içerisindedirler. Bu döngü içerisinde kent, bireyi ve toplumu etkiliyorken, öte yandan da toplumdan etkilenmekte ve yenilenmektedir.² Kentler zaman içinde veya planlanmış olarak iki ayrı gelişim yaşayabilmektedirler. Her iki süreç, kentsel mekan organizasyonlarında farklılığa neden olmaktadır.³ Dolayısıyla kentte yaşam, kentin biçimlenmesinden ve ulaşım çözümlerinden etkilenmektedir. Bu bağlamda ulaşım ağları üzerinden kentsel yaşamı, yani sosyal yaşamı -birlikteliği- araştıran çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Hillier, Hanson, Vaughan, Figueiredo, Amorim, Turner, Paul, Pereira, Holanda, Barros, Ciravoglu vd.).

Kentlerde, sokaklar, caddeler, meydanlar gibi birbiri ile bağlantılı kentsel yani kamusal mekanlar bulunmaktadır. Kamusal mekanlar, çeşitli ilişkilerin yaşandığı alanlardır. Dolayısıyla sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları da barındırmaktadır.⁴ Kamusal mekanların birbirleri ile planlı bir ilişkiye sahip olmaları için 20.yy'dan itibaren kentsel ulaşım planları yapılmaya başlanmıştır. Buradaki amaç kentsel ulaşım ağlarının geliştirilmesi, ulaşımında harcanan zaman ve maddi kayıpların en aza indirilmesi, erişilebilir, kaliteli bir çevre yaratılmasıdır.⁵ Kentsel ulaşım planlamasıyla sadece trafik düzenlenmemekte, sosyal yaşama ve kültürel yapıya etkileri olan kentsel yapı da oluşturulmaktadır.

Yukarıdaki düşüncelerden hareketle çalışma kapsamında Lefkoşa kent yapısının ulaşım ağları üzerinden mekan dizimi (space syntax) ile incelenmesi düşünülmüştür. Yapılan dönemsanal analizler, kent merkezinin zaman içerisinde kaybolduğunu ve ulaşım ağının ayrıştığını, yani kentsel bütünlük seviyesinin düşmesiyle erişilebilirliğin azaldığını ve kentli halkın sosyal yaşamda bir araya gelmekte zorlandıklarını göstermektedir. Bu yapı nedeniyle sosyal ve kültürel sorunlar da doğabilmektedir. Mekan dizimi analizi kullanılarak kentsel bütünlüğün geliştirilebilmesi için ulaşım sistemi bağlamında neler yapılabileceğini incelemek, buna paralel olarak da yukarıda bahsedilen sorunların azaltılabilmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Bunun

için de çeşitli model çalışmaları gerçekleştirilmiştir ve çıkan sonuçlar irdelenmiştir. Çalışmada kent planlaması ve sentezlenmesi konu alınmamıştır. Bu nedenle de birbirlerinin yansıması olan ulaşım ağı-arazi kullanımı ilişkisine detaylıca değinilmemiştir.

Çalışma kapsamında Lefkoşa, Türk ve Rum tarafı olarak mekan dizimi analiziyle karşılaştırılmıştır. Lefkoşa'nın yanı sıra, KKTC'de yoğun nüfusa sahip olan Girne ve Gazi Mağusa kentleri de mekan dizimi analizi ile incelenerek 1974 Barış Harekatı sonrası yaşanan bölünmenin etkileri araştırılmıştır. KKTC'de gerçekleşen ortak değerlere sahip yaşanan sosyal olaylar incelenerek ulaşım ağlarındaki bütünlük ile sosyal bütünlük arasındaki ilişki kentler bazında incelenmiştir.

Kentsel Bütünlük (Urban Integrity)

Kentsel bütünlük, insanların fiziksel ve sosyal çevre ile bütünlük olabilmesi, orada yaşayabilmesi anlamını taşımaktadır. İnsan, kentsel mekan içerisinde dolaşarak çevresiyle iletişim kurabilmeli, orada gerçekleşenleri anlayabilmeli, benimsemeli ve reaksiyon verebilmelidir. Kentsel mekanlarda sağlanmak istenen önceliklerden birisi de sosyal ortamdır. İnsanlar başkaları ile karşılaşarak, dolaylı veya doğrudan iletişim kurarak sosyalleşme ihtiyacını da giderebilmektedirler.⁶ Dolayısıyla kentsel bütünlük, erişilebilirlik ile sosyal bütünlük kavramlarını barındırmaktadır. Ulaşım ağları üzerinden kentsel bütünlüğü okumak da mümkündür. Bunun için 5. bölümde anlatılacağı gibi Hillier ve diğerlerinin geliştirdiği mekan dizimi kullanılabılır (Grafik 1).

Erişilebilirlik (Accessibility)

Erişilebilirlik, yerler ve mekanlar arası geçişlerde ulaşım kolaylığı ve özgürlüğü ile ilişkili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel mekanların birbirlerine yakınlığı ve bağlantılı olduklarını, dolayısıyla da karşılıklı ilişkilere fırsat verilebildiğini ifade etmektedir.⁷

Erişilebilirliği, planlama ve ulaşım türleri olarak iki alt başlığa ayırmak mümkündür. Planlama ölçeksel ve kentsel ölçekte yapılabilir. Ülkesel planlama çalışmaları ölçeksel fizik plan, bölgesel plan, karayolu ağı planlaması gibi farklı çeşitlerde de gerçekleştirilebilir. Kentsel ölçekte ise ulaşım ve kentsel faaliyetleri düzenleyen imar planları hazırlanabilir. Kentsel bütünlük ulaşım ağları üzerinden okunabildiğinden çalışma kapsamında Lefkoşa ile alakalı ölçeksel ve kentsel ölçekteki ulaşım ağı planlamaları dikkate alınmıştır.

Ulaşım türleri ise yaya ve taşıt ulaşımı olarak gruplandırılabilir. Planlama yapılırken kısa mesafelerde

¹ Arapgirlioğlu, 2009, s 4.

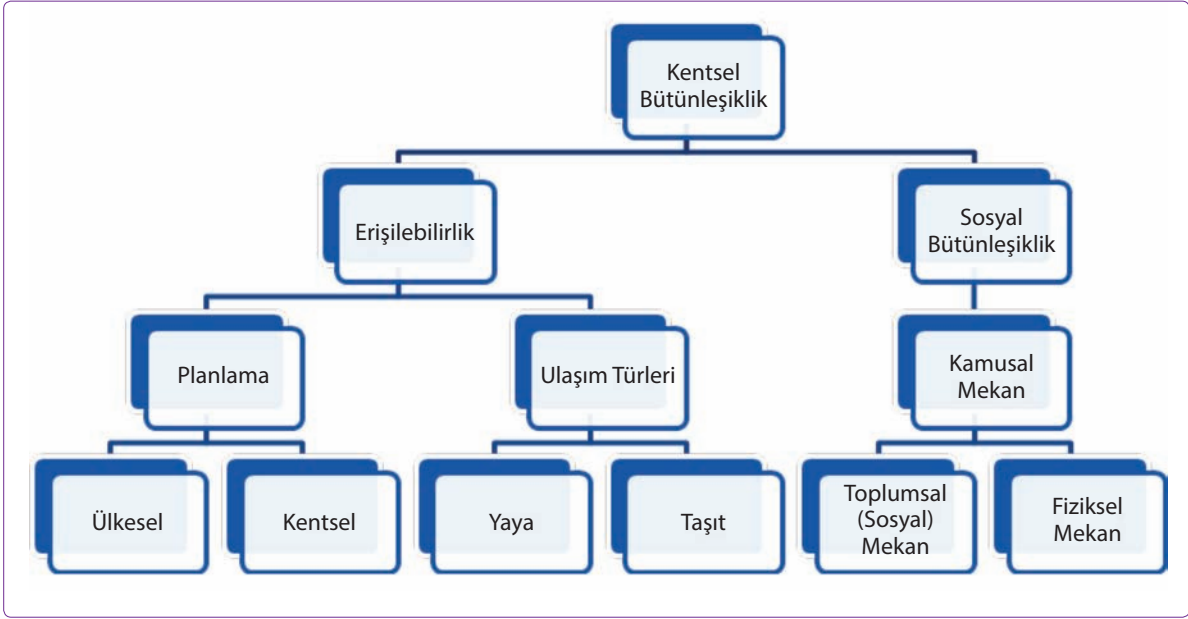
⁴ Meşhur, 2008, s 23-25.

² Brand, 2009, s 2.

⁵ Hamamcioğlu, 2012, s 4.

³ Kaya ve Bölen, 2006, s 1.

⁶ Halu ve Yürekli, 2011, s 31. ⁷ Karlström ve Mattsson, 2009, s 104:1.

Grafik 1. Kentsel bütünlük.

yaya, görece uzun mesafelerde ise taşıt kullanımının öne çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla planlama çalışmalarında kentlerde ulaşım alternatifleri göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak KKTC’de kent içi toplu taşımacılık olmadığından Lefkoşa’da mesafe farketmeksizin çoğunlukla özel otomobil kullanımı tercih edildiği gözlemlenmektedir.

Kentler büyüdükçe ve nüfusları arttıkça erişilebilirliğin önemi de atmaktadır ve birçok kentte araç artışından dolayı büyüyen ulaşım problemleri yaşanmaktadır. Bundan kaynaklanan sorunların giderilebilmesi için motorlu araç trafiğinin çeşitli önlemlerle azaltılarak, kent içindeki hareketlilik ve erişilebilirliğin artırılması gerekmektedir.⁸ Örneğin, planlama yapılırken bölgesel merkezlerin kısa yürüyüş mesafesinde olmaları dikkate alınabilir. Dolayısıyla trafik yoğunluğu azalacağından komşuluk ilişkileri de artabilir ve sonraki bölümde anlatılmakta olan sosyal bütünlüğe de olumlu etkileri olabilir. Bosselmann ve diğerlerinin 1999 yılında yaptığı çalışmalar bunu göstermektedir.⁹

Erişilebilirlikte, eşikler öneme sahiptir. Kentlerde eşikler iki bölge arasındaki sınırı ifade etmektedirler ve doğal ile yapay olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Dere, vadi, dağ vb topoğrafik yapılar doğal eşikleri, yol, bina, ülke sınırı vb gibi olanlar ise yapay eşikleri oluşturmaktadır.¹⁰ Kamusal mekanların eşiklerinden birisi de özel alanlarla aralarındaki sınırdır. Dolayısıyla da tüm bu hatlar erişilebilirliği etkilemektedirler.

Fiziki bütünlükten söz edildiğinde Lefkoşa’nın koşullarında önemli eşiklerden dördü hemen göze çarpmaktadır.

Birinci eşik 1974 hareketından sonra Kıbrıs’ı ve Lefkoşa’yı ikiye bölen sınır hattıdır. Halen politik ortama bağlı olarak varlığını korumaktadır. Hattın çalışma açısından en önemli özelliği, bölünme öncesi kentin yaklaşık dörtte üçlük kısmını güneyde bırakması dolayısıyla kuzey kısmında ayrı ve yeni bir bütünlüğe gereği doğurmasıdır.

İkinci eşik ise kent dokusunun içine savunmaya yönelik olarak sarmalanmış olan askeri bölgelerdir ve aslında bir eşikler takımındır. Ülke sınır hattı boyunca konuşlanan birlikler dışında, kent içerisinde belirli bölgelerde de bulunan askeri alanlar mevcuttur. Tehdit algısına yanıt verme anlayışına bağlı olarak yerleri tartışılabilir. Görüleceği gibi kentin kendi içinde bütünlendirilmesine ilişkin politikaların önünde uluslararası politikalar bulunmaktadır.

Üçüncüsü kentin kuzeyinden geçen Gazi Mağusa – Güzelyurt ülkesel çevre yoludur. İlgincidir, mekan dizimi çözümlerinde erişilebilirlik açısından yüksek değerler veren yol, kentin kuzeydeki diğer bölgeleri ile bütünlüğüne engel olmaktadır. Yolun erişilebilirlik açısından yüksek değerler vermesinin nedeni, transit kullanımının yanı sıra kentin ana arterlerine de bağlantılı olmasındandır. Yani aynı zamanda kente hizmet etmektedir. Bu bir çelişki olarak belirtmekte ise de tipik bir olgudur. Zamanla tamamen kent içinde kalması söz konusu olduğundan daha kuzeyden yeni bir teğet yol yapılmaktadır. Bu konu çalışmada ayrıca yer almaktadır.

⁸ İUAP, 2011, s 1.

nemeyer, 1999, s 173.

⁹ Bosselmann, Macdonald ve Kro-

lynch, 1960, s 62.

Dördüncü eşik ise kent içerisinde geçen dere yatağıdır. Ulaşım ağı incelendiğinde dere yatağı ile kesişen birçok yolun karşıya geçemediği görülebilmektedir. Bu da ulaşımda erişilebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir (Harita 1).

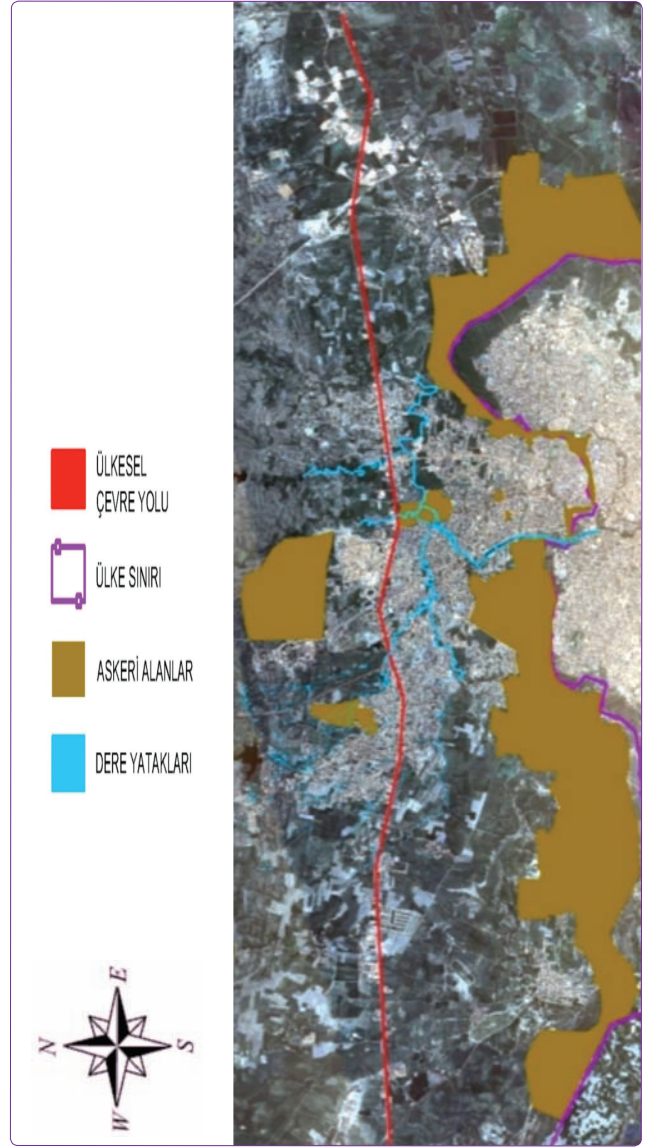
Sosyal Bütünleşiklik (Social Integrity)

Sosyal bütünleşiklik, bir toplumda moda, kültür, politika, fikir birliği gibi ortak değerlerin üretilebilmesinde önemlidir. Bunun için kamusal mekanlara ihtiyaç vardır. Kamusal mekanları ise toplumsal (sosyal) ve fiziksel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Lefebvre'e göre toplumlar kendi kültürlerine özgü mekanlar üretmektedirler. Mekan, toplumun kültürünü, teknolojisini, inançlarını, hareketlerini¹¹ yansıtan bir ürün olmakla beraber, toplumu da dönüştüren bir olgudur. Fiziksel mekanlar dinamik özelliği olan ve mekanların yan yana dizildiği, toplumsal mekanlar ise mekanları bir araya getiren ve merkez-çevre farklılaşması oluşturan mekanlardır. Lefebvre, toplumsal mekanın fiziksel mekandan bağımsız bir kavram olduğu üzerinde durur.

Buna karşın Hillier ve Hanson'a göre ise toplumsallık fiziksel mekandan beslenmektedir. Onlara göre toplumun bir araya gelmesinde fiziksel mekanın toplumsal mekana olan etkilerini tartışmak yersizdir, çünkü insanların bir araya gelmeleri, insan doğası gereği bir ihtiyaçtır. Bu nedenle de mekan dizimi kuramları sosyal yapıyı açıklamak için normatif bir yapıdadır.¹² Mekan dizimi analizi, fiziksel mekanın örgütlenmesini ve kültürün ilişkisini araştırmak için uygun bir altlık oluşturmaktadır,¹² çünkü farklı kültür ve yaşam şekillerine bağlı olarak oluşan ve gelişen mekansal düzenlemelerin analizi yapılabilmektedir.¹³

Hillier'e göre sınırlı da olsa fiziksel çevre toplum üzerinde etkilidir. Mekansal örgütlenmelerin kullanıcılarını birbirleriyle kaynaştırmakta ya da uzaklaştırmakta etkisi bulunmaktadır.¹⁴ Bu karşılıklı etkileşim, sosyal yaşamda insanların karşılaşmalarında önemlidir. Bunun yoğun olarak izlenebildiği yerler ise sosyal mekanın gelişimine imkan veren kentsel açık alanlardır. Bu alanların en temel özelliği, herkese açık oluşu ve kenti bütünleştirmeyi sağlamalarıdır. Kamusal mekanlar kullanıcıların karşılaştıkları ve birbirlerine bilgi aktardıkları, yeniden tanıdıkları, kişisel gelişimlerini yaşadıkları alanlardır. Kentlerde insanlar arası ve insan çevre etkileşiminin gerçekleştiği en önemli alanlar sokaklar ve caddelerden oluşan yol ağıdır.¹⁵

Geçmişte yapılmış çalışmalar sağlıklı bir toplum için insanların bir araya gelebilme olanağının gerekliliği-

Harita 1. Lefkoşa eşikleri. Harita yan döndürüldüğünden kuzey yönü belirtilmiştir.

ni göstermektedir.¹ Bir araya gelebilme, herhangi bir alanda önceden kararlaştırılmış olabileceği gibi, mekan örgütlenmesinden doğan rastlantısallık yani kendiliğindenlik de içerebilmektedir.¹⁶

Kentsel mekanlar aynı zamanda bir sosyal mekandır¹¹ ve farklı yapıdaki insanların karşılaşabileceği, sosyal, kültürel ve ticari etkileşimin yaşandığı alanlardır. Ayrıca kentli halkın bütünleşme duygusunu oluşturmak ve geliştirmek için bir araya gelebilmelerine olanak sağlayan bağlayıcılar olarak da işlevlendirilmişlerdir. Kamusal söylemlerin ve fikirlerin tartışıldığı, paylaşıldığı, aktarıldığı yerlerdir. Böylece toplumsal kaynaşma da sağlanmakta, birlik olma duygusu ile toplum olarak hareket

¹¹ Çetin, 2010, s 63.

¹⁴ Hillier, 1999, s 184.

¹² Çil, 2006, s 221; s 230.

¹⁵ Halu, 2010, s 2.

¹³ Özer, 2013, s 11.

¹⁶ Peponis, 2001, s 24.

¹¹ Çetin, 2010, s 92.

edilebilmektedir. Bütünlük mekanların azalması veya kaybolması, o kentte yaşayanların birbirlerinden uzaklaşmalarına ve insani ilişkilerin azalmasına neden olabilmektedir.^{17,18} Charles Correa (2005), kent ve kamusal mekanı şu şekilde tanımlamıştır:

“Bir köyde köyün delisi vardır, bir kasabada ise iki ya da daha fazla deli olabilir. Ama esas önemli olan bu kasabada o iki delinin karşılaşmasıdır. Kentler ise, pek çok delinin farklı mekânlarda farklı olasılıklarla karşılaşış farklı renkler doğurduğu mekânlardır. Kırmızı bireylerden oluşan her toplumda az sayıda “mavi” bireyler de vardır. Bu mavi bireyler farklıdır, Einstein da olabilir, köyün delisi de. 250 nüfuslu bir köyde tek bir mavi birey varken, 100.000 kişilik bir kentte artık mavi bireyler gruplaşmaya başlar ve yaydıkları enerjiyle çevrelerindeki kırmızılıarı da morlaştırırılar. Kentler, işte bu gibi farklı enerji üretim mekanları oldukları için değerlidir.”¹⁷

Fiziksel çevre - insan ilişkisi oldukça karmaşıktır ve anlamsal çözümlemesi mekandan okunabilmektedir.¹⁷ Yere bağlılık, yani bireyin bulunduğu yeri benimsemesi ise fiziksel çevrenin etkilerinden çok, o bölgede var olan sağlıklı sosyal ilişkiler sonucunda oluşan bir yer bileşenidir.¹⁹ Bireyin kentsel mekandan beklentisi aktivite, rahatlık, keşfetme ve çeşitli ihtiyaçlara cevap verebilmesi olarak yorumlanabilir.

Kentlerdeki yol ağı yapısı, kentte yaşayanların ve ayrıca ziyaretçilerin iletişim kurabilme, yani karşılaşabilme olanaklarını etkilemektedir. Yol ağı yapısı, bir kente özgü kültürel ve sosyal karakteri de vurgulamakta, kentin geçmişine yönelik izler, işaretler, anlamlar barındırmaktadır.^{20,21,22} Bir kentin sahip olduğu sokakların özellikleri o yerin kimliğini oluşturmada öneme sahiptir. Sokaklar yaşam alanı olma özellikleri ve sistem içindeki elemanları birbirine bağlamalarından ötürü en önemli kentsel elemanlardan olduğuna daha önce de değinilmişti. Jane Jacobs (1961) sokakları şöyle tanımlamaktadır:

“Sokaklar ve kaldırımlar, bir şehrin temel kamusal alanları ve en hayati organlarıdır. Bir şehir düşündüğünüzde aklınıza ne gelir? Sokakları. Bir şehrin sokakları ilginç görünüyorsa, şehir de ilginç görünür; sokaklar sıkıcıysa şehir de sıkıcı ve donuktur. Kimliğini sokakları sayesinde oluşturmuş pek çok şehir bulunmaktadır”²²

Her yaş grubu için sosyalleşme alanı olan sokaklar kamusal mekan özelliği de taşımaktadır ve insan-mekan ilişkisi değerlendirildiğinde, yetişkin bireyler için

Şekil 1. Sur içi mahalleleri etnik yapı. 1946 nüfus sayımlarına göre oluşturulmuştur. Yeşil alan Türk, mavi alan Rum, kahverengi alan ise Ermeni çoğunluklu bölgeleri ifade etmektedir.

sosyal mekan, çocuklara yönelik oyun alanı ve taşıt kullanıcıları için trafik yolu olarak ifade edilebilir.²³

Lefkoşa Kent Gelişimi

Lefkoşa günümüze değin birçok sosyal ve siyasal olayların etkisi altında kalarak gelişimini sürdürmüştür. 1878 yılına dek kent sur içi bölgesine sıkışmış ve İngilizlerin ada yönetimini devralması ile bu bölge dışında gelişim teşvik edilerek hızlanmıştır. Böylelikle kentin gelişiminde yeni bir sayfa açılmıştır. Sur dışı alanda kentin gelişmesi sağlanabilmesi için 1882 yılında Elefteria Meydanı ve çeşitli dönemlerde yeni yollar inşa edilmiştir. En öne çıkan ise 1931 yılında yapılmış olan Gazi Mağusa-Güzelyurt istikametinde geçen ve günümüzde Atatürk Caddesi olarak isimlendirilen kuzey çevre (transit-by pass) yoludur.

Sömürge ülkelerinde olduğu gibi, Kıbrıs'ta da sömürgeleştirme kapsamında ulaşım, iletişim, sağlık, eğitim, tarım vb alanlarda iyileştirmeler yapılmıştır. Tekerlekli taşımacılığın tüm adaya ulaşabildiği bu dönemde 1905 yılında Lefkoşa-Mağusa demir yolu hattı, 1907 yılında ise Lefkoşa Güzelyurt demir yolu hattı hizmete girmiştir. 1911 yılında ise demiryolu taşımacılığına alternatif olarak Cyprus Motor Transport and Development Company, şehirler arası toplu taşımacılığı başlatmıştır.²⁴

Dönemin ana yerleşim alanı olan surlar içinde farklı toplumlara barındıran 25 mahalle bulunmakta idi ve bunların bölgesel dağılımı aşağıdaki şekilde gösteril-

¹⁷ Halu, 2010, s 32, s 33; s 25.

¹⁸ Atao, 2013, s 51.

¹⁷ Halu, 2010; s 1.

¹⁹ Şensoy, 2012, s 33.

²⁰ Charalambous & Hadjicristos, 2009, s 13:5.

²¹ Çetin, 2010, s 64.

²² Erdönmez, 2005, s 2; s 75.

²³ Taşçı, 2010, s 40.

²⁴ Kıbrıs'ın El Kitabı, 2007, s 35.

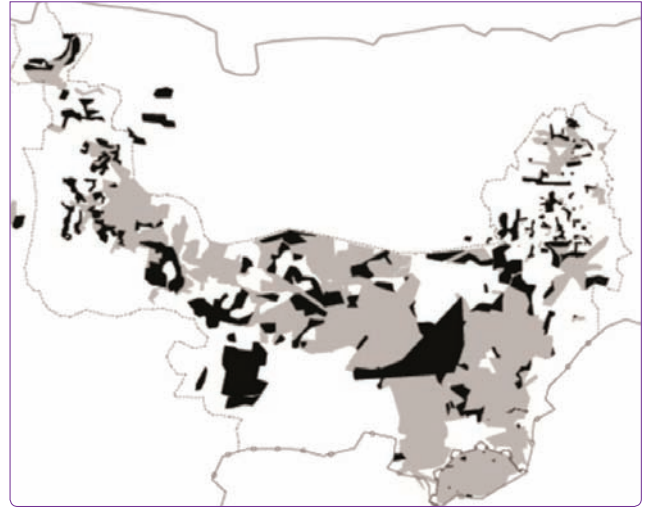
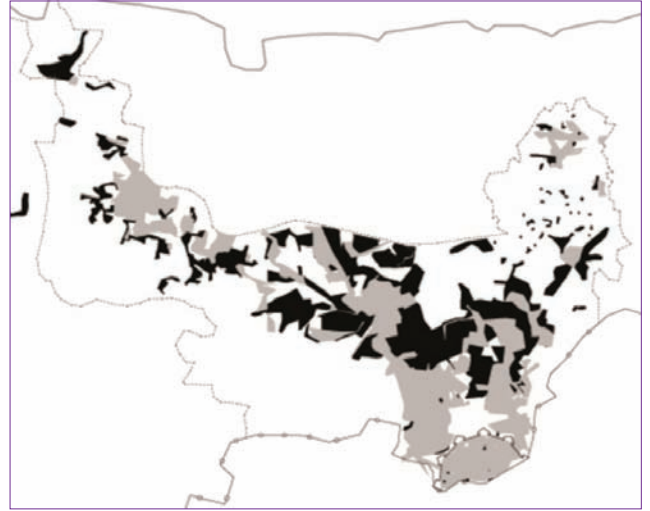
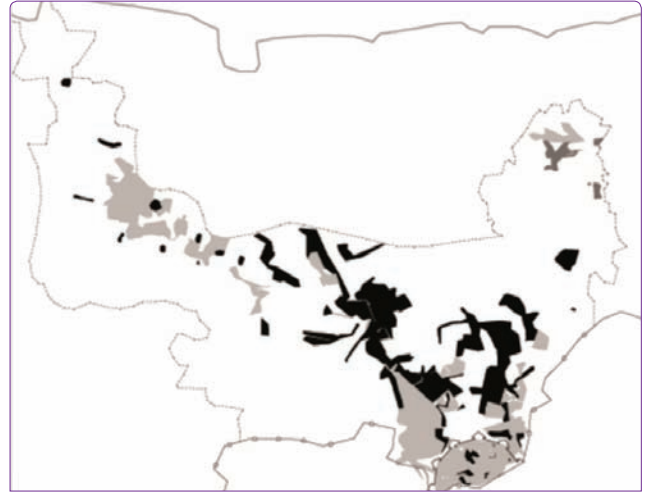
mektedir. 1946 nüfus sayımlarına göre bunlardan 10 tanesi Türk çoğunluklu, 2 tanesi Ermeni çoğunluklu ve 13 tanesi ise Rum çoğunluklu idi (Şekil 1).

1958 yılında yeni bir siyasi döneme girilmiş, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasındaki görüşmeler doğrultusunda ada yönetimi yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu süreç 16 Ağustos 1959 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı ile sonuçlanmıştır. Ancak sonraki dönemde de kent gelişimine etki eden siyasal ve sosyal olaylar yaşanmıştır. 1963 olayları sonrasında Lefkoşa'da dönemim ana yerleşim alanı olan sur içi yerleşkesi yeşil hatla ikiye bölünmüştür.²⁵ Barış Harekatına kadar olan süreçte Türkler kantonlarda yaşamışlardır. Temmuz 1974'te EOKA örgütünün Türklere saldırması sonucunda Türkiye Barış Harekatını gerçekleştirmiştir ve Ağustos ayında ise ada kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüştür. Ülkesel sınır hattı, Lefkoşa sur içi yerleşkesini ikiye bölen yeşil hatla birleştirilmiştir. Yaşanan karşılıklı göçlerle adada kuzeyde Türkler güneyde Rumlar olmak üzere homojen bir etnik yapı oluşmuştur. Barış Harekatı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanı bölünmüşlüğü pekiştirmiştir. 2003 yılında BM genel sekreteri tarafından hazırlanan ve Annan Planı olarak bilinen barış planı adada siyasi hareketliliğe neden olmuştur. Planda öngörülen yeni sınır hattı sebebiyle mülkiyet yönünden güvenli görülen Lefkoşa, 1963 ve 1974 sonrası olduğu gibi yeniden yoğun bir iç göç almıştır. 2004 referandumu Türklerin "Evet" Rumların "Hayır" oyu ile sonuçlanmış ve 2014 itibari ile barış için çözüm arayışları devam etmektedir.

Bölünme sonrası kentin merkezi ve büyük bir bölümü Rum kesiminde kalmıştır. Sonrasında kent yayılarak çevresindeki köylerle birleşmesi sonucu plansız bir şekilde kendiliğinden büyümüştür. Bu dönemde kentteki eksiklikler giderilmeye çalışılarak yönetsel bir merkez oluşturulmuş ancak ticari, kültürel, sosyal gereksinimler gözardı edilmiştir. Bu da kentte kopuklukları meydana getirmiştir. Kent, genellikle anayollar boyunca ve çevrelerinde, sonrasında ise aralardaki bölgelerde ihtiyaca göre gelişmiştir (Şekil 2).

Bölüm 4'te de anlatıldığı üzere, kent gelişimini planlamak maksadı ile 1984 yılında iki kesimi de kapsayan Nicosia Master Plan (NMP) hazırlanmış, 2001 yılında ise Lefkoşa İmar Planı (LİP) uygulamaya konmuştur. 2003'te ve 2008'de açılan Metehan, Ledra Palas ve Lokmacı sınır kapıları da, nüfus artışının yanı sıra, kentsel ulaşım ağının iyileştirilmesi ve yeniden planlanması gerekliliğini hissettiren bir diğer etken olmuştur. 2014 itibariyle Metehan'dan araçlı geçişler, Ledra Palas ile Lokmacı kapılarından ise yaya geçişleri yapılmaktadır.

²⁵ Hadjichristos, 2005, s 2.

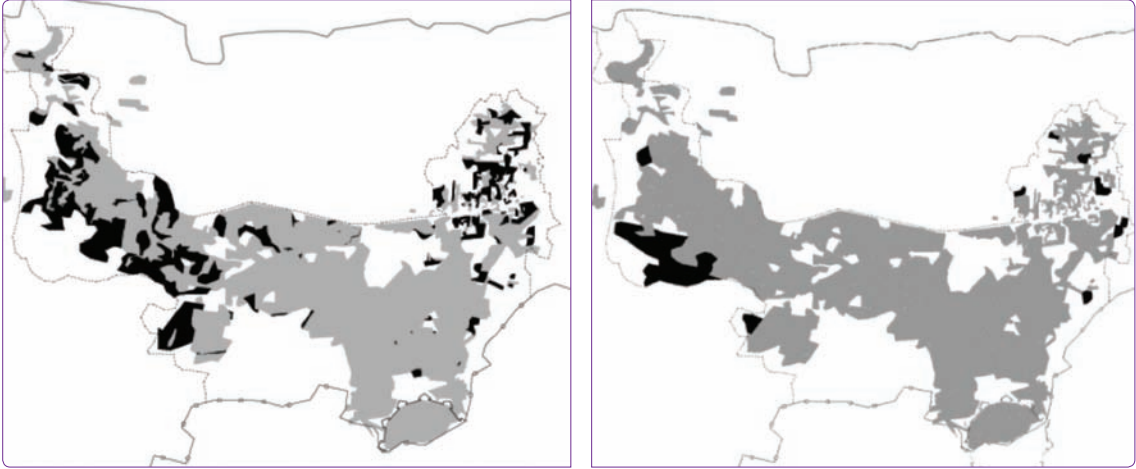

Şekil 2. Yukarıda:1970-1979, Ortadaki:1980-1989, Aşağıdaki 1990-1999. Zafersoy H, 2011, 1960 Sonrası Lefkoşa Konut Alanlarının Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi.

Ancak Ledra Palas'tan konumu gereği BM araçları geçiş yapabilmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. KKTC kara sınır kapıları. EBİ, 2012, Lefkoşa Surlarıç Bölgese Kalkınma Projesi, KKTC Turizm ve Çevre Bakanlığı, s 15.

Şekil 4. Solda: 2000-08 gelişimi, Sağda: 2009-2014 gelişimi. Soldaki: Zafersoy H, 2011, 1960 Sonrası Lefkoşa Konut Alanlarının Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi. Sağdaki: 2014 Lefkoşa uydu fotoğrafı üzerinden leke çalışması yapılarak elde edilmiştir.

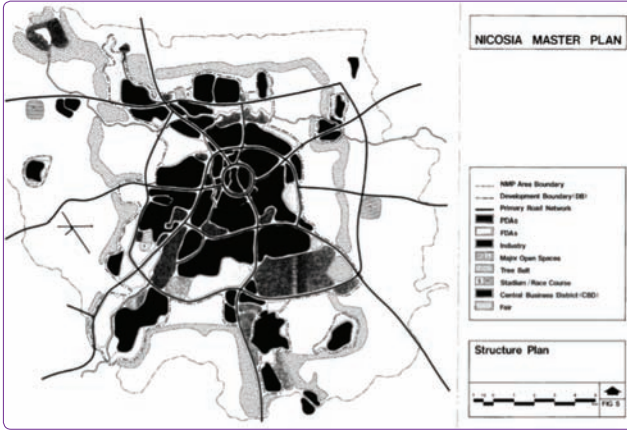
Sınır kapılarının açılmasıyla adada oluşan çözüm ortamı yurt dışından yabancı yatırımcıları adaya çekmiştir. KKTC’de geniş çaplı gayri menkul satışları yaşanmış ve inşaat sektörü ekonominin lokomotifi durumuna gelmiştir. Bu da kentlerin hızlı bir şekilde yayılmasına etken olmuştur. Lefkoşa’da, kentin etrafındaki köylerle birleşmesi sonucu yeni gelişim alanları oluşmuştur. Küçük Kaymaklı-Hamitköy ile Ortaköy-Gönyeli tamamen iç içe geçmiştir.²⁶ 2008 sonrasındaki siyasi gelişmeler yaşanan iç göçü azaltmış, dolayısıyla Lefkoşa’nın doyu-

ma ulaşmasıyla kentin yayılması da yavaşlatmıştır. Bu döneme ait gelişimin çoğunlukla Gönyeli’de yaşandığı gözlemlenmektedir. Öyle ki Lefkoşa konut alanları gelişimi 2008 yılına kadar 10 yıllık dönemlere ayrılığında ortalama 5 km² yayıldığı²⁶ ancak 2009-2014 süresince toplamda 1.14 km² olarak 1970 sonrasında yaşanan en düşük gelişim seviyesi olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4).

Lefkoşa Planlama Çalışmaları

KKTC genelinde ve Lefkoşa özelinde ulaşım ağı planlama çalışmaları devlet eliyle 1979’dan itibaren yapılmaktadır. İlk olarak 1979 yılında iki toplumlu olarak başlayan NMP çalışmaları 1984’te sonuçlanmıştır. NMP

²⁶ Zafersoy, 2011, s 87; s 140.

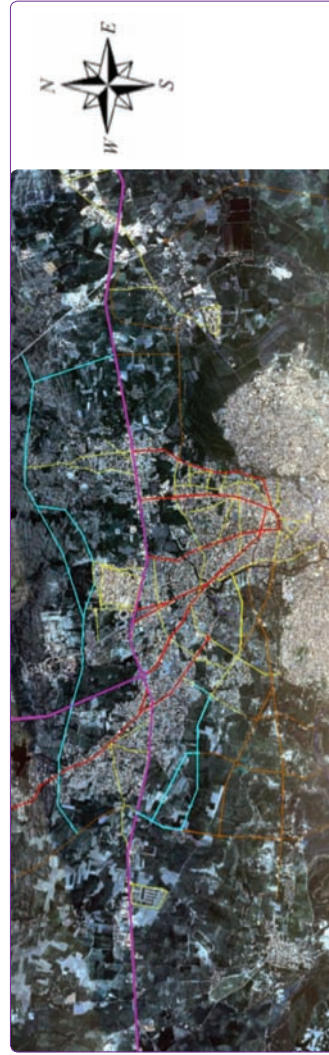

Harita 2. Nicosia Master Plan, Strüktür Planı. Nicosia Master Plan, 1984 Raporu.

amaçlarından bazıları ulaşım sistemini verimli hale getirmek, kentsel yapıyı geliştirmek, kentsel kullanım alanlarının yerlerini kurgulamak, sur içi yerleşkesi ile ilişkili bir merkezi iş alanı oluşturmak, sosyal mekanlarla bağlantılı bir ulaşım ağı oluşturmaktır. Planlanan ana ulaşım ağı aşağıdaki haritada belirtilmiştir. Buna göre sur içi yerleşkesine giden ışınal yollar ile bu yolları birbirine bağlayan iç ve orta çevre yollarından oluşmakta idi. Ayrıca kent içi yollarla dolaylı olarak ilişkili dış çevre yolları da yer almakta idi.²⁷ İlgili haritadan da anlaşıldığı üzere planlanan bir diğer husus da sur içi yerleşkesinin ulaşım sisteminin merkezi alanı içerisinde yer almasının sağlanmasıdır (Harita 2).

NMP temelinde her iki toplum da kendi siyasi yönetim alanları içerisinde planlarını oluşturmuşlardır. Kuzey kesimde 2001 yılında LİP uygulanmaya konulmuştur ve 2012 yılına kadar 3 kez revize edilmiştir. Bu süreç içerisinde yetkili makam olan Şehir Planlama Dairesi'nce kentin yapısı ve yol ağları plan değişiklikleri çerçevesinde çalışılmış ve o günün şartlarına göre güncellenerek gelişme planlarında belirtilmiştir. Plana göre mevcut ışınal yol ağının gridal yapıya dönüştürülmesi öngörülmektedir. LİP kapsamında yapılan kentsel ulaşım ağı çalışmalarındaki gridal yapıdan kastın aslında eski kent merkezi olan sur içi yerleşkesine giden radyal yolların paralel yollarla birbirine bağlanmasıdır. Bunu gerçekleştirmek için de planda ülkesel çevre yolu olarak nitelendirilen Gazi Mağusa-Güzelyurt anayoluna paralel yeni yollar ve bunlara bağlanacak tali yollar yapılması planlanmıştır.²⁸

LİP raporu incelendiğinde ulaşım ağına yeteri kadar yer verilmediği görülmüştür. LİP kapsamında ise belirli dönemlerde tasarlanmış yolların yapımı gerçekleşmek-

Harita 3. Harita 3 LİP 2012 yol ağı şeması*. *Mavi çizgiler 2014 itibariyle inşası devam eden, turuncu çizgiler ise ileri aşama yolları ifade etmektedir. Pembe şehirler arası, kırmızı 1. derece, sarı ise 2. derece yolları ifade etmektedir. Harita yan dönüldüğünden kuzey yönü belirtilmiştir.

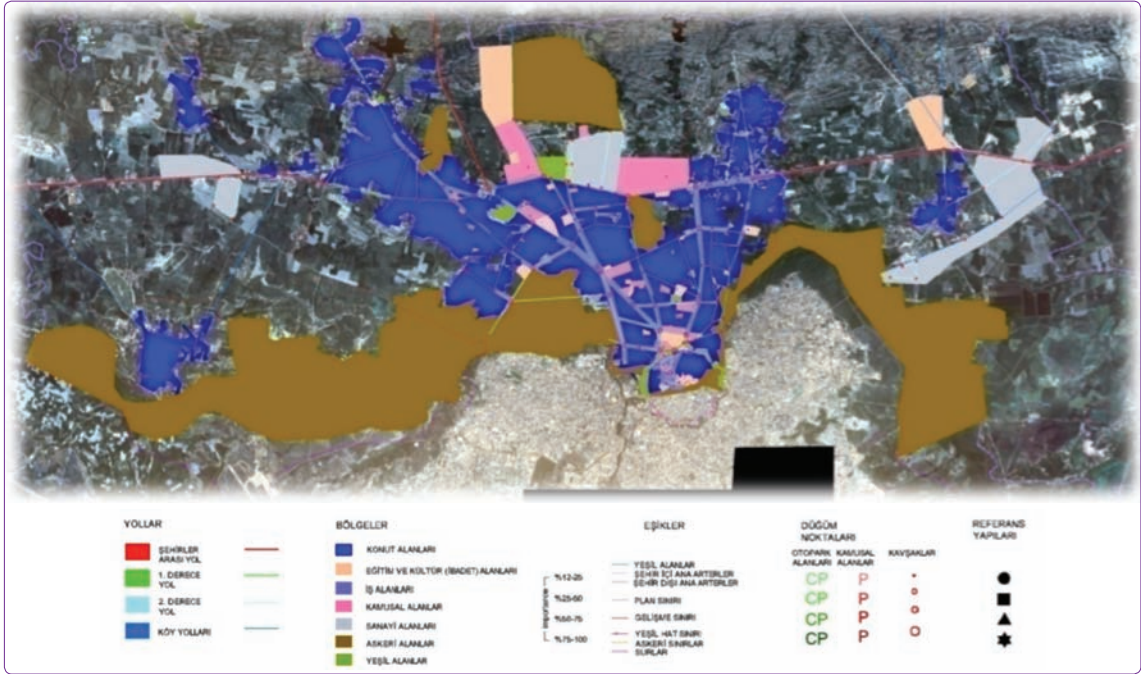
tedir. Planda belirtilen tasarlanmış yolların ne tür bilimsel verilere ve araştırmalara dayanılarak karara bağlandığı araştırılmış ve aslında sadece içgüdüsel hislerle, topografya durumu ve kente yakınlığı gibi verilere dayanılarak yapıldıkları öğrenilmiştir.²⁹ Bunun sonucunda da ileriki bölümde de anlatıldığı gibi kentin bütünleştirilmesinde yeterince etkili olamamaktadır (Harita 3).

Lefkoşa arazi kullanımları aşağıdaki haritadan izlendiğinde belirli bir merkez etrafında kentin gelişmediği, ticaretin arterler boyunca yayıldığı, kamu binalarının dağınık bir yerleşime sahip olduğu, askeri alanların kentin gelişim alanları içerisinde kaldığı dolayısıyla da engellediği, kentli halkın kullanabileceği, bir araya gelebileceği yeterince yeşil alanın ve kamusal açık alanların olmadığı görülmektedir (Harita 4).

Kent ölçeğinde yapılan çalışmalara ilaveten ülkesel

²⁷ Nicosia Master Plan, 1984, s3, s 9, s 10. ²⁸ LİP, 2012, s 65.

²⁹ Öznur A, karşılıklı görüşme, Mayıs 3, 2013.

Harita 4. Lefkoşa kent okuma haritası. *Harita Kevin Lynch'in ortaya koyduğu kent okuma değerlerine göre oluşturulmuştur.

Harita 5. Soldaki: 2000 yılı trafik sayımı, sağdaki: 2010 yılı trafik sayımı. *KKTC Karayolları Dairesinden alınmıştır (ulaşım tarihi: Nisan 1, 2013).

ölçekte ulaşım ağı planlama çalışmaları da Karayolları Master Plan (KMP) kapsamında yapılmaktadır. 1987 yılında etüt çalışmaları başlayan ve ilk olarak 1988-2000 dönemini, ikinci olarak da 2000-2010 dönemini ve son olarak da 2012-2020 dönemini kapsayan plan çalışmaları 3 yılda bir revize edilerek hayata geçirilmektedir. Ana amaçları ulaşımın ekonomik, çabuk, erişilebilir ve güvenli bir yapıya kavuşturulmasıdır. Nüfus arttıkça ülkedeki araç sayısı da artmıştır. 1988 döneminde araç sahipliği oranı %12 civarındayken, 1996'da %40'ı, 2013'te ise %54'ü aşmıştır. Plan çalışmalarının yetersiz veriler sebebiyle tutarsız senaryolara dayandırılmalarından dolayı ise dönemsel hedefler aşılmıştır.³⁰ KMP

çalışmaları kapsamında dönemsel olarak trafik sayımları gerçekleştirilmektedir. Buna göre ada çapında trafiğin en yoğun olduğu bölge Lefkoşa'dır. 2010 yılı trafik sayımlarına göre Lefkoşa şehir içinde yıllık ortalama günlük trafikte toplam 36,946 araç seyahat etmektedir. Bunların 34,276 adeti otomobil, 1,044 adeti otobüs, 1,626'sı ise kamyon ve treyler olarak KMP'de yer almaktadır³⁰ (Harita 5).

Mekan Dizimi ve Lefkoşa Ulaşım Ağının İncelenmesi

Mekan Dizimi (Space Syntax)

Kentlerde ulaşım ağları izlenerek kentsel bütünlük

³⁰ KKTC Karayolları Master Planı 2000-2010, 2000, s 72.

³⁰ KKTC Karayolları Master Planı 2000-2010, 2000, s 73.

şiklik okunabilmektedir. Bunun için 1980'li yıllardan buyana çeşitli çalışmalarla geliştirilmekte olan mekan dizimi yöntemi kullanılabilir. Mekan dizimi, mikro ve makro ölçekteki mekansal dokuların nasıl şekillendiğini, çalıştığını, geliştiğini ve değiştiğini analiz eden bir yöntemdir.³¹ Mekanın sosyal yaşamla ilişkisel bütünselliğini sayısal bağlamda tanımlayan tüm terimleri içerir ve buraları çevreleyen açık alanların da bütünlüşmedeki önemi üzerinde durur.³² Yöntemde amaçlanan sistem içindeki temel yapıları nesnel olarak anlatmaktır.³³ Günümüzde mekan ile sosyal yaşamı birbirine bağlayan bu teori mimari ve kentsel tasarım dallarındaki etkili bilimsel yaklaşımlardan birisidir.³⁴ Kent yapısını ve mimari değerlerini üç özellikle ifade etmektedir; bağlanabilirlik-bağlantılılık (connectivity), bütünlüşlük (integration) ve anlaşılabilirlik-okunabilirlik (intelligible).³² Bu yöntem kentsel yapı ile insanların bir araya gelme olasılığını sorgulamaktadır.³⁵ Teorinin temel kurgusu ise mekan biçimlerinin üretici ve sosyal güçlerle ilişkisi olduğudur.³² Bir bölgede ikamet edenlerin hareket doğrultuları, toplandıkları alanlar, geometrik yapının sistemine göre oluşmaktadır. Durmaksızın devam eden sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler kent formunu da değiştirmektedir.

1984 yılında Hillier ve Hanson, İngiltere'de University College London (UCL)'da doğal hareket teorisini geliştirmişler³⁶ ve mekanların erişilebilirliği üzerine oluşturulmuş bir yöntem olan mekan diziminde, teknolojik gelişmelerle kent ölçeğindeki çalışmalar daha kolay yapılabilir hale gelmiştir. Hillier ve Hanson'dan sonra Turner ve Figueiredo ile Amorim gibi araştırmacılar yöntemi geliştirmişler, açı ve devamlılık gibi kavramları da eklemişlerdir. Böylelikle yaya ve taşıt hareketleri analizlerinde daha tutarlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu gelişmeler, arazi kullanımına yönelik planlamanın her iki harekete göre daha doğru yapılabilmesine imkan vermektedir. Kısacası sürdürülebilir bir kent için bu yöntem kullanılmalıdır.³⁷

Bütünlüşlük kavramı, mekan dizimi yönteminde oldukça önemlidir.³² Bununla ilgili analizler aksiyel çizgiler kullanılarak yapılmaktadır. Mevcut sistem içindeki her doğrunun bütünlüşmesi hesaplanarak sistemin genel yapısı analiz edilebilmekte ve oluşabilecek hareketlilik ile yoğunluk önceden tahmin edilebilmekte, mevcut durumu açıklayıcı sonuçlara varılabilmektedir. Bütünlüşlük değeri yüksek olan yollar, içinden geçme olarak adlandırılan hareketi çekecektir.³⁸ Yani bir yerden diğere

giderken bu yolların kullanımları ve yoğunlukları artacaktır. Ayrıca sistem içindeki bütünlüşmüş ve ayrılmış bölgeler de görülebilmektedir. Dolayısıyla çıkan sonuçlara göre kentsel alanların kullanımları da belirlenebilmektedir.³¹ İdeal gridal-ızgara tip yapılarında mekan dizimi analizi başarılı sonuçlar verememektedir,³⁹ fakat Lefkoşa'nın ağ yapısının karma olduğu yani kısmen ağaç tipi, organik ve gridal olduğu düşünüldüğünde analizler bu açıdan olumsuz etkilenmemektedir.

Mekan dizimi için kullanılan bilgisayar programları da bulunmaktadır. UCL'de geliştirilen Depthmap X programı bunlardan birisidir. Mekan dizimi analizleri genelde topolojik ya da geometrik olarak yapılmaktadır. Ancak Depthmap X programı topo-geometrik analiz de yapabilmektedir. Topo-geometrik analiz bir çizginin bütünlüşlük değeri ile bölümsel (segmentel) uzunluğunun çarpılmasıyla elde edilmektedir.⁴⁰ Topolojik analizler trafikte mesafeden dolayı geçebilecek zamanı göz ardı etmektedir. Topo-geometrik yöntemle yapılan analizler literatürde de sıkça bahsedildiği üzere trafik hareketleri üzerine daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Yani bölümler arası ulaşımında hangi yolların yoğun olarak kullanılabileceğini, ayrıca kentin erişilebilirliğini ifade etmektedir.⁴¹

Erişilebilirlik, son 50 yıldır fiziksel planlamanın öncelikli konularındandır.⁴² Mekan dizimi bütünlüşlük bağlamında yol ağının erişilebilirliğini değerlendirmektedir. Çıkan değer ne kadar yüksekse söz konusu yola diğerlerinden erişilebilirlik o kadar fazladır.⁴³ Yani erişilebilirlikle bütünlüşlük doğru orantılıdır. Geçmişteki analizler göstermiştir ki yapıldıkları bölgenin araç trafiği yoğunluğuyla global bütünlüşlük, lokal bütünlüşlük ile de yaya yoğunlukları yüksek korelasyon değeri vermektedir.⁴⁴ Yani mekan dizimi analizi planlanmakta olan mevcut veya yeni bölgeler için kentsel ulaşım ağ bağlamında oluşabilecek yoğunlukları önceden kestirilmesine olanak vermektedir.

Kentsel dokular, temelde kare ile altıgen ızgara ve ışınsal yapıda uygulanmaktadır. Topolojik olarak her yapının farklılıkları bulunmaktadır. Kare ızgara her köşesi 90 derece olan dörtlü birleşimlere, altıgende köşeler 120 derece olan üçlü birleşimlere, ışınsal ise dairesel parçalara sahiptir.⁴⁵ Gridal sistemde yol ağı kolayca erişilebilir yapıdadır. İki nokta arasında farklı rotalar oluşturulabilmektedir. Ağaç tipi yol ağında ise kontrol ve hiyerarşi baskın unsurlardır ve gidilecek yere tek bir

³¹ Hillier, 2005, s. 10.

³² Özbek, 2007, s. 47; s. 49; s. 51.

³³ Orhun, 2000, s. 12.

³⁴ Kubat ve Güney ve Özer, 2007, s. 1.

³⁵ Hillier ve Hanson, 1984, s. 26.

³⁶ Rismanchian, 2011, s. 46.

³⁷ Charalambous ve Mavridou, 2012, s. 64.

³⁸ Özer, n.d., s. 3.

³⁹ Hillier, 2005, s. 14.

⁴⁰ Paul, 2012, s. 276.

⁴¹ Hillier ve Turner ve Yang ve Tae-Park, 2007, s. 3.

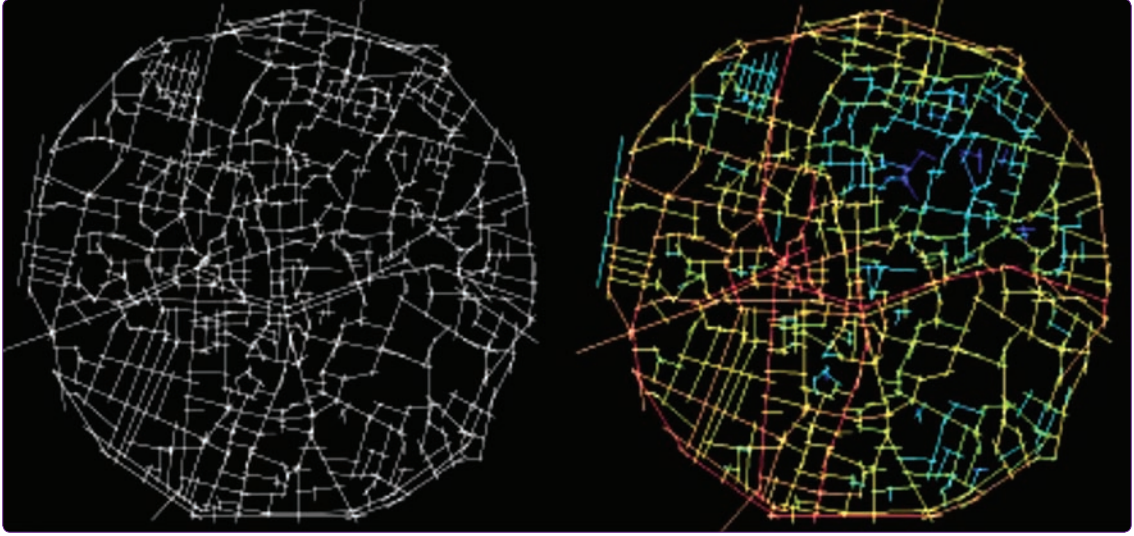
⁴² Hillier, 2008, s. 2.

⁴³ Batty, 2009, s. 102:1.

⁴⁴ Wang ve Tsai, 2009, s. 125:1.

⁴⁵ Paul, 2011, s. 38.

⁴⁶ Zorlu, 2008, s. 85.

Harita 6. Lefkoşa sur içi yerleşkesi topolojik global bütünleşme (hh) analizi. Hillier B., *The Art of Place and The Science of Space*, 2005, s 20.

rotadan ulaşılabilir. Şehirler ağ yapısı bakımından uç noktalarda değildirler. Dolayısıyla ağaç tipi gibi hiyerarşik yapıyı sağlayabildiği gibi, gridal yapıdaki gibi farklı rota seçeneklerini de sunabilmektedirler.⁴⁶

Temelde kentler akslar üzerine kurgulanmaktadır. Ulaşım ağı ifadelerinde kullanılmakta olan 3 farklı tip-te haritalama yöntemi bulunmaktadır. Bunlar aksiyel, açık sokak (OSM) ve bütünleşik ulaşım ağı (ITN) haritalarıdır.⁴⁷ OSM tipi haritalarda ulaşım ağı kapsamında yol orta çizgileri kullanılmaktadır. Bu sebeple de kentin yapısı kolaylıkla okunabilmektedir. Ayrıca mekan dizimi analizlerinde araç ulaşımı hususunda yapılacak analizlerde tutarlı sonuçlar vermektedir.⁴⁸ Aksiyel haritalar ise yaya hareketleriyle iyi derecede korele olmaktadır.⁴⁹ Mekan dizimi analizleri ulaşım ağı planlamasında geleneksel yöntemlere kıyasla daha hızlı ve daha az maliyetlidir.⁵⁰

Dolayısıyla da ulaşım ağı gelişim senaryolarında mutlaka kullanılması gereken bir yöntemdir.⁵¹

Literatürde Ulaşım ağlarının bütünleşikliği üzerinden sosyal bütünleşimin izlendiği çalışmalara rastlanmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Ciravoğlu'nun 2006 yılında Türkiye'deki kentsel aktivist eylemler üzerine yaptığı çalışmadır. Burada Arnavutköy, Kandilli ve Kuzguncuk semtlerinde 3. Boğaz Köprüsüne karşı bölge halklarının tepkisi ele alınmaktadır. Köprü yapımında doğal ve yapılı çevreye verilecek olası zararlara karşı

Arnavutköy'de ve Kuzguncuk'ta yaşayanların tepkisi olduğuna değinilmektedir.

Çalışma kapsamında mekan dizimi yöntemi ile üç semtin bütünleşiklik analizleri yapılarak sosyal toplama mekanları sistem içerisinde tespit edilmiştir. Sonuçlara göre Kandilli semti ayrışık bir ulaşım ağına sahipken, Arnavutköy ve Kuzguncuk bütünleşik bir yapıya sahiptir. Bunun sonucunda da toplumsal hareket yani sosyal birlikteliğin bu semtlerde varolabildiği sonucuna varılmaktadır.⁵²

Lefkoşa'nın Mekan Dizimi ile Analizi

Literatürde Lefkoşa sur içi yerleşkesi ile alakalı yapılmış analizler de bulunmaktadır. 1964 yılında çekilen yeşil hat öncesinde kuzeyde çoğunlukla Türklerin, batıda 20 yy ortalarına kadar çoğunlukla Ermenilerin ve sonrasında Türklerin, güneyde ise çoğunlukla Rumların yaşadığı mahalleler bulunmakta idi. Hillier'e göre aynı alandaki farklı toplum kültürlerinin yerleşim yapısına etkileri bulunmaktadır. Türklerin içe dönük, Rumların ise daha açık ilişkileri olan kültür yapıları nedeni ile yaşadıkları alanları da bu yönde geliştirdikleri, dolayısıyla Türk bölgesinin organik yapıda geliştiği ve sistem içerisinde bütünleşme değeri Rumların oluşturduğu veya dönüştürdüğü alanlara kıyasla daha zayıf kaldığı ve bu nedenle haritada ayrışmış-soğuk- alanların oluştuğu görüşünü savunmuştur³¹ (Harita 6).

Lefkoşa analizi için arşiv araştırmalarında elde edilen dönemsel haritalar altlık olarak kullanılmış, 1882 ve 1958 dönemi haritalarına göre yol orta çizgileri (OSM haritaları) oluşturulmuştur. Lefkoşa Türk Belediyesi ile

⁴⁶ Figueiredo ve Amorim, 2007, s 5. ⁵⁰ Pereira ve Holanda ve Medeiros ve Barros, 2012, s 8214: 5.

⁴⁷ Dhanani ve Vaugan ve Ellul ve Griffiths, 2012, s 8211:17.

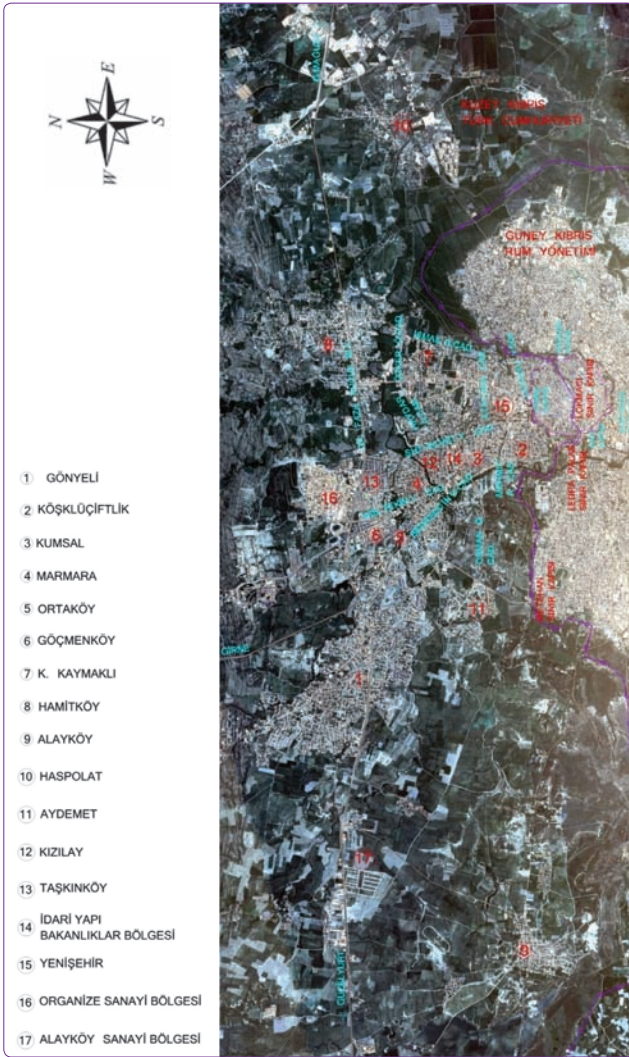
⁵¹ Barros ve Silva ve Holanda ve Medeiros ve Fortes, 2009, s 008:12.

⁴⁸ Turner, 2007, s 12.

⁴⁹ Joutsiniemi, 2005, s 359.

⁵² Ciravoğlu, 2006.

³¹ Hillier, 2005, s 21.

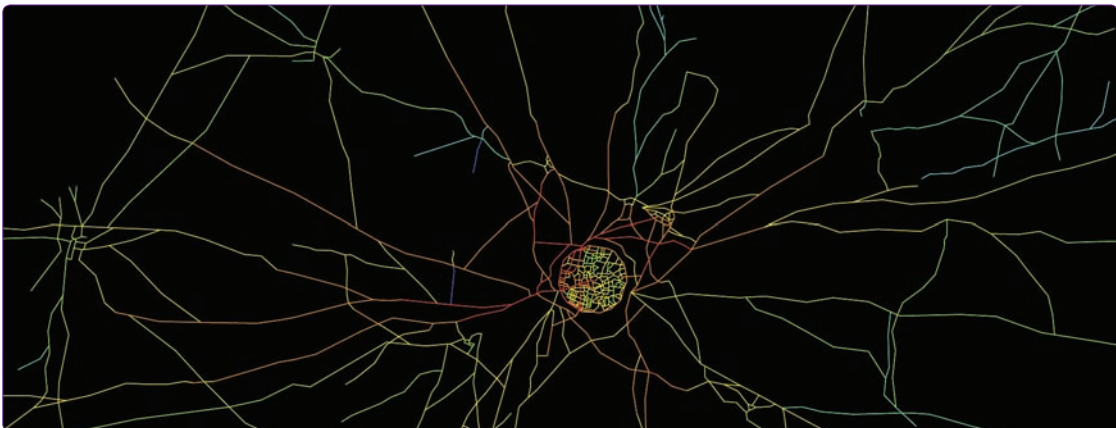
Harita 7. Lefkoşa bölgeler ve yollar haritası. *Harita yan döndürüldüğünden kuzey yönü belirtilmiştir.

Gönyeli Belediyesi bilgi işlem bölümlerinden alınan yol ağı haritaları birleştirilerek 2002 ve 2013 yılları ile söz konusu diğer dönemlere ait kentsel ulaşım ağları topo-

geometrik mekan dizimi ile değerlendirilmiştir. Analiz haritalarına göre bütünleşiklik değeri kırmızıdan maviye doğru azalmaktadır. Ayrıca anlatılan gelişimin daha rahat takip edilebilmesi için aşağıdaki Lefkoşa bölgeler ve yollar haritası oluşturulmuştur (Harita 7).

1878 yılında İngilizlerin ada yönetimini devralmasının ardından iskan politikaları çerçevesinde kentin sur dışı alanda gelişiminin özendirildiğine üçüncü bölümde de değinilmişti. 1882 dönemi Lefkoşa ulaşım ağı analiz edildiğinde Baf Kapısı, Girne Kapısı ve Mağusa Kapısı ile civarlarındaki bölgenin, ayrıca sur içerisindeki idari yapının olduğu bölgenin sistem içerisinde merkezi çekirdeği oluşturduğu ve sistemin genelinde hiyerarşik bir düzenin olduğu görülmektedir. Kent ve yakın çevresi sistem içinde bütünleşikliği en fazla olan kısmı oluştururken köylere doğru sistemin nispeten ayrıştığı anlaşılmaktadır. Ancak genel olarak sistemin bütünleşik olduğu yorumu yapılabilmektedir. Ulaşım ağının kalabalık durumu sur etrafındaki köy yapılarının birbirlerinden kopukluğunu ancak kentle bütünleşmeye çalıştıklarını gösteren bir unsur olarak yorumlanmıştır. Girne, Gazi Mağusa ve Güzelyurt yollarının sistem içerisinde önemli bir yere sahip olduğu da aşağıdaki haritadan anlaşılmaktadır. 1882 yılında sur içi yerleşkesinin güneyinde, yeni gelişim alanları ile bölgenin bağlanabilmesi için oluşturulduğundan üçüncü bölümde de bahsedilen Eleferia Meydanı'nın sistem içinde bütünleşik bir alanda olduğu da aşağıdaki haritadan görülmektedir (Harita 8).

İngilizlerin ada yönetimini Kıbrıs halkına bırakmadan önce hazırlanmış olan 1958 kent haritası mekan dizimi yöntemiyle incelenmiş ve yine Baf Kapısı ile civarındaki sur dışı alanın kentin çekirdeğini oluşturduğu anlaşılmıştır. 1882 yılında olduğu gibi, yine idari kurumların bulunduğu bölgenin sistemin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde kentin bütünleşik yayıldığı ve kıyısındaki bazı bölgeler ile Hamitköy, Alayköy, Has-

Harita 8. 1882 yılı Lefkoşa topo-geometrik mekan dizimi analizi.

polat ve Gönyeli'nin sistemden ayrılmış olduğu görülmektedir ki köy yapısında olan bölgeler için bu gayet normaldir. Bu dönemde ulaşım ağının daha sistemli ve planlı bir hale dönüştüğü yapısından anlaşılmaktadır. 1931 yılında yapılmış olan Lefkoşa çevre yolu (By-pass) (bugünkü adı ile Atatürk Caddesi) sistem içerisinde bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Sur içine giden yolların kentin ana dolaşım aksları olduğu, Girne, Gazi Mağusa ve Güzelyurt yollarının sistem içerisinde önemli bir yere sahip olduğu da yine analiz sonuçlarından görülmektedir (Harita 9).

1963 sonrası Lefkoşa sur içi yerleşkesinin ve 1974 sonrasında ise adanın, dolayısıyla da kentin fiziki olarak kuzeyde Türkler, güneyde Rumlar olarak ikiye bölündüğüne ve sonrasındaki dönemde kuzey ve güney kesimlerinde kentin çevresindeki köylerle iç içe geçtiğine daha önceki bölümlerde değinilmişti. Uydu fotoğrafı izlenerek oluşturulan 2002 yılı haritası, 2013 mevcut durum haritasından indirgenerek elde edilmiştir. Mekan dizimi analiz sonuçlarına göre KKTC sınırları içerisindeki kentin eskisi kadar güçlü olmasa da merkeze sahip olduğu ve idari kurumların yine bu bölgede buldukları görülmektedir. Buna göre sur içi yerleşkesinin, Aydemet, Gönyeli'nin batı tarafı ile Küçük Kaymaklı'nın sistemin ayrılmış alanlarını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki sur içi yerleşkesini sakinleri zaman içerisinde terk etmiş ve yerlerine yaşam standardı düşük, çoğunlukla Türkiye'den çalışma amaçlı gelen göçmenler yerleşmişlerdir. Buna rağmen kent merkezi olarak kullanılan sur içi yerleşkesi, şirketlerin merkez binalarının ve devlet dairelerinin

yer aldığı bir alan olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Küçük Kaymaklı, sınır bölgesi olması nedeniyle kent gelişiminde yeterince yer alamamıştır ve 2002 dönemi itibariyle fiziki olarak kopukluklar göstermiştir. Alayköy, kentten uzaklığı ve köy yapısı sebebiyle sistem içerisinde ayrılmış bir bölgeyi oluşturmaktadır. Gönyeli'de ise doksanlı yıllarda gelişen bölgelerinin ve Aydemet mahallesinin ise sistemin ayrışik bölgelerinden olduğu görülmekle beraber, bu bölgeler konut amaçlı kullanıldıkları gözlemlenmiştir. Buna karşın K.Kaymaklı'da ve sur içi yerleşkesinde çeşitli kentsel fonksiyonlar yer almaktadır. Ayrılmış oluşlarının da sistemi olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Analiz sonucunda idari yapıların olduğu bölge ise zayıf da olsa kent merkezi olarak öne çıkmaktadır. Sistem içerisinde ülkesel çevre yolu olarak yer alan Dr. Fazıl Küçük Bulvarı ve kent merkezi olan bakanlıklar bölgesi ile sur içi alanı ulaşım ağına güçlü şekilde bağlayan ışınal Şht. Ecvet Yusuf ile Bedreddin Demirel Caddeleri bütünleşik yollar olarak öne çıkmaktadırlar. Hamitköy, Köşklüçiftlik, Kumsal, Ortaköy, Kızılay, Taşköy ve Marmara mahalleleri sistemle bütünleşik yerleşim alanları olarak aşağıdaki haritada görülmektedirler (Harita 10).

2013 yılı mevcut yol ağına ilişkin LTB ve Gönyeli belediyesi bilgi işlem bölümlerinden haritalar alınmış, uydu fotoğrafı üzerinden Alayköy ve Haspolat köyleri de haritaya eklenmiştir. Yapılan incelemeler sırasında belediyelerden temin edilen haritalarda hatalar ve eksiklikler olduğu fark edilmiş, gerekli düzeltmeler yapılarak güncel hale getirilmiştir. Aşağıdaki haritada Lefkoşa kentinin bütünleşiklik durumu gösterilmiştir. Lefkoşa

Harita 9. 1958 yılı Lefkoşa topo-geometrik mekan dizimi analizi.

Harita 10. 2002 yılı Lefkoşa topo-geometrik mekan dizimi analizi

geliştikçe bir önceki döneme göre bütünleşikliğinin azaldığı görülmektedir. Sistem zaman içerisinde daha da ayrılmıştır. Bir önceki dönemde zayıf da olsa merkezi bir alan bulunmasına karşın 2013 döneminde bu durumdan bahsetmek mümkün değildir. Sur içi alanın, Gönyeli'nin, Aydemet ve Küçük Kaymaklı mahallelerinin, Haspolat köyünün bir önceki döneme göre daha da soğuduğu-ayrıştığı- görülmektedir. Çeşitli kent fonksiyonlarını barındıran ve önceki dönemlerde sistemle bütünleşik olan diğer bölgelerin de ayrılmaya başladığı aşağıdaki haritadan izlenebilir.

2013 yılı Lefkoşa, mekan dizimi analizinde kullanılan Depthmap X programının hesapladığı değerlere göre, ortalama bütünleşme değerinin sistem genelinde %49'a denk geldiği görülmektedir. Yani sistemin yarıdan fazlası ayrılmış durumdadır. Oran ne kadar yüksek olursa ortalama değer en yüksek bütünleşiklik değerine yakın, aksi durumda ise en düşük değere yakın olduğu anlaşılmaktadır. İleriki bölümlerde anlatılan diğer

bölge analizleri için de aynı yöntemle yorumlar yapılmakta ve Lefkoşa ile karşılaştırılmaktadır (Harita 11).

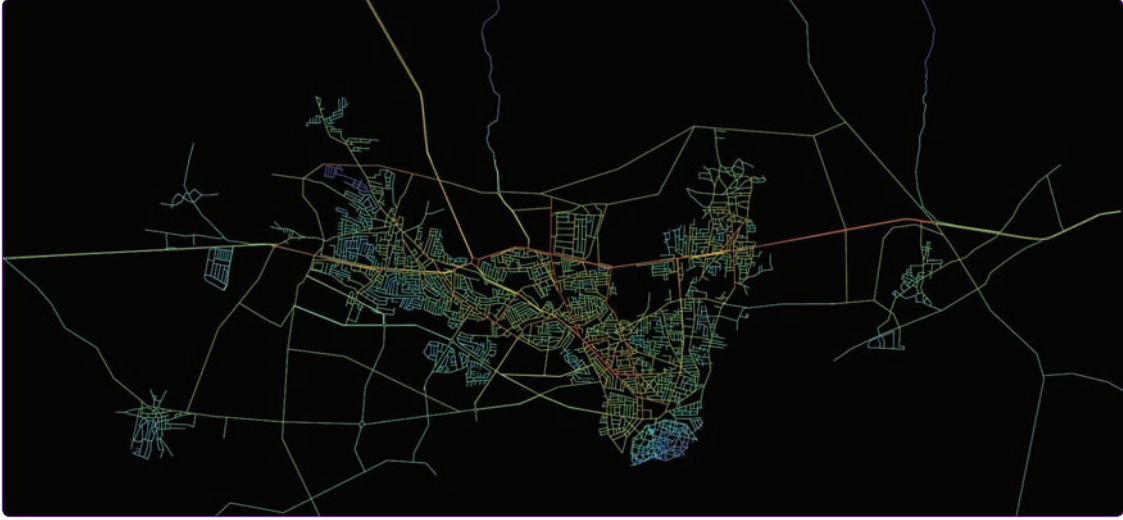
LİP kapsamında inşa edilen yollarının 2013 analiz sonuçları incelendiğinde olumlu değil, aksine kentin gelişimini olumsuz yönde ve bütünleşmesini engellediği yine aşağıdaki haritadan anlaşılmaktadır. K.Kaymaklı-Kızılay bağlantısını sağlayan Özker Özgür ve Haydar Aliyev Caddeleri'nin yapılması sonucu kentteki bütünleşme azalmıştır. Bu yol güzergahı LİP kapsamında yapılmış olup, çalışmaların ulaşım ağları bağlamında yeteri kadar bilimsel ele alınmadığını gösteren bir diğer uygulama olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla LİP kapsamında yapılan çalışmaların mevcut sosyal sorunlar ve trafik sıkışıklıkları gibi ulaşım açısından kaynaklanan problemlerin çözümünde yetersiz kalabileceği sonucuna varılmıştır (Harita 12).

Lefkoşa'nın Her İki Kesiminin Karşılaştırılması

Rum yönetimindeki güney kesimde bulunan kentin

Harita 11. 2013 yılı Lefkoşa (Kuzey Kesim) topo-geometrik mekan dizimi analizi.

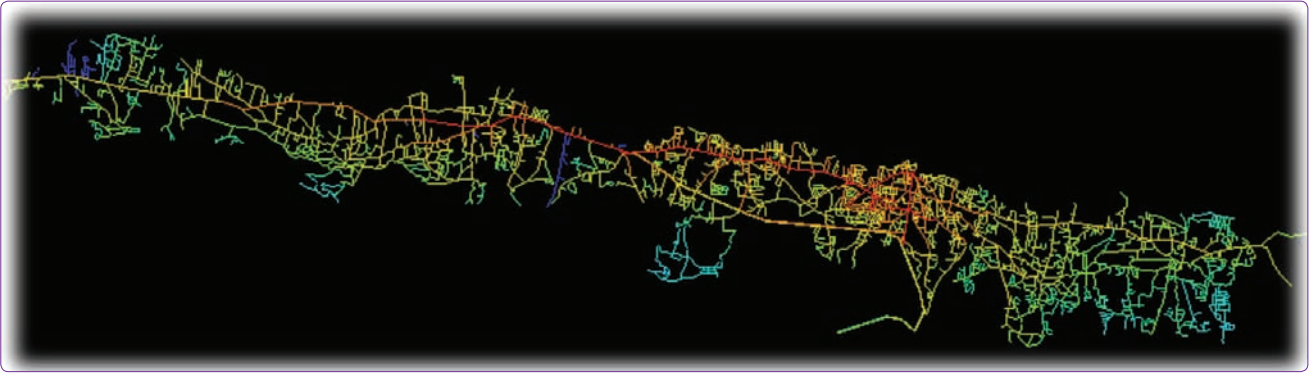
Harita 12. 2013 yılı Lefkoşa LİP'te planlanan yolların topo-geometrik mekan dizimi analizi

aşağıdaki haritada incelendiğinde, 1974 öncesinde olduğu gibi bütünleşik bir yapıda geliştiği, bölünmeden KKTC'deki kesim kadar etkilenmediği anlaşılmaktadır. Kuzeye kıyasla oldukça geniş bir alana yayılmış güçlü bir kent çekirdeği bulunmaktadır. Devletin idari kurumları ve başkanlık sarayı ile sur arasında kalan bölge ile

çevresi bu çekirdeği oluşturmaktadır. Yol ağının kuzeye kıyasla daha fazla bütünleşikliğe sahip olduğu görülmektedir. Sur içi yerleşkesindeki Rum bölgesinin, yine 1974 öncesi olduğu gibi Türk bölgesine göre hem kendi içinde hem de tüm sistem içinde daha bütünleşik durumda olduğu da görülmektedir (Harita 13).

Harita 13. 2013 yılı Lefkoşa (Kuzey-Güney Kesimleri) topo-geometrik mekan dizimi analizi.

Harita 14. 2013 yılı Girne ulaşım ağının topo-geometrik mekan dizimi analizi.

Lefkoşa'nın Girne ve Gazi Mağusa Kentleri İle Karşılaştırılması

Kıbrıs adasının 6 büyük kenti bulunmaktadır. Bunlar başkent Lefkoşa, Girne, Gazi Gazi Mağusa, Larnaka, Limasol ve Baf yerleşim alanlarıdır. 1974 sonrası adanın fiziki olarak ikiye bölünmesinden Lefkoşa ve Gazi Mağusa etkilenmiştir. Lefkoşa ikiye bölünmüş, Gazi Mağusa'da ise Maraş bölgesi döneminin turizm merkezi oluşu ve oradaki yatırımların değerinden ve politik durumundan dolayı iskana kapatılarak giriş yasağı olan bir bölge haline gelmiştir. Çalışma kapsamında Girne ve Gazi Mağusa kentlerinde de bölünmenin etkileri araştırılmıştır.

Girne, özellikle Annan Planı dönemi ve sonrasındaki siyasi gelişmelerin etkisiyle sahil boyunca uzayarak gelişimini sürdürmüştür. Aşağıdaki haritadan da anlaşılacağı gibi dağın eteklerinden deniz kıyısına kadar yayılmış durumdadır. Yapılan mekan dizimi analizi kentin bütünlük olduğunu ve eski kent merkezinin 2013 itibarıyla de hala sistemin merkezinde yer aldığı, ana arterler üzerinde ticari ve sosyal mekanların yoğunlukta olduğu bir kent fonksiyonuna sahiptir. Günün hemen her saatinde bu alanların canlılığı gözlemlenmiştir. Eski kent merkezinde yaya hareketleri de oldukça fazladır. Kentli, yaşamının bir parçası olarak merkezin yanındaki otopark alanlarına araçlarını park edip rahatlıkla bu bölgede zaman geçirebilmektedirler. Mekan dizimi analizinde hesaplanan değerlere göre ortalama bütünlük değeri sistem genelinde %63'e denk gelmektedir (Harita 14).

Gazi Mağusa kenti ise eski sur içi yerleşkesi etrafında bir gelişim göstermiştir. Kentin kuzeyinde 1979 yılında Yüksek Teknoloji Enstitüsü kurulmuş ve 1986 yılında ise Doğu Akdeniz Üniversitesi adını almıştır. Kampüs çevresinde yeni gelişim alanları oluşmuş ve kent bu alana doğru sıçramıştır. Ancak bölgedeki askeri alanlar kentin gelişimini engellemektedir. Bölgede bulunan Gülseren Askeri Eğitim Kampı ile okulun yanında bulunan Barış

Gücü Askeri Kışlası kent içerisinde kalmıştır. Dolayısıyla kent dokusunda fiziki olarak kopukluk bulunmaktadır. Buna rağmen sistemin bütünlük olduğunu söylemek mümkündür. Aşağıdaki haritadan da anlaşılacağı gibi sur içi yerleşkesi etrafında çekirdek merkez bulunmaktadır. Sistem içerisinde yoğun oldukları görülen caddeler üzerinde ticari faaliyetler yer almaktadır. Mekan dizimi analizinde hesaplanan değerlere göre ortalama bütünlük değeri sistem genelinde %65'e denk gelmektedir (Harita 15).

Kapalı Maraş bölgesi sisteme eklendiğinde çıkan sonuçlara göre; yine sur içi etrafında bir çekirdek oluşmaktadır. Bu çekirdeğin Maraş'a doğru yayıldığı ve üniversite etrafındaki bölgelerin sistemden biraz ayrıştığı anlaşılmıştır. Bu durum olumsuz değildir, çünkü bu bölgeler konut alanlarıdır ve yapıya bakıldığında olması gereken ideal yapıya uygun olduğu düşünülmektedir.

Gazi Mağusa'nın bölünmüşlükten ekonomik olarak etkilendiği ortadadır, ancak her iki harita karşılaştırıl-

Harita 15. 2013 yılı Gazi Mağusa ulaşım ağının topo-geometrik mekan dizimi analizi.

diğında sistemin bütünlük olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kapalı bölge Maraş'ın ileride açılacağı düşünüldüğünde kent sistemini olumsuz yönde etkilemeyeceği sonucuna varılmıştır (Harita 16).

Değerlendirme - Sonuç

Tüm dönemlere ait Lefkoşa mekan dizimi haritaları incelendiğinde köylerin sistem içerisinde ayrılmış alanları oluşturduğu görülmüştür. 2002 yılında ise Hamitköy kente birleşmesi sebebiyle sistem içerisinde "ılık" olarak tanımlanabilecek bir yapıya kavuşmuştur. Ancak 2013 dönemi haritası incelendiğinde tüm sistemin ayrıştığı yani "soğuduğu" görülmektedir. Yani ulaşım ağındaki bütünlük tüm sistem içerisinde azalmıştır. Bunun nedeni olarak da LİP kapsamında yapılan yeni yollar olduğu düşünülebilir. Mekan dizimi analizleri incelendiğinde yapılan bir diğer tespit ise tüm dönemlerde idari kurumların, genel olarak sistemin merkezinde yer aldıklarıdır. Ancak yaşanan kent gelişimi sonrasında 2013 döneminde güney kesimdeki Lefkoşa'da, Girne'de ve Gazi Mağusa'da idari yapıların yine sistemin merkezinde oldukları, ancak kuzey kesimdeki Lefkoşa'da sistem merkezinin ortadan kalkması sebebiyle bunun böyle olmadığını anlaşılmaktadır.

Her üç kentin analizleri karşılaştırıldığında Lefkoşa'nın aksine güney kesimdeki Lefkoşa gibi Girne ve Gazi Mağusa'nın bütünlük bir ulaşım ağına sahip oldukları dolayısıyla daha erişilebilir bir yapıda oldukları sonucuna varılmaktadır. Aralarındaki bu farkın sosyal bütünlük bağlamında incelemesi ise 2012-2014 döneminde gerçekleşen çeşitli sosyal olaylar üzerinden izlenmiştir. Bunlar arasında panayır, Lets Do It North Cyprus temizlik kampanyası ve belediye seçimleri öne çıkmaktadır.

Çeşitli dönemlerde gerçekleştirilmekte olan pana-

Harita 16. 2013 yılı Gazi Mağusa ve Maraş ulaşım ağının topogeometrik mekan dizimi analizi.

Şekil 5. Gazi Mağusa, Girne ve Lefkoşa kentlerinde gerçekleştirilen panayırlara olan katılım.

<http://www.adabasini.com/haber/magusa-surici-panayirla-renkleniyor-16941.html> , erişim tarihi 2014 Haziran 24
<http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/86/news/130722/PageName/GIRNE> , erişim tarihi 2014 Haziran 24
<http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/61140> , erişim tarihi 2014 Haziran 24

yırlara katılım internet basınında yer alan haberlerden izlenmiştir. Bu haberlere göre Girne ve Gazi Mağusa panayırılarının Lefkoşa'ya oranla daha kalabalık oldukları yorumu yapılabilir (Şekil 5).^{53,54,55}

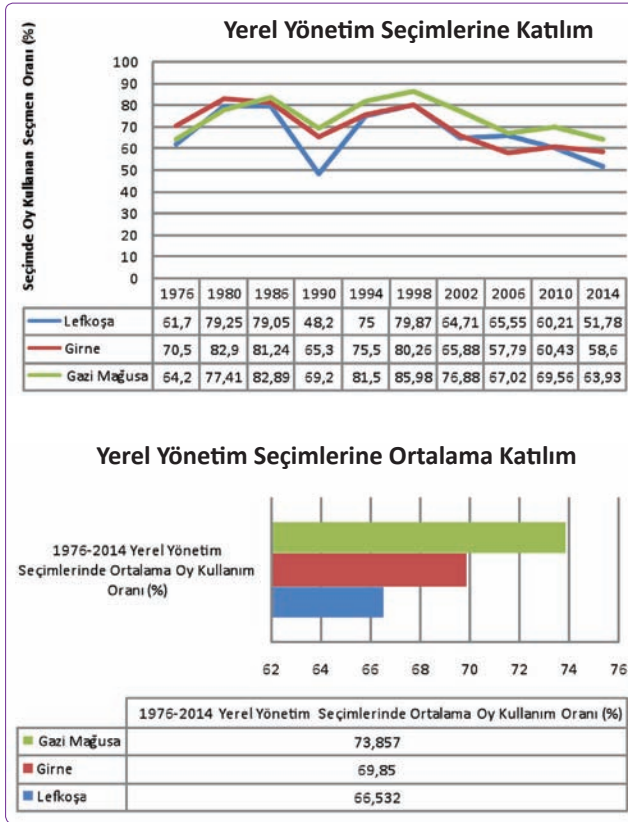
KKTC Çevre Platformu öncülüğünde ülke genelinde 5 Haziran 2014'te Let's Do It North Cyprus temizlik kampanyası gerçekleştirilmiştir. Kamu çalışanlarının yanı sıra özel sektör çalışanları, sivil toplum örgütleri ile gönüllüler de kampanyaya destek vermişlerdir. Katılım değerleri ilçe bazında halkla paylaşılmıştır.⁵⁶ 2011 yılı defacto nüfus sayım sonuçlarına göre kentler bazında Lefkoşa'da 83221 kişi, Girne'de 69134 kişi ve Gazi Mağusa'da 50398 kişi yaşamaktadır. Kentlerin nüfuslarına göre kent içi bölgelerde yapılan temizlik çalışmalarındaki toplam katılım oranları sırası ile %1.377, %1.211 ve %2.44 olarak hesaplanmıştır. Ancak katılımcıların çoğunluğu idari görevle temizlik kampanyasına katılmışlardır. Dolayısıyla gönüllü katılımcı değerleri bu noktada daha çok öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan sonuçlar incelendiğinde sırası ile %0.162, %0.243 ve %0.277 olarak hesaplanmıştır.

KKTC sınırları genelinde 1976 yılından itibaren yerel yönetim seçimleri yapılmaktadır. Seçimlerdeki oy

⁵³ <http://www.adabasini.com/haber/magusa-surici-panayirla-renkleniyor-16941.html> PageName/GIRNE

⁵⁴ <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/86/news/130722/> ⁵⁵ <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/61140>

⁵⁶ <http://www.letsdoitnorthcyprus.com>, 2014, Haziran 24

Grafik 2. Yıllara göre Lefkoşa, Girne ve Gazi Mağusa kentlerinde yerel yönetim seçimlerine katılım.

<http://ysk.mahkemeler.net/>, erişim tarihi 2014 Ekim 16.

kullanma oranları incelendiğinde genelde Lefkoşa'da diğer kentlere oranla katılımın daha az olduğu görülmektedir. Son olarak 29 Haziran 2014 tarihinde ise yerel yönetimler seçimi gerçekleştirilmiştir. KKTC Yüksek Seçim Kurulu tarafından halkın seçime katılım oranı Lefkoşa'da %51.78, Girne'de %58.60 ve Gazi Mağusa'da %63.92 olarak açıklanmıştır (Grafik 2).⁵⁷

Bahsi geçen sosyal olayların tümünde halkın katılım oranlarının Lefkoşa'da diğer kentlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Buna etken çeşitli nedenler olabilmektedir. Ancak yapılan mekan dizimi analizlerine dayanılarak Lefkoşa'nın diğer kentlerden daha ayırık olduğu dikkate alındığında, bu durumun kentsel bütünlüklilikle de ilişkili olduğu sonucuna varılabilmektedir. Yani kentlerde sosyal birlikteliğin sağlanabilmesi için öncelikle kentsel merkez olmalıdır.

19.yy'dan buyana yaşanan siyasal ve sosyal gelişmeler Lefkoşa'nın gelişimine etki etmişlerdir. 1963 olayları ve Annan Planı dönemlerinde kent yoğun bir iç göç almıştır. 1974 Barış Harekatı sonrası bölünmeden kaynaklanan yönetsel, hastane gibi kamusal eksiklikler

giderilebilmiş olmasına karşın ulaşım ağı bütünleştirilememiştir ve nüfus ile otomobil artışının da etkisiyle kötüleşmiştir. Trafik yükünü azaltmayı amaçlayan dönemsel çalışmalar, kenti bütünleştirmeyi başaramamaktadır. Lefkoşa kenti ulaşım ağı üzerinde yapılan model çalışmaları, mevcut yapının kentsel bütünlüğe yeterince olanak veremediğini, dolayısıyla da kentsel bütünlüğün sağlıklı bir şekilde sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Buradan iki yol görünmektedir: Birincisi, "Kentsel Dönüşüm" anlayışı çerçevesinde mevcut dokuda güçlü bir merkez oluşturulmasıdır. Bunun önemli bir politik karar olduğu açıktır. İçte azımsanmayacak bir ekonomik hareketlilik doğuracağı ifade edilebilir. İkincisi ise ulaşım ağlarının kentin güneyi ile birlikte ele alınmasıdır. Böyle bir durumda ulaşım ağlarının bütünlük bir yapı sergilediği aşağıdaki haritalardan görülmektedir. Bunu bölünme öncesi örgütlenme etkileri ile ifade etmek olasıdır. Ancak aradan geçen zamanda her iki kesimin bağımsız geliştiği de göz ardı edilmemelidir.

Kısacası, Lefkoşa'nın daha yaşanabilir ve daha erişilebilir bir kent olabilmesi için eşiklerden birisi olan bölgesel sınır hattında güney kesimdeki kent merkezine açılacak yeni sınır kapıları ile iki kesim arasında ulaşım ağlarının bağlantılılığının artırılması Lefkoşa'da kentsel bütünlükliliği artıracığından, toplum üzerinde de olumlu yönde etkileri olabileceği ifade edilebilir. Bu kapsamda Mehmet Akif Caddesi Şehit Ecvet Yusuf Caddesi, İsmail Beyoğlu Caddesi, Atatürk Caddesi (Lefkoşa) ana arterleri ile sur içi yerleşkesindeki bağlantıların artırılmasına yönelik model analizleri yapılmıştır. Model çalışmalarında yapılan tarifler harita 4'ten takip edilebilir.

İlki Dereboyu olarak da bilinen Köşklüçiftlik'teki Mehmet Akif Caddesinin 1974 öncesi güney kesimdeki devamı niteliğindeki yola bağlanması ile irdelenmiştir. Sonucunda ise Köşklüçiftlik ile Kumsal bölgelerinin ve devamında Bakanlıklar Bölgesinin çalışma alanı içindeki kentin merkezi çekirdeğini oluşturacağı anlaşılmaktadır. Söz konusu caddenin ise yol devamlılığı amacıyla Yüzbaşı Tekin Yurdabak Caddesine bağlanmasının ise önemli derecede bir etkisi olmayacağı görülmüştür. Aşağıdaki haritada belirtilen yöntem, sistem içerisindeki ayrılmış alanları azaltan bir çözüm önerisi olarak ele alınabilmektedir (Harita 17).

Daha önceki bölümlerde Lefkoşa'nın 3 adet sınır kapısı olduğu ve Metehan sınır kapısından araçlı, Ledra Palas ve Lokmacı kapılarından ise yaya geçişlerinin yapıldığından bahsedilmişti. Mevcut ulaşım ağı sisteminde herhangi bir değişim yapılmaksızın sadece Ledra Palas sınır kapısının sisteme etkileri büyüktür. Araç dolaşımına dahil edilmesiyle Şehit Ecvet Yusuf Caddesi

⁵⁷ <http://www.kibrisgazetesi.com/?p=486228>, 2014, Temmuz 1.

Harita 17. Mehmet Akif Caddesi'nin güney kesimdeki devamına bağlanması.

Harita 18. Ledra Palas sınır kapısının araç trafiğine açılması.

ve civarı ile Ledra Palas sınır kapısı bölgesinin kentin birbirine yakın 2 ayrı çekirdek bölgeye sahip olmasına olanak vereceği görülmüştür. Ayrıca Hamitköy ve Küçük Kaymaklı bölgelerinin de sistemle bütünleşmesi

artmaktadır (Harita 18).

Bu deneyin devamında ise Atatürk Caddesi (Lefkoşa) ile İsmail Beyoğlu Caddesi güney kesimdeki devamı niteliğindeki caddeler ile birleştirilmiştir. Buna göre

analiz haritasında kayda değer bir etki görülmemiştir. Ancak Mehmet Akif Caddesi'nin de güney kesimdeki devamı olan cadde ile birleştirilmesi sonucu ulaşım

ağının daha bütünleşik ve geniş bir merkeze sahip olabileceği belirlenmiştir. Aydemet bölgesinin ise LİP'te öngörüldüğü gibi Gönyeli'ye bağlanması ise sistem

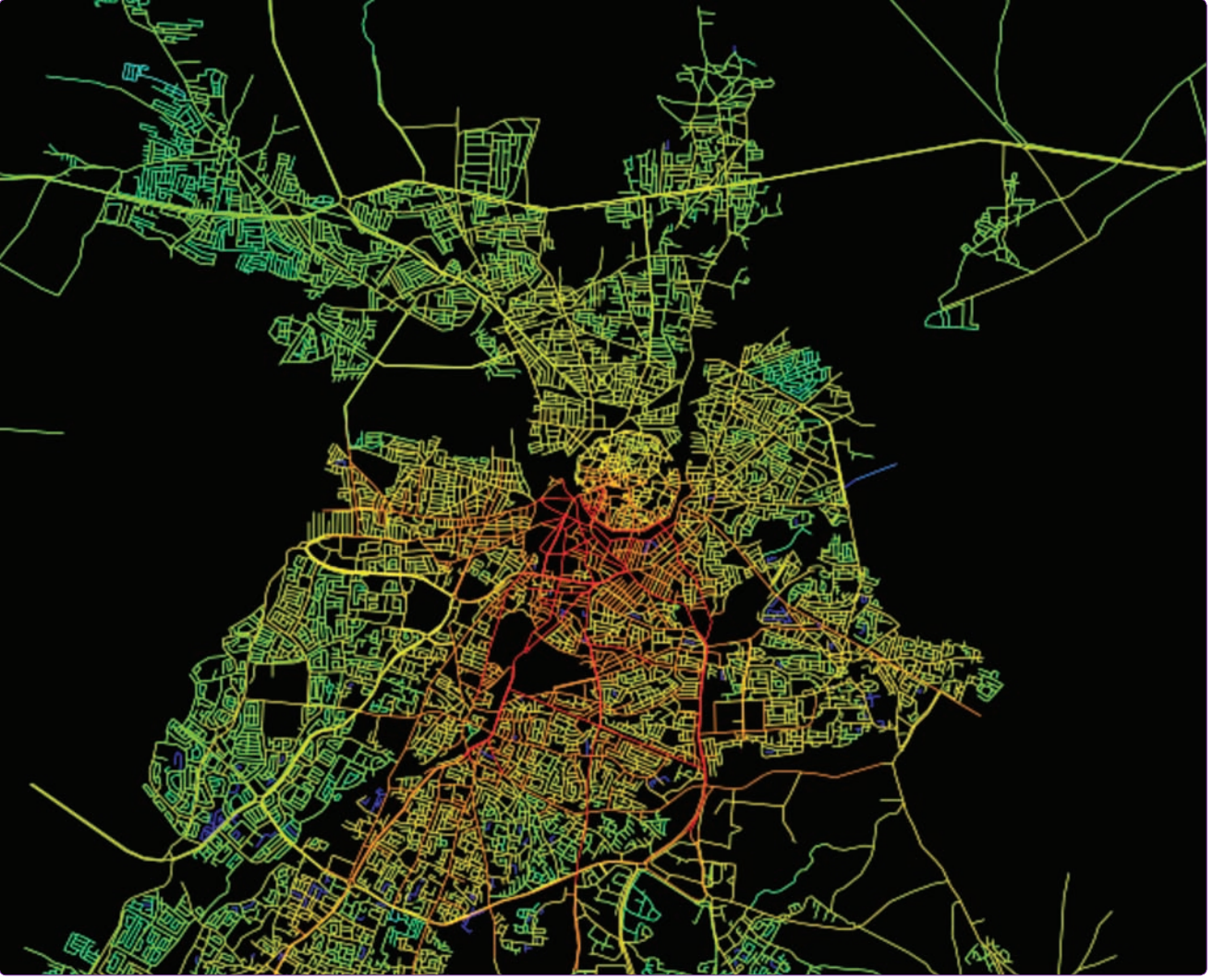

Harita 19. Ledra Palas sınır kapısının araç trafiğine açılmasına ilaveten Mehmet Akif Caddesi'nin, Atatürk Caddesi'nin ve İsmail Beyoğlu Caddesi'nin güney kesimde devamı niteliğinde olan yollara bağlanması.

Harita 20. İsmail Beyoğlu Caddesi, Atatürk Caddesi ve Kaymaklı Yolu Sokağının güney kesimde devamı niteliğindeki yollarla birleştirilmesi.

Harita 21. Sur içi yerleşkesinin belirli akslar üzerinde iki bölgenin birbirine bağlanması.

üzerinde önemli bir etkisi olmayacağı bir kez daha aşağıdaki haritadan anlaşılmaktadır. Yapılan deneylerde kentsel bütünlükleri artırmada en etkili sonucun bu yöntemle elde edilebileceği belirlenmiştir (Harita 19).

Bir başka incelemede ise sadece İsmail Beyoğlu Caddesi güney kesimde bulunan devamı niteliğindeki caddeye bağlanmıştır. Ulaşım ağının bütünlüğünde olumlu etkileri bulunmakla beraber, kısıtlı ölçekte olacağı görülmüştür. Sistem içerisinde ayrılmış alanlar dikkat çekmektedir. Atatürk Caddesi ve Kaymaklı Yolu Sokağının devamı niteliğindeki yollara bağlanması dahi sistem üzerindeki olumlu etkileri artırmadığı anlaşılmıştır (Harita 20).

Son olarak ise sur içi yerleşkesinin belirli yollarla birbirine bağlanması irdelenmiştir. Bu durumda da kentte merkez oluşmayacağı, bir önceki analize benzer nite-

likte kentin bütünlüğünün azalacağı ve yine ayrılmış alanların olacağı anlaşılmıştır. Buna karşın sur içi yerleşkesinde bütünlüklerin artabileceği belirlenmiştir (Harita 21).

Yapılan analizlere göre Lefkoşa'nın ulaşım ağları bağlamında bütünlüğünün kuzey kesimde önemli etkileri olacağı düşünülmektedir. Böylelikle kentsel bütünlük seviyesi yükseleceğinden erişilebilirliğin ve sosyallüğün artacağı, ticaretin gelişeceği, kentlinin rahatlıkla toplanabileceği kamusal mekanların oluşabileceği, trafik sorunlarının daha rahat aşılabileceği, yöneten-yönetilen ilişkisine olumlu yansıtılabileceği öngörülmektedir. Bunun için de kentin kendi içinde ulaşım ağının geliştirilmeye çalışılmasının yanı sıra, iki kesim arasındaki kent merkezindeki geçişlerin artırılmasının daha verimli olabileceği analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

1. Arapgirlioğlu, K. (2009), Bir Yaşam Alanı Olarak Kent: Kentler Ne İçin Var?
2. Dosya 9: Yerel yönetimler: kentsel yaşam ve nitelikleri, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, s 4.
3. Atal, Ö. (2013), İstinye’de Sosyal ve Mekansal Açından Sınır İncelemesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s 51.
4. Barros, A.P. & Silva, P.C. & Holanda, F. & Medeiros, V. & Fortes, J.A. (2009), Transport Mobility. 7. Space Syntax sempozyumu, s 008:12.
5. Batty, M. (2009), Notes On Accessibility. 7. Space Syntax sempozyumu, s 102:1.
6. Bozzelmann, P. & Macdonald, E. & Kronmeyer, T. (1999), Livable Streets Revisited, APA Journal, Chicago, s 173.
7. Brand, J.L. (2009), Physical Space and Social Interaction, Haworth 05.09, s 2.
8. Charalambous, N. & Hadjicristos, C. (2009), A Square Or A Bridge, 7. Space Syntax Sempozyumu, s 13:5.
9. Charalambous, N. & Mavridou, M. (2012), Space Syntax: Spatial Integration Accessibility And Angular Segment Analysis By Metric Distance (ASAMED). Cost:Euoropean Science Foundation, s 64.
10. Ciravoğlu, A. (2006), Sürdürülebilirlik Düşüncesi-Mimarlık Etkileşimine Alternatif Bir Bakış: “Yer”in Çevre Bilincine Etkisi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
11. Çetin, İ. (2010), Gecekondu Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekan Faktörü: İzmir Örneği, Ege Üniversitesi, s 63, s 64, s 92.
12. Çil, E. (2006), Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekan Dizimi Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması, Megaron Dergisi, İstanbul, s 221, s 222, s 230.
13. Dhanani, A. & Vaughan, L. & Ellul, C. & Griffiths, S. (2012), From The Axial Line To The Walked Line: Evaluating The Utility Of Commercial And User-Generated Street Network Datasets In Space Syntax Analysis. 8. Space Syntax sempozyumu, s 8211:17.
14. Erdönmez, M.E. (2005), Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Doktora Tezi, s 2, s 75.
15. Figueiredo, L. & Amorim, L. (2007), Decoding The Urban Grid. 6. Space Syntax sempozyumu, s 5.
16. Hadjichristos, C. (2005), Nicosia: Its Space And Its D-Visions. 5. Space Syntax sempozyumu, s 2, s 3.
17. Hamamcioğlu, C. (2012), Kentsel Ulaşım Planlaması: Karar Mekanizmaları ve Süreçleri. power point slaytları. <http://www.yarbis1.yildiz.edu.tr/>, s 4, 6.
18. Halu, Z.Y. (2010), Kentsel Mekan Olarak Caddelerdeki Mekansal Karakterin Yürünebilirlik Bağlamında İrdelenmesi Bağdat Caddesi Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, s 1, s 2, s 25, s 32, s 33.
19. Halu, Z.Y. & Yürekli F. (2011), Yürünebilirlik Kavramı ve Kentsel Mekanlarda Yürüme, İTÜ Dergisi, İstanbul, s 31.
20. Hillier, B. (1999), The Hidden Geometry of Deformed Grids: Or, Why Space Syntax Works, When It Looks As Though It Shouldn’t, Environment and Planning B: Planning and Design vol 26, s 184.
21. Hillier, B. (2005), The Art Of Place And The Science Of Space, World Architecture 11/2005, s 10, s 14, s 21.
22. Hillier, B. (2008), Using DepthMap For Urban Analysis. www.jiscmail.ac.uk, ulaşım tarihi 11.12.2013, s 2.
23. Hillier, B. & Hanson, J. (1984), The Social Logic Of Space. Cambridge University Press, England, s 26.
24. Hillier, B. & Turner, A. & Yang, T. & Tae-Park, H. (2007), Metric And Topo-Geometric Properties Of Urban Street Networks: Some Convergences, Divergences And New Results. 6. Space Syntax sempozyumu, s 3.
25. İ.U.A.P. (2011), İUAP İstanbul Metropolitan Alanı Kentsel Ulaşım Ana Planı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, s 1.
26. Joutsiniemi, A. (2005), Generic Accessibility Challenges Axial Maps; Case Helsinki. 5. Space Syntax sempozyumu, s 359.
27. Karlström, A. & Mattsson, L. (2009), Place, Space Syntax And Attraction-Accessibility, 7. Space Syntax Sempozyumu, s 104:1.
28. Kaya, H.S. & Bölen, F. (2006), Kentsel Mekan Organizasyonundaki Farklılıkların Fraktal Analiz Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Journal of İstanbul Kültür University, s 1.
29. Kıbrıs’ın El Kitabı (2007). 1. Baskı, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, s 35.
30. KKTC Karayolları Master Planı 2000-2010 (2000), s 72.
31. Kubat, A.S. & Güney, Y.İ. & Özer, Ö. (2007), Space Syntax Üzerine. 6. Space Syntax sempozyumu, s 1.
32. Lefkoşa İmar Planı 2012 (2012), s 65, s 66, s 67.
33. Lynch, K. (1960), The Image Of The City, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, s 62.
34. Meşhur, M.Ç. (2008), Arazi ve Arsa Düzenlemesi (18. Madde uygulaması) Sürecinin Kentsel Mekan Oluşumu Açısından İrdelenmesi. METU JFA 2008/2, Ankara, s 23-25.
35. Nicosia Master Plan (1984), s 3, s 9, s 10, s 20.
36. Orhun, D. (2000), İzmir Çevresindeki Yerleşmelerde Mekansal Yapı. DEÜ Araştırma Fon Saymanlığı, İzmir, s 12.
37. Özbek, M. (2007), Fizik Mekan Kurgularının Sosyal İlişkiler Üzerinden Arnavutköy Yerleşimi Bütününde Mekan Dizimi Yöntemi İle İncelenmesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora tezi, s 47, s 49, s 51, s 73.
38. Özer, A. (2013), Ayazağa Yerleşmesinin Bir Örneklem Üzerinden Sosyo-Kültürel ve Fiziksel Analizi, Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s 11.
39. Özer, Ö. (n.d.), Yaya Hareketleri ve Mekan İlişkisi. İstanbul Teknik Üniversitesi Disiplinler-arası Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı Mimarlık ve Kimlik, s 3.
40. Öznur, A. (Mayıs 3, 2013), karşılıklı görüşme. KKTC Şehir Planlama Dairesi.
41. Paul, A. (2011), Axial Analysis: A Syntactic Approach To Movement Network Modelling. India Journal 8-1, Institute of Town Planners, Hindistan, s 38.
42. Paul, A. (2012), Unit-Segment Analysis: A Space Syntax Approach To Capturing Vehicular Travel Behavior Emulating Configurational Properties Of Roadway Structures. EJTIR Issue 12(3), s 276.
43. Pereira, R.H.M. & Holanda, F.R.B. & Medeiros, V.A.S. & Barros, A.P.B.G. (2012), The Use Of Space Syntax In Ur-

- ban Transport Analysis: Limits And Potentials. 8. Space Syntax sempozyumu, s 8214:5.
44. Peponis, J. (2001), Interacting Questions And Descriptions, 3. Space Syntax Sempozyumu, s 24.
45. Rismanchian, O. (2011), Evidence Based Spatial Intervention For Regeneration Of Deteriorating Urban Areas, A Case Study From Tehran, Iran. The University of Edinburg Doktora tezi, s 46.
46. Şensoy, N. (2012), Konut Yerleşimlerinde Dış Mekan Kullanımlarının Sosyal Etkileşim Yönünden İncelenmesi: TOKİ Atakent Sitesi Örneği (Ankara), Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s 33.
47. Taşçı, B.G. (2010), Sokağın Günümüz Koşullarında Çocuk Oyun Alanı Olarak Ele Alınması ve Değerlendirilmesi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s 40.
48. Turner, A. (2007), From Axial To Road Center Line: A New Representation For Space Syntax And A New Model Of Route Choice For Transport Analysis. Environment and Planning B: Planning and Design 34(3), s 12.
49. Wang, W. & Tsai, H. (2009), Natural Movement Versus Land Value, 7. Space Syntax sempozyumu, s 125:1.
50. Zafersoy, H. (2011), 1960 Sonrası Lefkoşa Konut Alanlarının Gelişimi. Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, s 87, s 140.
51. Zorlu, F. (2008), Kentsel Doku Ulaşım Sistemi İlişkileri. METU JFA 2008/1, s 85.

İnternet Kaynakları

1. <http://www.adabasini.com/haber/magusa-surici-panayirila-renkleniyor-16941.html> erişim tarihi 2014, Haziran 24
2. <http://www.kibrisgazetesi.com/?p=486228>, erişim tarihi 2014, Temmuz 1
3. <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/86/news/130722/PageName/GIRNE> erişim tarihi 2014, Haziran 24
4. <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/61140>, erişim tarihi 2014, Haziran 24
5. <http://www.letsdoitnorthcyprus.com>, erişim tarihi 2014, Haziran 24

Anahtar sözcükler: Erişilebilirlik; kentsel bütünleşiklik; Lefkoşa ulaşım ağı; sosyal bütünleşiklik; topo-geometrik mekan dizimi analizi.

Key words: Accessibility; urban integrity; Nicosia transportation network; social integration; topo-geometric space syntax analysis.

Deneyimin Somutlaşması Yaklaşımı Bağlamında Sayısal Çağda Mimari Tasarım Sürecinde Beden ve Uzam

*Bodily and Spatial Dimensions of the Architectural Design Process
in the Digital Age within Embodiment of Experience*

Sema ALAÇAM, Gülen ÇAĞDAŞ

ÖZET

Dijital çağ olarak adlandırılan günümüzde, sayısal tasarım araçlarının ve yöntemlerinin özellikle son yirmi yılda artan bir ivmeyle yaygınlaşmasına rağmen, mevcut sayısal tasarım arayüzleri mimari tasarımın erken aşamasında tasarımcıların kavramsal ve soyut düşünce geliştirmesinde yetersiz kalmaktadır. Mimari tasarım stüdyolarında, eskiz ve maket gibi geleneksel tasarım araçlarının önemini koruduğu görülmektedir. Sayısal ortamın potansiyellerinin yeterince kullanılamaması, bir araç ya da arayüz problemi olmanın ötesindedir. Konuya daha geniş bir perspektiften, sayısal ortam kullanıcılarının “dünya içerisinde”, “bedenleri aracılığıyla” deneyimledikleri, duyu-motorsal ve bilişsel süreçlerle birlikte bakmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışma kapsamında, somutlaşan bedensel deneyimin soyut ve kavramsal düşünce geliştirmesi üzerindeki etkisini tartışmaya açan kavram ve kuramlar irdelenmiştir. Lakoff ve Johnson’ın imaj şeması kavramı ile McNeill’in jest sınıflandırmasından yararlanılarak, iki mimarlık yüksek lisans öğrencisinin katıldığı 30 dakikalık modelleme süreci incelenmiştir. Modelleme sürecinde katılımcıların görüntüsel ve gösterimsel jestler ile uzamsal düşünce üretme süreci arasındaki etkileşimde, tekrar eden örüntüler olup olmadığının araştırılması ve deneydeki çıkarımlar üzerinden mimari tasarımda bedenin rolü konusundaki tartışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

In today's digital epoch, existing design interfaces are insufficient for the generation of abstract and conceptual ideas by designers in early phases of the design process. This is despite the rapid spread and wide adoption of digital design tools and methods over the past two decades. Traditional design tools such as sketching and physical modeling maintain their importance in modern digital design studios, which may indicate a gap between the potential of digital media and its realization. This gap cannot be properly understood by merely considering it as a problem of tools and interfaces. In order to gain a holistic insight, we need to factor in the body, which perceives and interacts in-the-world through sensory-motor experiences and cognitive processes. In this study, we explore the role of embodied bodily experience on the constitution of abstract and conceptual ideas. We use both Lakoff and Johnson's concept of "image schema" and McNeill's classification of gestures to examine a thirty-minute case study involving two postgraduate architecture students. The aim of this study is to explore whether there are repetitive patterns in the iconic and deictic gestures during the modeling process as the participants generate spatial ideas. We aim to enrich the discussion on the role of bodily experience during architectural design and modeling by using the outcomes of this case study.

Istanbul Teknik Üniversitesi İstanbul.
Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey.

Başvuru tarihi: 13 Eylül 2014 (Article arrival date: September 13, 2014) - Kabul tarihi: 24 Eylül 2014 (Accepted for publication: September 24, 2014)

İletişim (Correspondence): Sema ALAÇAM. **e-posta (e-mail):** alacams@itu.edu.tr

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

İnsan bedeninin insan zihninden ayrı bir parça olarak ele alınmasının ve parçalı bakış açısının bilimsel çalışmalarda bir yansıması olarak, tasarım araştırmaları, bilişsel çalışmalar ve insan-bilgisayar etkileşimi gibi alanlarda ontolojik ve yöntemsel açıdan aşırı indirgemelere rastlamaktayız. Algılayan özne-algılanan nesne ikiliği ile algının bütünselliği sorgulamaları mevcut literatürde ya tamamen gözardı edilmekte ya da yeterince derinleştirilmemektedir. Özellikle bilgi işlemsel (computational) kuram ve klasik biliş kuramında kartezyen ve ikili bakış açısının yaygın olduğu görülmektedir. İnsan ve çevre arasındaki ilişkiyi klasik bilişsel kuramda olduğu gibi tekil girdi-çıkıtı-işlem olarak değil, birbirini tamamlayan bütünleyen deneyimler bütünü olarak ele alan, insan zihni ve bedenine bütüncül olarak yaklaşan, fiziksel çevreyi insanın bir uzantısı olarak varsayan “somutlaşan biliş” çalışmaları sayısal ortamın kısıtlarını anlamamız konusunda ipuçları sağlamaktadır.

En genel anlamda bu araştırmanın temel motivasyonu, mimari tasarımın erken aşamalarında sayısal ortam arayüzlerinin tasarımcıların soyut ve kavramsal düşünce geliştirme aşamasında neden ve nasıl yetersiz kaldığını inceleyerek gelecekteki sayısal ortam tasarımlarına altlık olacak bulgular elde etmektir. Bu amaçla, sayısal ortamda yapılacak bir modelleme çalışmasının ampirik gözlemine dayalı uygulama çalışması kurgulanmıştır. Mimarlık alanından iki yüksek lisans öğrencisinin yer aldığı uygulamada, katılımcılardan birisinin diğerine önceden bakmış olduğu dört adet fiziksel maketi tarif etmesi istenmiştir. Katılımcıların geometrik ve uzamsal ilişkileri anlatacağı ve anlamaya çalışacağı bir modelleme ortamı oluşturulmuş, onların diyaloglarındaki el jestleri ile sözel anlatımlar incelenmiştir. Böylelikle, uzama ilişkin düşüncelerin ifadesinde ve oluşturulmasında, kelimeler ile temsil edilmemiş olan ve el jestleri ile bütünlünen bedensel deneyimin rolü araştırılmıştır. Mevcut (geleneksel) tasarım süreçlerinde tasarımcıların tasarım temsilleri ve çevreleri ile kurdukları ilişkinin, tasarımcıların uzamsal düşünceleri üzerindeki rolü nedir sorusuna yanıtlar aranmıştır.

Makale kapsamında algılayan özne-algılanan nesne, zihin – beden ayrımı gibi ikili modeller yerine, taşınan bütünsel (holistik) yaklaşma çabasının ontolojik kökenleri tartışılmıştır. Bedensel deneyimi anlamak ve yorumlamakta bütünsellik kaygısını taşıyan ve deneyimin “somutlaşan” (embodied) boyutlarını fenomenolojik bakış açısıyla irdeleyen kavram ve kuramlara referans verilmiştir. Bunlardan, Lakoff ve Johnson’ın imaj şeması kavramı ile McNeill’in jest sınıflandırması, uygulama sürecindeki gözlem ve bulguları değerlendirme aşamasında bütünlük bir şekilde kullanılmıştır.

Bedensel Deneyim ve Deneyimin Somutlaşması

Sartre bedeni hem “kendi-için-varlık”, hem de “başkası-için-varlık” olarak iki ontolojik düzlemde ele almanın gerekliliğini belirtir (Sartre, 1943/2009, s.403). Sartre’a (1943/2009) göre: “Kendi-için-varlık bütünüyle beden olmak zorundadır ve bütünüyle bilinç olmak zorundadır: bir bedenle birleştirilmiş olamaz. Aynı şekilde başkası-için-varlık da bütünüyle bedendir; burada bedenle birleştirilecek ‘psşik fenomenler’ yoktur; bedenın arkasında hiçbir şey yoktur. Ama beden bütünüyle ‘psşik’tir.” (Sartre, 2009,1943, s.405). Merleau-Ponty, Sartre’ın bu iki ontolojik düzlemini algı ve deneyim; Kant’ın “aşkın estetik” kavramını ise “bedensel deneyim” olarak yorumlamıştır (Rawes, 2008). Merleau-Ponty’nin diğer bir katkısı, Husserl ve Heidegger’deki aşkınlık kavramının yerine bedeni koymak olmuştur. Young (2005), Merleau-Ponty’nin bilinci somutlaşan bir deneyim olarak (insan ve insan olmayan diğerleri arasındaki karşılaşmada dokunsal bir varolma biçiminde) beden üzerinden kuramsallaştırmasının devrimci bir adım olduğunu ifade eder (Young, 2005:7). Merleau-Ponty Descartes’in mekanik algı anlayışını, mekanik psikolojiyi ve klasik psikolojiyi indirgemeci oldukları iddiasıyla eleştirir (Merleau-Ponty, 1945/2012). Deneyimin somutlaşan (embodied) boyutu ile dokunmak ve dokunulmanın aynı anda duyumsanmasının algıda bir muğlaklığa neden olduğunun altını çizer (Merleau-Ponty, 1945/2012). Deneyimin somutlaşan boyutu ise, insan doğasına ilişkin “dünyanın-içinde-olmak” gibi yeni kavrayışa kaynaklık etmektedir (Merleau-Ponty, 1945/2012: 87)

Merleau-Ponty’ye göre, bedenimiz dünya içerisindeki tekil bir nesneden öte; yaşayan, nefes alan ve deneyimleyen bir varlıktır. Bu nedenle Merleau-Ponty, bedenle ilgili her kuramın “algılanan dünya” kuramını dikkate almak durumunda olduğunu öne sürer (Merleau-Ponty, 1945/2012: 209). Bedene yalnızca bilincin bir aracı olarak da bakmaz, bunun yerine “ben benim bedenimim” (I am my body) diyerek bir varoluş biçimi olarak ele alır (Merleau-Ponty, 1945/2012; Landes, 2013). Bunun sonucu olarak beden, “dünyanın-içinde-olma”nın varoluşsal boyutlarını ifade eden doğal bir özne olmaktadır (Landes, 2013). Merleau-Ponty’ye (2006) göre, hem gören hem de görünen olma, hem çevresine hem de kendisine dokunan olma, aynı zamanda hem dokunan hem de dokunulan olma durumlarının bütünü algı ve deneyimi oluşturmaktadır (Merleau-Ponty, 2006). Merleau-Ponty (2006) aynı zamanda “hisseden ve hissedilenin bölünmezliği”nden doğan içsellik ile insan vücudunun maddi düzenlenişinin birbirlerinin öncülü ve sonucu olmadığını belirtir

(Merleau-Ponty, 2006, s.34). Bu anlamda Merleau-Ponty (2006) ile Sartre'in (2009, 1943) ifadeleri paralellik taşır. Merleau-Ponty de algının bütünselliği konusuna bakışını açıklarken "algının öncelikle özne ile nesne arasında bir ilişki gibi anlamayı bir yana bırakması" gerektiğinden bahseder (Direk ve diğ., 2003).

Dokunma duyusunun, hareket ve mekân gibi iki boyutundan da söz etmek mümkündür. Hareket boyutu hakkında, Merleau-Ponty (2006): "Devingen vücudum, görünür dünyadan sayılır, ona dahildir ve bu yüzden ben onu görünürde yönetebilirim" diyerek beden hareketine ve hareket algısına da işaret eder ve vücudun hem gören hem de görünen olma durumundan bahseder (Merleau Ponty, 2006, s.33). Sartre (2009,1943) bilinç ve bilincin beden ile dünyada oluşunda karşılıklı ilişkilerinin tanımlanamayan bir çokluk gibi değil de, bakış açısı da içerdiğinden söz eder: "Bu bardak benim için sürahinin solunda, bir parça geridedir; Pierre için sağda, bir parça öndedir. Bir bilincin, bardağın aynı zamanda sürahinin hem sağında hem de solunda, önünde ve arkasında gibi verilmiş olarak dünyayı kuşbakışı seyredebilmesi tasavvur bile edilemez" (Sartre, 2009,1943, s.406). Sartre (2009, 1943) devam eder: "Bilgi yalnızca olunan belirlenmiş bir bakış açısı içindedir ki angaje beliriş olabilir. İnsan-gerçekliği için olmak, orada olmak'tır; yani 'orada şu iskemlenin üstünde', 'orada, şu masada', 'orada, şu dağın tepesinde, şu boyutlarıyla, şu yönelimle, vb.'. Ontolojik bir zorunluluktur bu" (Sartre, 2009,1943, s.408). Yine Sartre'in (2009, 1943) ifadelerinde "yönelme" [Orienté] kavramına rastlamaktayız (Sartre, 2009,1943, s.417).

Kökenlerini özellikle bir kıta Avrupası felsefecisi olan Merleau-Ponty'nin düşüncelerinden devralan "somutlaşma" (embodiment) kuramı, felsefe, psikoloji, biliş, dil bilim, yapay zeka, gibi pek çok farklı alandaki tartışmaları etkilemiştir ve nöroloji alanındaki gelişmelerden beslenerek giderek önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım, beden ve zihni bütünsel bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu anlamda düşünme sürecinde beden önemli bir rolü olduğu varsayılır. Zihnin çalışmasını bilgi işlem kuramında açıklayan girdi – işlem – çıktı süreci biçiminde değildir. Fiziksel çevre ile kurulan ilişki önemlidir ancak bu ilişki kişinin çevreye adaptasyon da gerektiren süreklilik içerisinde ve beden aracılığıyla yapılmaktadır.

Deneyimin somutlaşması yaklaşımının üç ana unsurundan söz edilebilir:

- Beden
- Dış dünya
- Beden ve dış dünya arasında süregelen etkileşim.

Lakoff (1987) ve Johnson (1987) ise somutlaşma kuramına, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı açıklanan "imaj şeması" kavramıyla katkıda bulunmuşlardır (Lakoff, 1987; Johnson, 1987).

Beden İmajı, Beden Şeması ve Lakoff ve Johnson'ın İmaj Şeması Kuramı

Mimarlık alanında "beden-imaj" kuramına ilk referans veren kaynak, Bloomer ve Moore'un 1977 tarihli "Body, Memory, Architecture" kitabı olarak kabul edilmektedir:

"Beden imajı, temel olarak hayatın erken dönemindeki dokunsal ve yönelim (orienting) deneyimiyle biçimlenmektedir. Görsel imajlarımız daha sonra geliştirilir ve anlamlandırılması dokunsal olarak edinilen birincil deneyimine bağlı olmaktadır" (Bloomer and Moore, 1977: 44; Pallasmaa, 2005:40).

Bloomer ve Moore, beden-imaj teriminin daha geniş anlamda klasik "imgelem" kavramını, beden-algı ve beden-şeması gibi kavramları içerisinde barındırdığından söz ederler (Bloomer ve Moore, 1977). Bloomer ve Moore ise kullandıkları beden-imaj kavramını, kişinin uzamsal yönelimleri (intentions), değerleri, kişisel bilgisi ve deneyimleyen bedeni ile edinilen bütünsel bir duygu ya da üç boyutlu "Gestalt" duygusu olarak tanımlamaktadırlar ve "bilinçaltı seviyesinde farkında olmadan bedenlerimizi üç boyutlu bir sınıra yerleştiririz" demektedirler (Bloomer ve Moore, 1977:37). Beden-imaj şemaları olarak "aşağı/yukarı", "ileri/geri", sağ/sol" ve "burada ve içeride" gibi şemaları sıralarlar (Bloomer ve Moore, 1977:40).

Gallagher (2005), etimolojik ve tarihsel kökenlerini 1890'li yıllara kadar geri götürerek beden şeması ve beden imajı terimleri arasındaki farklılığı fenomenolojik bir çözümleme ile irdelemiş ve bu farklılığın literatürdeki yanlış kullanımlarına değinmiştir (Gallagher, 2005). "Beden-şeması", "beden-imajı" kavramlarına daha önce de referans vermiş olan ve "imaj şeması" kuramını geliştiren Lakoff (1987) ve Johnson (1987) ise, Gallagher'in önerilerini benimsemişlerdir (Lakoff ve Johnson, 2008). Beden şeması, "algısal kontrole gereksinim duymayan ve farkındalık içermeksizin işleyen duysal-motor yeteneği" olarak tanımlanmaktadır (Gallagher, 2005: 24; Johnson, 2008). Johnson ise buna ilaveten, kişinin kendine referansla bilinçli yönelimselliğinden daha aşağı düzeyde, bilinçaltı seviyesinde, beden şemasının örtük işlemleri düzenlemesinin altını çizer (Johnson, 2008). Böylelikle, "algımız, bedensel hareketimiz ve kinestetik duyumsamamız" bilinçaltı düzeyinde kendiliğinden bütünleşik bir şekilde işleyebilecektir (Johnson, 2008). Merleau-Ponty beden şe-

ması ile ilgili, jestler aracılığıyla bir yere uzanma örneğini verir (Merleau-Ponty, 1945/2012:103).

Beden imajı ise, “bir kişinin kendi bedeniyle ilişkili algı, davranış ve inanış sistemi”olarak tanımlanmaktadır (Gallagher, 2005; Johnson, 2008).

İmaj şeması kavramı ilk olarak Lakoff ve Johnson tarafından 1987’de önerilmiştir (Lakoff, 1987; Johnson, 1987). Anlayabildiğimiz ve edimli olarak içerisinde yer aldığımız bir dünya ile karşılaşan duysal motor deneyiminin temelini oluşturur (Johnson, 2008). Başka bir ifadeyle Johnson’a göre algının bütün unsurlarının, motor aktivitelerin ve uzamla ilgili ifadeleri anlamamızın temelinde “imaj-şematik” yapı yer almaktadır (Johnson, 2008). Organizmanın çevre ile olan etkileşimi sonucunda sinirsel haritalar oluşmaktadır (Johnson, 2008). Johnson’a göre:

“Uzamsal deneyimin her unsuru, ‘yukarı-aşağı’, ‘ileri-geri’, ‘iç-dış’, ‘üzerinde-altında’ gibi, yaşanan dünyanın temel sınırlarını oluşturan tekrar eden örüntü ve yapılarla tanımlanmaktadır” (Johnson, 2008).

İmaj şemasının soyut ve bilişsel yapı olarak varsayımından öte, somutlaşan kökenlerini de dikkate almak gereklidir (Johnson, 2008). Bu noktada, soyut kavram-sallaştırma ve akıl yürütme süreçleri ile somut bedensel deneyimin karşılıklı etkileşime diyalektik olarak yaklaşmaya ihtiyaç vardır. İmaj şemaları, duyu-motoral deneyimin ötesinde, temsil edilemeyen dünyamızın ve düşüncemizin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Johnson, 2008). İmaj şemaları, insanların topolojik sinir sistemi haritalarında, etkinleştirme örüntüleri olarak işlev görmektedirler (Johnson, 2008). Nöroloji alanında yapılmakta olan güncel çalışmalar, bu savı destekler niteliktedir. Örneğin Rizzolatti ve Craighero’nun 2004 yılında maymunlar üzerinde yaptığı araştırmaya göre, muz tutmakta olan bir maymunun el fotoğrafı gösterilen diğer maymunun sinir sisteminde bu eylemle ilişkili sinirlerin uyarıldığı görülmektedir (Rizzolatti ve Craighero, 2004; Johnson, 2008). Bir insan ya da hayvanın bir eylemi gözlemlediğinde o eylemle ilgili sinir sisteminin uyarılması durumu, Rizzolatti ve Craighero tarafından “ayna nöronları” olarak adlandırılmıştır (Rizzolatti ve Craighero, 2004).

Bunların yanısıra Lakoff ve Johnson (1980/2008), soyut kavramların beden ile deneyimlenebilen uzamsal yönlendirme (spatial orientation) kavramlarından türetilebildiklerini ifade ederler. Yukarı-aşağı, içinde-dışında, önde-arkada, açık-kapalı, derin-sığ, merkezde-çevrede gibi uzamsal yönlendirme kavramlarının kökeninde bedensel deneyim ve dünyayı beden aracılığıyla fiziksel ve kültürel olarak deneyimlemenin olduğunu

belirtirler. Bu önermeye göre, kültürden kültüre değişiklik gösterebilmekle birlikte iyi-kötü, mutlu-mutsuz, sağlıklı-hasta gibi soyut kavramların yukarı-aşağı gibi yönlendirme kavramları ile eşleştiklerinden söz ederler. Örneğin “Çok”un yukarı, “az”ın aşağı ile temsili yoluyla, somut deneyimin dile de yansıdığını eklerler. Gelecekteki olayların “önümüz”, geçmişin “gerimiz”de kaldığı örneğini verirler (Lakoff ve Johnson, 1980/2008). Lakoff ve Johnson’ın imaj şemalarından bazıları aşağıda sıralanmaktadır:

Kutulama (Containment) Şeması

Kutulama şeması, uzamsal bir karakter taşır. Uzama ilişkin diğer imaj şemaları ile bağlantılı çalışır. Johnson’a (2008) göre, asgari düzeyde bir iç ve bir dıştan oluşan soyut sınırlardır (Johnson, 2008). Çeşitli türde ve ölçülerde, bedenimiz, beynimiz ve çevre arasındaki etkileşimin olanakları ölçüsünde bilinçaltı düzeyde oluşturulur (Johnson, 2008). Dünyadaki belirli bir sahneyi anlamamıza ve anlamlandırmamıza katkı sağlar.

Kaynak-İz-Amaç Şeması

Kaynak-iz-amaç şeması üç bileşenden oluşmaktadır: (i) başlangıç noktası, (ii) varış noktası, (iii) başlangıç noktası ile varış noktası arasında bir yörünge (Johnson, 2008). Varış noktası, kutulama şemasının iç bölgesi biçiminde haritalanmaktadır (Johnson, 2008).

Diğer Beden Şemaları: Kavrama (grasp), düşeylik, hareket, merkez-çevre, ölçeklenebilirlik, ağırlık ve güç (Johnson, 2008).

McNeill’in Jest Sınıflandırması

McNeill (1992) jestleri dört ana gruba ayırmaktadır: (i) görüntüsel (iconic), (ii) metaforik, (iii) gösterimsel (deictic) ve (iv) dizgesel jest (beats) (McNeill, 1992). “Görüntüsel jest” terimi, McNeill ve Levi tarafından ilk olarak 1982 yılında kullanılmıştır (McNeill and Levi, 1982). Sözel ifadenin anlamsal içeriği ile görüntüsel jestin biçimsel bir ilişkisinin olması gerekmektedir (McNeill, 1985: 354). Somut varlık ve/veya eylemlere ilişkin olan, şekilsel ya da resimsel bir biçimde temsil edilebilen anlamsal içeriğin karşılığı olan jestlerdir (McNeill, 2005). McNeill, el jestleri aracılığıyla dairesel bir yörünge çizmeyi, kalınlığı olan bir nesneyi kavramayı ya da doğruyu gösterimini görüntüsel jestler arasında sıralamaktadır (McNeill, 2005). Görüntüsel jestler, Ekman ve Friesen’in (1972) önermiş olduğu jest sınıflandırmasındaki “kinetografik” ve “piktografik” kategorilerini kapsamaktadır (Ekman ve Friesen, 1972; McNeill, 1992). Dolayısıyla, bedensel bir eylemin tasvirine ya da referans olduğu içeriğin havada şeklinin çizilmesine de karşılık gelebilmektedir.

Tablo 1. Öteleme ve eş zamanlılık, (McNeill, 2005)

Jest	Konuşma
1. eller zıplar	top bi şekil-de
2. eller yuvarlanır	zıpla-ya zıpla-ya
3. eller sağa hareket eder	yuvar-lan-a yuvar-lan-a

Metaforik jestler, görüntüsel jestlerden, karşılık geldikleri anlamsal içeriğin soyut kavramlara, anılara ya da düşüncelere ait olmasıyla ayrışır. McNeill'in ifadesiyle, "soyutun imgeleri"dir, resimsel/şekilsel nitelik taşıyan somut jest ile metaforik anlamlı bir içeriğin eşleşmesidir (McNeill, 2005). Gösterim jestleri, çoğunlukla elin işaret parmağı kullanılarak mekan içerisindeki bir yerin gösterilmesi biçimindedir, kimi zaman baş, burun, kaşlar ya da ayak gösterim jestine eşlik edebilir (McNeill, 2005). Gösterim jestleri çocuklarda ilk öğrenilen jestler arasındadır (Bates ve Dick, 2002; McNeill, 2005). Ancak yetişkinlerde, fiziksel mekanda bulunan varlıklar yerine daha çok soyut kavramları işaret etmek amacıyla kullanılmaktadır (McNeill, 2005). Soyut gösterim jestleri ise, metaforik jestlerin bir alt türü olarak kabul edilmektedir (McNeill, 2005). Dizgesel jestler, sözel bir anlatımı alt parçalara ayırırken yararlanan, ritmik olarak da adlandırılan jestlerdir.

Sözel içerik ve jestler karşılaştırıldığında anlam her zaman örtüşmeyebilmektedir. Aynı konuşma içerisinde jestler kendinden önceki ya da kendinden sonraki kelimelere karşılık geldiği durumlar için McNeill (2005) "offset" ifadesini kullanmaktadır. Türkçe dili özelinde yapmış olduğu bir analiz Tablo 1'de görülmektedir:

Uygulama

Makale kapsamında tasarlanan olgu çalışmasında aşağıdaki sorulara odaklanılmıştır:

1. Tasarımcıların mekan içerisinde el jestleri aracılığıyla doğrudan fiziksel maket ve/veya çizim ile etkileşimden edindikleri bedensel deneyim ve sayısal or-

tamdaki modelleme deneyimlerini irdeleyerek, sayısal ortamın tasarımcıların kavramsal ve soyut düşünmelerini desteklemekte yetersiz kalışını anlayabilir miyiz?

2. Bir fiziksel maketin incelenmesi, sonrasında hatırlanması ve anlatımı ile ve sayısal ortamda yeniden oluşturulması süreçlerinde el jestlerinin-sözel ifadelerden farklı olarak- uzama ilişkin ifadelerin anlatımındaki rolü nedir?

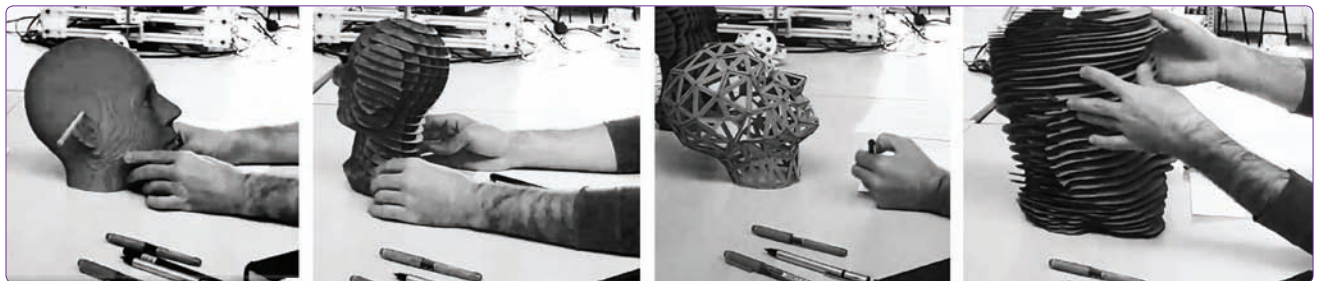
3. El jestleri ve dokunma aracılığıyla algılanmış olan ölçekli maket bilgisini açıklarken, kişiler arasında ortak olabilecek ve tekrar eden örüntüler bulabilir miyiz?

4. Lakoff ve Johnson'ın beden şemaları ile, McNeill'in jest kategorileri arasında bir ilişki kurarak, tasarım sürecinde bedensel deneyimin rolüne ilişkin bilgi ve görüşümüzü derinleştirebilir miyiz?

Kapsam ve Kısıtlar

Makale kapsamında iki yüksek lisans öğrencisinin katıldığı, iki aşamalı bir deney ortamı kurgulanmıştır. Birinci aşama, katılımcılardan birinin fiziksel modelleri incelemesi, ikinci aşama ise bu modelleri görmemiş olan ikinci katılımcının sözel ve jestsel yönlendirme ile bu fiziksel modelleri bilgisayar ortamında 3 boyutlu olarak modellemesinden oluşmaktadır. Birinci aşamada, dört adet 1:1 ölçekli yüz maketinden yararlanılmıştır. Maketler deneyden önce lazer kesici aracılığıyla üretilmiş ve katılımcıya fiziksel çıktıları verilmiştir. Fiziksel maketlerin üretim yöntemleri ve geometrileri farklılık taşımaktadır. Bunlardan bir tanesi birbirine paralel mukavva yüzeylerin aralarında boşluk kalmayacak biçimde eklenmesiyle oluşturulmuştur. İkinci maket, birbirini dik kesen aralıklı yüzeylerden oluşmaktadır. Üçüncü maket, bir birine eşdeğer olmayan çokgen çerçevelerle oluşturulmuş ve göreceli olarak daha çok detay bilgisi (kesişim noktası, yüzey uzunluğu, bileşen sayısı, vb.) içermektedir. Dördüncü maket ise iç-içe geçmeli olarak birleştirilmiştir; diğer maketlerden farklı olarak kendi uzunluğunun üç katı büyüklüğünde esneyebilmektedir ve dinamik bir özelliğe sahiptir (Şekil 1).

İlk aşamada katılımcının 5 dakika boyunca maketleri

Şekil 1. Birinci aşamada incelenen fiziksel modeller.

Tablo 2. Jestlerin dağılımı

Görüntüsel (İkonik)	Metaforik	Gösterimsel	Dizgesel
45 % 43.6	3 %2.9	41 %39.8	14 %13.7

Tablo 3. Jestin icra edildiği ortamla jest türlerinin ilişkisi

Ortam	Görüntüsel (İkonik)	Metaforik	Gösterimsel	Dizgesel
Bilgisayar ekranı	5	1	33	4
Kağıt	16	0	2	0
Hiçbiri	24	2	6	10

incelemesi istenmiştir. Bunu yaparken maketlere dokunmasına, ihtiyaç duyduğunda not almasına ve eskiz yapmasına izin verilmiştir. İkinci aşamada ise, fiziksel maketlerin geometrik ilişkilerinin sözel ve jestsel ifadelerle temsilinin gözlenebilmesi amacıyla maketler ortadan kaldırılmış ve birinci katılımcının diğer katılımcıya bu maketleri tarif etmesi istenmiştir. Her iki katılımcı da, jestlerinin etkilenmemesi için, deneyin amaç ve yöntemi konusunda özellikle bilgilendirilmemiştir. İkinci aşamada, diz üstü bilgisayar ve 3 boyutlu modelleme ortamı olarak da Rhino yazılımı kullanılmıştır. Deneyin tamamı videoya kaydedilmiştir. Video kayıtlarından yararlanarak, 32 dakika 36 saniye süren ikinci aşamanın sözel çözümlemesi yapılmıştır. Bu inceleme kapsamında katılımcıların baş ve göz hareketleri göz ardı edilmiş ve yalnızca el jestleri incelenmiştir. Klavye kullanımındaki tuşlara basmaktan ya da fare kullanımından kaynaklanan dokunsal geri bildirim göz ardı edilmiştir. Bunların yanısıra, deneyin yapıldığı tarihte katılımcıların mimarlık eğitimini tamamlamış oldukları göz önünde bulundurulmalıdır.

Bölgümlere Ayırma

Çözümlemesi yapılmış olan video kaydının tamamı, jestlerden oluşan toplam 103 adet parçaya ayrılmıştır. Bu aşamada, McNeill'in (1992) görüntüsel, metaforik, gösterimsel ve dizgesel olarak 4 ayrı kategori biçiminde yapmış olduğu jest tanımlamalarından yararlanılmıştır.

Bu jestlerin, sözel çözümlemenin tamamındaki dağılımı Tablo 2'de görülmektedir.

Bu jestler arasından 6 adet gösterim jesti, aynı zamanda görüntüsel ve uzamsal nitelik de taşımaktadır. Örneğin bu 6 adet gösterim jesti, somut bir geometriyi

mekanda yalnızca tekil bir nesne olarak işaret etmekle kalmayıp, aynı zamanda doğrultu, yön, açı, küresellik, bir alanın dairesel temsili gibi niteliklerini aktarmaktadır. Yukarıdaki tabloda, uzamsal nitelik taşıyan bu jestler, "gösterimsel jestler" arasında değerlendirilmiştir.

Uygulamanın ikinci aşamasında, katılımcılardan birisinin dört adet fiziksel maketi bilgisayar ortamında modellemesi beklenmekteydi. Ancak iki katılımcının diyalogları sırasında eskiz aracılığıyla anlatıma da izin verilmişti. Katılımcıların, çok belirgin bir sıralama olmadan kimi zaman bilgisayar ekranına odaklandığı, kimi zaman ihtiyaç duydukça eskiz yaparak modelin geometri bilgisini aktardıkları, kimi zaman da masa başında oturarak yüz yüze iletişim kurdukları gözlemlenmiştir. Buradan hareketle, jestin icra edildiği ortam olarak üç kategori önerilmiştir (Tablo 3). Bunlar, iki katılımcı arasındaki diyalogun odağının bilgisayar ekranı olduğu "bilgisayar ekranı"; masa üzerinde yer alan eskiz kağıdına çizim yaptıkları "kağıt" ve yüz yüze iletişim kurdukları "hiçbiri" kategorileridir. "Hiçbiri" olarak tanımlanan kategoride, çoğunlukla dirseklerden en az birisinin masaya temas ettiği (42 jestten 34'ünde) gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu kategoride iletişimin odağında dirsekten parmak uçlarına kadar el jestlerinin icra edildiği masa düzlemi ve masanın üst bölümündeki alan bulunmaktadır.

Fiziksel modelin el jestleri aracılığıyla, masa düzleminin üst bölümündeki alanda havada anlatımında ("hiçbiri") ve kağıt üzerine yapılan çizimlerinde ("kağıt") görüntüsel jestlerin bilgisayar ekranına kıyasla daha çok kullanıldığı görülmüştür (Tablo 3). Bilgisayar ekranının odak olduğu durumlarda ise, gösterimsel jestlerin belirgin bir şekilde fazla olduğu görülmektedir

Tablo 4. Jestlerin uzamsal nitelikleri

Görüntüsel (İkonik)	Metaforik	Gösterimsel	Dizgesel
Paralellik	Doğrultu	Doğrultu	
Ardışıklık	Yön	Yön	
Bitişiklik	Bir araya getirmek	Açısal değer	
Ortada bulunma	Dairesel alan seçimi		
Doğrultu			
Yön			
Yataylık			
Düşeylik			
Açısal değer			
Bir hacmin dış yüzeyi			
Bir şeklin kontör çizgisi			
Başka bir şekle göre oranı			
Büyüklüğüne ilişkin göreceli bir yaklaşık değer			
Doluluk			
Boşluk			

(Tablo 3). Gösterimsel jestlerin icrası, işaret parmağının bilgisayar ekranına dokunması aracılığıyla, sayısal modelin tamamının ya da bir bölümünün işaret edilmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Bilgisayar ekranında modelin işaret edildiği 33 adet gösterimsel jestten, 4 adetinde görüntüsel karakter de yer almaktadır. Örneğin “buradan buraya taşıyalım” ifadesinde geometrinin başlangıç noktası, taşıma eyleminin yapılacağı doğrultu ve taşınacağı yeni nokta ekranda gösterilmiştir.

Jestlerin Uzamsal Nitelikleri

Tablo 4’te görüleceği gibi, sözel içerikte yer almayan jestler aracılığıyla aktarılan uzama ilişkin anlam en fazla görüntüsel jestler aracılığıyla taşınmaktadır. Bunu

gösterimsel jestler takip etmektedir. Tablo 4’ü, Tablo 3 ile birlikte değerlendirecek olursak, çizim ve havada anlatımda, bilgisayar ekranına kıyasla, katılımcılar jestleri aracılığıyla uzama ilişkin daha fazla bilgiyi aktarmışlardır. Yüz yüze iletişimde (24 adet görüntüsel jest) ve çizim ile anlatımda (16 adet görüntüsel jest) modelin bileşenlerinin ardışık olma-olmama durumu, yataylık ve düşeylik gibi nitelikleri geometrinin dış çizgisinin 2 boyutlu ve dış yüzeyinin 3 boyutlu canlandırılması gibi sözel ifadede yer almayan bilgilerin aktarıldığı görülmektedir (Tablo 3 ve Tablo 4). Ancak bilgisayar ekranı üzerinden modelin uzamsal niteliklerin tartışılması daha sınırlı kalmıştır (5 adet görüntüsel jest). Bilgisayar ortamında iletişimde görüntüsel jestin yerini göste-

Tablo 5. Sözel içerik ve jestin karşılaştırılması

Öteleme	Görüntüsel (İkonik)	Metaforik	Gösterimsel	Dizgesel
İleriye öteleme	7	0	3	0
Geriye öteleme	2	0	0	0

Tablo 6. Jestler ile imaj şemaları arasındaki ilişki

İmaj Şemaları	Görüntüsel	Metaforik	Gösterimsel	Dizgesel
Kaynak-iz-amaç şeması	36/45	2/3	4/41	0
Hareket şeması	21/45	0	3/41	0

rimsel jeste bıraktığı, bunun sonucu olarak da jestlerin taşıdığı uzama ilişkin anlamsal derinliğin daraldığı gözlemlenmiştir (Tablo 3 ve Tablo 4).

Sözel ifadede yer almayıp jestler aracılığıyla anlatılan uzamsal nitelikler Tablo 5'te ifade edilmişti. Bunun yanısıra, sözel içerik ve bunun jestsel karşılığına bakıldığında, kimi zaman da anlamsal içeriğin ötelenmesine rastlanmıştır. Tablo 2'de yer alan (McNeill, 2005) anlamsal öteleme ile benzerlik taşıyan öteleme durumuna, "ileriye öteleme" ve "geriye öteleme" olarak, iki alt kategori önermekteyiz (Tablo 5). Bu sınıflandırma için sözel çözümlemede yer alan: "O küreyi sıra sıra ayırmak gibi bir şansımız yok mu" ifadesi örnek verilebilir. Katılımcı "küreyi" kelimesi söylerken, görüntüsel jest aracılığıyla havada küresel hacmin alt bileşenlerinin "yan yana", "sıra sıra" olma durumunu canlandırmaya başlamıştır. Sözel ifade, görüntüsel jestten sonra gelmiştir. Jestin, anlamı sözel ifadeden önce aktardığı durumlara "ileriye öteleme", sonra canlandırdığı durumlara ise "geriye öteleme" olarak ele alınmıştır. Anlamın geriye ötelenmesine görüntüsel jestlerde, ileriye ötelenmesine ise hem görüntüsel hem de gösterimsel jestlerde rastlanmıştır (Tablo 5).

Görüntüsel jestlerde anlamın ileriye ve geriye ötelendiği durumlara, çizim esnasında ve yüz yüze iletişimde rastlanmıştır. Gösterimsel jestlerde anlamsal ötelemeler ise, bilgisayar ekranında çalışılması esnasında gözlemlenmiştir (Tablo 5).

Jestler ile imaj şemaları birlikte ele alındığında, "kaynak-iz-amaç" şemasının en çok görüntüsel jestler tarafından desteklendiği görülmektedir (Tablo 6). Benzer şekilde hareket şemasının da görüntüsel jestler ile desteklendiği, diğer jestlerin beden şemalarını desteklemekte göreceli olarak yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır (Tablo 6).

Sonuçlar

Çalışma kapsamında bir modelleme uygulamasından yararlanılarak, uzama ilişkin düşüncelerin ifadesinde ve oluşturulmasında, kelimeler ile temsil edilmemiş olan ve el jestleri ile bütünlünen bedensel deneyimin rolü araştırılmıştır. Sayısal ortamda modelleme sürecinde, bir fiziksel maketi tarif etmesi istenen katılımcının el jestlerinde ne gibi tekrarlar, örüntüler ve ilişkiler oluştuğu gözlemlenmiştir. El jestlerinin McNeill'in (1992) kategorilerine göre dağılımı, el jestleri ile sözel içeriğin ilişkisi, el jestleri ile maketin anlatıldığı ortamın ilişkisi ve son olarak da Lakoff (1987) ve Johnson'ın (1987) imaj şemaları ile el jestlerinin ilişkisi irdelenmiştir.

Görüntüsel jestler, fiziksel bir modelin bileşenleri

arasındaki ilişkinin ve uzamsal bilginin anlatılması esnasında sözel diyalogu tamamlar niteliktedir. Kimi zaman sözel anlatımda birbirini takip eden iki cümle için tek bir yüklem kullanılabilir, cümleler arası anlam jestlerle tamamlanmaktadır. Bunların yanısıra, uygulama kapsamında kullanılmış olan fiziksel maketlerin hareketli niteliklerinin, sözel içerik olmadan yalnızca jestler aracılığıyla anlatımına da rastlanmıştır. El jestleri sadece geometriyi değil, bir eylemin oluş sürecini de canlandırmakta kullanılabilir. Kimi durumlarda ise özellikle görüntüsel jestlerin kaynak-iz-amaç şeması ile hareket şemasını eş zamanlı olarak destekledikleri görülmüştür.

Sözel ve jestsel içerik karşılaştırıldığında, anlamın ileriye ve geriye ötelenmesi, Lakoff (2008) ve Johnson'ın (2008) "kaynak-iz-amaç" şeması açısından önem taşımaktadır. Fiziksel maketi eskiz ile anlatırken ya da yüz yüze el jestleri ile tarif ederken "ileriye" ve "geriye" dönüş ötelemede "görüntüsel" jestler kullanılmıştır. Bilgisayar ekranında çalışılması esnasında, daha az sayıda ötelemeye gösterimsel jestler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Tablo 5). Görüntüsel jestlerle, imaj şemaları arasındaki ilişki göz önünde bulundurulursa (Tablo 5 ve Tablo 6), görüntüsel el jestlerinin fiziksel ortamdaki iletişimde "kaynak-iz-amaç" şemasını daha fazla desteklediği ifade edilebilir.

Araştırmanın, mimari tasarımın erken aşamalarında sayısal ortam arayüzlerinin tasarımcıların soyut ve kavramsal düşünce geliştirme aşamasında neden ve nasıl yetersiz kaldığı sorusunu irdelenecek olan çalışmalara kavramsal bir çerçeve ile katkı sunması hedeflenmiştir.

Kaynaklar

1. Bates, E., & Dick, F. (2002). Language, gesture, and the developing brain. In B. J. Casey & Y. Munakata (Eds.) Special issue: Converging method approach to the study of developmental science. *Developmental psychobiology*, 40(3), 293-310.
2. Bloomer, K. C. And Moore C. M. (1977). *Body, memory, and architecture*. Yale University Press, New Haven and London.
3. Direk, Z., Gökyaran, E., Cevahir Şahin, G., Aygün, Ö., Savaşçın, Z., Zengin, N. (2003). *Dünyanın Teni: Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*. İstanbul, Metis.
4. Fogtman M. (2012) *Designing with the body in mind: Kinesthetic Empathy Interaction*, PhD Dissertation, Aarhus School of Architecture, Department for Design.
5. Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, University of Chicago.
6. Johnson, M. (2008). *The meaning of the body: Aesthetics of human understanding*. University of Chicago Press.
7. Lakoff, G. (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind* Chicago: Uni-

- versity of Chicago Press.
8. Landes, D. A. (2013). *The Merleau-Ponty Dictionary*. A&C Black.
  9. McNeill, D., & Levy, E. (1982). Conceptual representations in language activity and gesture. In R. Jarvella & W. Klein (Eds.), *Speech, place, and action: Studies in deixis and related topics* (pp.271-295) Chichester, England: Wiley.
  10. McNeill, D. (1985). So you think gestures are nonverbal?. *Psychological review*, 92(3), 350.
  11. McNeill, D. (1992). *Hand and mind: What gestures reveal about thought*. University of Chicago Press.
  12. McNeill, D. (2005). *Gesture and thought*. University of Chicago Press.
  13. Merleau-Ponty, M. (2006). *Göz ve Tin*. İstanbul, Metis.
  14. Merleau-Ponty, M. (2012) *Phenomenology of Perception, çeviren. Donald A. Landes*, Routledge, New York (İlk baskı: 1945).
  15. Pallasmaa, J. (2005). *The eyes of the skin: Architecture and the Senses*. England, WileyAcademy (ilk basım tarihi: 1996).
  16. Pallasmaa, J. (2009). *The thinking hand: existential and embodied wisdom in architecture*. Chichester: Wiley.
  17. Rawes, P., *Space, Geometry and Aesthetics: Through Kant and Deleuze*, G. Banham (Editor) Palgrave Macmillan, New York, 2008.
  18. Rizzolatti, G., & Craighero, L. (2004). The mirror-neuron system. *Annu. Rev. Neurosci.*, 27, 169-192.
  19. Van Rompay, T., Hekkert, P., & Muller, W. (2005). The bodily basis of product experience. *Design studies*, 26(4), 359-377.
  20. Young, I. M. (2005) *On female body experience: "Throwing like a girl" and other essays*. Oxford University Press.

Anahtar sözcükler: Bedensel deneyim; deneyimin somutlaşması; el jestleri; tasarımda modelleme.

Key words: *Bodily experience; embodiment experience; hand gestures; modeling in design.*

Çekirdek Köylerin Eko Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model

A Sustainability Model for Bringing Core Villages into Eco-tourism

Öztañ TUĞUN,¹ Aykut KARAMAN²

ÖZET

Eko köyler kırsal kesim turizminin bir uygulama alanı olmaktadır. Geleneksel köy hayatını da yaşama katan tatil güzergahlarının tercihi haline gelmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC), Devletin taraf olarak 2004'teki Karpaz Yarımadasında emirname kararlarıyla başlattığı eko köy turizm hareketlerinin, sürdürülebilirlik kapsamında bir planlama yaklaşımı ile Kıbrıs Adasında uygulanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Devletin bu kararlarına katkı sağlamak üzere, çekirdek köylerin turizme kazandırılması için sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde bir çalışma geliştirilmiştir. Çalışmada, çevre sorunları, sürdürülebilir gelişme ve çevresel sürdürülebilirlik tartışılarak eko turizm ve eko köy, içerik olarak ele alınmış, turizme kazandırılacak çekirdek köyün kapsamı açıklanmıştır. Çekirdek köylerin sürdürülebilirliği için bir kavramsal çerçeve oluşturularak sürdürülebilir eko turizm bağlamında planlama ilkeleri ortaya konmuştur. Eko köylerin sürdürülebilir olmasına yönelik, Wheeler'in sürdürülebilirlik planlamaya yönelik ortaya koyduğu 9 temel çalışma alanı olan; a. Kompakt, dengeli arazi kullanımı, b. Araç kullanımı ve kolay erişim, c. Kaynakların akılcı kullanımı, atıkların azaltılması, çevre kirliliğinin önlenmesi, d. Doğal sistemlerin restorasyonu, e. İyi konut ve yaşam çevresi, f. Sağlıklı sosyal ekoloji, g. Sürdürülebilir ekonomi, h. Halk katılımı, i. Yerel kültür ve toplumsal değerlerin korunması, kavramsal çerçeveleri kullanılarak bir model oluşturulmuştur. Bu model çerçevesinde eko turizm uygulaması için devlet tarafından pilot köy olarak seçilen Büyükkonuktaki oluşumlar irdelenmektedir.

ABSTRACT

Eco villages comprise a part of eco-tourism in rural regions, and are the destination of choice for those who wish to experience a taste of traditional life. In 2004, through a series of by-laws, the Turkish Republic of Northern Cyprus (KKTC) initiated an eco-tourism movement in the Karpaz Peninsula. It was envisioned then that a planning approach within the framework of sustainability would be of importance to the island, and the project was developed using a sustainable planning approach with a view to contributing to the state's initiative to incorporate core villages into tourism on the island. Eco-tourism and the eco-village were explored within the framework of environmental problems, sustainable development and environmental sustainability, and the concept of core village was explained, with an emphasis on its benefits for tourism on the island. To ensure sustainability of the villages, a conceptual framework based on the principles of sustainable planning was established, specifically, in this case, on the Wheeler principles. These are grouped as: a. Compact, efficient land use, b. Less automobile use, better access, c. Efficient use of resources, reduction of pollution and waste, d. Restoration of natural systems, e. Good housing and living environments, f. Healthy social ecology, g. Sustainable economics, h. Community participation, i. Preservation of local culture and wisdom. These are used as cross references in assessing the situation in Büyükkonuk Village, the place nominated as the pilot area for eco-tourism.

¹Yakın Doğu Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Lefkoşa, K.K.T.C.

²Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

¹Near East University Faculty of Architecture, Department of Architecture, Lefkoşa, T.R.N.C.

²Mimar Sinan Fine Arts University Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Istanbul, Turkey.

Başvuru tarihi: 13 Haziran 2014 (Article arrival date: June 13, 2014) - Kabul tarihi: 09 Eylül 2014 (Accepted for publication: September 09, 2014)

İletişim (Correspondence): Öztañ TUĞUN. **e-posta (e-mail):** oztug44@yahoo.com

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Çevresel Sürdürülebilirlik

Günümüzde çevre sorunları yaşam alanlarını ve insan hayatını tehdit eden önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre kirliliğinin insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri, su ve hava kirliliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik zenginliklerin azalması, iklimin değişmesi, denizlerin kirlenmesi gibi geri kazanılamayan kayıplara yol açmakta, insanların sağlığını olumsuz etkilemekte, kültür varlıklarını da tehdit etmektedir.

Bu etkilenmenin sonuçlarının daha çok yerleşkelerde ve canlı hayatın devam ettiği yerlerde gözleniyor olması sürdürülebilir bir gelişmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. İşte bu unsurların da akılcı bir planlamayla yıllara yayılan süreçler içinde çözülebileceği varsayılarak çalışmaların bu yönde uzun vadeli olarak geliştirilmesinin gerekliliği uzmanlarca belirtilmektedir.¹

Bu durum, çevre sorunları açısından kırılgan bir sektör olan turizmi de yakından etkilemektedir.

Dünya genelinde bozulmamış doğadaki turizm hareketlerine katılmaya olan talep hızla artış göstermektedir. Bu taleplere, kırsal kesimde halen geleneksel yaşamını sürdürmeye çalışan köylerde yapılan düzenlemelerle cevap verilmeye çalışılmaktadır. Turizm, özellikle de eko turizm doğa içinde ve doğayı kullanarak gelişen bir olgudur. Bu talepleri karşılarken ekolojik dengeyi ve biyolojik çeşitliliği bozmadan yenilenebilir bir çevrede faaliyette bulunulması esastır. Doğal ve kültürel çevrenin korunarak turizmde sürekliliğin sağlanmasıyla ekonomik süreklilik de sağlanmıştır olacaktır.

UNESCO raporunda belirttiği gibi "Ülkeler kısa vadeli kazançlar için doğal ve tarihsel değerleri koruma olayını terketmemeli ve ertelememelidir. Çünkü turizm ve ekonomik kalkınma, ancak ülkelerin doğal, tarihsel ve kültürel değerlerinin korunması ve uygun çözümlerle değerlendirilmesi ile var olacağına" dikkat çekmektedir.² Bu koruma stratejileri ile aynı zamanda gelecek kuşaklara devredilmesi gereken geleneksel kültürün ve bozulmamış doğanın, yenilenebilir kaynakların devrinin gerçekleştirilmesi mümkün olmaktadır.

"Sürdürülebilir Gelişme" kavramının yaşama geçirilebilmesine yönelik küresel uzlaşma, 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre Kalkınma Konferansı kararları ile "Gündem 21" adıyla anılmaktadır. "Gündem 21", ülke ve ülkelerarası işbirliğiyle oluşturulan, ülke-

sel sürdürülebilir bir gelişmenin oluşturulmasında tüm ülkelerin kendi yaşam koşullarına ve çevre verilerine göre yapacakları çalışmalarda kullanılacak ilke ve kriterlerin, çalışma alanlarının belirtildiği bir rehberdir.³

Sürdürülebilir gelişmenin 3 farklı gelişme süreci ;

- Ekonomik Gelişme,
- Toplumsal Gelişme,
- Çevresel Gelişme'dir

ve bu süreçlerin de her birinin kendine özgü gerekleri vardır. Sürdürülebilir gelişme kavramının toplumun gelişmesinde ekonomik denge ve korumacılık kavramları ile birlikte doğada var olan ekolojik dengenin de korunması ile planlamanın her aşamasının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Yerel ve küresel ekonomik reform için sürdürülebilir gelişme ekonomik gelişme sürecini yaşamaya değer kılan eko sisteme ve topluluk sistemlerine (kentler, köyler, mahalleler ve aileler) zarar vermeden geliştirecek yollarının bulunmasını öngörmektedir. Bugünkü ekonomik sistemin işleyişi bir pazar büyümesi için, maliyetlerin gözardı edilmesi ve her koşulda kalıcı bir kar oranının her zaman artı yöne ilerlemesi odaklıdır. Ekolojik denge ve ekonomik gelişme süreçleri içerisinde oluşan toplumsal gelişmenin olabilmesi için ise toplumdaki bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, ekonomik getirilerin tüm kesimlere eşit ve dengeli dağılımı ve kendi kendine yeterli olabilecek toplumun yaratılması gerekliliği vardır. Ekolojik gelişme için de toplumların ihtiyaçlarını karşılarken kullanılan doğal kaynakların doğa tarafından yenilenebilir sınırlar içerisinde tüketilmesini, oluşan atıkların doğal yollarla yok edilmesini, geriye dönüşüm yoluyla tekrar ekonomiye kazandırılmasını öngörmektedir. İşte sürdürülebilir bir gelişme; bu üç kavramın gereklerinin bir uyum içerisinde, ilişkilerin geliştirilerek, yerine getirebilme becerisiyle mümkün olmaktadır.³

Sürdürülebilir gelişme planlaması ve akılcı büyüme, güncel temel kuramsal çerçeveler olarak planlama sorunlarının anlaşılıp, uygulama sürecini yaşam kalitesi adına denetlemeyi kolaylaştırmaktadır. Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal, çevresel alanlarda politika geliştirme, eylem planları ve yaşam alanlarının tasarlanması söz konusu olduğunda, yönlendirici bir kılavuz olarak ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan sürdürülebilir gelişme, çevresel sorunlara 50-100 yıllık uzun erimli bir bakışı ön görmektedir.⁴

¹ (Blowers, 1993'ten aktaran Karaman, 2009, 2). ² (Gezici 1998'den aktaran Türk, 2000, 2).

³ (Yerel Gündem 21 Planlama Rehberi, 1996, 2). ⁴ (Blowers, 1993'ten aktaran Karaman, 2009, 2).

Eko Turizm

Eko turizm eko köylerin aracılığıyla yapılan doğa içinde yaşama açık bir turizm türüdür.

Turizm amaçlı kullanımı düşünülen alanlarda çevre koruma, toplumun refahı, turistlerin hoşnutluğu önemlidir. Ekonomik katkı sağlanması ve bu amaçlarla turizm çevre uygunluğuna ulaşmak için seçilen köy yerleşimi alanlarında doğaya, tarihsel, kültürel ve mimari değerlere uygun, yörenin özgün karakteristiği olan sosyal yaşamını bozmadan gerçekleşen turizm türü, eko turizm olarak tanımlanabilmektedir.

Eko turizm, doğal hayatın devamında, geleneksel kültürün yaşatılması ile ilgili olarak çevre ve kültürel değerlerin önem kazanması ile birlikte Avrupa Kıtası'nda, İtalyada 'Kırsal Turizmi Geliştirme Yoluyla Ekonomiyi Canlandırma' hareketleriyle 1960'larda başlamıştır. Bu yeni turizm hareketi gelişerek, 1980'lerde eko köy turizmine hizmet eder hale gelmiştir. Biyolojik çeşitliliğin korunmasının 1992'deki Rio Sözleşmesi'nde ve devamındaki çevre koruma değerlerinin, eko sistem erozyonunun sonlandırılması gerekliliğinin "Gündem 21"de belirtilmesi ışığında bu kararlar doğaya açık geleneksel alanlarda da, eko turizmle hayat bulmaktadır.⁵

Günümüzde geleneksel kitle turizminin yanı sıra doğayı ve yeni kültürleri keşfetmek, günlük yaşam tarzından uzaklaşarak kısa süreliğine dahi olsa değişik kültürleri yerinde yaşamak için seyahat edenler artık, kendilerinin de köy sosyal hayatı içinde aktif olarak rol alabilecekleri turizm hareketlerine katılmak istemektedirler. Bu yöndeki yöresel yaşantıya katılma taleplerinin arttığı Dünya Turizm Örgütü'nün yaptığı çalışmalar sonrasında raporlarında da açıkça belirtilmektedir.⁶

Kitle turizmine alternatif olarak, kırsal kesimde turizm alanları yaratarak turizm türlerinin ve kırsal kesim ekonomilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Turizm arzının maksimize edilmesi, turizm arz ve talebinin dengelenmesi ve turizmin bölgesel kalkınmada bir araç olarak kullanılmasının sağlanması, eko turizmin uygulandığı köyler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece doğal, tarihsel ve ekonomik değerlerin, geleneksel sosyal yaşamın de korunması sağlanabilir.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, 2002 yılını eko turizm yılı ilan ederek konuyla ilgili bir çalışmanın yapılması için görevlendirdiği Dünya Turizm Örgütü çalışmasında eko turizmin bileşenlerini;

- "Yöredeki biyolojik çeşitliliği ekolojik dengeler açısından korumak ve katkıda bulunmak,

- Yerel halkın refahını gözeterek, turistlerin ve yerel halkın bilinçlenmesini sağlamak,
- Yerel halkın ve turistin turizm sektöründe sorumluluk içinde hareket etmesini sağlamak,
- Küçük ölçekli işletmeler ile küçük kapasiteli turistik yapılara da hizmet olanağı sağlamak,
- Turizmin yönetilmesinde yerel ölçekli katılımın da önemini vurgulamak,
- Köy mülkiyetlerinin korunmasında ve istihdam olanaklarının da yerel halk lehinde gelişmesini gözetmek,
- Geri dönüşümü olmayan kıt kaynakların kullanımını en düşük düzeyde tutmak." olarak sıralamaktadır.⁷

Bu bağlamda eko turizmin yer aldığı kırsal kesimde sürdürülebilir ekonomik canlılığı oluşturmak için gerçekleştirilen çalışmalarda çevre, doğa ve yerel kültürün korunması ön planda tutularak gelişme sağlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kontrolsuz ve plansız gelişecek eko turizm hareketleri, eko sisteme ve ekolojik dengeye zarar veren unsurlardır. Ayrıca bunun yanında eko turizmin gerçekleştiği eko köylerde ekonomik girdileri geriletirerek yaşam koşullarını da etkilemektedir. Eko turizmin sürdürülebilirliği o ülkenin turizm potansiyellerinin ortaya konarak ülke genelinden başlayarak eko turizmin uygulanacağı kesimler için politika ve stratejilerin geliştirilmesi ile mümkün olmaktadır.

Eko Köyler

Sanayileşmiş ülkelerde yaşam kalitesinin 1970'lerde en yüksek seviyesine çıkmasına rağmen dünya genelinde yapılan ekolojik ayak izi analiz raporlarında, insanlığın doğal kaynakları yenilenebilir sınırlarının üzerinde kullanması sebebiyle dünya üzerindeki yaşamın, sürdürülebilir olmadığı belirtilmektedir. Doğal kaynakların tükenmeye başlamasıyla bozulan ekolojik dengenin insan yaşamındaki olumsuz etkileri, sürdürülebilir bir ortak yaşamın oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Hildur-Ross Jakson çiftinin kurduğu Gaia Vakfı "Sürdürülebilir topluluklar" konusunda Gilmanlara yaptırdığı alan çalışması ile ilgili raporda; "İnsan etkinliklerinin zararsız bir şekilde doğa ile bütünleştiği, sağlıklı insan gelişimini destekleyen ve başarılı bir biçimde kesintisiz olarak sürebilecek insan ölçeğindeki tam teşekküllü yerleşimlerdir" diye açıklanmaktadır.⁸ Eko köylerin, toplumda oluşan hasarların onarılması ve

⁵ (Tuğun ve Diğerleri, 2013, 1). ⁶ Dönmezer ve Samioğlu, 2007, 15, 16.

⁷ (Ovalı, 2007, 66,67).

⁸ (Dawson, 2006, 18).

insanlığın, dünyanın verebildiği limitler dahilinde yaşayabilmesi konusunda yol gösterici yerleşmeler olduğu vurgulanmaktadır.

Eko köyler çevre değerlerinin sürdürülebilirliği için etkin bir olgudur ve sürdürülebilirlik kapsamında ekonomik, sosyal, çevresel alanlarda kırsal ve doğal hayatın turizme kazandırılmasını sağlayan köy yerleşim birimleridir. Doğanın, çevrenin, köy yaşantısı ve kültür mirasının korunması, toplumsal eşitliğin sağlanması ve ülke refahının tüm kesimlere eşit paylaşımını getirmesi eko köyleri önemli kılmaktadır.

Eko köyler ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamıyla sürdürülebilir yerleşim birimleridir. Bunun için, doğaya, çevreye ve geleneksel yaşam biçimine, mevcut dokuya uyumlu yeni tasarım uygulamalarıyla da çevrenin ve geleneksel kültürün korunması hedeflenmektedir.⁹

Dünyada değişik ülkelerdeki eko köyler, kuruluş amaçları açısından farklılıklar göstermektedir;

Mbam ve Faoune eko köyleri (Senegal);

Mbam ve Faoune eko köyleri yaşamlarını dayandırdıkları üretimdeki düşüşün ve modern teknolojinin getirdiği sosyal ve kültürel bozulmanın, genç nüfusu büyük kentlere göçe zorlaması nedeniyle Gen Senegal'e (Global Eco Village Network-Küresel Eko Köyler Ağı) üye olmaları ile kültür, ekonomi, sağlık ve spiritüellik gibi alanlarda sürdürülebilir olmayı taahhüt etmişler ve yaptıkları çalışmalarla problemlerini çözmüşlerdir.

Bu gün Mbam ve Faoune toplulukları civardaki topluluklara ilham kaynağı olmuş araştırma, eğitim, uygulama konularında yararlanılabilecek merkezler olmuşlardır.¹⁰

Seiben Linden eko köyü (Almanya),

Çok küçük bir ayak izi bırakarak yaşamayı hedefleyen Sieben Linden'liler, odun ve kerpiç gibi yerel malzameyi kullanarak ekolojik kurallarla, hiç bir elektrikli alet kullanmadan at gücünden de yararlanarak binalarını inşa etmişlerdir. Bu köyde karbon monoksit salınımı Almanya ortalamasının yaklaşık %28'i kadardır. Bu köyün elektrik enerjisi fotovoltaik panellerle karşılanmakta, sıcak su için güneş pilleri kullanılmaktadır. Evlerin ısıtılması odunlarla gerçekleşmektedir. Köyün sebze ihtiyacının %75'i köy üretiminden karşılanmaktadır.

Sieben Linden, saman balyaları ile ev yapımının ucuza mal edilebilmesi için uğraş vermekte ve ekolojik ayak izlerinin azaltılması yolları üzerinde çalışmalar

yapmaktadır.¹¹

Ithaca Eko köyü, (EVI, ABD);

Ithaca eko köyü insan yerleşimlerinin tekrar tasarlanabilmesi ve sürdürülebilir bir yaşam için kullanışlı aynı zamanda kolayca tekrarlanabilen sistemlere örnek olacak topluluk grubları modeli oluşturmak için kurulmuştur. Ekolojik ayak izini azaltmak için gruplar birbirine yakın kurulmuşlardır. Merkezi ısıtma, güneş enerjisinde yararlanma sistemleri, üstün yalıtımlı duvarların mevcudiyeti özellikleriyle tasarım farklılıkları ortaya konmuştur. Ulaşım, araba havuzu (sahip olunan arabaların ortaklaşa kullanımı için oluşturulan sistem), toplu taşıma, bisiklet, hibrit ve bitkisel yağla çalışan araçlarla gerçekleştirilmektedir. Çalışan nüfusun %60'ı yarı zamanlı eko köyde çalıştığından ulaşım aracı ihtiyacı da o nispette azalmaktadır.¹²

Kemer Evler eko köyü, (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti);

Dip Karpaz köyünde, eski köy dokusu içinde eko köy turizmine uygun kerpiç ya da kesme kum taşlı, mertekli toprak ya da oluklu kiremit çatı örtülü geleneksel yapılar seçilerek çevresi ile birlikte restore edilip turizmde konaklama, dinlenme, kafeterya işlevleri verilerek turizme kazandırılmıştır. Evlerin geleneksel mimarisi, malzeme özelliklerini taşımaları, yöreye has dokuyu ve köy sokağında komşuluk ilişkilerini yansıtmaları köyün özelliklerini oluşturmaktadır.

Figardu eko köyü, (Güney Kıbrıs),

Güney Kıbrısın Trodos dağları eteklerinde yer alan 300 yıllık Figardu köyündeki tüm yapılar ve ara bağlantı yolları dağların yapısı olan volkanik taştan inşa edilmiş, harç olarak kırmızı toprağın samanla karışımı kullanılmıştır. Çatılarda ahşap mertek, çatı örtüsü olarak el yapımı oluklu kiremit veya sıkıştırılmış toprak kullanılmıştır. Evlerin bazılarında halen geleneksel araç-gereç kullanılmaktadır. Figardu köyü bu özellikleri sayesinde yaşamını turizmle sürdürmektedir.¹³

Bu eko köyler; Mevcut bir yerleşim alanının sosyal, kültürel ve doğal kaynakların korunması, konaklama kapasitesi yaratark ve turizm işlevleri verilerek ziyaretçi kabul yoluyla ekonominin canlandırılması amaçlı, veya yeni bir yerleşim biriminin oluşturulmasıyla çevre koruma, doğal yaşam ve doğal yollardan elde edilecek kazanılan imkanların kullanılması ve bu bağlamda ekonomik gelir elde edilmesi amaçlı, olarak kurulduğu görülmektedir. Örneklerde bu eko köylerde ilk kuruluş

⁹ (Rosenthal, 2011).

¹⁰ (Dawson, 2006, 36,37).

¹¹ (Dawson, 2006, 39, 40, 41).

¹³ (Karabardak, 2008).

¹² (Dawson, 2006, 42, 43, 44).

aşamalarında kendilerine yeterli olacak şartların geliştirildiği, daha sonraları köy sınırları dışına bilgi ve ürün ihraç ederek ekonomik gelir elde edildiği izlenmektedir. Bölüm 5'te sürdürülebilirliği irdelenen Büyükkonuk örneğinde gelir sadece ziyaretçi konaklamalarından ve eko turizm faaliyetlerinden gerçekleşmektedir.

Eko köyde ziyaretçilere sunulabilecek hizmetler; konaklama, sağlık hizmetleri, haberleşme, yeme-içme, gezilecek-görülecek yerler, taşımacılık, danışma, festivaller, yerel üretimler, geleneksel ve kültürel aktiviteler ve köy sosyal yaşamına aktif olarak katılma olarak özetlenebilir. Köydeki turistik amaçlı etkinlikler ise eğitim, eğlenme, heyecan duyma, merak, boş zamanları değerlendirme ve özel ilgi alanlarında yoğunlaşmaktadır.

Eko köy turizmi köy halkına sosyal yararlar ve ekonomik katkı sağlamasının yanında geleneksel yaşam şeklinin sürdürülmesi, kültür ve geleneklerin, insanın toprağa olan bağının, toplum değerlerinin, geleneksel zanaat ve becerilerinin korunarak devam ettirilmesi, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklarca devamını sağlayacak olmasıyla da önem kazanmaktadır.¹⁴

Eko köylerde mekansal planlamalar AB ve BM'nin Gündem 21'indeki gibi anlaşmalara duyarlı olmak, uyum ve aşağıdaki özellikleri ihtiva etmek durumundadır.

- Doğal çevrenin geriye dönülemez boyutlarda tüketilmesine karşı önleyici tedbirlerin alınmış olması,
- Yaşam için gerekli olan eko sistem bileşenlerinin geri dönüşümüne zarar verecek eylemlerden kaçınmak ve koruyucu tedbirlerin geliştirilmiş olması,
- Gelecek kuşaklara iyileştirilebilmesine imkan veren maliyetlerde bir çevre mirasının bırakılmış olması,
- Toplumsal eşitlik için ülke refahının tüm kesimlere eşit paylaşımını getirecek politikaların üretilmiş olması,
- Yerel kültürün (mimari, yerleşim dokusu, üretim biçimi, ve yaşam tarzı), ve doğal çevrenin (flora, fauna) korunması, yerel ekonominin korunarak canlandırılması,
- Yerel ekonomik değer olması.¹⁵

Sürdürülebilir Eko Köy

Eko köylerin sürdürülebilirliği, sürdürülebilir ge-

lişme şartlarının yerel düzeyde gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Eko köylerde sürdürülebilirlik her ölçekteki planlama ve geliştirme çalışmalarında yer alması gereken bir kavram ve genel bir bakış çerçevesi oluşturmalıdır. Eko köylerde sürdürülebilirlik için, BM Rehber 21'deki sürdürülebilirlik ilkelerinin karşılanması gerekmektedir.

Yaşanabilir ve yaşam kalitesinin sürdürülebilir olması gereken eko köy yerleşimindeki planlamada; insanların doğa ile ilişkilerinin dengesi içinde beklediği yaşama sevincine katkı sağlayan, yeterli yeşili ve doğal hayatı olan mekansal gelişmelerin de ilkelerinin oluşturulması gerekir.

Eko köylerde sürdürülebilir gelişmeyi yönlendirecek ve uygulama başarısının yansımalarının gözleneceği, Wheeler'in sürdürülebilirlikle ilgili ortaya koyduğu 9 temel çalışma alanında gerçekleştirilmesi gerekmektedir;¹⁶

a- Kompakt, dengeli arazi kullanımı; Arazi, insan yaşamındaki gelişmelerin sınırlı kaynaklarından biri olarak tüketilmekte ve tüm dünyada gerek kentsel gerekse kırsal kesimlerde bu durum artan bir şekilde devam etmektedir. Kırsal kesimdeki yerleşmelerde büyüme sınırlarının belirlenerek yayılmanın durdurulması eko sisteme zarar vermeyecek şekilde planlanması gerekmektedir. Arazi kullanım talepleri mevcut yerleşim alanlarının içindeki potansiyellere yönlendirilmeli, verimli bir planlama dahilinde kullanılarak gelişme süreci içindeki büyüme ve ihtiyaçlar karşılanabilir olmalıdır.

Eko köyler ekolojik kırsal yerleşimler olarak korunmalı, rekreasyon ve gelişme alanlarında aşırı büyüme denetim altına alınmalıdır. Eko köy olma gereklerinden birisi olan bölgede yetişecek yöresel sebze ve meyvelerin kullanılması zorunluluğu nedeniyle tarıma ayrılacak arazilerin önemine vurgu yapılarak planlamaya dahil edilmeli, yapılı imara açılmamalıdır.

b- Araç kullanımının azaltılması; Kirli bir atmosferin oluşumunu önlemek ve dolayısıyla insan sağlığını tehdit edecek her türlü kirlenme için önlemler olarak yaşam kalitesini yükseltmek, kaliteli bir çevre yaratmak, eko köylerin sürdürülebilir olması için mutlaka çözümlenmesi gereken unsurlar olmalıdır. Hava kirliliğinin önlenmesi, misafir ziyaretçilerin toplu taşıma araçları ile getirilip iç dolaşımın bisiklet veya çevre kirliliği yaratmayan araçlarla yapılması (akülü araç, bisiklet, hayvan gücü) daha temiz ve verimli kaynak kullanımı için gereklidir.

¹⁴ (Cemal, 2007, 2).

¹⁵ (Karaman, 2009, 3).

¹⁶ (Wheeler, 1998, 486-495).

c- Kaynakların akılcı kullanımı, atıkların azaltılması, çevre kirliliğinin önlenmesi; Eko köylerde enerji ve doğal kaynak kullanımında planlı ve akılcı kullanım önemlidir. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı minimuma indirilmeli, çevre ve atmosferi kirliletmeyen güneşten yararlanma, atıklardan elde edilecek enerjiden yararlanma gibi kaynaklar tercih edilmelidir. Kaynak kullanımından oluşacak doğa bozulmalarının ilerdeki yaşama vereceği etkiler düşünülmeden hareket edilmemelidir. Yenilenemeyen enerji kaynakları kullanımdan sonra kirliletici atık olarak doğaya bırakılmamalı, belirli merkezlerde imhası gerçekleştirilmeli veya geri dönüşüme yönelik projeler geliştirilmelidir. Atık yönetiminin ekolojik planlama ilkeleri çerçevesinde planlanması yerel yönetimin öncelikleri arasında yer almalıdır. Su kaynakları yapılaşmalardan zarar görmemeli, kirliletilmemelidir.

d- Doğal sistemlerin restorasyonu; Eko köyün üzerinde yer aldığı çevrenin, doğal yapısındaki topografik özelliklerden kaynaklanan yeşil alanlar, vadiler, kanallar, dereler, mağaralar, yeşil koridorlar, açık alanlar gibi oluşumlar çekim merkezleri oluşturmaktadır. Bu oluşumlar yürüyüş parkurları ile desteklenmeli eko köye kazandırılmalıdır. Kullanımdan kaynaklanan bozulmalar yeniden yapılandırılmalı yaşama kazandırılmalıdır. Ekolojik restorasyonlar yeni bina kazanımlarında hassasiyetle üzerinde durulmalı uzmanlarca gerçekleştirilmelidir.

e- İyi konut ve yaşam çevresi; Eko köy kapsamında yapıları çevre oluşturulurken imkan dahilinde eski doku sınırları içerisinde çevreye, mevcut dokuya uyumlu, yerel malzeme kullanımının esas alındığı, doğal çevreye saygılı, geleneksel komşuluk ilişkilerinin unutulmadığı, yapıların mevcut dokuya değer kattığı bir yapılaşmanın oluşturulması ön planda tutulmalıdır.

Eko köylerde geleneksel köy yaşamına uygun yerel tasarım ilkeleri ile çok boyutlu insan ihtiyaçlarını karşılayacak olan köy evleri ve konaklar ile, sürdürülebilir eko turizm tesisleri elde edilebilmektedir. Mevcut yerleşim alanı içindeki eko köy turizm tesisleri için köy yerleşkesinde merkezi konumda olan ev, konak ve benzeri yapıların restore edilerek turizm işlevleri ile kullanılması ve aktivite yoğunluğunun buraya çekilmesi ile çevrede daha yeşil, güvenli ve yaşanabilir kırsal alanların yaratılması amaçlanmalıdır. Böylece köyün çevresindeki tarım alanları, ekolojik kırsal yerleşimler ve köy yakınındaki açık rekreasyon alanları korunmuş olacaktır. Tarım alanları ile birlikte eko köydeki rekreasyon ve gelişme alanlarında aşırı büyümeyi denetim altına almak gerekmektedir. Bundaki amaç köy arazilerini bir kar amacı olarak görmekten kaçıp onu saygı duyulması gereken, bir peyzaj değeri olarak görebilen bir dünya

görüşünün geliştirilmesidir.

f- Sağlıklı sosyal ekoloji; Kırsal nüfusun eko köy bölgelerindeki yaşamına ve sağlığına ilişkin sorunları çözmek sürdürülebilir gelişmenin önemli bir adımını teşkil etmektedir.

Toplumsal sağlık için, eko turizmi ve doğal sistemleri korumaya ve iyileştirmeye yönelik projeler geliştirilmelidir. Bunlar, sosyal eşitliği sağlamayı, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamayı, yeterli iş olanaklarını ve sosyal yaşam için gerekli şartları oluşturmayı öngörmelidir.

g- Sürdürülebilir ekonomi; Gelecek nesillerin de kaynak kullanımı açısından zorlanmayacağı şartlar oluşturmak, politikalar üretmek, ülkeler ve yerleşkelerdeki topluluklara refahın tüm eşit bir şekilde dağılımının sağlanması için düzenlemeler yapmak, tedbirler almak devletin ve yerel idarelerin asli görevleri arasında olmalıdır.

Sosyal eşitsizlikten kaynaklanan, dar gelirliyle de yaşam çevrelerinde iş olanakları sağlamak, eko köylerde sürdürülebilir ekonomik planlamanın esasını oluşturmaktadır.

Toplum sağlığını, eko turizmi ve doğal sistemleri koruma ve iyileştirmeye yönelik ekonomiler geliştirebilmek, sürdürülebilirliğin en zorlandığı, uzun vadeli kullanım ve yatırım gerektiren alanlardan biridir. Bozuk ekonominin restorasyonun ise geçmişten gelen çevresel, mekansal ve sosyal zararlarının, eko turizm açısından, düzenlenmesini hedeflemelidir.

h- Halk katılımı; Eşitliğin, eşit kaynak dağılımının, refahın eşit olarak her kesime dağılımını sağlayacak çalışmalarda ve bu konuda etkin politikalar üretmede, halkın da katılımını sağlayarak söz sahibi olabileceği düzenlemeler yapmak gerekmektedir

Eko köy ekonomilerinin en önemli bileşenlerinden birisi, daha işlevsel, politikadan arınmış, yerel düzenlemelerin oluşturulmasıdır. Bunu sağlamanın yolu ise eko turizmin gelişimi için yerel gelişim politikalarının oluşturulmasından geçmektedir. Köyde, eko turizm hareketlerinin duyarlı vatandaş guruplarını bir araya getiren eko köydeki sivil toplum örgütlenmeleri, toplumsal katılım ve paylaşımı artırmaktadır. Böylece köydeki tüm gelişmeyi etkileyen plan kararlarında halkın da katıldığı veya temsil edildiği bir süreç geliştirilmelidir.

ı- Yerel kültür ve toplumsal değerlerin korunması; Eko köyde yerel kültürün varlığı ve devamlılığı, halkın geleneksel sosyal yaşamı, birbirleriyle olan ilişkileri eko turizmin esasını oluşturmakta ve ziyaretçi sayısını artırmaktadır. Devlet ve yerel idare yönetiminin tarımsal üretimini, doğal kaynaklarını yerel mimarisini ve köy

dokusunu koruyucu tedbirlerin alınmasında ve uygulanmasında rol üstlenmeli takipçisi olmalıdır.

Eko köydeki yeni proje ve gelişim alanlarının planlanması katılımcı bir süreçte, yerel kültür ve değerleri koruyan, nitelikleri ön plana çıkaran yaklaşımlar olmalıdır;

- Yeni gelişmelerden kaynaklanan arazi kullanımı ve turizm işlevlerini planlamak,
- Mevcut köy alanlarındaki mekansal yapı ve turizm işlevlerini yönetmek,
- Yeni gelişmelerin çevresel kaynaklara ve kültürel değerlere olan olumsuz etkileşimini azaltmak,
- Eko köyler ile kentlere olan seyahatler ve servislerle eko köye kolay erişimi sağlamak,
- Eko köye yapılan teşvik ve yatırımlarla tarımsal alanların geliştirilmesini ve verimliliğini artırmak,
- Eko köylerde mevcut yapılı çevrenin dokusunun ve iyileştirilmesinin köye bağlı kıyı mekanlarıyla birlikte korunmasını ve gelişimlerini sağlamak,
- Eko köy merkezlerinin canlandırılmasına ve karma kullanımlara olanak sağlamak,
- Su ve doğal kaynakların korunmasını ve köysel kapasitelerini geliştirmek,
- Çevreyi korumak için alternatif enerji kaynaklarına yönelmek,
- Yatırımlarda ve işletmelerde risklerin azaltılmasını temin etmek,
- Sürdürülebilirlik bağlamında mekansal planlamanın ilgi odaklarını geliştirmek,
- Arazinin rasyonel kullanımı, özellikle yeni eko köy gelişmeleri için daha dengeli bir mekansal yapı oluşturulmasını sağlamak,
- Eko köyün büyümesinin planlamadaki gibi olmasını, rezerv alan ve arazi kaynaklarının korunmasını sağlamak,
- Atıl köy alan ve mekanlarının yeniden kullanımı ve mevcut köy alanı mekanlaşmalarının yoğun kullanımını sağlamak,
- Yeni gelişmelerin çevresel kaynaklara etkilerinin azaltılması ile çevre ve özel peyzaj değerlerini korumak,
- Aşırı büyümenin azaltılarak köyde atıl kullanımların yok edilmesini sağlamak,
- Kültür varlıklarını korumak.¹⁷

Eko turizm için gerekli olan kırsal köy alanlarındaki tarihi, doğal ve kültürel mirasın korunması, gelecek nesillere aktarılması ve bu günün toplumu için yaşanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Sosyal eşitliğin sağlanması, ekonomik büyüme modellerinin çevresel ve sosyal sorunlara yol açmayacak şekilde kırsal ve kentsel alanlardaki yaşam kalitesinin birlikte ve dengeli olarak yükseltilmesi için önemlidir.

Sürdürülebilir eko köy için eko sistemin bileşenlerinin bir bütünlük içinde ele alınması ve ekolojik değerleri korumaya ve geliştirmeye yönelik yerel stratejiler ile buna bağlı araç ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Planlama sistemindeki planlar ve uygulama politikaları yerel otoriteler tarafından üretilmelidir.

Özetle sürdürülebilir eko köy;

- Çevrenin korunması (doğal, tarihsel, kültürel),
- Toplumsal katılıma önem verilmesi,
- Sürdürülebilir ekonominin (ekonomik refahın kırsal kesimlere de ulaşacak eşit dağılımı) sağlanması,
- Planlama ve uygulamaların, izlenmesi ve kontrolünün gerçekleştirilmesi, ile mümkün olabilmektedir.

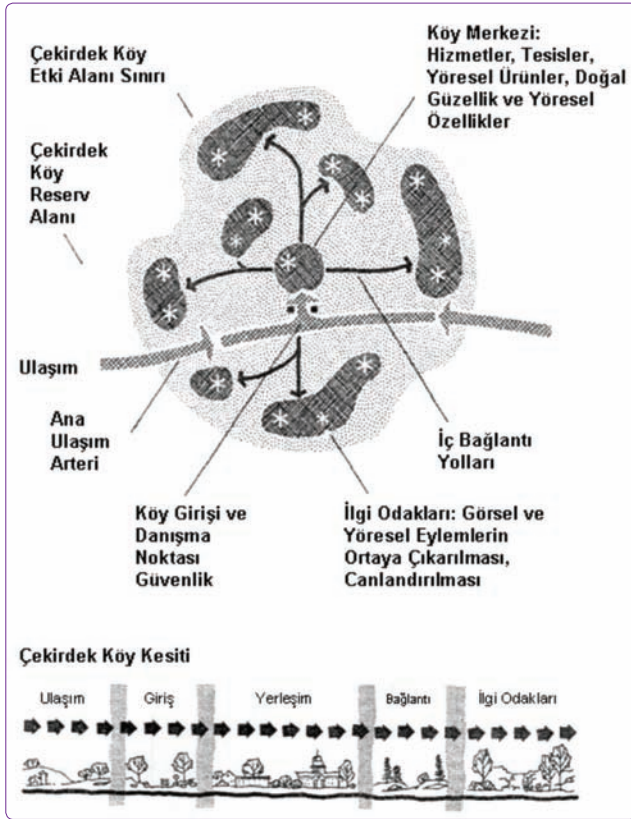
Eko Turizm ve Çekirdek Köy

Eko turizm kapsamında çekirdek köyler alt ve üst yapı itibarıyla sosyal, kültürel-ekonomik ve çevre değerleriyle turizme açılacak özellikteki köylerdir. Burada çekirdek köy, sosyal ve kültürel açıdan halen geleneksel yaşamını sürdüren, koruyan, üretimde ekolojik değerleri ve çevreye gerekli saygıyı gözetken, köy halkıyla birlikte, turizm potansiyeli gösteren yapıdaki köy veya yerleşkedir.

Çekirdek köylerdeki yaşam, korunan sosyal değerleri içermekte ve o bölgenin kültürünü yansıtmaktadır. Geleneksel sosyal yaşam, komşuluk ilişkileri, dokudaki mimari tarz ve malzeme kullanımı köylere farklı değerler kazandırmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle erozyona uğrayan kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara devredilmesi konusu ciddi çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Köyde sürdürülebilir yaşam şeklinin oluşturulması için alınacak tedbirlerle ekonomik sürdürülebilirlik sayesinde kente göçün önlenmesi de gerçekleştirilecektir.

Burada eko turizm için çekirdek köylerin eko köy olarak düzenlenerek tanımlanması gerekmektedir. Çekirdek köydeki eko turizm aktivitelerinin yerleşim özellikleri şematik olarak Şekil 1'de anlatılmaktadır.

¹⁷ (Karaman vd, 2006'dan aktaran Karaman, 2009, 11).

Şekil 1. Çekirdek Köy Yerleşim Birimi'nin bir plan şeması ile açıklanması (Gunn with Var, 2002).

Bu şemada eko köydeki işlevsel dağılım ve yaşam programı aşağıda özetlenmiştir.

Çekirdek köylerdeki turizm işlevlerinin amacı bölgeye ziyaretçi çekmek, yöreyi tanıtmak, eğitim, eğlenme, heyecan duyma, merak, boş zamanları değerlendirme ve geleneksel hizmet sunumuyla ziyaretçi memnuyetini sağlamaktır. Çekirdek köyler, destek tesisleri ile birlikte bir bütün olarak ele alınmaktadır.

Çekirdek köye ulaşımında ana arter'e yakınlık ve ulaşım kolaylığı ziyaretçi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Yerleşimlerde planlama ile yapılan gelişmeler ve hizmetlerdeki işletme kaliteleri, ziyaretçi psikolojisini etkileyerek ziyaretçi aktivitelerini artırıcı ortam hazırlamaktadır. Çekirdek köyde ziyaretçilere pansiyon-konaklama, restoran, alış-veriş dükkanları, panayır ve festival hizmetleri eğlence tesisleri, eczane, banka, sağlık hizmetleri, iletişim olanakları, postahane, sergi, gösteri salonları, yerel üretimler, geleneksel ve kültürel aktiviteler, köy sosyal yaşamına aktif olarak katılma gibi hizmetler sunulmalıdır. Bu hizmetlerin düzenlenmiş olması hem köye hem de turizm organizasyonlarına önemli bir ekonomik katkı sağlamaktadır. Köylerde otopark, su, elektrik, arıtma sistemleri, güvenlik, belediye ve it-

faie servisleri gibi alt yapı tesisleri bulunmalıdır. Çekirdek köylerdeki yerleşim yapısı ve yaşamı kolaylaştırıcı hizmetler, turizmde önemli rol oynamaktadır. Köylerde yer alan eğlence yerleri, parklar, sergiler, panayır ve festivaller, tarihi eserler, köy müzesi, spor alanları, turizm kuruluşları, alış-veriş birimleri çekim potansiyeli yaratarak ziyaretçi ilgi ve sayısını artırır.¹⁸

Çekirdek köylerde iç ve dış turizm açısından iki türlü turizm aktivitesi vardır:

- Gününbirlik ziyaret olanakları (Çekirdek köyün ve çevresindeki tesislerin altyapısı ile doğrudan gününbirlik hizmet verme),
- Ziyaret ile birlikte konaklama olanakları (düzenlenmiş olan çekirdek köylerde rezervasyonlu veya ziyaret esnasındaki kararlarla turistlerin eko köyde kalma ve orada yaşama, rekreasyon ve diğer aktivitelere katılma isteklerinin karşılanması).

Bu ise mevcut köyün alt-üst yapısı yanında konaklama ve kolaylık tesislerinin yapılmasını yani turizm açısından bina ve üst yapı olanaklarının da sağlanması ile mümkün olmaktadır.

Bir çekirdek köy yerleşiminde tesis ve aktivitelerin, ekonomik ve sosyal sürekliliği açısından aşağıdaki fonksiyonları içermesi önemlidir:

- Turizmle ilgili enformasyon, restoran, köy kahvesi, mimari doku içerisindeki pansiyon evler, yürüyüş parkurları, bisiklet yolları, konaklama tesisleri, günü birlik tesisleri,
- Ulaşım ile ilgili yollar, yol işaretleri, benzin istasyonları, kafeterya ve terminaller,
- Güvenlik, alışveriş, sağlık hizmetleri, eczane, iletişim, wc-lavabo olanakları,
- Müze ve tarihi yerler, peyzaj özellikleri, yöresel kültür ve beslenme,
- Spor ve rekreasyon alanları, periyodik yöresel festivaller, ekolojik olarak çevrede yetişen meyve ve sebzelerden yararlanma, doğal-kırsal yaşantıdan faydalanma kapsamlı, gibi özelliklerdir.

Çekirdek Köylerin Sürdürülebilirliği İçin Bir Kavramsal Çerçeve

Eko turizm, doğal-kültürel özelliklerin ulaşılabilirlik niteliğinin, konaklama kapasitesi yaratılmasının ve tarihsel-arkeolojik alanlarının korunarak bir bütün halinde ilişkilendirilmesiyle olmaktadır. Bunun için iklimsel özellikler, flora fauna, akua özellikleri ile arazi yapısı,

¹⁸ (Gunn with Var, 2002, 222,223).

doğal ve mimari çevresiyle birlikte köy kullanımının oluşturulmasıyla çevresel sürdürülebilirlik sağlanabilmektedir.

Eko köy planlaması çalışmalarında eko turizme kazandırılacak köyün doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik kaynakları eko köyün gelişme dinamiğinin önemli unsurlarıdır. Karar verme sürecinde bu kaynakların bütün parametrelerinin ele alınarak planlama adımları oluşturulmalıdır.

Sürdürülebilir Eko Turizm Planlama İlkeleri

Kitle turizminde yaşanan plansız ve kontrolsüz gelişmeler, olumsuz çevresel etkilere neden olmaktadır. Bu etkilerin minimum seviyede tutulması, sürdürülebilir eko turizm planlamaları ile gerçekleştirilebileceğinden bölgenin eko turizme açılmadan önce gelişmenin çok boyutlu bütüncül bir planlama ürününün olması gerekmektedir. Bölgenin ekolojik, ekonomik, sosyo-kültürel özellikleri yanında ilgili sektörlerin ve toplumsal katılımın da aktif olarak dahil edildiği, söz hakkı tanındığı bir planlama gerçekleştirilmelidir.

Çekirdek köyün eko turizm kapsamındaki bileşenlerinin düzenlenmesine ve planlanmasına belirli bir yöntem aracılığıyla yaklaşabilmek için gerekli mekansal ve işlevsel analizlerin bir sistematik yaklaşımla, uzmanlaşmış kadrolarla bilimsel, düzenli, bilgi toplama ve değerlendirme çalışmaları ile yapılması gerekir.

Eko köy turizmi açısından göz önünde bulundurulması gereken faktörler, doğal kaynaklar ve kültürel kaynaklar olarak ele alınmaktadır.

- Doğal ve Fiziksel Kaynaklar (Altyapı- Üstyapı Kaynakları): Su Kaynakları, bitki – doğal hayat, topografik yapı, mevcut doğal yapı, ulaşım, köy yerleşim biçimi, mimari dokusu ve bunların turizme katkısı açısından değerleri,
- Kültürel Kaynaklar: Tarihi anıt, sit ve tarihi eserler, yerleşimlerin ekonomik yapısı ile birlikte mevcut kültürel yapının gelişimi ve bunların turizme katkısı açısından değeri, olmaktadır.

Bunların analiz ve sentezlerinin yapılarak planlama için gerekli olan verilerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu verilerin elde edilmesiyle sürdürülebilir eko köy planlamasının kavramsal çerçevesi oluşturulmakta ve sürdürülebilirlik bağlamında mekansal planlamaya geçilebilmektedir.

Bu planlama açılımı; Çekirdek köyün sürdürülebilir eko turizm kapsamında planlanmasıyla süreç içinde oluşacak diğer eko köylerin tüm turizm odakları ile ilişki düzeylerine bağlı değişiklik ve sorunların çözü-

müne, devletin, özel sektör kuruluşlarının ve kişilerin yapacağı yatırımların o günkü şartlarla uygulanabilmesine imkan sağlayan, planlama dokümantasyonlarının hazırlanması ve sürdürülebilir eko turizm köylerinin düzenlenmesinde, başvurulabilecek bir kaynak niteliği oluşturmaktadır.

Analiz ve sentezlerle ortaya çıkan planlama envanteri gözden geçirilerek planlanacak mekanların mevcut durumu ve geliştirme olanaklarının, bu sistemli yaklaşım ile ele alınarak çekirdek köyde, sürdürülebilir eko köy yerleşimine ve gelişimine, analiz verilerinin de getirdiği gelişmeye bağlı düzenlemeler, yapılabilmektedir.

Eko turizm faaliyetlerinin planlanarak düzenlenmesi, turizm açısından özellikle de kırsal kesimin sürdürülebilir ekonomik canlılığı açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu planlama açılımı yaklaşımıyla yeni eko köylerin planlanması yaklaşımlarına da bilimsel bir katkı sağlanmaktadır.

Sürdürülebilirlik yaklaşımı, ekonomisini büyük ölçüde turizme dayandıran Kıbrıs Adasında, eko turizm planlama kararları açısından da büyük önem taşımaktadır. Eko turizmin yapılabilmesi ve sürdürülebilirliği için gerekli olan kırsal köy alanlarındaki tarihi, doğal ve kültürel mirasın korunarak, gelecek nesillere aktarılabilmesi gerekmektedir. Bu günün toplumu ve gelecek nesiller için yaşanabilir hale getirilmesi, sosyal eşitliğin sağlanması, ekonomik büyüme modellerinin çevresel ve sosyal sorunlara yol açmayacak şekilde kırsal ve kentsel alanlardaki yaşam kalitesinin, yükseltilmesi için önemlidir. Bunun için de;

- Ekolojik (doğal, çevresel),
- Ekonomik,
- Sosyal veriler'in, Tablo 1'de gösterilen analiz ve sentez konularının ele alınması gerekmektedir.¹⁹

Bu veriler ışığında eko köylerde sürdürülebilirlik, Wheeler'in 9 temel çalışma alanındaki bütünsel değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Eko köylerde bu alanlardaki çalışmaların planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi aşağıda belirtilen aktörlerce gerçekleştirilmektedir;

- a- Devlet,
- b- Kar amaçsız kuruluşlar,
- c- Katılımcı işletmeler ve kuruluşlar,
- d- Köy halkı,
- e- Köy ziyaretçileri (iç-dış turistler).

¹⁹ (Golany, 1976'dan aktaran Karaman, 1993, 262, 263).

Tablo 1. Eko turizm planlamasında analiz ve sentez konuları

Ekolojik veriler	Ekonomik veriler	Sosyal veriler
<ul style="list-style-type: none"> Fiziksel özellikler <ul style="list-style-type: none"> - Topoğrafya, - Toprak yapısı, - Toprak altyapısı, - Su havzaları, - Yeraltı suları, - Kıyı kesimi deniz suyu, - İklim verileri, - Altyapı, - Koruma ve rezerv alanlar. Çevresel özellikler <ul style="list-style-type: none"> - Köye bağlı kıyı yapısı, - Kara bitki dokusu, - Kara hayvan dokusu, - Kıyı kesimi, - Temel donatılar, altyapı ve etki alanları. 	<ul style="list-style-type: none"> Tarım alanları ve çeşitleri, Üretim, Hizmetler, turizm ve rekreasyon, Konaklama, dinlenme, eğlenme ve spor olanakları, İşgücü sunumu, Ekonomik yapı ve gelişimi, Yatırım, üretim, katma değer yaratma. 	<ul style="list-style-type: none"> Yöre tarihi, folklor ve zanaat, Yöresel bina ve yerleşim dokusu, Arkeolojik, tarihsel ve anıtsal değerler, Ulusal ve yöresel parklar, silüet ve deniz manzaraları, Nüfus, yerleşim ve tüm beşeri etkinlikler, Eğitim, kültür, toplum ve çevre sağlığı, Politik örgütlenme ve etkinlik.

Büyükkonuk Çevre Verileri

Büyükkonuk köyü bölgede ilk örnek olması açısından devlet tarafından pilot eko köy olarak seçilerek düzenlenmesi ve hizmete açılmasıyla büyük önem arz etmektedir.

Büyükkonuğun eko köy olarak sürdürülebilirliği, başarısının yansımalarının da gözlenebileceği 9 temel çalışma alanında ve bu çalışmaların planlanmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde rol alacak aktörlerin mevcudiyetinin varlığı irdelenmiştir. Ayrıca sürdürülebilirliğin kontrol mekanizması olan Alan Yönetimi Başkanlık Birimi'nin oluşturulup oluşturulmadığı araştırılmıştır.

Büyükkonuk köyü (eski adı Komi-Kebir) Tunç Devri'ne ait bir nekropolis üzerine inşa edilmiş eski bir yerleşim yeridir. Beşparmak Sıra Dağı'nın doğu bölümündeki Kuşak Kaya'nın (Ayios Photios) güney eteklerinde tepe üzerinde yer alan, mimari dokusu ve doğasıyla bölgenin önemli yerleşimlerindendir (Şekil 2, 3).

Geçmişte Mağusa ilçesine bağlı olan Büyükkonuk günümüzde, Yeni İskele ilçesine bağlanmış, belediyesi olan, bölgenin önemli köylerindendir. Köyün Yeni İskele'ye uzaklığı 20 km., Gazi Mağusa'ya 40 km. ve Lefkoşa'ya 77 km.'dir. Antik Salamis Bay Harabeleri 25 km., Hristiyanlığın yayılma dönemi eserlerinden olan St. Barnabas Kilisesi ve Kıral Mezarları 28 km. mesafededir.

Köy merkezinin kuzeyi ormanlık güneyi ise ovalık alana doğru yayılmış durumdadır.

Büyükkonuk, 1974 öncesi %60 Rum, %40 Türk nu-

fusa sahip karma bir köydü.²⁰ Nüfus mübadelesi sonrasında güneyden gelen göçmenlerle köyün tamamında Türkler yaşamaktadır. Harnıp, zeytin ve hayvancılık köyün önemli gelir kaynaklarıdır. Köy halkı bağcılık, sulu ziraat, tahıl üretimi, zeytinyağı, pekmez, bal, reçel yapımı ve hamur işleri ile geçmişten bugüne geçimini sağlamaktadır. 2006 yılında köyde ayçiçeği de yetiştirilmeye başlanmıştır. Büyükkonuk'ta yapılan el sanatları ve kültürel etkinlikler, festivaller köye turist çekmek ve iç turizmin yanında dış turizmi de artırmak için önemli unsurları teşkil etmektedir. Bugünkü Geleneksel Eko Turizm Festivali, Eko Gün, Eşek Binme Günü, Zeytin Günü etkinliklerinin kökeni de 1800 yıllarındaki panayırlara dayanmaktadır.²¹

Büyükkonuk köyünün eski dokusundaki evler, yaşanabilir niteliklere sahip, korunmuş ve restore edilerek yeniden kullanılacak niteliklere sahip doğal sarı taş ve kerpiç duvarlı, ahşap mertek çatılı, düz toprak veya oluklu kiremit kaplamalı evlerden oluşmaktadır.

Büyükkonuk köyü Bakanlar Kurulu kararıyla 2005 yılında Eko ve Agro Turizm alanı olarak pilot köy ilan edilerek turizmin bölgede canlandırılması amaçlanmıştır (Şekil 4, 5).

Eko köy Büyükkonukta her ne kadar köyün kendisi doğal malzeme ile restore edilerek eko turizme kazandırılmışsa da çevredeki bazı yapılarda ve hizmet te-

²⁰ (Cemal, 2007, 1).

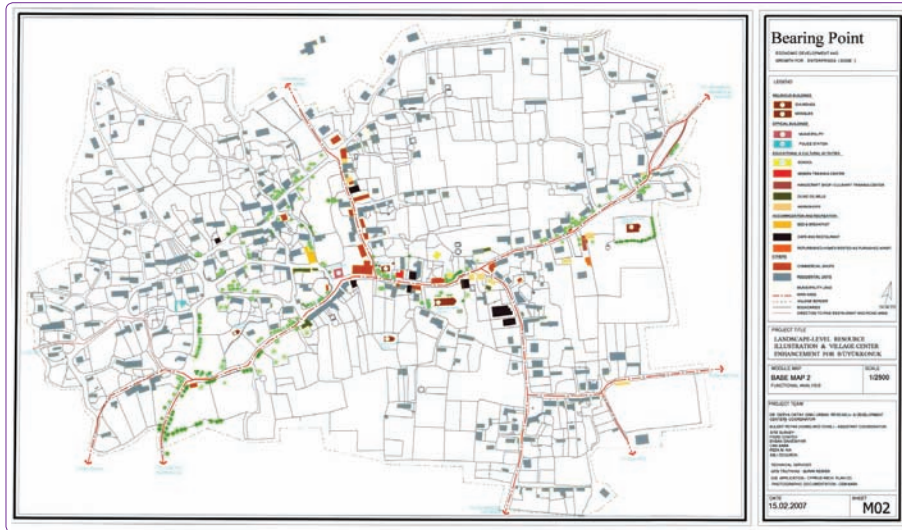
²¹ (Bağışkan, 2007, 3).

Şekil 2. Büyükkonuk Köyü yerleşim dokusu (Şehir Planlama Dairesi).

sislerinde az da olsa yapay malzemeler kullanılmıştır. Bunun önlenerek yerel malzeme kullanımı için teşvikler uygulanmalıdır. Dereler, yeşil koridorlar, köysel açık

alanlar ve yürüyüş yolları akslarının, köye kazandırılması, geliştirilmesi de yaşam kalitesini ve hizmeti yükseltmek açısından önem kazanmaktadır.

Şekil 3. Büyükkonuk Eko Köyünde aktivite binaları dağılımı (Oktay, 2007).

Şekil 4. Büyükkonuk Köyü'nün genel görünümü (Google Earth, 2014).

Büyükkonuğun Sürdürülebilirlik Kavramsal Çerçevesi Kapsamında İrdelenmesi

Sürdürülebilir kalkınmada eko sistemin bileşenlerinin bir bütünlük içinde ele alınması ve ekolojik değerle-

ri korumaya ve geliştirmeye yönelik stratejiler ile buna bağlı araç ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Büyükkonuk Köyü eko köy uygulamasındaki bilgi birikimini oluşturan planlama karar ve envanterinden de yararlanmak gerekmektedir.

Şekil 5. Büyükkonuk Köyü'nden görünümler (Tuğun, 2013). (a) Büyükkonuk Kemerli Konak Pansiyonu. (b) Büyükkonuk Eko Festival'den görünüm. (c) Büyükkonuk Müzesi, zeytinyağı pres. (d) Geleneksel zeytin yağı değirmeni. (e) Büyükkonuk evlerinden örnek. (f) Büyükkonuk evi duvar kabartması.

Şekil 6. Büyükkonuk'un Çekirdek Köy yerleşim birimi plan şeması ile irdelenmesi (Oktay, 2007'den yazar tarafından geliştirilmiştir).

Çalışmada ele alınan Kıbrıs köylerinde eko turizm planlaması 2004'te Karpaz Bölgesi, Tatlısu - Büyükkonuk Emirnamesi ile başlatılmış olup eko köy turizmi, Büyükkonukta başarı ile uygulanmaktadır. KKTC'de (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) bu gelişmeyi diğer köylerde yaygınlaştırarak eko köy zincirinin oluşturulması ile kültürel kimliği, doğal kaynakları, ekolojik dengeyi ve mimari mirası koruyarak, yerel ekonomik ve sosyal faktörlerin sürdürülebilir kalkınma gelişmesi sağlanacaktır.

Sonuçlar ve Öneriler

Büyükkonuk köyü, Çekirdek Köydeki Eko Turizm Aktivitelerinin Yerleşim Özellikleri kavramsal şemasına (Şekil 1) benzer özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir (Şekil 6).

Büyükkonuk yerleşiminin kent ve köylerle bağlantısı vardır ve köyiçi ulaşımı için ara yollar mevcuttur. Turizm danışma merkezi görevini, meydana girişteki Belediye üstlenmiştir. Sosyal hayatın devam ettiği, festival ve etkinliklerin gerçekleştiği köy meydanı banka, kooperatif, geleneksel kahvehane, geleneksel yerel tatların sunul-

duğu restoranlar, kafeler, dükkanlar ve kültürel değerlerle sınırlanmıştır. Konaklama tesisleri eski köy dokusu içinde ve köy gelişme sahasında yer almaktadır. Trafikçi ve hava kirliliğini azaltmak için eski doku dışında oto park ve ekonomik canlılığı artırmak için bir fuar alanı yer almaktadır. Köy dışında, yürüyüş parkurları ile desteklenen endemik bitkilerin yer aldığı alanlar ve manzara seyir terasları oluşturulmuştur.

Büyükkonuk eko köyünün sürdürülebilirliği, Wheeler'in sürdürülebilirlikle ilgili ortaya koyduğu 9 temel çalışma alanındaki uygulamasında irdelenip yapılanlar, sürdürülebilirlik kapsamında karşılaştırılmıştır. Köyde gerçekleştirilen çalışmaların mevcudiyeti ve sürdürülebilirlik adına yapılması gerekenler tespit edilmiştir (Tablo 2).

Bu çalışmalarda planlama, karar verme uygulama ve izlemeyi yapacak aktörlerin mevcudiyeti ve rollerin aktörlerce gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği araştırılmıştır (Tablo 3).

Yapılan çalışmada katılımcı aktörler olarak devlet, kar amaçsız kuruluşlar, katılımcı işletmeler ve köy halkı,

Tablo 2. Büyükkonuk uygulama modeli

Sürdürülebilirlik Kavramsal Çerçevesi	Kontrol İçin Kurum ve Kuruluşlar	Açıklama
a- Kompakt, dengeli arazi kullanımı	<ul style="list-style-type: none"> • Devletin yerel temsilcisi • Su idaresi • Belediye • Sivil toplum • Yöre halkı • Tarım ve Orman Bakanlığı 	Mevcut yerleşke içerisinde geliştirilebilecek arazilerin ve köy gelişme sınırlarının belirlenmesi, yöre tarihi ve sit alanlarının tespitinin yapılması, yerleşke içerisindeki binaların fonksiyonlarının tespiti, büyüme ve yayılmanın kontrolü için çalışmaların gerçekleştirilmesi.
b- Araç kullanımı ve kolay erişim	<ul style="list-style-type: none"> • Belediye • Şehir plancıları, mimarlar • Sivil örgütler • Yöre halkı 	Köy dışında- yol, ara konaklamalar ve benzin istasyonları, yolüstü kafe ve marketler, otopark ve ara istasyonlar. Köy içinde- bisiklet yolları, yaya ve bağlantı yollarının yapılması.
c- Kaynakların akılcı kullanımı, atıkların azaltılması ve çevre kirliliğinin önlenmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Devletin yerel temsilcisi • Su idaresi • Belediye • Sivil toplum • Yöre halkı • Tarım ve Orman Bakanlığı 	Yenilenemeyen kaynak kullanımı minimuma indirilmeli, kültür varlıklarının tanıtımı yapılmalı, atık ve çöplerin geri dönüşümü için projeler geliştirilmesi.
d- Doğal sistemlerin restorasyonu	<ul style="list-style-type: none"> • Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı • Tarım Bakanlığı • Belediye • Sivil toplum örgütleri • Yöre halkı • Tarım komisyonu • Çevre dairesi 	Bölgede yer alan topografik özelliklerin eko köye, eko turizme kazandırılması ve kullanımdan kaynaklanan çevre çevredeki bozulmaların onarımı çalışmalarının yapılması.
e- İyi konut ve yaşam çevresi	<ul style="list-style-type: none"> • Şehir Planlama Dairesi • Mimar Mühendisler Birliği • Köy halkı • Turizm Planlama Dairesi • Belediye • Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı • Çevre Dairesi 	Turizmin kalitesi ve rahat bir yaşam için konutları iyileştirme çalışmalarının yapılması, yeni yapımlarda mevcut dokuya değer katan niteliklere sahip üretimlerin gerçekleştirilmesi, ekolojik unsurların uygulanmasının sağlanması. Belediye tesisleri, köy konaklama kapasitesi, turizm tesisleri, (lokanta, kafeterya, market, kooperatif satış dükkanları, banka) park gezi ve gelişme alanları düzenlemesi.
f- Sağlıklı sosyal ekoloji	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet • Belediye • Sivil toplum örgütleri • Yöre halkı • Büyükkonuk eko köy komisyonu • Eko köy komisyonu 	Sosyal eşitliğin sağlanması ve refahın tüm kesimlere eşit dağılımı için çalışmaların yapılması, sağlıkla ilgili sorunların giderilmesinin sağlanması.
g- Sürdürülebilir ekonomi	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet • Belediye • Kooperatifler • Turizm işletmeleri • Sivil toplum örgütleri 	Dar gelirliyle yaşam çevrelerinde iş olanaklarının sağlanması yönünde tedbirlerin alınması, bozuk ekonominin restorasyonu için çalışmaların yapılması
h- Halk katılımı	<ul style="list-style-type: none"> • Köy halkı • Büyükkonuk Eko köy komisyonu • Dernekler • Turizm işletmeleri • Köy komisyonları • Belediye 	Karar mekanizmalarında halkın söz sahibi olabileceği düzenlemelerin yapılması, eko köy festivalleriyle köy halkının ürettiği ürünlerin satışı ve gelen misafirlerle temasının sağlanması, eko köy kimliğinin ve fonksiyonunun devamlılığı için periyodik çalışmaların yapılması.
i- Yerel kültür ve toplumsal değerlerin korunması	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet • Belediye • Dernekler • Turizm işletmeleri • Köy komisyonları 	Yerel kültür çeşitliliğinin belirlenerek koruma altına alınması ve devamlılığının sağlanması, periyodik olarak kültür çeşitliliğinin ve toplumsal değerlerin sergilenmesinin sağlanması.

Büyükkonuk alan çalışması

Büyükkonuk belediyesinin yaptığı çalışmayla köy dokusu içindeki mevcut durum tespit edilmiş, ilgili kurum ve kuruluşlarla imara uygun geliştirilecek araziler belirlenmiştir. Konaklama ve kolaylık tesisleri köy eski dokusu içinde ve köy gelişme sahası sınırları içinde gerçekleştirilmiştir.

Büyükkonukta motorlu araç kullanımı yaygın durumdadır. Köy, kasaba ve kentlerle yol bağlantısı mevcuttur. Köy içi ulaşım için bisiklet, akülü araç, hayvan gücü araçlarla gerçekleştirilmesi için çalışma yapılmalıdır.

Büyükkonuk iç ve dış doğal, tarihsel ve kültür kaynakları köyün eko turizme açılması ile birlikte getirilen hizmetlerle gelişimi ve korunması sağlanmaktadır. Köyün önemli kaynakları olan arazilerinin kullanımı ve geliştirilmesi kontrol altında tutulmalıdır. Atıklar belli merkezlerde toplanarak imha edilmektedir. Enerjiye dönüştürülmesi için projeler geliştirilmelidir.

Büyükkonuğun kuzeyinde yeralan taş ocağının iyileştirme çalışmaları hızlandırılmalı, süreç içinde kapatılmalıdır. Ağaçlandırma çalışmalarında üretimi artırıcı ağaç çeşitleri tercih edilmelidir. Hayvancılığın yeniden canlandırılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Restorasyonu sağlanarak pansiyonlar halinde köy konutları geleneksel dokuda köy konak ve konutları köy yaşam kalitesini yükseltecek şekilde düzenlenmiştir. Köy gelişme alanlarında da geleneksel köy evleri yapılarak konaklama hizmetleri artırılmıştır. Bunun yanında belediyenin Arch House ve Pine View konaklama tesisleriyle kapasite geliştirilmiştir. Büyükkonukta eko turizm uygulamalarıyla tarımsal ürünler geleneksel yöntemlerle yetiştirilmekte ve hizmete sunulmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Yardım Heyeti vasıtasıyla hizmette ekonomik katkılar sağlanmıştır. Turizm tesislerinin hizmete açılmasıyla eko köydeki yaşam seviyesi yükseltilmiş çevresel, kültürel, üretim ve ekonomide gelişme sağlanmıştır.

Gerek turizm işletmelerinde gerekse turizm destek tesislerindeki istihdamlarla refah yükseltilmiş, ekonomik canlılık sağlanmıştır. Köyden kente göçün büyük miktarda önüne geçilmiştir. Köy festival alanı düzenlemesiyle köy meydanı, kafeterya, restoranlar, geleneksel köy kahvesi, müze, sergi ve kültür merkezine kavuşturulmuştur.

Köy halkı işletmeleri ile birlikte eko köy komitesi, köy gelişim kararlarına katılarak karar organlarında yer almıştır. Festival ve etkinliklerde köy halkının yoğun katılımı olmaktadır.

Büyükkonukta belediye ve devletin verdiği desteklerle yerel kültür korunmaktadır. TC Yardım Heyeti ve kar amaçsız kuruluşların yardımları ile köye geleneksel kültürün sergilendiği müze ve geleneksel el işleri sanatlarının yürütüldüğü bir sanat evi kazandırılmıştır. Festival ve eko gün etkinlikleri ile yerel kültürün devamlılığı sağlanmaktadır.

Tablo 3. Büyükkonuk örneğinde planlamanın uygulanmasında eko köy turizmi katılımcı aktörleri

Aktörler	Roller
a- Devlet	<ul style="list-style-type: none"> İlgili Bakanlıklar ve Şehir Planlama Dairesi, (Karpaz Bölgesi ve Tatlısu-Büyükkonuk Emirnamesi) Büyükkonuk Belediyesi, (Yerel Yönetim Kararları – Koruma İmar Planları) Kooperatif Yatırım Bankası (Eko Köy Turizmi işletmelerini destekleme-kredi amaçlı) Bakanlık Kooperatif İşleri Dairesi, Kooperatif şirketler yasası
b- Kar amaçsız kuruluşlar	<ul style="list-style-type: none"> K-EKOB “Karpaz Eko Turizm Birliği”, (Eğitim ve kalkınma amaçlı) Karpaz Dostları Derneği, (Tanıtım ve ilişkilerini geliştirme amaçlı) T.C. Yardım Heyeti (Teknik ve mali yardım amaçlı) USIAD’a bağlı SAVE ve EDGE kuruluşları (Çevreye değer veren aktivitelerin teknik ve finansman olarak desteklenmesi), (bu kuruluşlar işletmeye katılmamaktadırlar)
c- Katılımcı işletmeler ve kuruluşlar	<ul style="list-style-type: none"> Büyükkonuk Belediyesi, (idari kararları uygulama organı) Büyükkonuk Eko Köy Komitesi*, (eko köy karar organı) Eko Köy Turizmi Kooperatifi, (uygulama ve işletme organı - şirket) <ul style="list-style-type: none"> Tarım Komitesi, Pazarlama, Tanıtım, Harita ve Konaklama Komitesi, Köy Bakımı, Kültür Mirasının Korunması ve Eko-Köy Eğitimi Komitesi, Üniversiteler, Meslek Odaları (Mimar, İç Mimar, Mühendis, Uzmanlar, vb.)
d- Köy halkı	<ul style="list-style-type: none"> Büyükkonuk Eko Köy Halkı Köylü Zenaatkar Esnaf Memurlar Öğretmenler İşletmeciler Genç nesil
e- Ziyaretçiler (İç-dış turistler)	<ul style="list-style-type: none"> Anket, Soruşturma Gözlem yoluyla değerlendirme

planlama kararlarındaki gelişimlerin amaç ve kapsamalarını oluşturdukları tespit edilmiştir. Bu tespitler Tablo 3’te gösterildiği gibi olup A,B,C,D başlıkları altında aktörler (karar organları) olarak açıklanmıştır. Ancak E başlığı altındaki ziyaretçiler (iç-dış turistler) ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Ziyaretçilerin de karar mekanizmalarında rol alabilmesi için düzenlemelerin yapılarak aktif olarak rol alması gerçekleştirilmelidir. Anketlere cevap vererek intibalarını ve görüşlerini almak köy yaşam dinamiği için gereklidir ve bu başlığın da ilave edilmesi için çalışma yapılmalıdır. Aktörlerin, Büyükkonuğun eko köy olarak düzenlenmesi sürecinde ve sonrasında olumlu icraatları bilgisine ulaşılmıştır. Halk katılımı bu oluşumlarda önemli bir etkidir ve organizasyonlarda etkin olarak görev alması sağlanmalıdır.

Büyükkonukta eko turizmin sürdürülebilirliği, uygulama ve izleme kontrol mekanizması ilgili biriminin, periyodik olarak gerçekleştireceği çalışmalarla olmaktadır. Bu oluşum Büyükkonukta mevcut olmayıp katılımcı aktörler arasında rol alan Eko Köy Komitesi, Bü-

yükkonuk Belediyesi bünyesine alınarak karar organı görevi yanında Alan Yönetimi Başkanlığı görevini de üstlenmelidir.

Alan Yönetimi; Yerel girişim sürecinde hem kültürel ve doğal kaynaklar için altyapı ve servis olanakları sağlayacak, hem de bunların yer aldığı çevre ve bölgesiyle alanın değerini yükseltecek, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, yerel halkın koordinasyonla çalışmasını sağlayacak yönetim modelidir ve alanın sürdürülebilir gelişmesini sağlamak, temel uygulama amaçlarından birisini oluşturmaktadır.²²

Eko köy yörelerinde alan yönetimi, katılımcı aktörlerle de görev ve sorumluluklar vererek gelecekle ilgili temel öngörülerin eylem başlıklarını belirlemelidir. Alan yönetimi tüm değerleri, çalışma alanlarındaki hizmetin kontrolünü ve misafir memnuniyetini sistemli bir şekilde izleyerek raporlamalıdır. Sürdürülebilirlik kapsamında anketlerle değerlendirmesini yaparak çıkacak sonu-

²² (Karaman ve diğerleri, 2012, 2,3).

ca göre çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Oluşturulacak planlar 2 yıl süreli olup sürecin sonunda ortaya çıkan sonuca göre yenilenmeli, görevler yeniden tanımlanmalıdır.

Günümüzde katlanarak büyüyen çevre sorunları doğanın ve duyarlı ekolojik yerleşimlerin korunması ve sürdürülebilir olması, bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle çevreye duyarlı özgün köy yerleşimlerinin turizm bağlamında geri kazanımı ekolojik, ekonomik, sosyal alanlarda çalışmaların yapılmasıyla sağlanabileceği anlaşılmaktadır. Bu ekonomik bir değer olarak işlevselliğini sürdürürken doğanın korunmasında da etkin rol oynamaktadır.

Bu tür yerleşimlerin gelecek kuşaklara kazandırılması için sürdürülebilirlik kavramının kuramsal çerçevesinin, karar mekanizmalarının, kullanıcılar, yerel halk ve ziyaretçiler tarafından içselleştirilebilmesinde (anlaşılabilmesinde) tezde ortaya konulan uygulama ve izleme mekanizmalarının (karar organlarının) etkin katılımının sağlanması, geliştirilmesi, canlı tutulmasının önemi anlaşılabilirliktedir.

Kaynaklar (kaynak dizilişi alfabetiktir)

1. Bağışkan, T., (2007). Tuncer Bağışkanın Kaleminden Kom-i Kebir, Eko-Köy Haber, sayı 1, Lefkoşa, s.3.
2. Cemal, İ., (2007). Eko köy Haber, Sayı 1, Büyükkonuk'ta Turizm, Lefkoşa. s.1,2.
3. Dawson, J., (2006). Ecovillages: New Frontiers for Sustainability, (Ekoköyler Sürdürülebilirliğin Yeni Ufukları), İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi, s.18-44.
4. Google Earth, (2014), Büyükkonuk Köyü Uydu Haritası, (Erişim tarihi, 25 Mayıs 2014).
5. Gunn, C. A., with Var, T., (2002), Tourism Planning- Bases, Concepts, Cases, New York: Routledge, s. 222,223.
6. ICLEI-Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi-, 1996. Yerel Gündem 21 Planlama Rehberi, Sürdürülebilir Gelişme Planlamasına Giriş, IULA-EMME- Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölge Teşkilatı, UNDP- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Bursa Büyükşehir Belediyesi, s. 2.
7. Karabardak, G., (2008). Tur rehberi, şahsi iletişim. Figardu Köyü.
8. Karaman ve Diğerleri, (2012). Aphrodisias Antik Kenti Alan Yönetim Planı 2013-2018, Kültür Bakanlığı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geyre Vakfı, s. 2,3.
9. Karaman, A., (2009). Sürdürülebilir Kentsel gelişme Eşikleri Bağlamında İstanbul üzerine Notlar. Tasarım + Kuram MSGSÜ, Mimarlık Fak. Dergisi, cilt 5, sayı 8, s.1-13.
10. Karaman, A., (1993), Sürdürülebilir çevre Kavramı Çerçevesinde Ekolojik PlanlamaYaklaşımı: Bir Yöntem, Kent ve Çevre "Planlamaya Ekolojik Yaklaşım", Planlama'ya ve Tasarım'a Ekolojik Yaklaşım, 1995 , 17. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu bildiriler kitabı, İstanbul: 4-5-6 Kasım 1993, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSÜ Yayınları, s. 254-273.
11. Oktay, D., (2007). Büyükkonuk Eko Köyünde Aktivite Binoları Dağılımı Turizm Uygulama Planlaması için Analiz ve Sentez Haritaları Çalışması, Bearing Point-DAÜ.
12. Ovalı, P. K., (2007). Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavramı, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması. Megaron, YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, cilt 2, sayı 2, s. 64-79.
13. Rosenthal, R., J., 2011. Başka Bir Dünya Mümkün ve Biz Yaratıyoruz, Global Eco Village Network Europe Broşürü.
14. Şehir Planlama Dairesi, (2014),Vaziyet Planı Haritaları, KKTC İçişleri ve İskan Bakanlığı, Lefkoşa.
15. Tuğun, Ö., Özsoy K., Ş., Arcan, E., F. (2013). Eko Köy Planlamasına Bir Mimari Planlama Bakışı İle Yaklaşım, 1.Ulusal Eko Turizm, Eko Üretim ve Eko Köy: Bağlıköy Örneği Sempozyumu, 23-24 Mayıs 2013, Bağlıköy, s.1-20.
16. Türk, A., (2000). Doğal,Tarihsel ve Arkeolojik Alanlarda Sürdürülebilir Turizm İçin Bir Model Uygulaması, Göller Bölgesi Örneği, İstanbul, s. 1-13.
17. Wheeler, S., (1998), Planning for Sustainable and Livable Cities. The City Reader, ed. R.T. LeGates ve Stout, F. Londra: Routledge, s. 486-495.

Anahtar sözcükler: Büyükkonuk Köyü; çekirdek köy; eko köy; eko turizm; Kuzey Kıbrıs; sürdürülebilir gelişme.

Key words: Büyükkonuk Village; core village; eco-village; eco-tourism; North Cyprus; sustainable development.

Mimarlıkta Bir Karşı Duruş Tavrı Olarak ‘Anarchitecture’

‘Anarchitecture’ As An Oppositional Position in Architecture

Öze ULUENGİN,¹ Tülin GÖRGÜLÜ²

ÖZET

Mekân kavramı, geleneksel anlatılardan başlayarak, çok farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Tarihsel süreçte, düşünce sistemlerindeki her bir kırılma noktasına paralel olarak dönüşüm geçiren mekân anlayışı, böylelikle farklı mimarlık yaklaşımları içinde kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada, 1900’lü yılların son çeyreğinde ortaya çıkan ve genelgeçer mimarlık kavrayışına eleştirel bir tutum sergileyen ‘anarchitecture’ yaklaşımı, bu alanda çalışmalarını bulunan üç isim üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma iki kısımda ilerler. İlk bölümde, ‘anarchitecture’ kapsamında pek çok çalışması bulunan Gordon Matta-Clark’ın gerçekleştirdiği enstalasyonlar ile ortaya koyduğu mekân kavrayışı ve bu alanda yıkmaya çalıştığı temel kabullere değinilmiş; ardından, kavramı daha kuramsal bir perspektifte ele alan Lebbeus Woods’un kavramı açıklarken ortaya koyduğu ‘özgür mekan’ anlatısı incelenmiş ve son olarak kavramı ilkel toplumların mekânı üzerinden inceleyen Brian Heagney’nin ‘anarchitecture’ anlayışına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, aynı başlık altında toplanan bu yaklaşımların mekân anlayışları çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, ‘anarchitecture’ yaklaşımının günümüz mekân kavrayışına sağladığı katkıların ortaya konması ve tartışılmasıdır.

ABSTRACT

Beginning from the earliest traditional tales, the notion of space has been conceptualized in a variety of ways. Throughout history, these conceptualisations have undergone transformation on a parallel with turning points in thought systems, and thus space has found a place for itself in all varying architectural approaches. In the first part of this study, the notion of ‘anarchitecture’, which emerged in the last quarter of the 1900s to fervently criticize the de facto understanding of architecture, is approached through the works of three distinguished researchers in this field. The first section evaluates both the comprehension of space expressed in the installations performed by Gordon Matta-Clark, the renowned artist who has substantial works on anarchitecture, and the fundamental principles he sought to destroy. This is followed by the ‘free space’ concept of Lebbeus Woods, who is well-known for approaching anarchitecture in a more theoretical manner. The final section of the first part of the study examines the understanding of Brian Heagney, who has explored anarchitecture through the concept of space in primitive communities. In the second part of the study, an attempt is made at analyzing the understanding of space of all these different approaches. The objective of this work is to evaluate and emphasize the contributions of anarchitecture to our present-day understanding of space.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul;

²Maltepe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul.

¹Department of Architecture, Faculty of Architecture Yıldız Technical University, Istanbul, Turkey;

²Department of Architecture, Faculty of Architecture, Maltepe University, Istanbul, Turkey

Başvuru tarihi: 25 Temmuz 2014 (Article arrival date: July 25, 2014) - Kabul tarihi: 14 Kasım 2014 (Accepted for publication: November 14, 2014)

İletişim (Correspondence): Öze ULUENGİN. e-posta (e-mail): ozeuluengin@gmail.com

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

“Gerekirse her şeyin plan ile başladığına dair yaygın görüşü çürütmek için çalışırız. Plansız olan biçimler vardır –dinamik düzenler ve düzensizlikler.”

–Gordon Matta-Clark¹

Mekân kavramı tarih boyunca, başta felsefe olmak üzere, farklı disiplinlerdeki tartışmalara konu olmuştur. Öyle ki, bu alandaki kırılma noktalarının düşünce tarihindeki kırılma noktaları ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Dolayısıyla, her bir dönemde, farklı kavramların rehberliğinde açıklanan bu kavramı günümüzde, bugüne ait kavramlar ile yeniden tanımlamak gereklidir. Ne var ki, bugünün gelip geçici ortamı,² mekâna ilişkin söylemleri her zaman olduğundan çok daha çeşitli kılmakta ve bu çeşitlilik, mekân tartışmalarını kaçınılmaz olarak, hiç olmadığı kadar zenginleştirmektedir. Böylesine bir ortamda, ortaklıkları ve karşıtıkları ortaya koymak adına, gruplamalar yapmak, kavramın dinamiklerini irdeleme yolunda uygun bir yöntem gibi görünmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada mimarlık ve mekân kavrayışı süreçleri ‘kabul görmüş yaklaşımlar’ ve bu yaklaşımların dolduramadığı boşluklar üzerinden varolagelmiş ‘muhalafet duruşu’ olarak iki karşıt konumdan okunmaya çalışılmıştır.

Mekân kavrayışını yönlendiren ‘yer’, ‘bağlam’, ‘işlev’ gibi kavramlar, 20. yüzyılın sonlarına kadar geçerliliğini korumuştur. Ancak bu kavramlar artık, günümüz mimarlık ve mekân yaklaşımını anlamak çoğu kez yeterli gelmemektedir. Günümüzde mekân kavramını ifade ederken kullanılan dil çok boyutludur, çeşitlidir ve her bir dilde mekân, o dilin kendi kabulleri üzerinde anlatılır hale gelmiştir. Bu durum, geleneksel anlatılardan bu yana, bir kabul ve o kabule göre geliştirilen fikirler temeli üzerinden bir dönüşüm içinde olan mekân kavrayışının, mimarlık ile ilişkisinin günümüzdeki durumunu farklı perspektiflerden sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, mekan kavrayışında muhalif tutum, mekân olgusunu irdelemek için özgün bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karşı duruş veya muhalafet, bir düşünce, karar veya eyleme karşı koyma anlamlarını içerir. Öyleyse, bu yaklaşım, öncelikle karşısında konumlanacak mevcut bir durumu gerektirir. ‘Anarchitecture’,^{3,4} işte bu ortamda, kendine has yöntemleri ile ‘kabul görmüş anlatılara

karşı duran’ bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.

Terimin oluşmasına kaynaklık eden ‘anarşi’⁵ ve ‘mimarlık’ kavramlarında olduğu gibi, ‘anarchitecture’ da, çalışmalarında kavrama yer vermiş her kişi için farklı anlamlar ifade eden bir terimdir. Bundan dolayı, kavrama ilişkin yazımda karşılaşılan kullanımlarının birbirinden bağımsız; fakat kendi bağlamlarında özgün oldukları görülür.

‘Anarchitecture’ terimi, mimar, tasarımcı ve sanatçılar tarafından kullanılmıştır.^{6,7,8,9,10} Buna rağmen, ‘anarchitecture’ kuramına ilişkin temel bir kaynak göstermek mümkün görünmemektedir. Bu kavramla birlikte anılan kişilerin bir bölümü, işlerini kendi perspektiflerinden, doğrudan bu kavram aracılığıyla tanımlamışlardır (Gordon Matta-Clark, Edward Suzuki). Bu durum, birbirinden çok farklı dillere, kuramsal altyapıya ve söyleyecek söze sahip işlerin aynı kavram altında anılmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde, kavrama ilişkin çalışmalar yapmış diğer kişiler ise, terimin içerdiği ‘anarşi’ vurgusuna atıfta bulunmakla ve çalışmaları bu kavrama yer vermekle birlikte, kavrama ilişkin net bir açıklama yapmamışlardır (Lucien Kroll).

Dolayısıyla, sınırları net çizilmiş bir ‘anarchitecture’ kuramından söz etmek olası görünmemektedir. Bu nedenledir ki kavram henüz, ortaklıklar içermekle birlikte, farklı disiplinler bağlamında gerçekleşen bir dizi eylemin ve birkaç kuramsal ifadenin biraraya gelerek

³ Bu kavram Türkçe’deki kaynaklarda ‘mimarizm’ olarak çevrilerek kullanılmıştır. Oysa, kavrama yön veren anarşi, yani anarchy’yi etimolojik açıdan incelediğimizde, kelimenin Yunanca’daki olumsuzluk öneki ‘an’ ve düzen anlamındaki ‘archos’ kelimesinin birleşmesiyle (anarchos) oluştuğu ve ‘hükümdarsız’ anlamında kullanıldığı görülmektedir. Anarşiden türetilen ‘anarchitecture’a benzer bir çözümlenmeyi yaptığımızda, an- öneki yine olumsuzluk vermekte, devamındaki architecture ise dilimize mimarlık olarak çevrilebilmektedir. Böylelikle, söz konusu kavramın, ‘mimarlık içermeyen’ bir anlamı olduğu iddia edilebilir. Mevcut Türkçe çevirinin, kelimenin içerdiği potansiyel anlamları kapsamadığı düşüncesiyle, çalışmada bu kavramın, ‘mimarizm’ yerine orijinal -anarchitecture, anarchitect- olarak kullanılması yeğlenmiştir.

⁴ ‘Anarchitecture’ grubu üyelerinden Richard Nonas, 1992 tarihinde Gordon Matta-Clark için düzenlenmiş bir serginin kataloğunda grubun isminin çıkış şeklini anlatmıştır. Buna göre, grubun savunduğu değerler açısından başında ‘anti’ ibaresi bulunan bir

isim koymanın yerinde olacağı, ama bunu çok sıradan bulduklarını dile getirmiştir. Mimarlığın, Gordon Matta-Clark dahil olmak üzere, yaptıkları işin tam merkezinde yer almadığını, fakat grubun, temelde karşı geldiği sert kabulü kültürel gerçekliği özetlemek için iyi bir tanım olduğu konusunda birleştiklerini ifade etmiştir. Nonas, 1992.

⁵ Çağdaş anarşistlerden biri kabul edilen Colin Ward, anarşizmin 19. Yüzyılda geliştiğini, 1. Dünya Savaşı’na değin süren, klasik anarşizm olarak adlandırılan bu dönemin ardından 1960’larda yeni bir direniş olarak anarşizmin dönüşüm geçirdiğini ifade etmiştir (Ward, 2011). Dolayısıyla, anarşizm vurgusu içeren ‘anarchitecture’ kavramının, 70’li yıllarda, ortaya atılması tesadüf olmasa gerektir.

⁶ Anarchitektur, 2006.

⁷ Heagney, 2008.

⁸ Woods, 1992.

⁹ Gordon Matta-Clark. Moure, 2006 ve Walker (2009) 2011.

¹⁰ The Space Hijackers. 1999’da kurulmuş ve günümüzde faaliyetlerine devam eden İngiltere kökenli aktivist grup.

¹ Gordon Matta-Clark’tan aktaran: Walker, 2004

² Harvey’ye göre (2006) üretim teknolojilerinde yaşanan değişimler, mekânın geçirdiği dönüşümü tetiklemiş, modernizm ile birlikte ortaya çıkan seri üretim, mekân kavrayışında köklü değişimlere neden olacak bir kriz

ortamı doğurmuştur. Bu yeni üretim tarzının en önemli etkisi, her şeyin gelip geçici bir duruma gelmesi olmuştur. Harvey, ürünler, üretim teknikleri, fikirler, ideolojiler ve değerlerin gelip geçici bir hal aldığı, kısaca ‘katı olan her şeyin buharlaşmakta’ olduğunu ifade eder.

oluşturduğu anlamlar topluluğudur. Bu çalışmada ise 'anarchitecture', Gordon Matta-Clark, Brian Heagney ve Lebbeus Woods perspektifinden aktarılacaktır. Gordon Matta-Clark, boş ve kullanılmayan binalarda gerçekleştirdiği kesim işleri ile, mekân konusundaki ana anlatıların karşısında bir tavır sergilerken; daha kuramsal bir perspektiften yaklaşan Lebbeus Woods kavramı 'özgür mekân' anlatısı ile açıklamış; Brian Heagney ise, hiyerarşik bir düzenin bulunmadığı ilkel toplumlardaki mekânın, *anarchitecture* kavramına uygun özellikler sergilediğini öne sürmüştür.

Keserek Çoğalan Mekân

"Anarchitecture", henüz bilinmeyen bir özgürlüğün hayali, yapının hafif bir versiyonudur."

-Karsten Harries¹¹

Kavrama en çok katkıyı sağlayan isimlerden biri olan Gordon Matta-Clark, kuşkusuz en bilinen 'anarchitect'tir. Bunda, söz konusu kavramın, Gordon Matta-Clark'ın da yer aldığı, Jene Highstein, Bernard Kirschenbaum ve Richard Nonas'tan oluşan bir grup sanatçı tarafından 1974 yılında aynı isimli sergide kullanılmış olmasının etkisi büyüktür.¹² Bu sergide mimarlık, modern kültürün aşırılıklarının ve olumsuzluklarının sembolü olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda terim, yaşadığımız dünyanın negatif yönlerinin eleştirisi üzerinden; toplumdaki uzlaşmazlıklara, politik ile ekonomik yetkinlik ve ticaret uğruna yapılan mimarlığa bir tepki olarak doğmuştur.¹³ *Anarchitecture* grubu, kendini devamlı olarak çoklayarak ve değiştirerek profesyonellik ile pratik arasındaki boşluğu ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bunu ise, bizzat mimarlığı kullanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹⁴

1943 doğumlu Gordon Matta-Clark, Cornell Üniversitesi'nde 1962-1968 yılları arasında mimarlık okumuştur.¹⁵ Otuzbeş yaşında son bulan ömrünü New York'lu bir sanatçı olarak sürdüren Matta-Clark'ın çalışmaları ise daha çok 2000'li yılların başında ilgi görmeye başlamıştır. En bilinen çalışmaları, boş, kullanılmayan binalarda yaptığı kesim işleridir.

Matta-Clark'ın çalışmalarına yön veren temel prensipler, mimarlık alanında, çoğunluk tarafından kabul görmüş, genel geçer kabullere bir eleştiri niteliği taşır. Söz gelimi Matta-Clark, M.Ö. 40'lı yıllarda, Vitruvius tarafından tanımlanmış üç temel ilkeye meydan okumuştur: Mukavemet (*firmitas*), işe yararlık (*utilitas*) ve güzellik (*venustas*). Binalardan kesitler çıkararak barınak olma özelliklerini ortadan kaldırmış (*utilitas*'ın ihlâli),

yapısal bütünlüklerini tehdit altına almış (*firmitas*'ın ihlâli) ve tasarlanmış güzelliklerine zarar vererek (*venustas*'ın ihlâli) binaların özgün bütünlüklerini zedelemiştir.¹⁶ Buradan hareketle, Gordon Matta-Clark'ın bu kavramı, anti-mimarlık anlamında kullandığı düşünülebilir ki Harries'e göre¹⁷ 'anarchitecture', tam bir 'mimarlık karşıtlığı'dır (*anti-architecture*). Dolayısıyla bu tutum, hayatlarımıza hükmeden mimarlık yapısında, kesimler, parçalamalar, eklentiler biçiminde ihlâller yaparak mimarlığın kendisi ve kuralları üzerinde tekrar düşünmek için davet niteliği taşıyan bir meydan okuma olarak görülebilir.¹⁸ Oysa Gordon Matta-Clark'ın, kendi sözleri, bu olasılığı ortadan kaldırmaktadır:

"Kavram bir anti-mimarlığı ifade etmemektedir. Bunun yerine, mekân üzerine fikirleri netleştirmek için, sosyal ve politik açıklamalar yerine kişisel sezgiler ve tepkiler üzerinden bir tanımlama girişimi olarak yorumlanabilir."¹⁹

Bu sözleriyle Gordon Matta-Clark, yaptığı tüm kesim işlerinin, mekân konusundaki ana anlatıların kavrayışına karşı kişisel bir başkaldırı olduğunu vurgulamakla yetinmiştir.

Bernard Rudofsky ise, 1964 tarihli 'Mimarsız Mimarlık' (*Architecture without Architects*) adlı kitabında, mimar olmayan binalar oldukları için çoğunlukla çökuyla karşılanan antik dünyanın geleneksel binalarını, 'anarchitecture' örnekleri olarak tanımlamıştır.²⁰ Fakat, gerek mimarlık tarihçisi Robin Evans,²¹ gerekse Matta-Clark ve Lebbeus Woods'un işlerinden karşıt bir görüş yükselir. Bu çalışmalar bağlamında 'anarchitecture' kavramını, kuşaklar boyunca birikim gösteren anonim bilgiden çok, bireysel sanatçıların ani gelişim gösteren siber-dünyaya karşı geliştirdikleri bir tepki olarak ifade etmek mümkündür.²² 'Anarchitect'lerin böylelikle kendilerini, Rudofsky'nin tanımladığı veya günümüzdeki anlamıyla 'soylu mimarlık'²³ olarak ifade edilen konunun tam karşısına koydukları söylenebilir (Şekil 1-3).

Ama Matta-Clark'ın mimarlığını, statükoya karşı, tuğla ve sıvayı hedef alan yalnızca basit bir şiddet eylemi olarak ele almak doğru olmayacaktır. Aksine, yaptı-

¹⁶ Janku, 2008

¹⁷ Harries, 2011, s. 53

¹⁸ Walker (2009) 2011

¹⁹ Lee 2000, s. 104

²⁰ Rudofsky'den aktaran: Harries 2011, s. 52.

²¹ Robin Evans, mimarlık kuramı ve tarihi alanlarında çalışan bir mimardır. 1970 tarihli "Translations from Drawing to Building and Other Essays" adlı kitapta yer alan 'Towards Anarchitecture' başlıklı makalesine dayanarak 'anarchitecture' terimini ilk kullanan kişi

olduğunu söylemek mümkündür.

²² Harries, 2011, s. 53

²³ İng. noble architecture. Rudofsky, antik mimarinin, mutlak ve kusursuz mekânın yegane örneği olduğu inancının hakim olduğu yaklaşık bir kuşak önce, mimarlığın bu örnekleri tekrar ederek icra edildiğini ve bunun o dönem için anlaşılabilirliğini söyler. Bu anlayışı ise "soylu mimarlık" olarak ifade eder. Rudofsky, 1964.

¹¹ Harries, 2011.

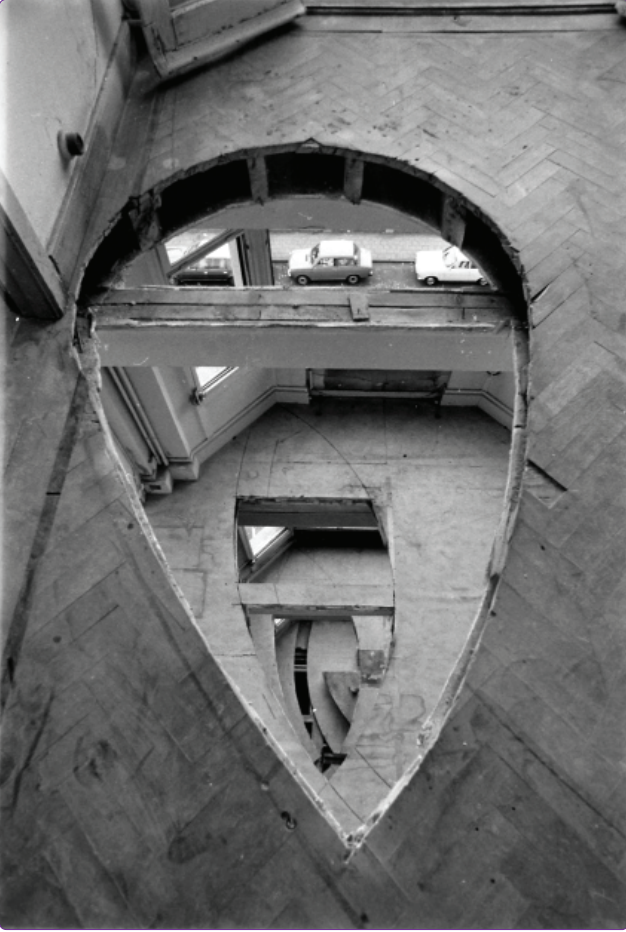
¹⁴ Walker, (2009) 2011, s. 154.

¹² Walker, 2004.

¹⁵ Lee, 2000.

¹³ A.g.e.

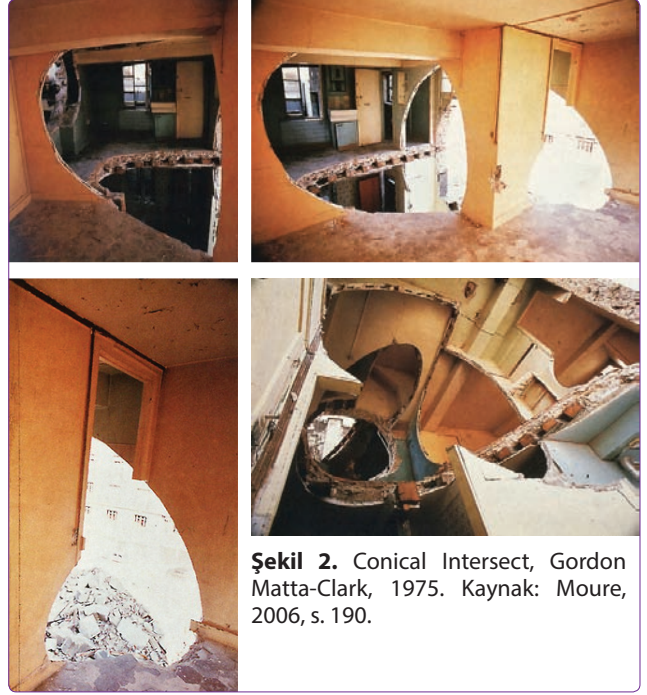

Şekil 1. Antwerp'teki bir ofisin kesilmiş döşemeleri; Office Baroque, Gordon Matta-Clark, 1977. Kaynak: Moure, Gloria, 2006, Gordon Matta-Clark: Works and Collected Writings, Ediciones Poligrafa, Barcelona, s.245.

ği müdahalelerin -artık- işe yaramaz birimlerden ıslah edilmiş anıtsal heykeller ortaya çıkmasını sağladığı söylemek mümkündür.²⁴

Gordon Matta-Clark'ın çalışmalarının uzun vadede en belirgin özelliği, mimarların kullandığı tekniklerin ötesinde, mimari etkinliğin temelini oluşturan ortogonal mimari çizimi yeniden organize eden anlayıştır. Mimari çizim ile soyut mekânı birleştirme çabasının büyük bir hata olduğunu savunan Henri Lefebvre'in aksine Matta-Clark, soyut mekânı, plan ve kesitlerle desteklenen bir mekân olarak kurgulamıştır.²⁵

Matta-Clark, gerek notları, gerekse röportajlarında mimarının kendi işleri ile ilişkisi üzerinde sıklıkla durmuştur. Bu ilişkinin netlikle ortaya konması, işlerini bizat mimarının üzerinde uygulaması nedeniyle önemlidir. Matta-Clark, kendi işlerinde, mimari ve heykelin, birbirinden tamamen farklı iki disiplin olarak buluşma-

Şekil 2. Conical Intersect, Gordon Matta-Clark, 1975. Kaynak: Moure, 2006, s. 190.

Şekil 3. Conical Intersect detay, Gordon Matta-Clark, 1975. Kaynak: Moure, 2006, s. 187.

²⁴ Janku, 2008

²⁵ Matta-Clark'tan aktaran Lee, 2000.

sından çok, iç içe geçmiş ve karşılıklı varolan unsurlar olduğunu vurgulamıştır.²⁶

Mimarlık ve heykeli böylesine bütünleşmiş ve birlikte çalışan disiplinler olarak içselleştirmiş Matta-Clark, mekânı sorgulamayı bu ilişki üzerinden yapmıştır. Binalarda yaptığı kesimler ile mekânı genel geçer kabullerin ötesinde anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, yarattığı kesiklerin genel geçer kabullere karşı bir duruş olduğu; Matta-Clark'ın, mekânı, sistemin ürettiği mekândan farklı bir şekilde algılamının arayışı içinde olduğunu söylemek mümkündür. Onun uyguladığı kesim işleri, yeni geçişler ve görünüşler, bir boşluk sunduğu için, her ne kadar bir 'eksiltme girişimi' gibi görülse de, aslında mevcut strüktürlere bir ek niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda kesimler, mekânın geçmiş referanslarının katmanları için olduğu kadar, bireyin toplumdan ayrışmasının metaforu olarak görülebilir²⁷ (Şekil 4).

Matta-Clark'a göre, mekânın her türlü hafızalarında kayıtlıdır. Bazıları detaylı; bazıları ise genel hatlarıyla olmak üzere, her türlü hatıra seviyesinde kayıtlıdır. Ve bir kez bu hatıra bulutuna girildiğinde, gerçek mekân, arzulan mekân, düşlenen mekân, amorf mekân, grotesk mekânlar ortaya çıkmakta ve mekân algısına nostalji ve duygusallık karışmaktadır.²⁸ 'Anarchitecture' ise, bu noktada devreye girmektedir. Buna göre, 'anarchitecture', problem çözme çabası içinde değildir fakat mekânı iyi tanımlayan ve konumlandırılan koşulları yaratma amacındadır. Kuralların ötesindeki niteliği bulmak niyetindedir. Grubun manifestosu incelendiğinde 'anarchitecture', birkaç boyutta birden çalışmak, gösteri ve çalışma hakkında tartışma yürütmektir.²⁹ Bunun için, süreci bitmeyen sonu açık bir süreç olarak ele almak, devam etmesini ve durmaksızın yeniden başlamasını sağlamak gerekir ki, mekânı bir süreç olarak ele alan ve 'anarchitecture' kavramını benzer bir perspektiften yorumlayan diğer bir isim Lebbeus Woods'tur. Fakat ondan önce, bu kavramının temellerini, ilkel toplum modelinin doğal işleyişinde arayan Brian Heagney'nin yaklaşımına değinmekte fayda vardır.

İlkel Toplum Modelinde 'Anarchitecture'

Brian Heagney, "Anarchitecture"³⁰ adlı kitabının giriş bölümünde, Pratt Mimarlık Okulu'nun ilk senesinde tanıştığı 'anarchitecture' kavramı hakkında tüm eğitim hayatı boyunca fikir yürüttüğünü ve en sonunda bu kitabı yazdığını ifade etmiştir. Heagney'ye göre,³¹ mimarlık, mimar tarafından yaratılan bir nesne; öznesi ile

Şekil 4. Splitting, Gordon Matta-Clark, 1974. Kaynak: Moure, 2006, s. 147.

o mimarlık nesnesinin gözlemcisidir. Mimar, binayı tasarladıktan sonra orayı terkederek nesneyi yalnız bırakır. Bu sayede özneye buluşan nesne, yeniden yazılan bir metin gibidir ve yeni bir nesneye dönüşür ve özne kendini nesnenin ortasında bulur. İşte, Heagney'nin tanımladığı 'anarchitecture'ın temelini bu düşünce oluşturmaktadır. Buna göre, anarşist olan bir mimar, 'anarchitect'tir. Sözelimi 'anarchitect', nesnenin özneye hükmetmesi amacını gütmaz. Ya da tam tersi bir amacı da bulunmaz. Bu anlamda sağlıklı ve arzulan ilişki şekli öznenin ve nesnenin birlikte varolmasıdır. Bu bağlamda 'anarchitecture';

- Değişimden korkmayan ve değişimi destekleyen mimarlıktır.
- Devrim değildir; devrimi destekleyen ve buna imkan tanıyan pozisyonudur.
- Toplumun üyeleri ile ilgilidir.
- Toplumun üyeleri arasındaki ilişkiler ile ilgilidir.
- Sağlıklı, eşit ve sürekliliği olan ilişkileri destekler.
- Bu ilişkilerde meydana gelebilecek değişikliklerin beklentisi içindedir.
- Değişim için tasarlanmıştır, metin yeniden yazılmak için vardır.
- Statik kanun yoktur, bu nedenle kanun yoktur.³²

Heagney,³³ yukarıda sıralanan özellikleri modern toplumlarda bulmanın mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle, ilkel toplumları³⁴ incelemiştir. Bunun so-

²⁶ Walker (2009) 2011, s.2.

²⁹ Walker (2009) 2011, s.109.

²⁷ www.mattaclarking.com

³⁰ Heagney, 2008.

²⁸ Walker (2009) 2011, s.69.

³¹ Heagney, 2008, s.13.

³² A.g.e, s.15.

³³ A.g.e.

³⁴ Brian Heagney, Güney Afrika bölgesinde yaşayan 'bushmen' adı verilen kabileleri incelemiştir.

Merriam-Webster'a göre bushmen, hayatını avlanarak sürdüren Güney Afrika topluluklarına verilen isimdir.

nucunda, ilkel toplumun bir liderleri olduğunu ama bu liderlerin karar verici konumdan çok, öneride bulunan bir pozisyona sahip olduğunu gözlemlemiştir.³⁵ Liderlik geçici özelliktedir. Topluluk, liderin önerilerinden hoşnut kalmadığı zaman başka bir kişi bu konuma rahatlıkla gelebilir.

İlkel topluluğun özünde sıralama, sınıflama yoktur. Mekânda, cinsiyet farklılıklarını gözlemlemek olası değildir. Fiziksel yapıları ise modern topluma kıyasla kuşkusuz —basittir. Öyle ki, barınakları genellikle barakalar, kimi zamansa kafeslerdir. Herkes istediği zamanda, istediği yere baraka inşa edebilir.³⁶ İlkel topluluk örneğinin yerleşim planlarını inceleyen Heagney, Widlok³⁷ referansı ile ilkel topluluklarda mekânsal düzenin yaşa, cinsiyete ve sosyal pozisyona dayanan bir sosyal ayırım olmadığı sonucuna varır.³⁸

Ayrıca ilkel toplumlarda bir tanrı kavramı olmakla beraber, işlevinin insanları yalnızca mutlu tutmak olduğuna inanılmaktadır ve topluluk içinde kimse tanrıya, bir diğerinden daha yakın değildir.³⁹ Bir başka deyişle, bu toplumlarda din adamı kurumu bulunmamaktadır. Bu durum, söz konusu topluluklarda hiyerarşi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. İlkel insan kendini, anti hiyerarşik bir çerçevenin içinde konumlandırmıştır; kendilerini ekosistemin, bir diğerinden üstün ya da aşağı olmayan eşit parçalarından biri olarak görmektedirler.

İlkel toplumlarda ticaret yerine paylaşım vardır.⁴⁰ Buradan hareketle, bu topluluklarda ekonomik anlamda hiyerarşi olmadığını söylemek mümkündür. Topluluk içindeki kimse diğerinden üstün görülmediği için herkesin eşit miktarda yemek, su hak ettiği düşüncesi hâkimdir.

Heagney, ilkel toplumların yalnızca öneri geliştirmeye dayalı ve geçici özelliğe sahip liderlik anlayışına sahip olmalarından, toplumlarından hiyerarşik bir düzenin oluşmasına izin vermemelerinden, toplumsal yapılarında sıralama ve sınıfa yer verilmemesinden hareketle bu toplumların anarşist bir hayat sürdürdükleri sonucuna varır.⁴¹ Bu bağlamda, başta aktarılan temel kabule göre, anarşist bir hayatın mekânı 'anarchitecture' kavramı içinde yer bulur.

Kontrol Mekanizmalarının Karşısında Bir Mekân Önerisi: 'Özgür Mekân'

"Ben, fantezi dünyasında yaşamakla ilgilenmiyorum. Tüm yapmaya çalıştığım şeyin, gerçek mimari mekânı ortaya çıkarmak olduğu söylene de, hâlâ, beni

asıl ilgilendiren, dünyanın geleneksel sınırlar olmadan neye benzeyeceğidir."

-Lebbeus Woods⁴²

Kavrama, metinlerinde yer veren bir diğer isim, 1940'ta ABD'de doğmuş, Illinois ve Purdue Üniversiteleri'nde mimarlık okumuş, sonrasında New York'a taşınarak Cooper Union School'da ders vermiş Lebbeus Woods'tur. 1998'de RIEA (*The Research Institute for Experimental Architecture*) kurucu üyeleri arasında yer alan Woods,⁴³ "Anarchitecture: Architecture is a Political Act" adlı kitabında, kavrama deneysel mimarlık (*experimental architecture*) anlatısı içinde yer vermiştir. Woods'un konuya ilişkin fikirleri, 'anarchitecture' kavramını yorumlayan tüm kişilerin içinde çağdaş mimarlık pratiği en fazla olan isim olması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Lebbeus Woods'un çalışmaları sıklıkla, varoluşa alternatif bir biçim öneren alışılmamış biçimlere odaklanmış, mekânsal kavrayışında yeni ve bu mekânların kullanım şekilleri konusunda yaratıcı yollar deneyen yüksek kalitede gerçekdışı öğelere sahip olmakla nitelendirilmiştir.⁴⁴ Alışılmamış biçimde, kuramını aktarma yöntemi olarak kullandığı çizimler, bu bakış açısıyla irdelendiğinde, derinlik ve ek boyutlar kazanmakta, önerdiği mekânların tanımları bu çizimlerde bulunabilmektedir. Mimarlık nispeten yavaş ilerleyen bir sanat olarak ele alındığında, Woods'un, inşaat süreci tarafından mecburen yavaşlatılan mimarlığı, çizimleri sayesinde hızlandırdığını söylemek yanlış olmasa gerektir.⁴⁵ Bir pratik olarak mimarlığın teknik, ekonomik, yasal, kültürel faktörler tarafından sınırlandırılmış olduğu kabulüyle, otoriter kontrol mekanizmalarına karşı verdiği sürekli mücadeleyi hatırlatarak, günümüzün acı dolu boyutlarından bahseden Woods⁴⁶ böylelikle inşaat sürecine dahil olarak karşısında mücadele verdiği kontrol mekanizmalarının süreçte yer almasına engel olabilmektedir. Woods'un tasarımları genellikle negatif sosyal, kültürel ve politik durumlara bir cevap niteliği taşımaktadır.

Woods'un,⁴⁷ kontrol mekanizmaları karşısında öne sürdüğü kavram, 'özgür mekân'dır (*freespace*). Bu kavram, 'anarchitecture' ile yakından ilgili görünmektedir. Bireysel yaşam laboratuvarları olarak adlandırılacak özgür mekânlardaki işlevlerin, mimar yerine, gevşek yapı ve durmaksızın değişen toplumdaki kullanıcılar tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Böylelikle yaşamın ve düşünmenin yeni yollarını gerektiren mekânlar ortaya çıkabilecektir.⁴⁸ Özgür mekânlar,

³⁵ Heagney, 2008, s.20.

³⁸ A.g.e, s.30.

³⁶ A.g.e, s.25.

³⁹ A.g.e, s.31.

³⁷ Thomas Widlok, Mapping Spatial and Social Permeability. Current Anthropology, June 1999.

⁴⁰ Heagney, 2008, s.32.

⁴¹ A.g.e, s.33.

⁴² Lebbeus Woods'tan aktaran: Ourossoff, 2008.

⁴⁵ Giovannini, 2004.

⁴⁶ Woods, 1992, s. 9.

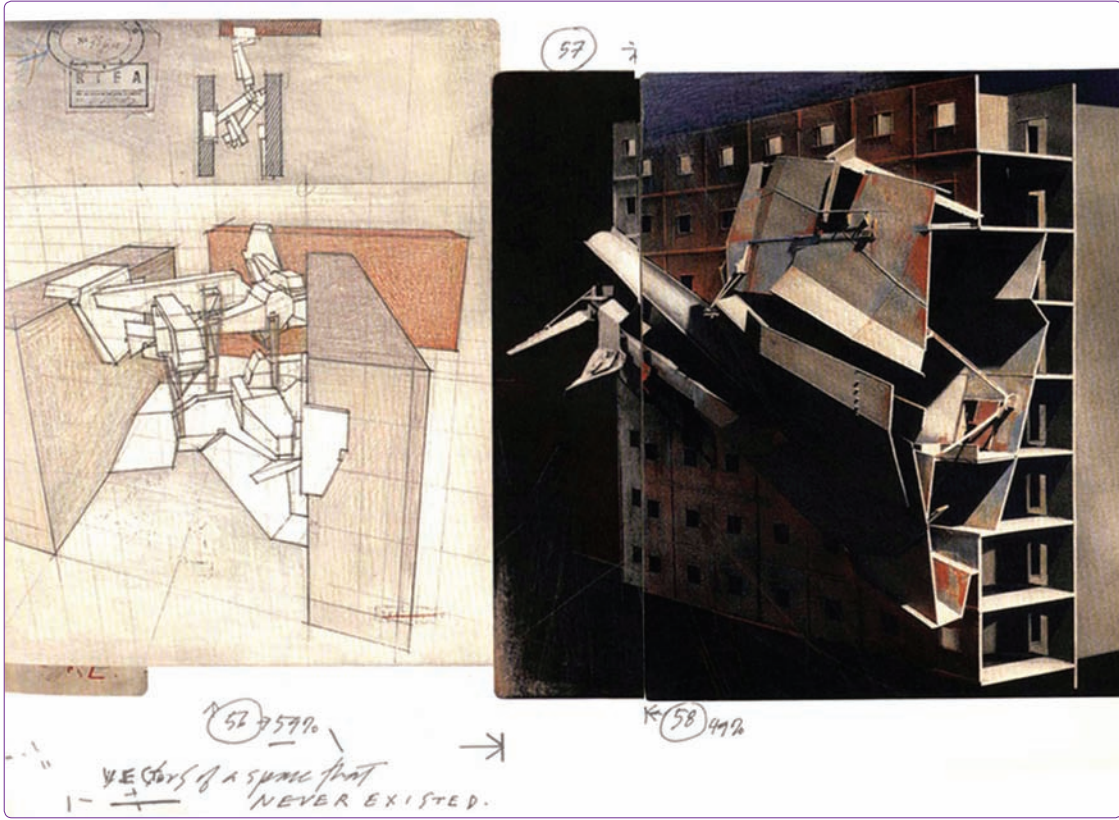
⁴³ Woods, 1992.

⁴⁷ A.g.e, s. 9.

⁴⁴ Kanekar, 2010.

⁴⁸ Kanekar, 2010, s. 778.

Şekil 7. Mekânların temellükü (appropriation) solda: hiç varolmamış mekânların vektörleri, sağda: yüksek kornutlar. Kaynak: Kanekar, 2010.

mekân olarak tanımlamak mümkündür. Çok-işlevli mekânlar, belirli bir amaca yönelik kurgulanan ve çoklu/gelecek kullanımlara uyum sağlayan özellikler taşıyan, çok-işlev'siz' mekânlar kesin bir kullanım için tasarlanmamıştır. İnşa edilir, üzerine eklenir, kullanılır ve başkaları tarafından tekrar kullanılmak üzere terk edilir. Woods'a göre kentteki bazı mekânların hiç kullanılmaması mümkündür.⁴⁹ Sözelimi savaş sırasında yıkım yaşamış kentlerde inşaat/banka kredisi, hükümet, yeni malzeme ihracı olmaksızın kent, geri dönüşümlü malzeme ve anlamların kentidir. Fakat aynı kent, kendini yeniden inşa etmek istediğinde, yıkım görmüş olanın kentsel kolajını rahatlıkla yapmak mümkün olmamaktadır. Bu noktada mimar, malzemeyi başkalaştırmak ve yıkımın entelektüel tortularını gerçek yeniye dönüştürmek için yollar bulmalıdır.⁵⁰

Woods, yukarıda değinilen "Anarchitecture: Architecture is a Political Act" adlı kitabının giriş bölümünde bu kuramı geliştirmeden seneler önce Brezilya, Sao Paulo'ya yaptığı bir geziden bahseder.⁵¹ Kendisine, Sao Paulo'daki sosyal dengesizlikler konusuna nasıl bir çözüm önerisi getireceği sorulduğunda, hiyerarşi, politika

ve ekonominin denetlediği bir kent için yapılacak çok şey olmadığını; Brezilya'nın problemlerinin çözülebilmesi için hiyerarşi kültürünün aşılması gerektiğini söylemiştir. Bu bakış açısının 'anarchitecture' ile ilişkili olarak yorumlanabilecek yönü ise, mevcut hiyerarşik toplumsal yapının karşıtı olarak önerilmiş olan 'heterarşik'⁵² toplumdur. Heterarşik toplumlar, çeşitlilik ve seçim açısından zengin; karmaşık, akıcı ve çok katmanlı, sanat ile hayatın birlikte aktığı, akıcı bir otorite içeren yapılardır.⁵³ 'Heterarşik kent' ise, hiyerarşik ve tarihi kentin içinde yapılanmış özgür bölge olarak görülebilir.⁵⁴ İşte bu özgür bölgeler, diğer altyapıdan ayrılarak kendilerini topluma 'heterarşik kent' olarak sunarlar: Otoriter kontrolden bağımsız bir kent.

Heterarşik özgür bölge modeli küçük bir insan grubu ile başlar. Bu grup, otorite denen kurumu bünyesinde barındırmaz ve gruptaki herkes yalnızca kendi performansının otoritesine sahiptir. Grubun kent ve toplu

⁵² Hiyerarşi (hierarchy): İnsanlardan oluşan bir grubun yetenek veya ekonomik, sosyal veya profesyonel konularına göre yapılan derecelendirme (Merriam-Webster, 2014).

nin güç ve otoritenin yatay pozisyonunda yer aldığı, her birinin kuramsal olarak eşit rol üstlendiği öğelerden oluşan ağlardır (Collins Dictionary, 2014).

⁵³ Kanekar, 2010, s. 789.

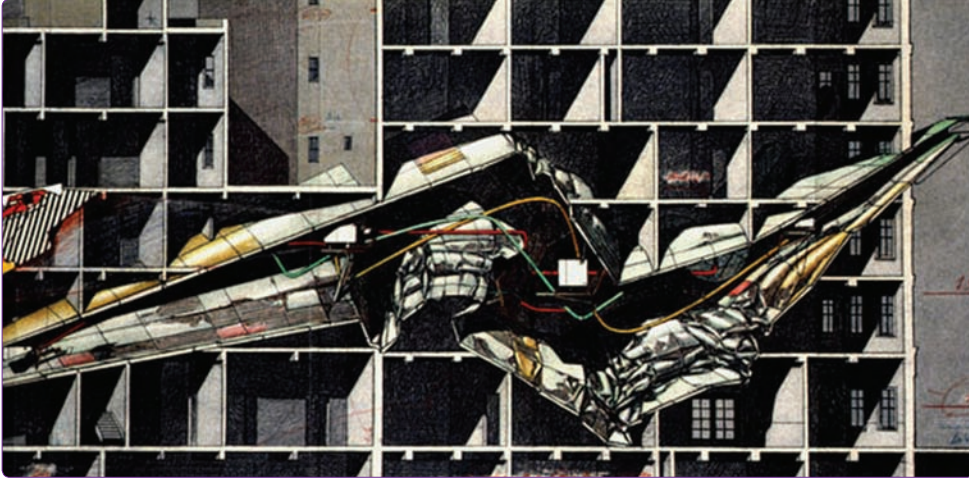
Heterarşi (hetarchy): Her öge-

⁵⁴ Woods, 1992, s. 11.

⁴⁹ A.g.e, s. 779.

⁵⁰ A.g.e, s. 781.

⁵¹ Woods, 1992, s. 18.

Şekil 8. Berlin Serbest Bölge 3-2 (Berlin Free-Zone 3-2), 1990'da birleşen Berlin için Lebbeus Woods'un terkedilmiş hükümet binası için, uygulamadan çok kuramsal olan ve herhangi bir işlev taşımayan bina önerisi. Kaynak: Woods, Lebbeus, 1992, *Anarchitecture: Architecture is a Political Act*, London, Academy Editions, ss.106-107.

olan ilişkisi bunlarla nasıl bir iletişim içinde olduğuna bağlı olarak gelişir.⁵⁵ Bu bağlamda 'özgür mekân', bireysel otonominin yeni mekânsal manifestosu olarak yorumlanabilir.

Aslında Woods'un yaptığı, uygun koşulları sağlayan bina tanımına ilişkin geleneksel önkoşullardan ayıklanmış bir mimarlık anlayışı olduğu söylenebilir. Çünkü, Woods'a göre mimarların büyük kısmı, çalışmalarına politikayı sokmamaya gayret etmektedir. Böylelikle kendilerine yüklenmiş yaratıcı, inovatif sıfatlarına inanmaları kolaylaşmaktadır. Oysa bu ifadeler, politik ve gücü elinde tutan kurumlar tarafından kurgulanmış fiziksel ve sosyal düzenin birer parçasıdır.⁵⁶

Bu düşünceye paralel eğilim gösteren Leach⁵⁷ tarafından üst seviyede faşist olarak nitelenen mimar, insan yaşamı üzerindeki 'tanımlayıcı' ve 'kontrol edici' etkisini kaybetmektedir. Böylelikle, 'sanat hakkında her şeyi bilen kişi' sıfatından 'mekânsal danışman' kimliğine daha yakın durmaya başlamıştır.⁵⁸ Çok açıktır ki, yapılan işlerin bir kısmı gerektiği için gerçekleştirilirken, bir kısmı da yalnızca mimarın görsel ve epik gücünü sergileme amacı gütmektedir.

Woods ve mimarlık anlayışının gelişimi konusundaki şaşırtıcı gerçek, yaklaşık otuz sene önce, dönemin en aktif mimarlarından Eero Saarinen'in yapmış olduğu kariyer teklifini reddedip Matta-Clark'ın 1970'lerde geliştirdiği 'anarchitecture' kavramını yorumlayan bir anlayışı sorgulamaya başlamasıdır.⁵⁹ Aslında, Woods'un

amacının, mekânı nötralize eden ve ardından insanların nasıl davranacaklarını bilmedikleri ve yollarını kaybedecekleri bir 'şey'e çevirmek olduğu ifade edilebilir⁶⁰ (Şekil 7, 8).

İşlerinin pek çoğu kuramsal alanda kalıp belirli bir kitleye ulaştığından ve bu anlayış mimarlık dünyasının üretim-tüketim döngüsünün dışında kaldığı için olsa gerek, 1990'lardan sonra mimarlık dünyasında adına rastlamak pek mümkün olmayan Woods'un, Steven Holl Mimarlık için Chengdu'daki Raffles City'ye yönelik tasarlamış olduğu 'Işık Pavyonu' (*the Light Pavillon*) deneysel bir mekân olarak kurgulanmıştır. Bilindik bir üç boyutlu geometri içinde konumlandırılmış ve bu geometri tarafından sarmalanmış Işık Pavyonu, ortogonal bir düzenin içindeki düzensizliğin mekânıdır (Şekil 9).

Şekil 9. Chengdu'daki Raffles Complex için, Lebbeus Woods'un Christoph A. Kumpusch ile birlikte tasarladığı Işık Pavyonu. Kaynak: www.stevenholl.com

⁵⁵ A.g.e s. 15.

⁵⁶ Woods, 1992, s.9.

⁵⁷ Leach, 1999.

⁵⁸ Kanekar, 2010, s. 790.

⁵⁹ Harries, 2011, s. 51.

⁶⁰ A.g.e, s. 52.

Karşı Duruşun Mekânı

Muhelif mimarlıkta, muhalefet edilen, ana akım mekân kavrayışının temel kabulleridir. Söz konusu kabuller, mimarlık sürecinde dönüşümlü olarak, birbirine eklenilerek ve kemikleşerek, ardındansa bir öncekini yıkarak gelişim göstermiştir. Zaman, ana akımın mekân söyleminde, önce mekânla bütünleşik bir olgu olarak kabul görmüşken, ilerleyen süreçte, mekânın ondan bağımsız olarak gelişim gösterebilen bir parçası olarak ele alınmaya başlamıştır. *'Anarchitecture'*'da sıklıkla vurgulanan bir olgu 'kontROLSÜZLÜK' olmuştur. Hattâ *'anarchitecture'*'ın, 'kontROLSÜZLÜK tektonikleri' için tasarlanmış bir durum olduğu iddiası vardır.⁶¹ Kontrolün olmadığı ortamda, özünde bir kontrol aracı olarak kullanılan zamanın kontrol edilmesi ise mümkün değildir. Öyleyse mekânın kontROLSÜZ olması, ancak ve ancak zaman bağlamında mümkündür; her yeni zamanda varolan yeni bir mekân. Buradan hareketle, *'anarchitecture'*'da zamanın, mekânın temel bileşeni, baş kurgulayıcısı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Muhelif mimarlık söylemlerinde üzerinde durulan bir başka kavram kuşkusuz, düzensizliktir. Düzen kavramının, aşkınlık düzleminde tanımlanmış, bitmiş ve herkes tarafından eş biçimde deneyimlenen mekân anlatısında yeri vardır. Oysa muhalefetin mekânında, aksine; çokluk, farklılık, ayrılık vardır. Mekân, bir oluş şeklinde sonsuzluk içerir. Sözgelimi Gordon Matta-Clark'ın kesim işlerinde, mekânı deneyimleyen kişinin kesiğin neresinde bulunduğu, ona neresinden baktığı kritik önem taşımakta ve her bir açıda bu deneyime yeni bir zamansallık katmaktadır.

Lebbeus Woods'un çizimlerinde zamanın farklı bir yorumuyla karşılaşılır. Mekânın her zaman bir inşai eylem sonucu ortaya çıktığı kabulünün aksine, Woods, mekân konusundaki tüm anlatısını çizimler ve görsel işler üzerinden aktarır. Dolayısıyla kişiye, fiziksel mekân ve onu deneyimleyen kişi olmaksızın, çizimler üzerinden bir mekân deneyimleme şansı tanır. İnşaat sürecinin atıldığı bu yöntemde, mekânın içerdiği zaman boyutu diğer tüm deneyimlere göre daha hızlıdır. Bu durum, zamanın alışılabilir kabulünün ötesinde bir deneyim yaşatır. Benzer biçimde Woods, *'anarchitecture'*'ı tanımlarken, bu kavramın eski yaşam yöntemlerini ve düşünce biçimlerini içermediğinden bahsetmiştir. Buna göre söz konusu mekân, önceden tasarlanmaz ve en önemlisi tahmin edilemez.⁶² Mekânın, şimdiki zamanın öncesine dair bir bilgi içermeyeceği ifadesi, mekânın yalnızca 'şimdiki zaman'da, 'şu an'da olduğu haliyle var olduğunu vurgular niteliktedir.

Kabul edilmiş mimarlığın mekân anlatılarında, özellikle geleneksel dünyaya ait mekân kavrayışında, insana has ve dolayısıyla toplumsal verilerin yeri yoktur. Mekân, ideal dünya metninin, bitmiş, eksiksiz, ideal bir parçası olarak ele alınır. Modern dünyanın kuruluşunda insan faktörü yer bulmakla beraber, süreç içerisinde yeniden aşkın bir metin tanımlanır. Böylelikle, insan ve toplumun mekân anlatısında varolma şansı yok edilir. Bu kez mekân, modern hayat mitinin kurallarıyla yazılmış eksiksiz metnin, kurallara bağlı bir parçası olarak yer alır sistemde. Ne zaman ki, modernizm eleştirisi ile birlikte, mekân kavrayışında bir dönüşüm başlar, o zaman mekânın insan ve deneyimi ile varolduğu anlayışından bahsedilir hale gelir. Çalışmada, bu dönüşümün bir uzantısı olarak ele alınan *'anarchitecture'* kavramında, insan ve toplumsal yapı, mekânı oluşturan olgular dizisinin başında yer almaktadır. Sözgelimi, Lebbeus Woods'un deneysel mimarlık anlatısının tümüyle, toplumsal yapı üzerine kurulduğunu söylemek yanlış olmaz. Woods, söyleminin büyük bir bölümünü kapsayan 'özgür mekân' anlatısının temellerini, gevşek yapı ve durmaksızın değişen toplumun kullanıcıları üzerinde oluşturmuştur; bireyin merkezde konumlandığı, onu çevreleyen strüktürün ise hareketli birimler olarak tanımlandığı bir mekân. Bunun ise ancak, toplumsal hiyerarşinin ve katılmış denetim mekanizmalarının olmadığı bir ortamda gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır ki bunu sağlayacak toplum 'heterarşik toplum'dur; bireyin, derecelendirme sisteminin içinde değil de, güç ve otoritenin yatay pozisyonunda yer aldığı ve eşit roller üstlendiği bir ağ sistemi. Bu bağlamda, *heterarşik kenti, hiyerarşik kent* dokusunun içinde konumlanmış 'özgür bölge' olarak yorumlamak mümkündür.

Heagney'nin mekân konusunda özellikle vurguladığı kavram ise 'geçicilik'tir. *'Anarchitecture'* anlatısını ilkel toplumlar üzerinden ortaya koyan Heagney, gerek ilkel toplumların liderlik anlayışının gerekse mekânsal deneyimlerinin geçiciliğinden bahseder. Bu bağlamda, toplumsal yapısını hiçbir ögesi kesin, katı veya kalıcı değildir. Buradaki geçicilik, bir önceki 'geçmiş' ile hiçbir zaman aynı olmayan 'an'lar dizisi olarak ele alındığında, her bir yeni 'an'da farklı bir mekân olduğundan bahsedilebilir. Mekânın deneyimlendiği her an, mekânı başka bir deneyim olarak yeniler. İlkel toplumlarda, mekânın toplumsal yapı ile ilişkisi çok sadedir. Mekân, yaş, cinsiyet veya sosyal pozisyona bağlı olarak gelişmez. Tanrının sembolik, liderlerin geçici ve yetkisiz olduğu, din adamlığı kurumunu barındırmayan ilkel toplumlarda hiyerarşiden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Otoritenin olmadığı bu toplumsal yapının mekânı ise kuşkusuz, kaygandır, değişkendir, serbesttir.

⁶¹ Evans, 1997 (1970).

⁶² Kanekar, 2010, s. 778.

Sonuç Yerine

Gerek Brian Heagney, gerek Lebbeus Woods, gerekse Gordon Matta-Clark, mimarlık kökenli olmalarına rağmen, 'mekân'ı alışlagelmiş mimar kavrayışı ile el almamış ve kavramın içeriğine özgün katkılarda bulunmuş kişilerdir. Aslında yaptıkları, 'anarchitecture' kavramına farklı perspektiflerden yaklaşarak 'mekân' kavramını sorgulamak olmuştur. Bu, Matta-Clark için, geleneksel mimarlık anlatılarının temel kabullerine (*firmitas, utilitas, venustas*) karşı gelmek anlamını taşıırken, Lebbeus Woods için, toplumların kültürel olarak yeniden üretimini sağlayabileceğini belirttiği 'özgür mekân'ın arayışını; Brian Heagney içinse modern toplumlarda artık mevcut olmayan bazı özelliklerin ilkel toplumlarda araştırılması ve mekân anlayışına katkılarını tespit etmeyi ifade etmektedir. Matta-Clark, bina döşemelerinde yarattığı kesikler ile, fiziksel anlamda mekânı eksiltirken, aslında ona yeni boyutlar, perspektifler ve anlamlar katarak mekânı çoğaltmıştır. Kesikler, genel geçer kabullerin karşısında bir duruştur, sistemin ürettiği mekânın potansiyellerini araştırma biçimidir. Bu noktada Gordon Matta-Clark ile Lebbeus Woods'un yolları kesişir -ki işte bu kesişim 'anarchitecture' olarak adlandırılabilir - çünkü Woods da, sistemin, kontrol mekanizmalarının karşısında 'özgür mekân' kavramını önermiştir. Burada işlevleri belirleyenler, toplumdaki kullanıcılarıdır. Mimarlığın katı kurallarından bağımsız olarak oluşan mekân, toplumun kültürel olarak yeniden üretimini sağlayabilir. Oysa, Woods'un belirttiği bu özgürlüğü, katılmış denetim mekanizmaları içinde bulmak zordur. Dolayısıyla, 'anarchitecture', toplum üyelerinin, alışlagelmiş ve kabul görmüş mekân yaklaşımlarının arasında, değişimi isteyen, destekleyen ve merak eden bir mekân arayışı içinde olmaları olarak yorumlanabilir. Bu sayede kavram, sırf mekân konusunda yeni bir arayışın izlerini taşımakla yetinmeyip, aslında yarattığı özgür mekânla özgürleşen bir toplumun yolunu da tariflemektedir.

Kaynaklar

1. Anarchitektur, (2006) "Camp for Oppositional Architecture: Theorizing Architectural Resistance" Anarchitektur.
2. Evans, R. (1997 (1970)), "Towards Anarchitecture" Translations from Drawing to Building and Other Essays, Singapore.
3. Giovannini, J. (2004), "Beyond the Line: Understanding the Third Dimension in the Work of a Master Draftsman" Architectural Record 192, no. 11 ss.87-98.

4. Harries, K. (2011), "Fantastic Architecture: Lessons of Laputa and the Unbearable Lightness of Our Architecture" The Journal of Aesthetics and Art Criticism, ss. 51-60.
5. Harvey, D. (2006), Postmodernliğin Durumu. Çev. Sungur Savran. Metis Yayıncılık, İstanbul.
6. Heagney, B. (2008), Anarchitecture. e-kitap, www.lulu.com
7. Janku, L. R. (2008), "The Anarchitectures of Matta-Clark and Eliasson." artUS, The Foundation for International Art Criticism. ss.18-21.
8. Kanekar, A. (2010), "Between Drawing and Building." The Journal of Architecture, ss.771-794.
9. Leach, N. (1999), Anaesthetics of Architecture, The MIT Press, Cambridge, Mass.
10. Lee, P. (2000), Object to be destroyed; the work of Gordon Matta-Clark, MIT Press, London.
11. Moure, G. (2006), Gordon Matta-Clark: Works and Collected Writings, Ediciones Poligrafa, Barcelona.
12. Nonas, R. (1992), "Letter to the IVAM" Exhibition Catalogue IVAM Centre Julio Gonzalez, Valencia.
13. Ouroussoff, N. (2008), "An Architect Unshackled by Limits of the Real World" The New York Times, August.
14. Rudofsky, B. (1964), Architecture Without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture, UNM Press, New York.
15. Walker, S. (2004), "Gordon Matta-Clark: Drawing on Architecture." Grey Room, Winter ss.108-131.
16. Walker, S. (2011 (2009)), Gordon Matta-Clark: Art, Architecture, and the Attack on Modernism, I. B. Tauris, London.
17. Ward, C. (2011), Colin Ward Reader: Principles, Propositions & Discussions, for Land&Freedom", http://dward-mac.pitzer.edu/anarchist_archives/bright/ward/Ward-Reader.pdf
18. Woods, L. (1992), Anarchitecture: Architecture is a Political Act. Academy Editions, London.

İnternet Kaynakları

1. <http://www.mattaclarking.com> [Erişim tarihi: Mart 2014].
2. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/hierarchy> (Merriam Webster Dictionary) [Erişim tarihi: Haziran 2014].
3. <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/heterarchy> (Collins Dictionary) [Erişim tarihi: Haziran 2014].
4. <http://www.stevenholl.com> [Erişim tarihi: Mart 2014].

Anahtar sözcükler: Anarchitecture; Brian Heagney; Gordon Matta-Clark; Lebbeus Woods; mekân.

Key words: Anarchitecture; Brian Heagney; Gordon Matta-Clark; Lebbeus Woods; space.

MEGARON 2014 YILI 9. CİLT KONU DİZİNİ

- Afet yönetimi *bkz.* 2014;9(1):14-1
- Akustik ölçümler *bkz.* 2014;9(3):201-216
- Algı psikolojisi *bkz.* 2014;9(2):143-165
- Anarchitecture *bkz.* 2014;9(4):338-348
- Antakya tarihi kent dokusu *bkz.* 2014;9(4):271-288
- Avrupa *bkz.* 2014;9(1):34-44
- Bedensel deneyim *bkz.* 2014;9(4):312-320
- Bedestenler *bkz.* 2014;9(1):55-69
- Brian Heagney *bkz.* 2014;9(4):338-348
- Büyükkonuk Köyü *bkz.* 2014;9(4):321-337
- Cami akustiği *bkz.* 2014;9(3):201-216
- Çekirdek köy *bkz.* 2014;9(4):321-337
- Çevresel psikoloji *bkz.* 2014;9(2):143-165
- Çift cidarlı
  - cephe türleri *bkz.* 2014;9(2):132-142
  - cepheler *bkz.* 2014;9(2):132-142
  - cephelerin avantajları *bkz.* 2014;9(2):132-142
  - cephelerin dezavantajları *bkz.* 2014;9(2):132-142
- Çınlama süresi *bkz.* 2014;9(3):201-216
- Çocuk
  - bkz.* 2014;9(2):85-102
  - dostu kent *bkz.* 2014;9(1):19-33
- Deneyimin somutlaşması *bkz.* 2014;9(4):312-320
- Deprem *bkz.* 2014;9(1):14-1
- Deprem sonrası barınma *bkz.* 2014;9(3):217-227
- Edirne *bkz.* 2014;9(3):228-240
- Eko
  - köy *bkz.* 2014;9(4):321-337
  - turizm *bkz.* 2014;9(4):321-337
- Ekonomi politikaları *bkz.* 2014;9(4):243-254
- El jestleri *bkz.* 2014;9(4):312-320
- ER (Evaluation Report) *bkz.* 2014;9(4):255-270
- Erişilebilirlik *bkz.* 2014;9(4):289-311
- Etki alanı *bkz.* 2014;9(4):243-254
- Etkileşim düzeyi *bkz.* 2014;9(1):1-13
- Farkındalık *bkz.* 2014;9(2):85-102
- Fiziksel yerleşim *bkz.* 2014;9(1):34-44
- Fransız mandası *bkz.* 2014;9(4):271-288
- Gordon Matta-Clark *bkz.* 2014;9(4):338-348
- Gündelik hayat *bkz.* 2014;9(2):103-112
- Güvenli rotalar *bkz.* 2014;9(1):19-33
- Hesaplamalı tasarım *bkz.* 2014;9(2):71-84
- Hücrel özdevinim *bkz.* 2014;9(2):71-84
- İletişimsel rasyonalite *bkz.* 2014;9(1):1-13
- İmâr *bkz.* 2014;9(4):271-288
- İstatistiksel analiz *bkz.* 2014;9(1):45-54
- İşitsel peyzaj *bkz.* 2014;9(1):45-54
- Katılımlı
  - planlama yaklaşımı *bkz.* 2014;9(1):1-13
  - süreç *bkz.* 2014;9(1):1-13
- Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni *bkz.* 2014;9(1):55-69
- Kent *bkz.* 2014;9(1):34-44
- Kent tarihi *bkz.* 2014;9(1):34-44
- Kentleşme *bkz.* 2014;9(1):34-44
- Kentsel
  - akustik konfor *bkz.* 2014;9(1):45-54
  - bütünleşiklik *bkz.* 2014;9(4):289-311
  - koruma *bkz.* 2014;9(4):271-288
- Kırkırelili *bkz.* 2014;9(3):228-240
- Kimlik *bkz.* 2014;9(2):103-112
- Konut değerlendirme *bkz.* 2014;9(3):167-189
- Koruma
  - bkz.* 2014;9(1):55-69
  - bkz.* 2014;9(2):85-102
- Kutsal mekânlar *bkz.* 2014;9(2):113-131
- Kuzey Kıbrıs *bkz.* 2014;9(4):321-337
- Kültür varlığı *bkz.* 2014;9(2):85-102
- Lebbeus Woods *bkz.* 2014;9(4):338-348
- Lefkoşa
  - bkz.* 2014;9(1):34-44
  - ulaşım ağı *bkz.* 2014;9(4):289-311
- Malzemelerin anlatım gücü *bkz.* 2014;9(2):113-131
- Mekân *bkz.* 2014;9(4):338-348
- Mekansal performans ölçümü *bkz.* 2014;9(3):167-189
- Merkez
  - bkz.* 2014;9(4):243-254
  - yerel ilişkileri *bkz.* 2014;9(3):228-240
- Meta analiz *bkz.* 2014;9(3):190-200
- Mimarlığın evrensel dili *bkz.* 2014;9(2):113-131
- Mimarlık
  - eğitimi *bkz.* 2014;9(2):143-165
  - psikolojisi *bkz.* 2014;9(2):143-165
  - şiiressellik *bkz.* 2014;9(2):113-131
- Modern konut *bkz.* 2014;9(2):103-112

MEGARON 2014 YILI 9. CİLT KONUSU DİZİNİ

- Nüfus *bkz.* 2014;9(4):243-254
- Okul bahçesi *bkz.* 2014;9(1):19-33
- Onarım *bkz.* 2014;9(3):201-216
- Ortaçağ *bkz.* 2014;9(1):34-44
- Oyun alanları *bkz.* 2014;9(1):19-33
- Postmodern kültür *bkz.* 2014;9(2):103-112
- Risk değerlendirme modelleri *bkz.* 2014;9(3):190-200
- SAR analizleri *bkz.* 2014;9(3):167-189
- Sınır bölgeleri *bkz.* 2014;9(3):228-240
- Sınır ötesi işbirliği *bkz.* 2014;9(3):228-240
- Sistem yaklaşımı *bkz.* 2014;9(4):255-270
- Sivil toplum örgütleri *bkz.* 2014;9(2):85-102
- Sokak *bkz.* 2014;9(1):19-33
- Sosyal
- bilgiler dersi *bkz.* 2014;9(2):85-102
  - bütünleşiklik *bkz.* 2014;9(4):289-311
  - psikoloji *bkz.* 2014;9(2):143-165
  - psikolojik faktörler *bkz.* 2014;9(1):1-13
- Spor alanları *bkz.* 2014;9(1):14-1
- Spor tesisleri *bkz.* 2014;9(1):14-1
- Süleymaniye Camii *bkz.* 2014;9(3):201-216
- Sürdürülebilir gelişme *bkz.* 2014;9(4):321-337
- Tasarım kriterleri *bkz.* 2014;9(3):167-189
- Tasarımda modelleme *bkz.* 2014;9(4):312-320
- Ticaret yapıları *bkz.* 2014;9(1):55-69
- Toplu konut
- bkz.* 2014;9(3):167-189
  - tasarımı *bkz.* 2014;9(2):71-84
- Topo-geometrik mekan dizimi analizi
- bkz.* 2014;9(4):289-311
- Tüketici alışkanlıkları *bkz.* 2014;9(2):103-112
- Türkiye Cumhuriyeti *bkz.* 2014;9(4):271-288
- Ulaşım *bkz.* 2014;9(4):243-254
- Uluslararası inşaat riskleri *bkz.* 2014;9(3):190-200
- Ülke riski *bkz.* 2014;9(3):190-200
- Üretken bilgisayar modeli *bkz.* 2014;9(2):71-84
- Yapı ürünü *bkz.* 2014;9(4):255-270
- 1509 depremi *bkz.* 2014;9(3):217-227
- 1719 depremi *bkz.* 2014;9(3):217-227
- 1766 depremi *bkz.* 2014;9(3):217-227
- 1894 depremi *bkz.* 2014;9(3):217-227
- 1999 Marmara depremi *bkz.* 2014;9(3):217-227

MEGARON 2014 YILI 9. CİLT YAZAR DİZİNİ

- Adem Sakarya *bkz.* 2014;9(4):243-254
Ahmet Emre Dinçer *bkz.* 2014;9(2):71-84
Almula Köksal *bkz.* 2014;9(3):190-200
Aslı Özçevik *bkz.* 2014;9(1):45-54
Aykut Karaman *bkz.* 2014;9(4):321-337
Ayşe Tavukçuoğlu *bkz.* 2014;9(3):201-216
Çiğdem Çağnan *bkz.* 2014;9(4):255-270
Çilen Erçin *bkz.* 2014;9(1):34-44
Ervin Sezgin *bkz.* 2014;9(3):228-240
Fernaz Öncel *bkz.* 2014;9(1):55-69
Güliden Erkut *bkz.* 2014;9(3):228-240
Gülen Çağdaş *bkz.* 2014;9(2):71-84
Gülen Çağdaş *bkz.* 2014;9(4):312-320
Güzin Aydoğan *bkz.* 2014;9(3):190-200
Hakan Tong *bkz.* 2014;9(2):71-84
Harun Batırbaygil *bkz.* 2014;9(4):289-311
Harun Özer *bkz.* 2014;9(2):143-165
Harun Özer *bkz.* 2014;9(3):167-189
Harun Özer *bkz.* 2014;9(4):255-270
Hasan Zafersoy *bkz.* 2014;9(4):289-311
Hüseyin Görbüz *bkz.* 2014;9(1):45-54
İlhan Tekeli *bkz.* 2014;9(1):1-13
Kezban Ayça Alangoya *bkz.* 2014;9(2):113-131
Kozan Uzunoğlu *bkz.* 2014;9(3):167-189
Kürşad Sertbaş *bkz.* 2014;9(1):14-1
Lerzan Aras *bkz.* 2014;9(2):103-112
Levent Atalı *bkz.* 2014;9(1):14-1
Mehmet Çalışkan *bkz.* 2014;9(3):201-216
Meltem Uçar *bkz.* 2014;9(2):85-102
Mert Nezih Rifaioğlu *bkz.* 2014;9(4):271-288
Neslihan Kulözü *bkz.* 2014;9(1):1-13
Okşan Tandoğan *bkz.* 2014;9(1):19-33
Öze Uluengin *bkz.* 2014;9(4):338-348
Öztan Tuğun *bkz.* 2014;9(4):321-337
Sema Alaçam *bkz.* 2014;9(4):312-320
Semra Sema Uzunoğlu *bkz.* 2014;9(2):143-165
Sevgül Limoncu *bkz.* 2014;9(3):217-227
Şerife Özata *bkz.* 2014;9(3):217-227
Tahsin Basaran *bkz.* 2014;9(2):132-142
Tuğba İnan *bkz.* 2014;9(2):132-142
Tülin Görgülü *bkz.* 2014;9(4):338-348
Zerhan Yüksel Can *bkz.* 2014;9(1):45-54
Zühre Sü Gül *bkz.* 2014;9(3):201-216

Information for the Authors

Megaron is an official publication of Yıldız Technical University, Faculty of Architecture. It is an anonymously peer-reviewed e-journal that considers for publication original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, architecture, design and construction. Priority of publications is given to original studies; therefore, selection criteria are more refined for reviews. Three issues are published annually. As from 2008 Megaron has been indexed in EBSCO Host Art & Architecture Complete. On 07.04.2008 it was recognised as national refereed journal in the Social Science Data Base of ULAKBİM by TUBİTAK.

Manuscripts may be submitted in English or in Turkish. The preferred length for manuscripts submitted is 7000 words including Notes and References for articles, or 2500-3000 words (including Notes and References) for viewpoints and research briefs. All submissions are initially reviewed by the editors, and then are sent to reviewers. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, will be returned to the authors for responses to outstanding questions or for addition of any missing information. For accuracy and clarity, a detailed manuscript editing is undertaken for all manuscripts accepted for publication. Final galley proofs are sent to the authors for approval.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before; that it is not under consideration for publication elsewhere; and that its publication in Megaron is approved by all co-authors. The author(s) transfer(s) the copyright to Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, effective if and when the manuscript is accepted for publication. The author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Faculty. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the name of the meeting, date, and the place.

Manuscript preparation: Manuscripts should have double-line spacing, leaving sufficient margin on both sides. The font size (12 points) and style (Times New Roman) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively. Cover letter, manuscript title, author names and institutions and correspondence address, abstract in Turkish (for Turkish authors only), and abstract in English should be provided before the main text.

The cover letter must contain a brief statement that the manuscript has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in, another journal. It should contain the names and signatures of all authors. Abstracts should not exceed 250 words.

Figures, illustrations and tables: All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text. Authors are themselves responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

References:

All references should be numbered in the order of mention in the text and should be given in abbreviated form (author, year of publication and page numbers) in footnotes. The style and punctuation of these abbreviated references should follow the formats below:

1 Kuban, 1987, s. 43.

2 Ünsal, 1972, s. 135.

3 Alkım, 1958, s. 201.

4 Having provided an overview of the literature, this section focuses on....

5 Kuban, 2002, s. 97.

The references should be listed in full at the end of the paper in the following standard form. If several papers by the same author and from the same year are cited, a, b, c, etc. should be put after the year of publication.

Journal article;

Andreasyan, H.D. (1973) "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", Tarih Dergisi, Sayı 27, s. 57-84.

Chapter in book;

Tekeli, İ. (1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Ed.: F.Bayramoğlu Yıldırım (editör) Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, s. 15-27.

Book;

Demircanlı, Y. (1989) İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Proceedings;

Kılınçaslan, T. ve Kılınçaslan, İ. (1992) "Raylı Taşıt Sistemleri ve İstanbul Ulaşımında Gelişmeler", İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16-18 Aralık 1992, İstanbul, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, s. 38-48.

Unpublished thesis;

Agat, N. (1973) "Boğaziçi'nin Turistik Etüdü", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Internet sources should be listed at the end of the reference list in the following standard form:

<http://www.ia.doc.gov/media/migration11901.pdf> [Accessed 14 April 2008]

Manuscript submission: Please send three copies of your manuscript (including figures and tables) and an electronic copy of them in a CD to: Megaron Journal, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Merkez Yerlesim, Barbaros Bulvarı, Beşiktaş, 34349, İstanbul - Turkey. Tel: +90 (0)212 2366537 Fax: +90 (0)212 2610549.

E-mail: megaron@yildiz.edu.tr

